

LAW OF THE FUTURE — THE FUTURE OF LAW

Conference Proceedings

BUDÚCNOSŤ PRÁVA — PRÁVO BUDÚCNOSTI

PANEURÓPSKA VYSOKÁ ŠKOLA, FAKULTA PRÁVA

Bratislava, 2025

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Law of the Future – The Future of Law

Conference Proceedings

Budúcnosť práva – Právo budúcnosti

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie

Bratislava
2025

Organizačný tím konferencie:

Lilla Garayová, doc. JUDr. PhDr., PhD. LL.M.

Katarína Šmigová, doc. JUDr., PhD., LL.M.

Zostaviteľ:

Lilla Garayová, doc. JUDr. PhDr., PhD. LL.M.

Recenzenti:

Michael Šiman, prof. JUDr. PhDr. Ing., PhD., D.E.A.

Gábor Hulkó, JUDr., PhD.

Igor Doboš, JUDr. PhDr., PhD., LL.M. MBA

© Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

ISBN: 978-80-8275-022-8

EAN: 9788082750228

Predhovor

Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave sa už tradične stáva miestom intelektuálnych stretnutí odborníkov z rôznych oblastí právnej vedy, čím potvrdzuje svoje postavenie v priestore akademického diskurzu. V tomto duchu sa dňa 28. marca 2025 uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia pod názvom Budúcnosť práva – právo budúcnosti, ktorá bola súčasťou každoročného cyklu vedeckých podujatí organizovaných našou fakultou.

Konferencia bola určená predovšetkým vedeckým pracovníkom pôsobiacim na slovenských a zahraničných univerzitách, ako aj odborníkom z praxe, štátnej správy a ďalších profesijných oblastí. Spoločným menovateľom účastníkov bolo kritické a zároveň konštruktívne premýšľanie o výzvach, ktoré právu kladie rýchlo sa meniaca spoločnosť.

Diskusie, ktoré na konferencii prebehli, neboli len reflexiou aktuálneho právneho stavu (de lege lata), ale predovšetkým snahou formulovať víziu do budúcnosti (de lege ferenda). Takáto perspektíva je dnes nevyhnutná. Právo, ktoré sa neobnovuje, stráca svoju schopnosť reagovať na meniace sa potreby spoločnosti, stáva sa nepružným, ba až nespravodlivým. Aj keď neexistuje krištáľová guľa, ktorá by nám s istotou ukázala, kam sa právne systémy budú uberať, odborné úvahy vychádzajúce z analýzy aktuálnych trendov a poznatkov predstavujú kľúč k predvídaní budúcnosti.

Tento zborník prináša výber z najzaujímavejších príspevkov prednesených na konferencii, ktoré predstavujú pestrú paletu názorov a právnych prístupov. Spájajú ich úvahy nad tým, ako by malo právo reagovať na výzvy digitalizácie, globalizácie, klimatických zmien, migrácie, technologického pokroku, ako aj na meniace sa hodnoty a potreby jednotlivca i spoločnosti. Každý z príspevkov je svojím spôsobom pozvánkou na cestu do budúcnosti práva – do priestoru, kde sa právna veda stretáva s víziou.

Veríme, že táto publikácia Vás osloví a inšpiruje k vlastným úvahám o tom, aké by malo byť právo budúcnosti – spravodlivé, pružné, inkluzívne a pripravené čeliť novým výzvam.

S úctou,

za organizačný výbor

doc. JUDr. PhDr. **Lilla Garayová**, PhD. LL.M.

Prodekanka pre bakalárske a magisterské štúdium a zahraničné vzťahy

Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy

Foreword

The Faculty of Law of the Pan-European University in Bratislava has long served as a hub for intellectual exchange among legal scholars, practitioners, and professionals from diverse backgrounds. Continuing in this tradition, the international scientific conference entitled “Law of the Future – The Future of Law” was held on 28 March 2025, as part of our faculty’s annual series of scholarly events.

The conference was primarily aimed at academics from universities in Slovakia and abroad, as well as legal experts and professionals from state administration and other sectors. What united all participants was a shared commitment to critically and constructively engaging with the evolving challenges facing the legal world.

The conference provided a valuable platform not only for reflecting on the current state of the law (*de lege lata*) but more importantly, for shaping ideas and visions for its future development (*de lege ferenda*). Such forward-thinking is not only desirable but necessary. Law that fails to evolve risks becoming obsolete, ineffective, or even unjust. While there may be no crystal ball to predict the future of legal systems with certainty, academic reflection rooted in current socio-economic trends and legal developments remains an essential tool for anticipating what may lie ahead.

This volume brings together a selection of the most thought-provoking papers presented at the conference, offering a rich mosaic of perspectives and legal insights. What unites them is a deep concern for how the law should respond to the challenges of digitalisation, globalisation, climate change, migration, technological advancement, and the ever-shifting values and needs of both individuals and societies. Each contribution invites readers on a journey toward the future of law – a space where legal scholarship meets vision.

We hope this publication will captivate your interest and inspire you to reflect on what the law of the future should look like – fair, adaptable, inclusive, and equipped to meet the challenges of tomorrow.

Sincerely,

on behalf of the Organising Committee

Assoc. Prof. JUDr. PhDr. **Lilla Garayová**, PhD. LL.M.

Vice-Dean for Bachelor’s and Master’s Studies and International Relations

Faculty of Law, Pan-European University

OBSAH

SWEET DISPUTE: WHO OWNS THE NAME "DUBAI CHOCOLATE"?.....	10
<i>Lilla Garayová</i>	10
CHINESE FAMILY LAW: BETWEEN TRADITION AND MODERNITY	28
<i>Magdalena Łagiewska</i>	28
RESTORATIVE JUSTICE FOR JUVENILES: A VIABLE PATH TO REHABILITATION IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE?	43
<i>Asea Gašparić</i>	43
COMPARATIVE ANALYSIS OF MATRIMONIAL PROPERTY MANAGEMENT IN THE EUROPEAN CONTEXT	70
<i>Luana Mazreku</i>	70
THE EU AI ACT: A CHALLENGE AND OPPORTUNITY FOR THE FUTURE	94
<i>Petra Lukačovičová</i>	94
WHAT IS AND WHAT IS NOT A TRADE SECRET	106
<i>Radka Kopčová</i>	106
CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES	131
<i>Tony Tesla</i>	131
MANAGEMENT OF COMMON MARITAL PROPERTY IN POST-SOCIALIST COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CZECH REPUBLIC AND POLAND	148
<i>Luana Mazreku</i>	148
ROBOT-JUSTICE WITH CHINESE CHARACTERISTICS: PIPE DREAM OR REALITY?.....	160
<i>Magdalena Łagiewska</i>	160

VÝZNAM PREJUDICIÁLNEHO KONANIA PRE UPLATŇOVANIE PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE	176
<i>Andrej Karpat</i>	176
LEPŠIA LEGISLATÍVA (PRE PRÁVO BUDÚCNOSTI)	189
<i>Boris Balog</i>	189
DIGITÁLNA STOPA DETÍ AKO VÝZVA PRE PRÁVNÚ OCHRANU: ANALÝZA RIZÍK A LEGISLATÍVNYCH RIEŠENÍ V KONTEXTE SHARENTINGU	200
<i>Bibiána Kušnierová</i>	200
PRÁVO NA ZDRAVOTNÚ STAROSTLIVOSŤ A PRÁVO NA VZDELANIE MIGRUJÚCICH PRACOVNÍKOV BEZ DOKUMENTOV A ICH RODINNÝCH PRÍSLUŠNÍKOV	225
<i>Dominika Moravcová</i>	225
BUDÚCNOSŤ PRÁVA V OBLASTI UMELEJ REPRODUKCIE – SMEROVANIE V ÉRE BIOTECHNOLOGICKÉHO POKROKU	274
<i>Lilla Garayová</i>	274
PRINCÍPY MEDZINÁRODNÉHO HUMANITÁRNÉHO PRÁVA V JUDIKATÚRE MEDZINÁRODNÝCH SÚDNYCH ORGÁNOV	317
<i>Rebecca Lilla Hassanová</i>	317
POSUDZOVANIE PRIMERANOSTI TECHNICKÝCH A ORGANIZAČNÝCH OPATRENÍ	338
<i>Zuzana Krajčovičová</i>	338

SWEET DISPUTE: WHO OWNS THE NAME "DUBAI CHOCOLATE"?

Lilla Garayová¹

Abstract

What are the legal consequences when a chocolate brand evokes the allure of Dubai without any genuine connection to the city? The *Dubai Chocolate* case has sparked intense debate surrounding misleading branding practices, consumer expectations, and the boundaries of fair competition. Conflicting decisions by German courts have only deepened the controversy, raising complex questions about whether “Dubai Chocolate” constitutes a protected geographical indication or merely a descriptive, generic term. This article explores the broader implications of the case, examining how courts interpret geographic branding and the extent to which food labeling laws and trademark regimes protect regional identities. By drawing parallels with landmark disputes over products like Swiss chocolate, Parmesan cheese, and Champagne, the analysis situates the *Dubai Chocolate* conflict within the evolving framework of international food law. In an era shaped by viral marketing and increasingly globalized consumer behavior, this case highlights the growing tension between authenticity and commercial creativity—and offers valuable insights for regulators, businesses, and consumers alike.

¹ Lilla Garayova, Vice-Dean, Associate Professor, Department of International Law, Faculty of Law, Pan-European University, Slovakia, lilla.garayova@paneurouni.com, ORCID: 0000-0002-7999-4823.

Keywords

Geographical indications, trademark law, misleading branding, consumer protection, unfair competition, food labeling regulations, Dubai Chocolate, intellectual property, product authenticity, viral marketing, legal enforcement, EU food law, international trade law.

Introduction

What happens when a chocolate brand promises a taste of Dubai—but delivers something else entirely?² The "Dubai Chocolate" case, recently decided by the Cologne District Court, has stirred controversy in Germany, sparking debates over misleading branding, consumer expectations, and the boundaries of fair competition. At its core, this case is not just about chocolate; it is about trust in product labeling and the fine line between clever marketing and unlawful deception.

From Swiss watches through Italian espresso, to Hungarian gyulai, geographical indications play a crucial role in how consumers perceive product quality and authenticity. But what happens when a name suggests an origin that doesn't align with reality? The Cologne Regional Court's (Landgericht Köln) decision of 13 January³ to ban the sale of "Dubai Chocolate" on the grounds of misleading advertising has added another layer to the regulatory framework governing branding and trademark law in the European Union. The case is further complicated by the Frankfurt Regional Court's contrasting ruling,⁴

² This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-20-0567.

³ Cologne Regional Court (Landgericht Köln), Decision of 13 January 2025 (Case 33 O 544/24, 13 January 2025).

⁴ Frankfurt Regional Court (Landgericht Frankfurt am Main), Decision of 21 January 2025 (Case No. 2-06 O 18/25, 21 January 2025).

which allowed the sale of "Dubai Chocolate," citing different consumer perception standards.

This article unpacks the rationale behind these diverging judgments, exploring how courts interpret consumer expectations and apply trademark and unfair competition laws to geographical branding. This study will examine similar cases in Germany and beyond, and shed light on the growing legal scrutiny surrounding product naming practices.

1. What is the Dubai Hype?

Dubai Chocolate is a contemporary confection that combines traditional Middle Eastern flavors with modern chocolate-making techniques. First developed by Fix Dessert Chocolatier in Dubai in 2021,⁵ this chocolate bar features a distinctive filling made from pistachios and kadayif (a type of shredded phyllo dough integral to traditional knafeh).⁶ The chocolate bar was conceptualized and developed by Sarah Hamouda, a British-Egyptian entrepreneur and the founder of Fix Dessert Chocolatier. Her vision was to craft a product that married Middle Eastern dessert traditions with contemporary chocolate craftsmanship, setting her brand apart from mainstream confectioners.⁷

While Dubai Chocolate initially attracted a niche audience, it experienced an unprecedented surge in demand following a viral TikTok video posted on December 18, 2023. Within a year, the video had accumulated over 100 million

⁵ Michollek N, 'Trending Treat "Dubai Chocolate" — But Who Owns the Name?' (Deutsche Welle, 2024) <https://www.dw.com/en/trending-treat-dubai-chocolate-but-who-owns-the-name/a-60000000> accessed 16 January 2025.

⁶ Fix Dessert Chocolatier, 'Pistachio Kataifi Chocolate Bar' (Fix Dessert Chocolatier) <https://fixdessertshop.com> accessed 29 January 2025.

⁷ Falstaff, 'Exclusive: An Interview with Sarah Hamouda, Creator of Dubai Chocolate' (Falstaff) <https://www.falstaff.com/en/news/falstaff-exclusive-an-interview-with-sarah-hamouda-creator-of-dubai-chocolate> accessed 29 January 2025.

views,⁸ prompting a wave of social media engagement. This social media-fueled popularity led to a rapid increase in consumer demand, straining production capacities and driving up retail prices. The surge in interest also spurred a secondary market, where individuals purchased Dubai Chocolate in bulk and resold it at substantially higher prices. Some resellers exploited the scarcity, leading to significant price markups and, in extreme cases, even theft and burglary incidents targeting stores and suppliers. Besides skyrocketing prices in secondary markets the chocolate has also given rise to illicit smuggling activities, as individuals attempt to bypass customs regulations and profit from the confection's rarity. Reports from European customs authorities suggest that Dubai Chocolate has become an unlikely yet valuable target for smuggling operations. From a legal perspective this means the need to talk about luxury food commodification and cross-border trade enforcement.⁹

In October 2024, Austrian customs authorities intercepted two separate smuggling attempts within the span of a few days. Smugglers were found transporting approximately 2,540 bars of Dubai Chocolate, each weighing 200 grams, across the Austrian border without declaring the goods or paying the required customs duties.¹⁰ A month later, in November 2024, a more significant smuggling attempt was uncovered near Weil am Rhein, a key border crossing between Germany and Switzerland. Authorities detained an individual attempting to transport 45 kilograms of Dubai Chocolate across the border

⁸ Ateş A and Sunar H, '*Dubai Chocolate: Is It a Real or an Imagined Taste?*' (2024) 18 Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi 130-138.

⁹ Kopčová, R. (2025). *Emociálna reklama: šikovný marketing alebo nekalá súťaž?* = Emotional advertising: Clever marketing or unfair competition? In M. Miháliková & V. Ťažká (Eds.), *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2025* (Vol. 2, pp. 924–933). Bratislava, Slovakia: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta UK

¹⁰ The International, 'Austrian Customs Seize Over 2,500 Chocolate Bars' (The International, 10 January 2025) <https://www.theinternational.at/austrian-customs-seize-over-2500-chocolate-bars/> accessed 29 January 2025.

without proper customs clearance.¹¹ The size and frequency of these smuggling operations suggest a structured effort to evade import regulations and capitalize on price differentials between markets where Dubai Chocolate remained a high-demand product.

The viral success of Dubai Chocolate triggered a wave of imitations, both at the artisanal and industrial levels. Following the TikTok video, food influencers and home bakers began replicating the recipe, often presenting their versions as authentic or even original creations. As consumer interest in homemade and alternative versions of Dubai Chocolate surged, the spread of unauthorized reproductions escalated beyond small-scale kitchen experiments. Copycat versions quickly entered commercial circulation, and Fix Dessert Chocolatier struggled to control the brand identity of its signature product.

The commercial success of Dubai Chocolate soon attracted the attention of major confectionery manufacturers, leading to widespread industrial-scale imitation. Notably, well-established European brands such as Lindt began producing their own versions of a chocolate bar with a knafeh and pistachio filling, branding them as Dubai Chocolate to capitalize the existing market trend. Similarly, retail giants Aldi and Lidl introduced private-label alternatives, further diluting the exclusivity of Fix Dessert Chocolatier's original creation.

2. Legal Challenges in Protecting Dubai Chocolate Under Geographic Indication Laws

One of the primary legal challenges in securing exclusive rights over the name Dubai Chocolate stems from the lack of protection under international agreements governing geographical indications (GIs). Geographical indications serve as a tool for preserving the commercial identity of products associated with a specific region, which means that only producers from that designated

¹¹ Südwestrundfunk, 'Weil am Rhein: Mann will 45 Kilogramm Dubai-Schokolade nach Deutschland schmuggeln' (SWR.de, November 2024) <https://www.swr.de> accessed 29 January 2025.

location can legally market the product under that name. GIs are a key component of intellectual property law and trade regulation, designed to protect products whose quality, reputation, or other characteristics are intrinsically linked to their place of origin.

Under international and regional legal frameworks, two primary types of geographical indications exist:

1. Protected Geographical Indications (PGI) – This designation protects products that originate from a specific region and whose quality or reputation is significantly linked to that area, but it does not require that all stages of production occur within the designated location. PGI status permits some flexibility in sourcing raw materials or completing certain aspects of production outside the designated area, as long as the defining characteristics remain closely tied to the region's traditions and expertise.
2. Protected Designations of Origin (PDO) – This is a stricter category, requiring that both the raw materials and the entire production process occur exclusively within the designated geographic region. With PDO the traditional methods of production and the unique environmental factors of the region—such as climate, soil composition, or local expertise—are essential to the product's identity and quality.

GI protections are governed by a range of international treaties and national regulations that protect the commercial integrity of region-specific products. One of the key legal instruments in this area is the Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin (1958),¹² administered by the World Intellectual Property Organization (WIPO). Expanding upon this framework,

¹² World Intellectual Property Organization, Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and Their International Registration of 31 October 1958, as Revised at Stockholm on 14 July 1967 (with official English translation) (1958) 923 United Nations Treaty Series 205.

the Geneva Act of the Lisbon Agreement,¹³ adopted May 20, 2015, entered into force on February 26, 2020, modernized and broadened the scope of GI protections, extending beyond traditional appellations of origin to encompass a wider array of geographical indications. At the time of writing this article, in January 2025, there are 49 Contracting Parties to the Lisbon framework and 1090 appellations of origin have been registered.¹⁴

In addition to these WIPO-administered treaties, the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement, 1994),¹⁵ established under the World Trade Organization (WTO), sets out minimum global standards for GI protection. This agreement allows WTO member states to prevent the misleading use of geographical terms in commerce. Within the European Union, GI protections are further reinforced by Regulation (EU) No 1151/2012¹⁶ on quality schemes for agricultural products and foodstuffs, which formally defines and enforces Protected Geographical Indications (PGI) and Protected Designations of Origin (PDO) within the EU single market.¹⁷

¹³ World Intellectual Property Organization, Geneva Act of the Lisbon Agreement on Appellations of Origin and Geographical Indications (2020) 3375 United Nations Treaty Series.

¹⁴ World Intellectual Property Organization, Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and Their International Registration (WIPO Lex, 2025) https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?lang=en&treaty_id=10 accessed 29 January 2025.

¹⁵ World Trade Organization, Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement) (adopted 15 April 1994, amended 6 December 2005, entered into force 23 January 2017).

¹⁶ European Parliament and Council of the European Union, Regulation (EU) No 1151/2012 of the European Parliament and of the Council of 21 November 2012 on Quality Schemes for Agricultural Products and Foodstuffs [2012] OJ L343, 1–29.

¹⁷ Kopčová, R. (2025). Osoby aktívne legitimované v sporoch z nekalej súťaže. *Právnické listy*, (1), 23–30. Wolters Kluwer ČR; Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická.

Despite the existence of these legal frameworks in many jurisdictions, enforcing GI rights on a global scale remains challenging, particularly when certain countries have not ratified the relevant treaties. In the absence of international recognition, producers in non-signatory states are often free to use protected names, leading to conflicts over branding, misleading labeling, and consumer trust. The Dubai Chocolate case exemplifies these difficulties, as the United Arab Emirates (UAE) has not signed the Geneva Act or the Lisbon Agreement. As a consequence, manufacturers outside the UAE can legally market products as "Dubai Chocolate" without complying with any specific regional production requirements.

Retailers and manufacturers defending the use of the term argued that consumers do not interpret "Dubai Chocolate" as an indication of origin. Instead, they contended that the name functions as a generic descriptor, alluding to either the type of chocolate, its ingredients, or an exotic branding strategy. From their perspective, much like terms such as "Swiss chocolate" or "Belgian chocolate", which evoke premium quality but are not always strictly tied to a place of manufacture, the label "Dubai Chocolate" could be viewed as a reference to a recipe rather than a protected geographic designation.

Conversely, opponents—including certain importers, small-scale manufacturers, and consumer protection advocates—challenged this interpretation. They asserted that the term "Dubai Chocolate" misleads consumers into believing that the product has a genuine connection to Dubai, whether in terms of origin, production, or raw materials. This argument is particularly relevant in the context of European Union trademark and consumer protection law,¹⁸ where misleading geographic indications can be deemed unlawful under both the Unfair Commercial Practices Directive (Directive

¹⁸ Moravcová, D. (2022). Consumer protection under the Brussels I bis and Rome I Regulations. *Institutiones Administrationis: Journal of Administrative Sciences*, 2(1), 100–113. <https://doi.org/10.54201/iajas.v2i1.36>

2005/29/EC)¹⁹ and EU Regulation No. 1151/2012 on quality schemes for agricultural products and foodstuffs.²⁰ In January 2025, a German court addressed this issue for the first time, marking a significant moment for geographic branding in food law. The case centered on whether the term "Dubai Chocolate" conveys a specific geographical origin, which would require the product to be manufactured in Dubai, or whether it is merely a descriptive term referring to a particular style, flavor, or recipe.

3. Legal Interpretations of Geographic Branding

In adjudicating this issue, the German courts had to grapple with novel legal considerations. Unlike established GIs such as "Champagne" for sparkling wine from France or "Parmigiano Reggiano" for cheese from Italy, the term "Dubai Chocolate" is not currently protected under any international GI framework. Moreover, the United Arab Emirates is not a signatory to the Geneva Act of the Lisbon Agreement. This lack of formal GI recognition further complicated efforts to restrict the use of the term outside Dubai.

Beyond the geographical indication argument, the case also raised questions about trademark law and unfair competition. If Fix Dessert Chocolatier, the original Dubai-based manufacturer, had registered "Dubai Chocolate" as a trademark, it could potentially prevent competitors from using the term in a misleading manner. However, as of early 2025, no exclusive trademark rights for "Dubai Chocolate" had been successfully enforced in European markets, however 14 trademark applications have been filed. This legal gap allowed multinational companies such as Lindt, Aldi, and Lidl to continue marketing their own versions of Dubai Chocolate, further blurring the

¹⁹ European Parliament and Council of the European Union, Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 Concerning Unfair Business-to-Consumer Commercial Practices in the Internal Market (Unfair Commercial Practices Directive) [2005] OJ L149, 22–39.

²⁰ European Parliament and Council of the European Union, Regulation (EU) No 1151/2012 of the European Parliament and of the Council of 21 November 2012 on Quality Schemes for Agricultural Products and Foodstuffs [2012] OJ L343, 1–29.

distinction between authentic geographic branding and purely commercial nomenclature.

The German court's ruling in this case is expected to set an important precedent for future disputes involving geographic branding and trademark law. While the decision does not establish a binding international standard, it contributes to the growing body of case law addressing the legal limits of geographic indications and misleading advertising in global food markets. As courts in other jurisdictions are likely to face similar disputes, the outcome of this case could influence broader legal discussions on whether viral food products—especially those with geographically evocative names—should receive stronger legal protections.

The Cologne Regional Court addressed the issue of geographical branding and consumer protection law in its decision of 13 January 2025 (case 33 O 544/24).²¹ According to the court's ruling, a product may only be labeled as "Dubai Chocolate" or a similar term within Germany if it is manufactured in Dubai or maintains a legitimate geographical connection to Dubai.

The ruling specifically concerned the retailer Aldi, which had been marketing a product under the name "Alyan Dubai Homemade Chocolate" since December 2024. Despite its branding, the chocolate was produced in Türkiye, as indicated in small print on the back of the packaging. The Cologne Regional Court issued an injunction against Aldi, temporarily prohibiting the sale of the product on the grounds that the branding misled consumers regarding the product's true origin.

This decision was based on Section 127(1) of the German Act on the Protection of Trade Marks and Other Signs (Markengesetz, or Trade Mark

²¹ Cologne Regional Court (Landgericht Köln), Decision of 13 January 2025 (Case 33 O 544/24) 13 January 2025.

Act),²² which strictly regulates the use of geographical indications in commercial trade. The relevant provision states: *"Indications of geographical origin may not be used in trade for goods or services which do not originate from the place, area, territory, or country which is designated by the indication of geographical origin if it is likely to mislead concerning the geographical origin if such names, indications, or signs for goods or services of different origin are used."*²³

This statutory provision aligns with the principle of fair competition and consumer protection, ensuring that geographical indications are not used in a deceptive manner that could mislead the public. The court's interpretation of Section 127(1) establishes that a geographically evocative product name must reflect the actual origin of the product, rather than serving as a marketing tool designed to capitalize on consumer perceptions associated with a particular region.

The Cologne Regional Court determined that Aldi's reference to Türkiye on the back of the packaging was insufficient to correct the potentially misleading impression created by the product's name. The court reasoned that a prominent front-facing reference to "Dubai" as part of the product name could lead consumers to believe that the chocolate was actually manufactured in Dubai and imported into Germany. In this context, the court applied a strict interpretation of Section 127(1) of the Trade Mark Act, reinforcing that a disclaimer or small print indicating the true country of production does not automatically negate misleading branding.

The Cologne Regional Court's ruling on "Dubai Chocolate" is consistent with its approach in two previous cases concerning misleading geographic branding practices. In both cases, the court issued preliminary injunctions prohibiting two companies from marketing their products as "Dubai

²² Act on the Protection of Trade Marks and Other Signs of 25 October 1994 (Federal Law Gazette [BGBl.] Part I, p. 3082), as last amended by Article 14 of the Act of 8 October 2023 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] 2023, Part I, No. 272).

²³ Ibid.

Chocolate" when they were neither manufactured in Dubai nor had any verifiable geographic connection to the city. The court found that the product design and branding strategy created a false perception of origin, constituting misleading commercial practice under both the Trade Mark Act and the Act Against Unfair Competition.²⁴

In its reasoning, the court highlighted specific marketing phrases and packaging elements that contributed to consumer deception. The products in question included promotional slogans such as "Taste of Dubai", "A Touch of Dubai", and "This chocolate brings the magic of Dubai directly to your home." The court determined that these statements, when combined with the prominent use of "Dubai Chocolate" on the product label, reinforced the mistaken impression that the chocolate was produced in Dubai. As a result, the court concluded that the overall branding misled consumers into believing that the product's quality or authenticity was tied to Dubai, thus violating German and EU laws on unfair commercial practices.

While the Cologne Regional Court took a strict approach to geographical branding and consumer protection, a subsequent ruling by the Frankfurt Regional Court, just a week later, on 21 January 2025 (case 2-06 O 18/25) offered a contrasting perspective on the legal classification of "Dubai Chocolate." In this case, which concerned a chocolate product marketed by Lidl, the court found that the term "Dubai Chocolate" had evolved into a generic designation, rather than a protected indication of origin. This divergence in judicial interpretation really shows us just how complex geographical branding is, especially in cases where product names are geographically suggestive but not legally protected under GI law.

Unlike the Cologne Regional Court, which ruled that "Dubai Chocolate" must have a verifiable connection to Dubai, the Frankfurt Regional

²⁴ Act Against Unfair Competition of 3 March 2010 (Federal Law Gazette I, p. 254), as last amended by Article 13 of the Act of 8 October 2023 (Federal Law Gazette 2023, Part I, No. 272).

Court determined²⁵ that consumers would not necessarily interpret the name as an indication of geographical origin. Instead, the court reasoned that the term had entered common commercial usage as a reference to a particular type of chocolate, rather than as a geographically exclusive designation. This ruling was based on several key factors, including the presentation of Lidl's chocolate, its labeling, and the transparency of its origin declaration. The court emphasized that Lidl had clearly indicated the product's origin, stating that it contained "chocolate, pistachios, and kadayif from EU/non-EU sources." By including this information on the packaging, Lidl had provided consumers with sufficient clarity regarding the true composition and sourcing of the product. The court further noted that, in the absence of explicit claims about Dubai as the place of manufacture or sourcing, consumers would not necessarily expect the chocolate to have been produced in Dubai or to contain ingredients sourced from the UAE.

These rulings are case-specific and do not establish binding legal precedent for other disputes involving similar branding strategies. However, they signal that future legal assessments will depend heavily on the specific context in which a product is marketed. Factors such as product packaging, ingredient disclosures, advertising language, and consumer expectations will likely determine whether a geographic reference is misleading or merely descriptive.

The contradictory outcomes in the Cologne and Frankfurt cases reflect much larger debates in intellectual property law, food marketing, and fair competition regulation. If geographic branding is to be strictly regulated, as suggested by the Cologne ruling, it could limit the ability of businesses to creatively market their products. Conversely, if the Frankfurt approach prevails, it may weaken protections against misleading branding, allowing companies to freely associate their products with specific regions without direct connections to those places. Of course, this inconsistency raises questions about the need for greater legislative clarity. If courts continue to issue conflicting decisions, there may be pressure on lawmakers or higher courts to establish clearer guidelines

²⁵ Frankfurt Regional Court (Landgericht Frankfurt am Main), Decision of 21 January 2025 (Case No. 2-06 O 18/25, 21 January 2025).

regarding the use of geographical branding in the absence of formal GI protection. Future disputes over geographic branding, trademark law, and misleading advertising are likely to emerge, shaping competition in the European market.

Similar disputes over product labeling have arisen in various jurisdictions, leading to very different outcomes. One of the most stringent regulatory frameworks exists in Switzerland. The "Swiss Chocolate" cases are a good example of rigorous national GI enforcement. Under "Swissness" legislation, which came into force in 2017, food products labeled as "Swiss" must contain at least 80% Swiss-sourced ingredients,²⁶ with exceptions for non-native ingredients such as cocoa. Similarly, the European Union has consistently upheld protections for traditional regional products, particularly in the case of Italian "Parmigiano Reggiano" cheese. The European Court of Justice (ECJ) has repeatedly ruled against misleading geographical indications. A landmark ruling in 2008²⁷ settled a dispute between the European Commission and Germany, in which the ECJ determined that only cheese produced according to traditional methods in designated Italian regions could lawfully be marketed as "Parmigiano Reggiano", prioritizing authenticity and cultural heritage in food labeling laws. By contrast, the United States has taken a more flexible approach to geographical indications, particularly in the case of "Champagne" labeling. Historically, U.S. law permitted domestic sparkling wine producers to label their products as "Champagne", despite objections from French winemakers and European trade authorities. However, a 2006 bilateral agreement²⁸ between the

²⁶ Del Percio A, 'Nation Brands and the Politics of Difference' (2016) 4(S1) Signs and Society S1–S28 <https://doi.org/10.1086/684813>.

²⁷ European Court of Justice, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 26 February 2008 in Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany (Case C-132/05) [2008] OJ.

²⁸ Karpat, A. (2023). Vzťah medzinárodného a únievého práva z pohľadu čl. 351 ZFEÚ. In K. Šmigová (Ed.), *Liber Amicorum Dalibor Jílek: Pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Dalibora Jílka, CSc.* (pp. 77–90). Beroun, Czech Republic: Eva Rozkotová. ISBN 978-80-87488-52-2.

EU and the U.S. imposed restrictions on the use of the term "Champagne."²⁹ Under this agreement, only producers who had been using the term before 2006 were allowed to continue labeling their sparkling wines as "Champagne," while all new producers were required to use alternative terms such as "sparkling wine", making this a compromise solution.

So what will be the fate of the Dubai chocolate? Whether it will be restricted as a protected designation or remain a freely usable commercial term will depend on future court rulings and evolving consumer perception in international markets.

Conclusion

As the dust settles on the Dubai Chocolate debate—at least for now—it is clear that this case is more than just a confectionery controversy. What started as a viral food trend has morphed into a legal battleground, raising fundamental questions about how courts should balance fair competition, consumer expectations, and commercial freedoms. At the heart of this chocolate-coated controversy lies a fundamental question: Does a name shape reality, or does reality shape the name?

The Cologne and Frankfurt courts have served up two very different interpretations, leaving the fate of Dubai Chocolate hanging in the balance. While the Cologne court took a strict consumer protection stance, ruling that the name Dubai Chocolate must reflect an authentic geographical connection, the Frankfurt court embraced a more flexible approach, viewing the term as a generic descriptor rather than a misleading claim. This inconsistency leaves businesses and legal practitioners with a lingering sense of uncertainty: Will future courts lean toward a stricter regulatory approach akin to Swissness legislation and EU GI protections, or will they allow marketing liberties similar to U.S. Champagne labeling practices? If the

²⁹ United States & European Community, Agreement between the United States of America and the European Community on Trade in Wine (signed 10 March 2006).

strict approach prevails, businesses will need to tread carefully when using geographic branding, ensuring that their marketing strategies align with consumer protection laws and geographical indications. If the more flexible approach wins out, we may soon find ourselves in a world where "Dubai Chocolate" joins the ranks of "Belgian waffles" and "French fries"—evocative but not necessarily tied to their namesake origins.

So, what's next for Dubai Chocolate? Will it become a globally protected brand, an unregulated market free-for-all, or just another passing food fad? Only time—and perhaps a few more court rulings—will tell. Until then, one thing is certain: whether it's legally misleading or just deliciously named, Dubai Chocolate has left an undeniable mark on both the confectionery world and the field of trademark law. And that, perhaps, is the sweetest irony of all.

Bibliography

Act Against Unfair Competition of 3 March 2010 (Federal Law Gazette I, p. 254), as last amended by Article 13 of the Act of 8 October 2023 (Federal Law Gazette 2023, Part I, No. 272).

Act on the Protection of Trade Marks and Other Signs of 25 October 1994 (Federal Law Gazette [BGBl.] Part I, p. 3082), as last amended by Article 14 of the Act of 8 October 2023 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] 2023, Part I, No. 272).

Ateş A and Sunar H, 'Dubai Chocolate: Is It a Real or an Imagined Taste?' (2024) 18 Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi 130-138.

Cologne Regional Court (Landgericht Köln), Decision of 13 January 2025 (Case 33 O 544/24) 13 January 2025.

Cologne Regional Court (Landgericht Köln), Decision of 13 January 2025 (Case 33 O 544/24, 13 January 2025).

Del Percio A, 'Nation Brands and the Politics of Difference' (2016) 4(S1) Signs and Society S1–S28 <https://doi.org/10.1086/684813>.

European Court of Justice, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 26 February 2008 in Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany (Case C-132/05) [2008] OJ.

European Parliament and Council of the European Union, Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 Concerning Unfair Business-to-Consumer Commercial Practices in the Internal Market (Unfair Commercial Practices Directive) [2005] OJ L149, 22–39.

European Parliament and Council of the European Union, Regulation (EU) No 1151/2012 of the European Parliament and of the Council of 21 November 2012 on Quality Schemes for Agricultural Products and Foodstuffs [2012] OJ L343, 1–29.

Falstaff, 'Exclusive: An Interview with Sarah Hamouda, Creator of Dubai Chocolate' (Falstaff) <https://www.falstaff.com/en/news/falstaff-exclusive-an-interview-with-sarah-hamouda-creator-of-dubai-chocolate> accessed 29 January 2025.

Fix Dessert Chocolatier, 'Pistachio Kataifi Chocolate Bar' (Fix Dessert Chocolatier) <https://fixdessertshop.com> accessed 29 January 2025.

Frankfurt Regional Court (Landgericht Frankfurt am Main), Decision of 21 January 2025 (Case No. 2-06 O 18/25, 21 January 2025).

Karpat, A. (2023). Vzťah medzinárodného a únievého práva z pohľadu čl. 351 ZFEÚ. In K. Šmigová (Ed.), *Liber Amicorum Dalibor Jílek: Pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Dalibora Jílka, CSc.* (pp. 77–90). Beroun, Czech Republic: Eva Rozkotová. ISBN 978-80-87488-52-2.

Kopčová, R. (2025). Emocionálna reklama: šikovný marketing alebo nekalá súťaž? = Emotional advertising: Clever marketing or unfair competition? In M. Miháliková & V. Ťažká (Eds.), *Míľníky práva v stredoeurópskom priestore 2025* (Vol. 2, pp. 924–933). Bratislava, Slovakia: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta UK

Kopčová, R. (2025). Osoby aktívne legitimované v sporoch z nekalej súťaže. *Právnické listy*, (1), 23–30. Wolters Kluwer ČR; Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická.

Michollek N, 'Trending Treat "Dubai Chocolate" — But Who Owns the Name?' (Deutsche Welle, 2024) <https://www.dw.com/en/trending-treat-dubai-chocolate-but-who-owns-the-name/a-60000000> accessed 16 January 2025.

Moravcová, D. (2022). Consumer protection under the Brussels I bis and Rome I Regulations. *Institutiones Administrationis: Journal of Administrative Sciences*, 2(1), 100–113. <https://doi.org/10.54201/iajas.v2i1.36>

Südwestrundfunk, 'Weil am Rhein: Mann will 45 Kilogramm Dubai-Schokolade nach Deutschland schmuggeln' (SWR.de, November 2024) <https://www.swr.de> accessed 29 January 2025.

The International, 'Austrian Customs Seize Over 2,500 Chocolate Bars' (The International, 10 January 2025) <https://www.theinternational.at/austrian-customs-seize-over-2500-chocolate-bars/> accessed 29 January 2025.

United States & European Community, Agreement between the United States of America and the European Community on Trade in Wine (signed 10 March 2006).

World Intellectual Property Organization, Geneva Act of the Lisbon Agreement on Appellations of Origin and Geographical Indications (2020) 3375 United Nations Treaty Series.

World Intellectual Property Organization, Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and Their International Registration (WIPO Lex, 2025) https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?lang=en&treaty_id=10 accessed 29 January 2025.

World Intellectual Property Organization, Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and Their International Registration of 31 October 1958, as Revised at Stockholm on 14 July 1967 (with official English translation) (1958) 923 United Nations Treaty Series 205.

World Trade Organization, Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement) (adopted 15 April 1994, amended 6 December 2005, entered into force 23 January 2017).

CHINESE FAMILY LAW: BETWEEN TRADITION AND MODERNITY

Magdalena Łagiewska¹

Abstract

The Chinese family law is highly influenced by the traditional Confucian philosophy. Despite this traditional approach to the significance of family within the Chinese society, there are many new changes arising. The aim of this article is to analyze the current principles and rules of Chinese family law and current trends therein. The paper primarily sets forth a Confucian perspective on family itself. Further, it outlines the principles of contemporary marriage law in China. Lastly, it focuses on the recent developments and latest trends with regard to Chinese family law, including but not limited to the law on population and family planning in China, same-sex marriages and divorce conducted by WeChat. This brings us to the conclusion that the contemporary Chinese family law represents a kind of fusion between tradition and modernity.

Keywords

family law, marriage, law, Confucianism, family planning

¹ Assistant Professor, Department of the Public International Law (Faculty of Law and Administration, University of Gdańsk); Research Associate in the “China, Law and Development” project at the University of Oxford.

Traditional Chinese family: A Confucian approach

The Chinese family law is significantly affected by the traditional Confucian philosophy. Notwithstanding this traditional attitude towards the importance of family within the Chinese society, there are many new changes arising. The aim of this chapter is to analyze the current principles and rules of Chinese family law and new trends within this branch of law. This study primarily outlines a Confucian perspective on family itself. Further, it brings attention the principles of contemporary marriage law in China. Finally, it sets forth the recent developments and latest trends with regard to Chinese family law, including but not limited to the law on population and family planning in China, same-sex marriages and divorce conducted by WeChat. The aforementioned analysis and related findings bring us to the conclusion that the contemporary Chinese family law represents a kind of fusion between tradition and modernity.

At the outset, it is noteworthy to indicate that Confucianism, Daoism and Buddhism belong to the most popular and developed philosophies in China. Confucianism is, however, of significant value in terms of the Chinese values, ethics, and morals. In addition, Confucius' thoughts importantly influenced not only the Chinese culture itself, but also Chinese way of thinking. Confucianists advocated for the benevolence (ren 仁), social order and social harmony. They paid a particular attention to the positive relations between the family members. They believed that such good relations in family can easily ensure the social order and thus common harmony in the state.²

One of the most important notions within the Confucian philosophy refers to the filial piety (xiao 孝) which is crucial in terms of patriarchal-clan-system functioning in the ancient China. One could even say that the filial piety is a primary and leading moral principle which significantly impacted the

² Magdalena Łągiewska, *Uwagi na temat systemu prawnego w Chinach* [in:] Magdalena Łągiewska, Jakub M. Łukasiewicz, *Chińskie prawo rodzinne. Zagadnienia wybrane*, Toruń 2020, pp. 11-20.

relations between parents and children. In addition, the filial piety referred as well to the need of taking care about elders in Chinese society.³ This entails that the filial piety is fully reflected within the framework of Confucian virtue and thus applies mainly to family relations and social responsibility. On the one hand, Confucianists paid attention to the self-cultivation of inner virtues. As a result of such behaviour, the benefits of virtue outward could easily be extended throughout the relations with family members, the wider society, and the world.⁴ In addition, it should be stressed that according to the Chinese proverb “among hundreds of virtues, filial piety is the most important one” (bai shan xiao wei xian 百善孝为先). Hence, the filial piety is considered as the leading principle in socialization within the Chinese society. Traditionally, parents use their persuasive power to influence their children’s values, attitudes, and behaviours. Such a concept is highly rooted in Confucianism where the so-called consanguinitism is much more important compared to individualism and collectivism. Filial piety refers to the ideas on the children’s behaviours towards their parents and ways of their treatment.⁵

Hence, as per Chen, this term considers fourfold aspects, namely “no rebellion of the child, respect of the child, child’s continuance of father’s aspirations, as well as kindness of parents to the child”.⁶ Interestingly, the Confucian values and morals affected the entire Chinese society and were

³ Edward R. Canda, *Filial Piety and Care for Elders: A Contested Confucian Virtue Reexamined*, “Journal of Ethnic And Cultural Diversity in Social Work” 2013, Vol. 22:3-4, 213-234, DOI: 10.1080/15313204.2013.843134, p. 213.

⁴ *Ibidem*, p. 220. Cf. Gene Woong Chung, *Elders in the family and the strain of the discourse of filial piety*, “Korean Journal” 2001, Vol. 41, issue 4, pp. 144-158.

⁵ Dahua Wang PhD, Ken Laidlaw PhD, Mick J. Power PhD & Jiliang Shen PhD, *Older People’s Belief of Filial Piety in China: Expectation and Non-expectation*, “Clinical Gerontologist” 2009, Vol.33:1, pp. 21-22, DOI: <https://doi.org/10.1080/07317110903347771>.

⁶ Zheng, Ruiwen, *The Relationships between Confucian Family Values and Attitudes toward Divorce in Mainland China: An Exploratory Study*, Dissertations-ALL 2016, <https://surface.syr.edu/etd/611>, pp. 1-2.

transferred from one generation to another. In the wake of Confucianism, parents were even entitled to make use of its values and ethics not only to educate, but also to socialize their children. In addition, today, the Chinese schools also very often refer to Confucian values while tutoring their students. Simultaneously, the Chinese social media also helps to keep Confucian values alive by releasing works about Confucius thoughts, among others.⁷

Marriage law: principles

The Chinese marriage law expresses the following principles. Firstly, the freedom of marriage ensures the free choice of partners. Therefore, these principles refer to the absolute prohibition of arbitrary decisions made by third parties against persons for the sake of concluding marriage. One could even say that the chief aim of Chinese legislator was to break with the previous practice of arranged marriages. Given the history of Chinese families, parents of wedding couple were active in looking for the suitable candidate for their children. In addition, they were even responsible for verifying whether there are any obstacles to conclude a marriage in such a form. According to the Chinese law, the spouses must express their willingness to enter marriage. This entails that the Chinese marriage law expresses the so-called “freedom of marriage” reflected by its voluntariness conclusion.⁸

It should be added that despite the existence of formal ‘voluntary’ in terms of decisions to marry in China, practices of informal participation of parents in search of partners for their children is still alive. It is widely seen through the “matrimonial exchanges” or “marriage market” held in big cities across China. This phenomenon spread in China in 2004. The so-called *bei fa xiang qin* (白发相亲) plays a significant role in finding a partner. In addition, they can be even considered as an attractive alternative for parents who are

⁷ *Ibidem*, p. 1.

⁸ Jakub M. Łukasiewicz, *Prawo małżeńskie Chińskiej Republiki Ludowej* [in:] *Chińskie prawo rodzinne. Zagadnienia wybrane*, Toruń 2020, p. 70.

willing to help their single children to find a proper partner for marriage. Given the Chinese cultural background, the term *xiang qin* (相亲) refers to the meetings or dating of a man and woman. In addition, such meetings mostly are recommended by a third party, namely parents, neighbours, co-workers, other relatives, among others. Following the concept of *bei fa xiang qin*, the two first characters mean parents, mostly people in their 50s and 60s. The entire phrase, in turn, should be understood as a parental matchmaking. In practice, the aforementioned process is conducted mainly throughout the so-called marriage markets. Interestingly, such marriage markets should be seen as an interesting alternative towards the dating platforms, existing in plethora across China.⁹

Marriage markets are organized in major parks in big cities across China, for instance Beijing, Shanghai, Shenzhen and Wuhan. Therefore, parents play a crucial role in the entire process by sharing the advertisements of their children amongst the potential partners. This means that they provide necessary information about their children with regard to their age, height, profession, salary, education background Chinese zodiac sign together with their photo. Surprisingly, some offer even include the minimum requirements towards the potential partner. Hence, anyone interested should first comply with the aforementioned requirements. Such well-prepared advertisements are widely displayed in the main park of big cities and the parents themselves are close to their advertisement to provide additional information for the interested parties. Even if the process of *bei fa xiang qin* is popular within the Chinese society and reflects some specific features of the Chinese culture, it should be stressed that single children mostly are not informed about their parents' actions and undertaken advertisements. In addition, children are very often discomforted with their parents' behaviour and their involvement in love affairs.¹⁰

⁹ Wong Wei Mei, *Finding 'Love' in China: An Overview of Chinese Marriage Markets (BaiFaXiangQin)*, "Inquiries Journal/Student Pulse" 2014, Vol. 6(12). Retrieved from <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=946>

¹⁰ *Ibidem*.

As a result of unestablished social security and pension system in China, parents need financial support of their children. In fact, such situation refers to the “4:2:1” phenomenon whereas one child is deemed to support two parents and four grandparents. In the wake of such population structure and dependence between different generations, marriage markets become much more popular in China. Therefore, Chinese parents try to uphold some dating traditions, albeit the arranged marriages are prohibited by the law. Even if the Chinese lawmaker officially confirmed the voluntarily concluded marriage, non-relational factors, namely parental consent and approval, still play a crucial role in making choice on the future life partner. Likewise, most Chinese children are under opinions and some expectations regarding their marital status and endeavours.¹¹

Throughout the adoption and development of population and family planning policy in China, the late marriages became a new normal. In the wake of such policy, many Chinese citizens decided to have a stable financial situation and a professional life prior to settling for marriage. Hence, single Chinese women are very often pushed by their parents to settle down and get married while reaching a middle adulthood. An independent and successful single woman is not too popular within the Chinese society. In fact, the so-called patriarchal culture still prevails and stimulates parents to be involved in searching for potential husbands for their daughters in the course of marriage markets.¹²

Finally, it is worth noting that Chinese parents practice *bai fa xiang qin*, even if they risk to “lose the face” (*mianzi* 面子). The concept of “face” is rooted in Chinese culture and can be defined as “the respectability and/or deference which a person can claim for himself from other, by virtue of the relative position he occupies in his social network and the degree to which he is judged to have functioned adequately in that position as well as acceptably in his general conduct; the face extended to a person by others is a function of the

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

degree of congruence between judgments of his total condition in life, including his actions as well as those of people closely associated with him, and the social expectations that others have placed upon him. In terms of two interacting parties, face is the reciprocated compliance, respect, and/or deference that each party expects from, and extends to, the other party”.¹³ Traditionally, the “face” is linked to the evaluation of individual’s behaviour and image based on the specific social situation.

Another principle refers to the egalitarianism (equality) of the spouses. Therefore, they should take responsibilities for maintaining mutual “loyalty”, “respect”, “help” and “harmony”.

Overall, the main purpose of the egalitarianism is to guarantee break with the patriarchal model of society that previously existed in China since the ancient times. Traditionally, women were discriminated against through the custom of arranged marriages, busting the feet and the duty of strict subordination based on the “three obedience”. The later term means that the woman as “a girl should listen to her father, as a wife to her husband, and as a widow – to her son”.¹⁴

Finally, the principle of monogamy is confirmed through the directly articulated prohibition of “bigamy” and intercourse between the spouses. Given the Chinese cultural and legal background, there are twofold bigamies such as “bigamy de iure” and “bigamy de facto”. The former occurs when a married person enters into a new marriage with a third party. The later, in turn, occurs when a married person lives simultaneously with another person, likewise with a husband or a wife, without the formal registration.¹⁵

¹³ *Ibidem*, cf. Ho David Yau-fai, *On the concept of face*, “American Journal of Sociology” 1976, Vol. 81, pp. 867-884.

¹⁴ Jakub M. Łukasiewicz, *Prawo małżeńskie...*, p. 71.

¹⁵ *Ibidem*, p. 73.

Law on population and family planning in China

Chinese family planning policy refers to the specific restrictions introduced at the beginning of the 1980s. The entire concept is widely known as “one-child policy” with some exceptions accessible to certain couples or minority groups. Overall, this concept was launched as a response to the increasing number of populations in the 1950s and 1960s across China. Surprisingly, the China’s population even reached 250 million from the foundation of the PRC on 1 October 1949. According to some scholars, i.e. Kane and Choi, such a demographic expansion was even recognized as China’s new strength. It was of crucial significance given the previous “century of rebellions, wars, epidemics, and the collapse of imperial authority, during which the annual population growth rate was probably no more than 0.3%”.¹⁶

In addition, in the early 1970s, the constant growth of Chinese population resulted in testing resources. In the wake of changing situation, the Fourth Five-Year-Plan for 1971-1975 referred to population growth. The Chinese authorities launched a new family planning campaign which was reflected throughout the following slogan *wan, xi, shao* 晚 稀 少 (that is “later marriage, longer spacing between births, and fewer births”).¹⁷

After the Mao’s death, Deng Xiaoping, who was the new leader and author of “opening up policy” in China, stressed that the limiting of population growth could help to achieve economic development goals. Consequently, Deng was in favour of introducing birth control. The first trace of a change dates to the 1980 when the Central Committee of the Communist Party of China (CCCPC) issued “An Open Letter to All Members of the Communist Party and

¹⁶ Stuart Basten, Jiang Quanbao, *China’s Family Planning Policies: Recent Reforms and Future Prospects*, “Studies in Family Planning” 2014, Vol. 45, no. 4, p. 493.

¹⁷ *Ibidem*, p. 493.

Communist Youth League on the Issue of Controlling the Population Growth”. Following this letter, each couple should have merely one child.¹⁸

Further, the Chinese lawmaker adopted the population and family planning law of the PRC in 2001. This legal act also included some punishments in case of the violation of binding provisions.¹⁹ In the wake of long-term demographic imbalances within the Chinese society, the policy- and lawmakers decide to loosen the population and family planning strategy. Therefore, single-child families could have up to two children since 2013 and all Chinese citizens could benefit from this new policy since 2016. One could even say that this change resulted in the end of controversial “one-child policy” previously existing in China. In addition, since 31 May 2021, Chinese couples are even allowed to have up to three children. To convince people to have more children, the authorities decided to undertake specific measures with regard to the educational and housing costs. In addition, they also adopted favourable maternity leave policies. Therefore, they seek to reduce financial needs of bringing up children. The reason behind adopting such regulations is the relatively dwindling number of new-born children in China. Given available data, merely 12 million children were born in 2020, that is the lowest number since 1960s.²⁰

¹⁸ *Ibidem*, p. 494.

¹⁹ 中华人民共和国人口与计划生育法 [Population and Family planning Law of the People's Republic of China], <http://www.npc.gov.cn/npc/c30834/202109/9ab0af08773c465aa91d95648df2a98a.shtml>. Accessed on 11 August 2022. Cf. Jiang Quanbao, Liu Yixiao, *Low fertility and concurrent birth control policy in China*, “The History of the Family” 2016, Vol. 21, issue 4, pp. 551-577, <https://doi.org/10.1080/1081602X.2016.1213179>; : Carrie Liu Currier, *Investing in the Future: The One Child Policy and Reform*, “Journal Of Women, Politics & Policy” 2008, Vol. 29, issue 3, pp. 365-393, <https://doi.org/10.1080/15544770802206077>.

²⁰ Alexander Chipman Koty, *Why China has amended its population policy and what it means for the economy?*, “China Briefing” 8 June 2021, <https://www.china-briefing.com/news/chinas-three-child-policy-what-it-means-for-the-economy/>. Accessed on 11 August 2022.

New trends in Chinese family law

The Chinese family and marriage law evolve and adapt to a new reality. These changes result in the more open perception of the role of family within the Chinese society.

The first example refers to the same-sex marriage debate across China. Li Yinghe, who is a well-known sociologist in China, decided to submit a proposal on the same-sex marriage legalization to the National Committee of the Chinese Political Consultative Conference (CPPCC) and the National People's Congress (NPC) in 2003. Even though the proposal did not obtain 30-member vote to be further proceeded, indeed it was a cornerstone in the mentality of Chinese society. Pursuant to this draft proposal, gays and lesbians could enjoy equal rights likewise hetero couples.²¹ Nonetheless, the Chinese society is still highly influenced by the Confucian philosophy and traditional way of thinking about the model of family. This entails that the traditional concepts of family and its structure are still inculcated into people's mentality. It can be also a reason for Chinese government to sanction same-sex marriage and thus to reject it at the outset.²²

It is worth adding that the homosexuality itself is neither suppressed nor persecuted within the PRC. One could even say that it is rather seen as "obscured".²³ Given gay and lesbian activists in China, there are threefold approaches towards homosexuality. Firstly, mostly people in the countryside are ignorant towards the homosexuals. In other words, they assume that the homosexuality does not even exist. Secondly, many citizens in cities represent the ambivalent attitude towards homosexuals. Therefore, they know that gay and

²¹ Timothy Hilderbrandt, *Same-sex marriage in China? The strategic promulgation of a progressive policy and its impact on LGBT activism*, "Review of International Studies" 2011, Vol. 37, pp. 1313-1314.

²² Timothy Hilderbrandt, *Same-sex marriage*..., p. 1320.

²³ Cf. Zhang Kevin and Eduard J. Beck, *Changing Sexual Attitudes and Behaviour in China*, "AIDS Care" 1999, Vol. 11:5, pp. 581-589.

lesbians exist. Nonetheless, they express neither support nor condemnation towards them. Finally, albeit relatively rare approach, but constantly growing amongst the youngest Chinese population, the young generation of Chinese supports homosexuals. This attitude is represented within big cities across China.²⁴

Therefore, the project of Chinese sociologist did not reach the minimum votes to be further discussed and moved forward. Even if the project failed at the initial stage, the same-sex marriage proposal was widely considered as an annual event in China. In addition, this endeavour to bring Chinese legislation closer to international standards and thus to give gays and lesbians equal rights likewise the hetero couples should be regarded as a sign of slow changes within the Chinese society.²⁵

Another new trend concerns the divorce procedures conducted online. WeChat, which is the most popular communication tool in China, was used to conduct divorce trial in. One case was held by the Fuquan People's Court (Guizhou province) where a long-distance separated couple did not cohabit for more than seven years. The couple got marriage in 1989, but due to financial conditions decided to earn money in different provinces, that is in Guizhou province and Tianjin city. Therefore, they spent several years living separated. On 8 February 2017, one spouse filed a divorce appeal in court which was heard as a result of the lack of objection raised by the other. Finally, along with the judge assistance, the spouses concluded a divorce agreement online.²⁶ Likewise in Fuquan, the court in Hechuan also used Wechat video to handle a divorce case. On 4 July 2018, Liu sued Zhou on the grounds of emotional discord and the lack of relationship between spouses. After filing the case, the court verified the documents. Nonetheless, Zhou was a migrant worker and lived abroad. The

²⁴ Timothy Hilderbrandt, *Same-sex marriage...*, p. 1321.

²⁵ *Ibidem*, p. 1314.

²⁶ Jin Dan, *Speedy divorce goes through court trial via WeChat*, "China Daily" 14.02.2017, https://www.chinadaily.com.cn/china/2017-02/14/content_28193958.htm. Accessed on 11.07.2022.

court thus decide to handle a case online based on the consent of both spouses. In the course of the trial proceedings, the entire court investigation, proof, cross-examination were conducted through synchronous video calls. In result, the spouses reached an agreement concerning a child support and a debt settlement after divorce. The entire court trial took merely ten minutes.²⁷

In addition, it is worth highlighting that according to Chinese Civil Code, the so-called emails, electronic chat records, mobile phone text messages can be also treated as legal evidence in the trial. Therefore, it is possible to submit evidence from WhatsApp, WeChat, Messenger, email or even SMS to the Chinese people's courts. Practically, this entails that a party can even submit a screenshot of the conversation. If the other party does not deny it, such a screenshot is assumed as evidence. Otherwise, in case of any objections raised by the other party regarding the authenticity of the screenshot itself and its change through the Photoshop, a party can address a notary or an expert witness who will be responsible for opening the mobile phone and checking the raw data. Therefore, such a person could easily confirm both the source and authenticity of the submitted data. As a result, such a screenshot would be deemed as authentic.²⁸

Conclusion

The Chinese family law is rooted in Confucian philosophy. Even nowadays, despite many changes which are result of continuous globalization, there are still specific features of traditional philosophy maintained and cultivated within the

²⁷ 牛立威: 《合川法院第三人民法庭通过微信视频开庭快速调解一起离婚案件》, <https://cqfy.chinacourt.gov.cn/article/detail/2018/08/id/3450733.shtml>. Accessed on 12.07.2022.

²⁸ Yu Meng 余萌, *WhatsApp/WeChat Messages as Evidence to Chinese Courts? – CTD 101 Series*, “China Justice Observer” 05.05.2022, <https://www.chinajusticeobserver.com/a/whatsapp-wechat-messages-as-evidence-to-chinese-courts>. Accessed on 10 August 2022.

Chinese society. On the one hand, the Chinese family law represents a new value and seeks to be in line with international standards. Therefore, it includes the following principles: freedom of marriage, monogamy and egalitarianism, among others. In addition, the Chinese society is also much more open towards divorces which are conducted even online. On the other hand, parents still seek to play a crucial role in selecting a potential partner for their children throughout the so-called “marriage market”. One could even say that the contemporary Chinese family law represents a kind of fusion between tradition and modernity.

References

- Basten Stuart, Jiang Quanbao, China’s Family Planning Policies: Recent Reforms and Future Prospects, “Studies in Family Planning” 2014, Vol. 45, no. 4.
- Canda Edward R. Filial Piety and Care for Elders: A Contested Confucian Virtue Reexamined, “Journal of Ethnic And Cultural Diversity in Social Work” 2013, Vol. 22:3-4, 213-234, DOI: 10.1080/15313204.2013.843134.
- Chipman Koty Alexander, Why China has amended its population policy and what it means for the economy?, “China Briefing” 8 June 2021, <https://www.china-briefing.com/news/chinas-three-child-policy-what-it-means-for-the-economy/>.
- Chung Gene Woong, Elders in the family and the strain of the discourse of filial piety, “Korean Journal” 2001, Vol. 41, issue 4.
- Currier Carrie Liu, Investing in the Future: The One Child Policy and Reform, “Journal Of Women, Politics & Policy” 2008, Vol. 29, issue 3, pp. 365-393, <https://doi.org/10.1080/15544770802206077>.
- Hilderbrandt Timothy, Same-sex marriage in China? The strategic promulgation of a progressive policy and its impact on LGBT activism, “Review of International Studies” 2011, Vol. 37, pp. 1313-1314.

Ho David Yau-fai, On the concept of face, "American Journal of Sociology" 1976, Vol. 81, pp. 867-884.

Jin Dan, Speedy divorce goes through court trial via WeChat, "China Daily" 14.02.2017, https://www.chinadaily.com.cn/china/2017-02/14/content_28193958.htm.

Łągiewska Magdalena, Uwagi na temat systemu prawnego w Chinach [in:] Magdalena Łągiewska, Jakub M. Łukasiewicz, Chińskie prawo rodzinne. Zagadnienia wybrane, Toruń 2020.

Łukasiewicz Jakub M., Prawo małżeńskie Chińskiej Republiki Ludowej [in:] Chińskie prawo rodzinne. Zagadnienia wybrane, Toruń 2020.

Mei Wong Wei, Finding 'Love' in China: An Overview of Chinese Marriage Markets (BaiFaXiangQin), "Inquiries Journal/Student Pulse" 2014, Vol. 6(12). Retrieved from <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=946>

Wang Dahua, Ken Laidlaw, Mick J. Power, Jiliang Shen, Older People's Belief of Filial Piety in China: Expectation and Non-expectation, "Clinical Gerontologist" 2009, Vol.33:1, pp. 21-22, DOI: <https://doi.org/10.1080/07317110903347771>.

Yu Meng 余萌, WhatsApp/WeChat Messages as Evidence to Chinese Courts? – CTD 101 Series, "China Justice Observer" 05.05.2022, <https://www.chinajusticeobserver.com/a/whatsapp-wechat-messages-as-evidence-to-chinese-courts>.

Zhang Kevin, Eduard J. Beck, Changing Sexual Attitudes and Behaviour in China, "AIDS Care" 1999, Vol. 11, no. 5, pp. 581-589.

Zheng Ruiwen, The Relationships between Confucian Family Values and Attitudes toward Divorce in Mainland China: An Exploratory Study, Dissertations-ALL 2016, <https://surface.syr.edu/etd/611>.

中华人民共和国人口与计划生育法 [Population and Family planning Law of the People's Republic of China], <http://www.npc.gov.cn/npc/c30834/202109/9ab0af08773c465aa91d95648df2a98a.shtml>. Jiang Quanbao, Liu Yixiao, Low fertility and concurrent birth control policy in China, "The History of the Family" 2016, Vol. 21, issue 4, pp. 551-577, <https://doi.org/10.1080/1081602X.2016.1213179>;

牛立威: 《合川法院第三人民法庭通过微信视频开庭快速调解一起离婚案件》, <https://cqfy.chinacourt.gov.cn/article/detail/2018/08/id/3450733.shtml>.

RESTORATIVE JUSTICE FOR JUVENILES: A VIABLE PATH TO REHABILITATION IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE?

Asea Gašparić¹

Abstract

This article explores the role of restorative justice as a rehabilitative and child-centered alternative within juvenile justice systems, with a specific focus on the Central and Eastern European (CEE) region. Drawing on international human rights law, soft law instruments, and empirical research, it examines the normative framework supporting restorative practices, such as victim-offender mediation, family group conferencing, and reparation programs. While these practices are widely endorsed for their potential to reduce recidivism and foster social reintegration, their implementation across CEE remains inconsistent. The analysis reveals that the primary barriers are not legislative but rather institutional and political, including weak inter-agency coordination, limited training for justice professionals, and prevailing punitive attitudes within legal cultures. The article highlights the discrepancy between formal commitments and practical execution and argues for a paradigm shift that moves beyond legal reform toward sustainable institutional transformation. It concludes by calling for more critical, context-sensitive, and interdisciplinary research to better understand how restorative justice can be embedded within complex and often resistant justice systems.

Keywords

¹ Ph.D. Candidate, Ferenc Deák Doctoral School of the University of Miskolc and Scientific Researcher at the Central European Academy, Budapest. E-mail: gasparic.asea@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2725-488X>

restorative justice, juvenile justice, rehabilitation, Central and Eastern Europe

1. Introduction

Over the past several decades, restorative justice has gained growing recognition as a valuable and transformative approach within criminal justice systems around the world. Unlike traditional punitive models, restorative justice, grounded in the principles of accountability, empathy, and social reintegration, marked a fundamental shift away from retributive justice models that emphasize punishment and deterrence.² In addition to strong support from international standards, the rehabilitative potential of restorative justice is recognized in empirical research, with studies highlighting positive outcomes. Practices such as victim-offender mediation, family group conferencing, and reparation programs have demonstrated efficacy in promoting desistance and advancing social reintegration, especially when adjusted to the developmental needs of juvenile offenders. However, the effective implementation of RJ remains uneven across regions, often constrained not by legal prohibitions but by institutional constraints, political indifference, and cultural resistance to non-punitive justice frameworks.

This article examines the international legal and normative standards that advocate for the use of restorative justice in promoting rehabilitation, with a particular focus on juvenile justice. It further explores the practical application and rehabilitative outcomes of various restorative practices and critically analyzes the current state of implementation across the Central and Eastern European region (hereinafter: CEE region). Based on international human rights law and empirical findings, this study reveals a significant gap between declared commitments and their implementation in practice, implying that the main

² Zehr, H. (2002). The little book of restorative justice. *Intercourse/Good Books*, p. 3; Braithwaite, J. (2002). *Restorative justice & responsive regulation*. Oxford University Press, p. 5.

challenges to restorative justice in the CEE region come from institutional and political factors rather than from deficiencies in legislation.

2. International Standards Promoting Rehabilitation through Restorative Justice

Various international bodies, including the United Nations, the Council of Europe, and other human rights organizations, have developed frameworks that encourage the adoption of restorative practices in both juvenile and adult justice systems. These standards recognize the potential of restorative justice to humanize criminal proceedings, reduce recidivism, and support long-term social cohesion. The Convention on the Rights of the Child³ (hereinafter: CRC) places a strong emphasis on ensuring that children who come into conflict with the law are treated with dignity and respect, in a manner that promotes their development and reintegration. Article 40(1) explicitly states that children accused or recognized as having infringed the penal law must be treated in a way that fosters their sense of dignity and worth, while reinforcing their respect for human rights and fundamental freedoms. The provision further highlights the goal of promoting the child's reintegration and their assumption of a constructive role in society. Article 40(3)(b) calls upon States Parties to establish procedures and institutions specifically designed for dealing with children in conflict with the law. It encourages the development of measures for dealing with such children without resorting to judicial proceedings, as long as these measures are consistent with the child's rights and legal safeguards.⁴ This opens the way for restorative justice practices, such as mediation and diversion programs, which align with international standards focused on rehabilitation

³ UN General Assembly, Convention on the Rights of the Child, United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, 20 November 1989, <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1989/en/18815> [accessed 25 May 2025]

⁴ Article 40(3)(b) of the CRC.

rather than punishment.⁵ Furthermore, Article 40(4) outlines a range of possible measures that can be applied to children who have committed offenses, including care, guidance and supervision orders, counselling, probation, foster care, education and vocational training programmes and other alternatives to institutional care. These measures reflect a clear preference for rehabilitative and restorative approaches, ensuring that responses to juvenile offending are proportionate not only to the offense but also to the child's personal circumstances and overall well-being. Combined, we could conclude that these provisions establish a comprehensive framework that supports the use of restorative justice and rehabilitation as central components of juvenile justice, consistent with the broader objectives of the Convention.

In interpreting and implementing the provisions of the CRC, the Committee on the Rights of the Child has issued several General Comments to guide States Parties in fulfilling their obligations under international law. Among these, General Comment No. 10 on Children's Rights in Juvenile Justice from 2007⁶ and its updated version, General Comment No. 24 on Children's Rights in the Child Justice System from 2019,⁷ offer crucial insights into the application of child justice standards, particularly in relation to rehabilitation and restorative justice. General Comment No. 10 elaborates on Article 40 of the CRC, reaffirming that juvenile justice systems must prioritize the child's

⁵ Hassanová, R. L. (2020). Criminal responsibility and child soldiers in international law. In Slovak yearbook of international law (Vol. 9, pp. 7–24). Bratislava, Slovakia: Slovak Academy of Sciences, Slovak Society of International Law. ISBN 978-80-89640-09-6; ISSN 1338-3752.

⁶ UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice, CRC/C/GC/10, 25 April 2007, <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2007/en/43085> [accessed 25 May 2025].

⁷ UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 24 (2019): Children's Rights in the Child Justice System, CRC/C/GC/24, 18 September 2019, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child> [accessed 25 May 2025].

rehabilitation and reintegration into society. The Comment stresses that the primary objective of any juvenile justice response should be the child's social reintegration, not punishment.⁸ It highlights the importance of restorative justice mechanisms, such as victim-offender mediation, family conferencing, and other community-based interventions,⁹ which are viewed as effective alternatives¹⁰ that promote accountability and healing while avoiding the negative consequences of judicial proceedings. These approaches are seen as particularly beneficial because they are tailored to the developmental needs of children and are more likely to reduce reoffending. Furthermore, General Comment No. 24 expands the principles outlined in General Comment No. 10, reinforcing the emphasis on non-custodial and restorative practices.¹¹ It underlines the necessity of diversion at all stages of the juvenile justice process and encourages States to establish legal and policy frameworks that make restorative options available and accessible.¹² According to the Committee, detention should always be used as a measure of last resort, for the shortest appropriate period, and in a manner that prioritizes the child's dignity, development, and future role in society.

While General Comments do not carry the same binding legal force as the CRC itself, they are authoritative interpretations that reflect a broad international consensus on how States should implement their treaty obligations. They are produced by the expert treaty bodies tasked with monitoring compliance and serve as essential tools in both domestic legal reform and international advocacy. As such, their importance lies in offering concrete guidance and standards based on the lived experiences of States and the evolving understanding of children's rights within justice systems globally. In that sense, by endorsing rehabilitative and restorative models of juvenile justice, both

⁸ Paragraph 10 of General Comment No. 10.

⁹ Paragraph 37 of General Comment No. 10.

¹⁰ Paragraph 3 of General Comment No. 10.

¹¹ Paragraph 15 of General Comment No. 24.

¹² Paragraph 72 of General Comment No. 24.

General Comments significantly contribute to the paradigm shift from punitive to child-centered justice systems.

Furthermore, the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (hereinafter: Beijing Rules)¹³, represent one of the earliest and most influential international instruments specifically designed to guide juvenile justice systems. Though non-binding in nature, the Beijing Rules are widely regarded as authoritative guidelines that have significantly shaped juvenile justice reforms around the world. Their strength lies in offering a normative framework that promotes a rehabilitative and rights-based approach to children in conflict with the law, placing a strong emphasis on the child's well-being, but at the same time proportionality in sentencing, and the use of alternatives to detention. Rule 5.1 of the Beijing Rules sets the foundation for a child-centered justice system by emphasizing that the aim of juvenile justice is to prioritize the well-being of the juvenile while ensuring that responses to offences are proportionate to both the offence and the offender's personal circumstances. This approach discourages purely punitive measures and supports rehabilitation. It also emphasizes fairness by taking into account factors such as the offender's background and efforts to make amends. Complementing this, Rule 17.1(c) states that depriving a juvenile of their liberty should only be considered when the offence involves serious violence or there is a pattern of repeated serious offending, and only if no other suitable response exists. This ensures that detention is used strictly as *ultima ratio*, highlighting the importance of protecting the juvenile's rights and promoting less restrictive and more rehabilitative measures whenever possible.

¹³ UN General Assembly, United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules") : resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/40/33, 29 November 1985, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1985/en/10533> [accessed 25 May 2025].

Another globally important document is the United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (hereinafter: Havana Rules)¹⁴ adopted to establish minimum standards for the treatment and protection of children who are deprived of their liberty, whether in detention, pre-trial custody, or institutional care. Rule 1 lays the foundational principle of the entire instrument by stating that juveniles should only be deprived of their liberty as a last resort and for the minimum necessary period. This reflects a fundamental standard of international juvenile justice also enshrined in Article 37(b) of the CRC. The purpose of this rule is to ensure that states do not resort to custodial measures unless absolutely necessary, whereas it emphasizes a rehabilitative and developmentally appropriate response over punitive sanctions. In further support of a restorative and future-oriented approach, Rule 79 stresses the importance of effective reintegration planning. This rule highlights that rehabilitation must continue after a juvenile's release through structured support programs. These may involve education, job training, mental health care, and family reintegration, all aimed at helping the juvenile successfully rejoin society and avoid reoffending. Although the Havana Rules are not legally binding, they constitute a comprehensive framework that recognizes human rights principles and the accumulated expertise of child justice practitioners.

The United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (hereinafter: Riyadh Guidelines)¹⁵ were adopted as a complementary instrument to other international standards on juvenile justice. These Guidelines recognize that preventing delinquency is just as critical as responding to it, and that effective prevention must be based on supporting the

¹⁴ UN General Assembly, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of Their Liberty : resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/45/113, 2 April 1991, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1991/en/61112> [accessed 25 May 2025].

¹⁵ UN General Assembly, United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) : resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/45/112, 28 March 1991, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1991/en/27923> [accessed 25 May 2025].

personal development and social integration of children and young people.¹⁶ The Guidelines focus more on a proactive, community-based, and child-centered approach, emphasizing early intervention and the involvement of families, schools, and local services.¹⁷ Guideline 5 sets the foundation for the entire document by calling for the development of community-based services and programs for the prevention of juvenile delinquency, explicitly stating that such measures should focus on the well-being of the juvenile. Furthermore, the Riyadh Guidelines specifically advocate for the use of community-based services and programs, such as counseling and restorative justice programs.¹⁸ The idea is to both prevent delinquency and promote the rehabilitation of young offenders. Similarly to the previously mentioned documents, the Riyadh Guidelines are also not legally binding. However, they are widely regarded as soft law instruments that carry significant normative weight in reflecting a global consensus on best practices in delinquency prevention.

In addition to the globally recognized legal standards, the Council of Europe also acknowledges the importance of restorative justice. This is clearly reflected in the Guidelines on Child-Friendly Justice,¹⁹ which emphasize that sanctions and measures applied to children in conflict with the law must always serve a constructive purpose. Such responses should be tailored to the child's individual needs and circumstances, taking into account their age, maturity, physical and mental health, and the specific context of the offence.²⁰ Crucially, these measures must respect the principle of proportionality and ensure that

¹⁶ Rule 4 of the Riyadh Guidelines.

¹⁷ Garayová, L. (2025). From screens to schoolyards – A comparative analysis of digital and physical school violence in light of international children's rights standards. *Dijete i obitelj u suvremenom društvu*, 2(1), 9–38. <https://doi.org/10.25234/dosd/35121>

¹⁸ Rule 32 of the Riyadh Guidelines.

¹⁹ Council of Europe, Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, 2010, reprinted 2024; <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

²⁰ Rule 82 of Guidelines on Child-Friendly Justice.

children have continuous access to education, vocational training, employment opportunities, and support for their rehabilitation and reintegration into society. Furthermore, Recommendation on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures²¹ provides comprehensive rules for the treatment of juvenile offenders subject to sanctions or measures.²² It emphasizes that the primary aim of any intervention should be the education and social integration of the juvenile. The recommendation advocates for the use of restorative justice practices, such as mediation, at all stages of the juvenile justice process, including during the execution of sanctions.²³

As demonstrated throughout the foregoing analysis, these international standards and instruments not only permit but actively promote and encourage the use of restorative justice in cases involving children. Far from being a mere policy choice, restorative justice is framed as an essential component of a child's broader right to rehabilitation and reintegration.

3. Restorative Justice in Practice: Forms and Rehabilitation Potential

²¹ Council of Europe: Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, 5 November 2008, <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2008/en/69134> [accessed 26 May 2025].

²² In that regard Rule 77 lists several activities for more successful reintegration, such as schooling, vocational training, work and occupational therapy, citizenship training, social skills and competence training, aggression-management, addiction therapy, individual and group therapy, physical education and sport, tertiary or further education, debt regulation, programmes of restorative justice and making reparation for the offence, creative leisure time activities and hobbies, activities outside the institution in the community, day leave and other forms of leave and preparation for release and aftercare.

²³ Rule 12 of Recommendation on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures.

a) Victim-Offender Mediation (VOM)

VOM is a restorative justice practice that brings together offenders and their victims in a structured dialogue. The goal is to provide both parties with the opportunity to share their experiences, express emotions, and work toward mutual understanding and healing. This process often leads to offender accountability, increased victim satisfaction, and, importantly, significant rehabilitative outcomes for the offender. One of the key rehabilitative benefits of VOM is the capacity to humanize the victim in the eyes of the offender. Traditional criminal justice processes often depersonalize the crime, focusing on the legal violation rather than the human impact. Nevertheless, VOM disrupts this pattern by directly confronting the offender with the personal consequences of their actions. In that regard, research shows that this encounter can lead to increased empathy and a deeper emotional understanding of the harm caused.²⁴ In connection to that, researchers found that many offenders, after participating in VOM, expressed genuine remorse and a newfound appreciation for the impact of their behavior on others.²⁵ Moreover, VOM has the potential to facilitate psychological relief and closure for offenders. The opportunity to apologize and make amends can reduce internalized guilt and shame, which are often significant barriers to rehabilitation. In regard to the juvenile offenders, research shows that VOM can be an effective way to divert juvenile offenders from deeper involvement in the justice system. Nevertheless, it also carries the risk of expanding the reach of social control beyond what is necessary.²⁶ Furthermore, numerous studies have evaluated the impact of VOM on recidivism. However, the findings often vary, depending on how recidivism is defined and measured

²⁴ See more in: Umbreit, M. S., Coates, R. B., & Vos, B. (2001). *The impact of restorative justice: A review of the empirical evidence*. Crime and Justice, 27, 1–184.

²⁵ *Ibid.* p. 142.

²⁶ Umbreit, M. S., Coates, R. B., & Vos, B. (2000). The impact of victim-offender mediation: Two decades of research. *Fed. Probation*, 65, 29., p. 33.

within each research context.²⁷ Certainly, VOM is not suitable for every offender or every type of crime. Nonetheless, when appropriately applied, it offers a valuable complement to traditional punitive approaches and fosters a rehabilitative environment where young offenders are encouraged not only to take responsibility for their actions but also to actively participate in repairing the harm caused.

b) Family Group Conferencing (FGC)

FGC is a restorative justice practice that has increasingly been applied to cases involving juvenile offenders. Originally developed in New Zealand during the 1980s as a culturally sensitive response to the overrepresentation of Māori children in state care,²⁸ FGC soon expanded into the youth justice field due to its emphasis on empowerment, accountability, and community-based solutions. Today, FGC is widely used in juvenile justice systems across the UK, Australia, the USA, and several European countries as an alternative or supplement to traditional court proceedings.²⁹ FGC is defined as a decision-making and planning process, whereby the wider family group makes plans and decisions for children and young people who have been identified either by the family or by service providers as being in need of a plan that will safeguard and

²⁷ See for example: Schneider, A. (1986). "Restitution and Recidivism Rates of Juvenile Offenders: Results from Four Experimental Studies," *Criminology*, Vol. 24, pp. 533–552.; Umbreit, M. and R. Coates, (1992). *Victim-offender Mediation: An Analysis of Programs in Four States of the US*. St. Paul, MN: Center for Restorative Justice and Mediation, University of Minnesota, School of Social Work; Nugent, W. and J. Paddock (1995). "The Effect of Victim-Offender Mediation on Severity of Reoffense," *Mediation Quarterly* Vol. 12, Summer, pp. 353–367; Stone, S., W. Helms, and P. Edgeworth (1998). *Cobb County Juvenile Court Mediation Program Evaluation*.

²⁸ Frost, N., Abram, F., & Burgess, H. (2014). Family group conferences: context, process and ways forward. *Child & Family Social Work*, 19(4), 480-490, p. 481.

²⁹ Morris, A., & Maxwell, G. (Eds.). (2001). *Restorative justice for juveniles: Conferencing, mediation and circles*. Bloomsbury Publishing, p. 4.

promote their welfare.³⁰ In juvenile justice, this process becomes a structured forum that brings together the young offender, their family and support network, the victim, and professionals, intending to resolve the harm caused by the offence and prevent future offending. This structure allows families to take ownership of both the problem and its solution, which is crucial when working with youth involved in criminal behavior. Unlike traditional justice systems that are often adversarial and punitive, FGC creates a participatory and restorative environment in which the young person is encouraged to accept responsibility and take part in developing a reparative action plan.³¹ When talking from a restorative justice perspective, FGC aligns closely with the aim of repairing the harm, holding the offender accountable, and promoting reintegration. For juvenile offenders, it provides an opportunity to confront the impact of their actions directly, often through face-to-face meetings with the victim, and to actively participate in repairing the damage caused.³² Empirical evidence supports the rehabilitative promise of FGC for juvenile offenders. In research done on restorative justice programs, it was found that such interventions, including FGC, were associated with a reduction in recidivism compared to traditional juvenile justice responses.³³ However, these results should be interpreted with caution because of possible methodological limitations, such as

³⁰ Family Rights Group (1993) The Legal Framework for Family Involvement in Decision Making. FRG, London cited in: Frost, N., Abram, F., & Burgess, H. (2014). Family group conferences: context, process and ways forward. *Child & Family Social Work*, 19(4), 480-490, p. 489.

³¹ Merkel-Holguin, L. (2004). Sharing power with the people: Family group conferencing as a democratic experiment. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 31, 155, p. 162.

³² Morris, A., & Maxwell, G. (Eds.). (2001). *Restorative justice for juveniles: Conferencing, mediation and circles*. Bloomsbury Publishing, p. 4.

³³ Kimbrell, C. S., Wilson, D. B., & Olaghere, A. (2023). Restorative justice programs and practices in juvenile justice: An updated systematic review and meta-analysis for effectiveness. *Criminology & Public Policy*, 22(1), 161-195, p. 166.

combining offenders who committed violent crimes with those who did not.³⁴ For now, FGC represents a powerful restorative justice tool within the juvenile justice system. Although further thorough research is needed, existing studies suggest that FGC holds real promise in reducing reoffending. Finally, a determining factor for governments when deciding to implement restorative justice practices will always be their potential effectiveness in lowering reoffending.³⁵

c) Reparation/restoration programs

Reparation or restoration programs are a key component of restorative justice approaches in juvenile justice systems. These programs involve young offenders actively making amends for the harm they have caused either to victims or the community through means such as written or verbal apologies, financial or material restitution, or community service. Such actions not only hold juveniles accountable but also help restore trust and relationships that were damaged by their behavior.³⁶ Thus, the final aim is not punishment, but rather the repair of social harm and the promotion of accountability, empathy, and reintegration. Furthermore, reparation programs are grounded in the principle that crime is not simply a violation of law, but a rupture in relationships that requires healing.³⁷ One of the most significant rehabilitative potentials of reparation programs lies in their capacity to help young offenders develop an understanding of the consequences of their behavior. Participation in reparation

³⁴ Individuals who have not engaged in violent behavior are generally less likely to reoffend, which can influence overall outcomes and reduce the comparability within the sample.

³⁵ Morris, A., & Maxwell, G. (Eds.). (2001). *Restorative justice for juveniles: Conferencing, mediation and circles*. Bloomsbury Publishing, p. 8.

³⁶ Umbreit, M. S., Vos, B., Coates, R. B., & Lightfoot, E. (2005). Restorative justice in the twenty-first century: A social movement full of opportunities and pitfalls. *Marq. L. Rev.*, 89, 251, p. 298.

³⁷ Zehr, H. (1990). *Changing lenses: A new focus for crime and justice*. Herald press, p. 181.

activities, especially when they involve interaction with victims, can strengthen cognitive and emotional reflection, promote empathy, and lead to a stronger sense of responsibility.³⁸ In that context, a comprehensive analysis provides clear evidence supporting the effectiveness of these programs.³⁹ Some of the recent examples that underscore the importance of implementing a restorative approach include the Midland County Juvenile Care Center in Michigan, which received a grant in 2025 to expand its Youth Diversion Program.⁴⁰ In Europe, Ireland launched its Youth Justice Strategy 2021–2027,⁴¹ explicitly prioritizing restorative justice as a key method for working with children in conflict with the law, while the autonomous region of Navarra in Spain adopted a Restorative Justice Law⁴² aimed at fostering restorative principles throughout the criminal justice system. Although the implementation of reparation programs is not without challenges, their long-term cost-effectiveness and ability to involve community members in building a stronger, more empathetic environment make them a valuable tool for preventing future harm.

In Europe, several countries have embraced restorative justice in their juvenile justice systems. For instance, Belgium and the Netherlands have

³⁸ See more in: Jonas, J., Zebel, S., Claessen, J., & Nelen, H. (2022). The psychological impact of participation in victim-offender mediation on offenders: Evidence for increased compunction and victim empathy. *Frontiers in psychology*, 12, 812629.

³⁹ See: Sherman, L. L., Strang, H. H., Barnes, G. G., Bennett, S. S., Angel, C. C., Newbury-Birch, D. D., ... & Gill, C. C. (2007). Restorative justice: The evidence; Latimer, J., Dowden, C., & Muise, D. (2005). The effectiveness of restorative justice practices: A meta-analysis. *The prison journal*, 85(2), 127-144.

⁴⁰ <https://www.courts.michigan.gov/news-releases/2025/michigan-juvenile-courts-receive-grants-for-developing-innovative-diversion-programs/> (accessed: 30 May 2024)

⁴¹ See in: Marder, I. D., & Forde, L. (2023). Challenges in the future of restorative youth justice in Ireland: Minimising intervention, maximising participation. *Youth Justice*, 23(2), 201-225.

⁴² <https://www.euforumrj.org/venice-pamplona-how-european-soft-law-can-influence-development-restorative-justice> (accessed: 30 May 2024)

implemented youth victim-offender mediation programs, while Northern Ireland utilizes youth conferences as part of its restorative approach. These programs prioritize the reintegration of young offenders into society and the repair of harm caused by their actions.

d) Community Service as a Non-Custodial Alternative

Community service has become an increasingly accepted non-custodial alternative to incarceration within juvenile justice systems. It involves sentencing young offenders to perform unpaid work that benefits the community, rather than placing them in detention. This approach is rooted in restorative justice ideals, emphasizing responsibility, reparation, and reintegration rather than punishment and isolation.⁴³ Community service was originally introduced to broaden the possibilities of non-custodial sentences. They had aimed to involve offenders in reparation to the community, providing courts with a practical response to juvenile delinquency.⁴⁴ Moreover, the effectiveness of community service as a genuine alternative to custody has been debated over time. One of the issues raised was that courts frequently assign community service orders for relatively minor offenses, which calls into question their effectiveness as a true alternative to custodial sentences.⁴⁵ Nevertheless, despite these issues, research still supports the rehabilitative value of community service when implemented correctly. More precisely, community service saves young offenders from isolation and allows them to maintain community ties, continue education or employment, and avoid the harmful effects of incarceration, when not necessary. As shown by the research, imprisonment has negative consequences, such as stigmatization and the disruption of social bonds, not only for the juvenile involved but also for their

⁴³ Karimullah, S. S. (2023). From Punishment to Healing: The Transformative Power of Restorative Justice. *Sasi*, 29(4), 678-690, p. 679.

⁴⁴ Vass, A. A. (1981). Community service for juveniles? A critical comment. *Probation Journal*, 28(2), 44-49, p. 44.

⁴⁵ *Ibid.* p. 45.

family.⁴⁶ On the contrary, community service keeps offenders in their community and provides opportunities for positive engagement and improvement. Beyond the natural positive impact of keeping a juvenile within their home community, studies comparing custodial and non-custodial sanctions indicate that alternatives such as community service can lead to lower rates of reoffending.⁴⁷ Moreover, the restorative aspect of community service aligns with modern juvenile justice goals. Rather than focusing solely on punishment, community service emphasizes accountability and reconciliation.⁴⁸ In that sense, this approach fosters both punishment and rehabilitation without subjecting youth to the harmful institutional environment of detention centers.⁴⁹

4. The CEE Region: Current State, Challenges, and Opportunities

Restorative justice represents a growing global shift toward more human-centered approaches to conflict resolution and criminal accountability. In the CEE region the concept has been legally introduced in various national systems, but implementation remains inconsistent and fragmented. This chapter explores the current status of restorative justice frameworks in selected CEE countries, examines shared regional barriers, and analyzes why the primary obstacle is not legal, but institutional and political in nature.

⁴⁶ Kuuire, R. (1996). Non-Custodial Sentences and Alternatives to Imprisonment. *Rev. Ghana L.*, 20, 301, p. 303.

⁴⁷ For detailed analysis see in: Villetaz, P., Killias, M., & Zoder, I. (2006). The effects of custodial vs. non-custodial sentences on re-offending: A systematic review of the state of knowledge. *Campbell Systematic Reviews*, 2(1), 1-69.

⁴⁸ Garayová, L. (2024). The best interests of the child principle. *Central European Academy Law Review*, 2(1), 9–28. <https://doi.org/10.62733/2024.1.9-28>

⁴⁹ Silberman, S. (1986). Community service as an alternative sentence for juveniles. *New Eng. J. on Crim. & Civ. Confinement*, 12, 123., pp. 127-129.

In Croatia, restorative justice is formally acknowledged through the Juvenile Courts Act,⁵⁰ which allows for victim-offender mediation as a diversionary measure, and is further supported by provisions within the Probation Act.⁵¹ However, despite this legal regulation, application in practice is extremely limited. Mediation is typically conducted through small-scale NGO initiatives or international pilot projects rather than as a standardized institutional response. As shown by the research, judges and prosecutors rarely refer cases, and when they do, they often lack understanding of basic restorative justice principles or sufficient training.⁵² Serbia followed a similar path with the adoption of the Law on Mediation in Dispute Resolution,⁵³ which theoretically extends to criminal justice, but in reality remains focused on civil and family matters. On that note, a study conducted in this regard concludes that restorative processes in Serbia are statutorily permissible but practically invisible, citing a prevailing punitive prosecutorial culture, minimal judicial engagement, and lack of cooperation among different stakeholders.⁵⁴ As a contrast, Slovenia, stands out as a success story in the region. Since the early 2000s, it has integrated restorative justice into the probation and mediation system, with clear institutional pathways for referring criminal cases. However, restorative programs are still not widely normalized.⁵⁵ Moreover, Hungary introduced restorative justice into its Criminal Procedure Code⁵⁶ and employed the national

⁵⁰ Juvenile Courts Act, Official Gazette NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19.

⁵¹ Probation Act, Official Gazzete NN 143/12, 157/13, 68/18.

⁵² See in: Maršavelski, A., & Ivanušić, K. (2021). Restorativna pravda u kaznenopravnoj teoriji i praksi. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 28(2), 473-505; Ivanušić, K. Restorativna Pravda u Kaznenopravnoj Teoriji u Praksi.

⁵³ Law on Mediation in Dispute Resolution, National Gazette 55/2014.

⁵⁴ Nikolić-Ristanović, V., & Čopić, S. (2006). The position of victims in Serbia: Criminal procedure and possibilities of restorative justice. *Temida*, 9(1), 67-75.

⁵⁵ Friškovec, R. (2010). Mediation in prisons and Restorative Justice in the Republic of Slovenia. In *W A. Ltd., M. Gyökös, K. Lányi (Red.), European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure. Conference Publication* (pp. 236-238).

⁵⁶ Criminal Procedure Code, Act XC of 2017.

probation service to organize restorative meetings. However, uptake remains disproportionately low, with most cases limited to first-time offenders and minor crimes.⁵⁷ In Poland, victim-offender mediation is relatively well established, particularly in juvenile justice. As emphasized by some Polish scholars, restorative justice in Poland is technically present but normatively weak, and the system fails to deliver meaningful reintegration or dialogue.⁵⁸ In Slovakia, restorative justice is theoretically included in legislation. The Slovak model is described as one of institutional permission without implementation, underscoring the absence of trained professionals, infrastructure, and inter-agency protocols.⁵⁹ The Czech Republic shows a slightly positive perspective, with a structured Probation and Mediation Service offering restorative justice in selected cases. Nonetheless, the proportion of criminal cases utilizing restorative mechanisms remains extremely low. Analysis shows that while the Czech framework is structurally sound, restorative programs are not perceived as a standard or essential option in criminal proceedings.⁶⁰

Across these countries, several common trends emerge. First, as shown, most states have legal mechanisms in place for implementing restorative justice in criminal cases, particularly for juveniles and first-time offenders. However, the usage is still low and inconsistent. Second, restorative initiatives

⁵⁷ Hollósvölgyi, M. (2025). What does restorative justice promise?. *European Journal of Probation*, 20662203251319907.

⁵⁸ Czarnecka-Dzialuk, B. (2015). Poland: twenty years of restorative justice implementation. *Restorative Justice*, 3(3), 396-404; Platek, M. (2006). Obstacles to introduce restorative justice procedures and ways to overcome them from the experience of Polish juridical practice. *Temida*, 9(1), 27-35.

⁵⁹ European Forum for Restorative Justice. (2023). *The evolution of restorative justice in Slovakia in the last decades*, <https://www.euforumrj.org/evolution-restorative-justice-slovakia-last-decades> (accessed: 1 June 2025).

⁶⁰ Tomasek, J., Krulichova, E., & Sachova, P. M. (2022). Restorative Justice Programs in Czech Prisons: The Role of Perceived Usefulness and Familiarity with the Program. *The Prison Journal*, 102(6), 694-717.

are commonly driven by pilot projects and NGO partnerships, without long-term institutional support. In CEE region, restorative justice remains dependent on international funding and goodwill rather than national strategies.⁶¹ In that regard, as the Council of Europe has observed, many countries have adopted laws which permit or even promote restorative justice, but implementation remains limited and fragmented.⁶² Third, there is a chronic lack of professional capacity. Even where trained mediators exist, judges, prosecutors, and law enforcement officers often lack basic education in restorative justice principles, resulting in low referral rates and general scepticism toward the process.⁶³ That could be assigned to the fact that restorative justice is rarely part of legal or judicial training curricula, especially in post-communist Europe.⁶⁴ Another significant obstacle is institutional resistance embedded in a punitive justice culture. Retributive approaches remain dominant in CEE systems, where punishment and incarceration are considered standard responses to crime. This punitive mindset often leads to suspicion regarding restorative justice, which is

⁶¹ For example, in Slovenia and Slovakia, mediation and restorative interventions have been piloted with positive results, yet they remain isolated, dependent on project-based funding rather than being systematically adopted; see in: European Forum for Restorative Justice. (2008). *Building Restorative Justice in Europe: Cooperation between the Public, Policy Makers, Practitioners and Researchers*. Leuven:, FRJ. https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/verona_south.pdf (accessed 1 June 2025).

⁶² Council of Europe. (2018). *Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters*. <https://rm.coe.int/mj-commentary-to-recommendation-restorative-justice-08-11-17/1680765ea1> (accessed 1 June 2025).

⁶³ E.g. In Slovakia and the Czech Republic, for example, probation officers are legally authorized to initiate mediation, yet few actually do, due to limited familiarity or institutional discouragement; see in: European Forum for Restorative Justice. (2023). *The evolution of restorative justice in Slovakia in the last decades*. <https://www.euforumrj.org/evolution-restorative-justice-slovakia-last-decades> (accessed 1 June 2025).

⁶⁴ See for more detail in: Gavrielides, T. (2012). Institutionalising restorative justice in Europe: Problems and prospects. In T. Gavrielides (Ed.), *Restorative justice and criminal justice: Transition in the Balkans*. Leuven: European Forum for Restorative Justice.

perceived as soft, lenient, or insufficiently authoritative.⁶⁵ Most importantly, the central issue is not the absence of legal frameworks but the absence of political will. While the legal foundations for restorative justice exist across CEE, practical implementation remains fragmented and underdeveloped. The main barriers are not legislative, but political and institutional. As it is so far seen, governments have not prioritized restorative justice as a systemic solution, nor have they established the conditions necessary for its sustainable adoption. Nowadays, we are facing the challenge that is no longer to legislate restorative justice, but to implement it meaningfully within existing punitive systems.⁶⁶

5. Concluding Remarks

Restorative justice has become an interesting field of research in international discourse on criminal justice reform, particularly in relation to juvenile justice systems. Framed as a human-centered and developmentally appropriate alternative to punitive responses, restorative justice aligns with a growing consensus within international legal instruments that emphasize the primacy of rehabilitation, reintegration, and proportionality. International instruments like the CRC and related interpretations by the UN Committee on the Rights of the Child advocate for a child-focused justice system, where restorative principles are regarded not as optional additions but as an integral part that ensures compliance of national legislation with international law.

⁶⁵ Zehr, H. (2015). *The little book of restorative justice: Revised and updated*. Simon and Schuster, pp. 9 – 11.

⁶⁶ Walgrave, L. (2011). Investigating the potentials of restorative justice practice. *Wash. UJL & Pol'y*, 36, 91, p. 92.

From the practical point of view, empirical research presented above shows a mixed but cautiously optimistic picture.⁶⁷ However, the methodological limitations of these studies, including sample selection bias and variability in program design, require a careful interpretation of the results. In this context, another important aspect relates to the voluntary nature and fairness of restorative processes. Although restorative justice is often praised for its participatory nature, it has been pointed out that the danger of overly idealizing it, especially in settings where power imbalances or unresolved trauma are present.⁶⁸

Finally, despite the existing normative clarity, significant tensions remain between international standards and national practices. While many states have formally adopted legal frameworks that allow for restorative interventions, the integration of these frameworks into everyday judicial and institutional practice remains fragmented and inconsistent. In the CEE context, restorative programs are often navigated through civil society initiatives supported by international donors, but lack political or budgetary support at the national level. This instability makes restorative justice sensitive to changes in political priorities and maintains its marginal position within wider justice policy frameworks. In light of these insights, future research and policy efforts must go beyond expanding empirical evidence to include a deeper, more critical, and interdisciplinary exploration of the philosophical, cultural, and structural aspects of justice. The true potential of restorative justice does not lie in its universal application, but in its ability to reshape societal understandings of harm, accountability, and repair.

⁶⁷ For example, a lot of meta-analyses have consistently reported moderate reductions in recidivism among juveniles who participate in restorative programs, along with higher levels of victim satisfaction and improved perceptions of procedural fairness

⁶⁸ Daly, K. (2017). Restorative justice: The real story. In *Restorative Justice* (pp. 85-109). Routledge, p. 5.

LITERATURE

Books and articles:

1. Braithwaite, J. (2002). *Restorative justice & responsive regulation*. Oxford University Press.
2. Czarnecka-Dzialuk, B. (2015). Poland: twenty years of restorative justice implementation. *Restorative Justice*, 3(3), 396-404; Platek, M. (2006). Obstacles to introduce restorative justice procedures and ways to overcome them from the experience of Polish juridical practice. *Temida*, 9(1), 27-35.
3. Daly, K. (2017). Restorative justice: The real story. In *Restorative Justice* (pp. 85-109). Routledge.
4. European Forum for Restorative Justice. (2008). *Building Restorative Justice in Europe: Cooperation between the Public, Policy Makers, Practitioners and Researchers*. Leuven:, FRJ. https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/verona_south.pdf (accessed 1 June 2025).
5. European Forum for Restorative Justice. (2023). *The evolution of restorative justice in Slovakia in the last decades*, <https://www.euforumrj.org/evolution-restorative-justice-slovakia-last-decades> (accessed: 1 June 2025).
6. European Forum for Restorative Justice. (2023). *The evolution of restorative justice in Slovakia in the last decades*. <https://www.euforumrj.org/evolution-restorative-justice-slovakia-last-decades> (accessed 1 June 2025).
7. Family Rights Group (1993) The Legal Framework for Family Involvement in Decision Making. FRG, London cited in: Frost, N., Abram, F., & Burgess, H. (2014). Family group conferences: context, process and ways forward. *Child & Family Social Work*, 19(4), 480-490.
8. Friškovec, R. (2010). Mediation in prisons and Restorative Justice in the Republic of Slovenia. In *W A. Ltd., M. Gyökös, K. Lányi (Red.)*,

- European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure. Conference Publication*, 236-238.
9. Frost, N., Abram, F., & Burgess, H. (2014). Family group conferences: context, process and ways forward. *Child & Family Social Work*, 19(4), 480-490.
 10. Garayová, L. (2024). The best interests of the child principle. *Central European Academy Law Review*, 2(1), 9–28. <https://doi.org/10.62733/2024.1.9-28>
 11. Garayová, L. (2025). *From screens to schoolyards – A comparative analysis of digital and physical school violence in light of international children's rights standards*. *Dijete i obitelj u suvremenom društvu*, 2(1), 9–38. <https://doi.org/10.25234/dosd/35121>
 12. Gavrielides, T. (2012). Institutionalising restorative justice in Europe: Problems and prospects. In T. Gavrielides (Ed.), *Restorative justice and criminal justice: Transition in the Balkans*. Leuven: European Forum for Restorative Justice.
 13. Hassanová, R. L. (2020). Criminal responsibility and child soldiers in international law. In *Slovak yearbook of international law* (Vol. 9, pp. 7–24). Bratislava, Slovakia: Slovak Academy of Sciences, Slovak Society of International Law. ISBN 978-80-89640-09-6; ISSN 1338-3752.
 14. Hollósvölgyi, M. (2025). What does restorative justice promise?. *European Journal of Probation*, 20662203251319907.
 15. Jonas, J., Zebel, S., Claessen, J., & Nelen, H. (2022). The psychological impact of participation in victim-offender mediation on offenders: Evidence for increased compunction and victim empathy. *Frontiers in psychology*, 12, 812629.
 16. Juvenile Courts Act, Official Gazette NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19.
 17. Karimullah, S. S. (2023). From Punishment to Healing: The Transformative Power of Restorative Justice. *Sasi*, 29(4), 678-690.
 18. Kimbrell, C. S., Wilson, D. B., & Olaghere, A. (2023). Restorative justice programs and practices in juvenile justice: An updated systematic review and meta-analysis for effectiveness. *Criminology & Public Policy*, 22(1), 161-195.

19. Kuuire, R. (1996). Non-Custodial Sentences and Alternatives to Imprisonment. *Rev. Ghana L.*, 20, 301.
20. Marder, I. D., & Forde, L. (2023). Challenges in the future of restorative youth justice in Ireland: Minimising intervention, maximising participation. *Youth Justice*, 23(2), 201-225.
21. Maršavelski, A., & Ivanušić, K. (2021). Restorativna pravda u kaznenopravnoj teoriji i praksi. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 28(2), 473-505; Ivanušić, K. Restorativna Pravda u Kaznenopravnoj Teoriji u Praksi.
22. Merkel-Holguin, L. (2004). Sharing power with the people: Family group conferencing as a democratic experiment. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 31, 155.
23. Morris, A., & Maxwell, G. (Eds.). (2001). *Restorative justice for juveniles: Conferencing, mediation and circles*. Bloomsbury Publishing.
24. Nikolić-Ristanović, V., & Čopić, S. (2006). The position of victims in Serbia: Criminal procedure and possibilities of restorative justice. *Temida*, 9(1), 67-75.
25. Nugent, W. and J. Paddock (1995). "The Effect of Victim-Offender Mediation on Severity of Reoffense," *Mediation Quarterly* Vol. 12, Summer, pp. 353–367;
26. Schneider, A. (1986). "Restitution and Recidivism Rates of Juvenile Offenders: Results from Four Experimental Studies," *Criminology*, Vol. 24, pp. 533–552.
27. Sherman, L. L., Strang, H. H., Barnes, G. G., Bennett, S. S., Angel, C. C., Newbury-Birch, D. D. & Gill, C. C. (2007). Restorative justice: The evidence; Latimer, J., Dowden, C., & Muise, D. (2005). The effectiveness of restorative justice practices: A meta-analysis. *The prison journal*, 85(2), 127-144.
28. Silberman, S. (1986). Community service as an alternative sentence for juveniles. *New Eng. J. on Crim. & Civ. Confinement*, 12, 123., 127-129.
29. Stone, S., W. Helms, and P. Edgeworth (1998). Cobb County Juvenile Court Mediation Program Evaluation.

30. Tomasek, J., Krulichova, E., & Sachova, P. M. (2022). Restorative Justice Programs in Czech Prisons: The Role of Perceived Usefulness and Familiarity with the Program. *The Prison Journal*, 102(6), 694-717.
31. Umbreit, M. and R. Coates, (1992). Victim-offender Mediation: An Analysis of Programs in Four States of the US. St. Paul, MN: Center for Restorative Justice and Mediation, University of Minnesota, School of Social Work.
32. Umbreit, M. S., Coates, R. B., & Vos, B. (2001). *The impact of restorative justice: A review of the empirical evidence*. Crime and Justice, 27, 1–184.
33. Umbreit, M. S., Vos, B., Coates, R. B., & Lightfoot, E. (2005). Restorative justice in the twenty-first century: A social movement full of opportunities and pitfalls. *Marq. L. Rev.*, 89, 251.
34. Umbreit, M. S., Coates, R. B., & Vos, B. (2000). The impact of victim-offender mediation: Two decades of research. *Fed. Probation*, 65, 29.
35. Vass, A. A. (1981). Community service for juveniles? A critical comment. *Probation Journal*, 28(2), 44-49.
36. Villettaz, P., Killias, M., & Zoder, I. (2006). The effects of custodial vs. non-custodial sentences on re-offending: A systematic review of the state of knowledge. *Campbell Systematic Reviews*, 2(1), 1-69.
37. Walgrave, L. (2011). Investigating the potentials of restorative justice practice. *Wash. UJL & Pol'y*, 36, 91.
38. Zehr, H. (1990). *Changing lenses: A new focus for crime and justice*. Herald press.
39. Zehr, H. (2002). The little book of restorative justice. *Intercourse/Good Books*.
40. Zehr, H. (2015). *The little book of restorative justice: Revised and updated*. Simon and Schuster, 9 -11.

Law sources:

1. Council of Europe, Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, 2010, reprinted 2024; <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

2. Council of Europe: Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, 5 November 2008, <https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2008/en/69134> [accessed 26 May 2025].
3. Council of Europe. (2018). *Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters*. <https://rm.coe.int/mj-commentary-to-recommendation-restorative-justice-08-11-17/1680765ea1> (accessed 1 June 2025).
4. Criminal Procedure Code, Act XC of 2017.
5. Law on Mediation in Dispute Resolution, National Gazette 55/2014.
6. Probation Act, Official Gazzete NN 143/12, 157/13, 68/18.
7. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice, CRC/C/GC/10, 25 April 2007, <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2007/en/43085> [accessed 25 May 2025].
8. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 24 (2019): Children's Rights in the Child Justice System, CRC/C/GC/24, 18 September 2019, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child> [accessed 25 May 2025].
9. UN General Assembly, Convention on the Rights of the Child, United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, 20 November 1989, <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1989/en/18815> [accessed 25 May 2025].
10. UN General Assembly, United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) : resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/45/112, 28 March 1991, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1991/en/27923> [accessed 25 May 2025].

11. UN General Assembly, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of Their Liberty : resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/45/113, 2 April 1991, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1991/en/61112> [accessed 25 May 2025].
12. UN General Assembly, United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules") : resolution / adopted by the General Assembly, A/RES/40/33, 29 November 1985, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1985/en/10533> [accessed 25 May 2025].

Other sources:

1. <https://www.courts.michigan.gov/news-releases/2025/michigan-juvenile-courts-receive-grants-for-developing-innovative-diversion-programs/> (accessed: 30 May 2024)
2. <https://www.euforumrj.org/venice-pamplona-how-european-soft-law-can-influence-development-restorative-justice> (accessed: 30 May 2024)

COMPARATIVE ANALYSIS OF MATRIMONIAL PROPERTY MANAGEMENT IN THE EUROPEAN CONTEXT

Luana Mazreku¹

Abstract

This paper examines the comparative regulatory frameworks governing matrimonial property management across European legal systems, with a particular focus on Germanic legal traditions. The analysis centers on Germany and Austria as representative case studies, examining their distinctive approaches to property division, management rights, and spousal consent requirements.

Keywords

Matrimonial property; comparative law; family law; property management; spousal consent; Germanic legal systems; community property;

Introduction

Matrimonial property regimes represent a critical intersection between private property rights and family law considerations. These regimes establish the legal framework governing ownership, management, and disposition of

¹Pan-European University in Bratislava, PhD student, luana.mazreku@icloud.com

assets acquired before and during marriage, significantly impacting the economic relationship between spouses both during marriage and upon its dissolution. Across Europe, diverse approaches to matrimonial property management have evolved, reflecting different historical traditions, cultural values, and legal philosophies regarding the nature of marriage and property rights.

This paper undertakes a comparative analysis of matrimonial property management across European legal systems, with particular emphasis on Germanic legal traditions. The research examines how these systems balance competing interests: respecting individual autonomy in property management while protecting the economic foundation of the family unit. By comparing regulatory frameworks, judicial interpretations, and scholarly discourse across jurisdictions, the study aims to identify both commonalities and distinctive features that characterize European approaches to this complex legal domain.

The Germanic legal systems, particularly those of Germany and Austria, present especially valuable case studies due to their historical influence on civil law traditions throughout Europe while maintaining distinctive features. Both systems have evolved from historical models that granted husbands exclusive management rights over matrimonial property toward more equitable frameworks, yet they have done so through different legislative approaches and judicial interpretations.

The research addresses several key questions: How do different European jurisdictions allocate property management rights between spouses? What restrictions and consent requirements exist regarding disposition of significant assets? How do courts interpret and enforce these provisions in practice? To what extent have traditional conceptions of matrimonial property been transformed by evolving gender norms and family structures? By examining these questions through a comparative lens, the paper aims to contribute to a more nuanced understanding of matrimonial property management in contemporary European legal systems.

This study employs a comparative legal methodology to analyze matrimonial property management across European jurisdictions. The research draws on primary legal sources, including relevant civil codes, matrimonial property legislation, and significant court decisions from the respective jurisdictions. These primary sources are supplemented by secondary scholarly literature, including treatises, journal articles, and comparative analyses that offer theoretical frameworks and interpretive insights.

The comparative approach involves several methodological steps. First, each legal system is examined in its own context, identifying the key statutory provisions, judicial interpretations, and scholarly discourse that shape matrimonial property management. Second, these elements are systematically compared across jurisdictions to identify similarities, differences, and functional equivalents. Third, these comparative findings are analyzed to identify underlying patterns, principles, and trends that characterize European approaches to matrimonial property management.

The research acknowledges the challenges inherent in comparative legal analysis, particularly the risk of decontextualization and the difficulty of translating legal concepts across different traditions. To address these challenges, the study emphasizes the importance of understanding each legal system within its broader historical, social, and jurisprudential context.

Historical Evolution of Matrimonial Property Regimes in Europe

The contemporary landscape of matrimonial property law in Europe has been shaped by significant historical developments that reflect changing conceptions of marriage, gender roles, and property rights. Historically, most European legal systems embraced the doctrine of unity of person in marriage,

where the wife's legal personality was subsumed into that of her husband's, resulting in the husband's exclusive control over matrimonial property.²

The 19th century codifications that established the foundations of modern civil law systems, including the German Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) of 1900 and the Austrian Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) of 1811, initially maintained significant aspects of male property dominance while introducing various forms of protection for wives' property interests.³ These early codifications typically distinguished between different categories of matrimonial property, with varying degrees of husband control over each category.

The 20th century witnessed a gradual transformation of these frameworks, driven by changing social norms, women's rights movements, and constitutional guarantees of gender equality. Major reforms across European jurisdictions, particularly in the post-World War II period, progressively eliminated gender discrimination in matrimonial property law, establishing equal management rights and protections for both spouses.⁴

This historical evolution reflects broader societal transitions from viewing marriage as a hierarchical institution with the husband as head of household toward conceptualizing it as a partnership of equals.⁵ The

² Antokolskaia, M. (2018). Family Law in a European Perspective. In J. Basedow, K. Hopt, & R. Zimmermann (Eds.), *The Oxford Handbook of European Private Law* (pp. 483-504). Oxford University Press.

³ Bergmann, A. (2019). Historical Development of Matrimonial Property Law in Europe. *Journal of European Legal History*, 15(2), 128-144.

⁴ Scherpe, J. (2016). *European Family Law Volume III: Family Law in a European Perspective*. Edward Elgar Publishing, p. 67-89.

⁵ Garayová, L. (2021). Kohabitácia a majetkové vzťahy z perspektívy európskeho rodinného práva = Cohabitation and property relations from a European family law perspective. *Paneurópske právnické listy*, 4(2), 1–15. Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola. ISSN (online) 2644-450X.

contemporary diversity of matrimonial property regimes across Europe—ranging from systems of complete separation to various forms of community property—emerged from this common historical trajectory while reflecting distinctive national legal traditions and cultural preferences.

1. Theoretical Framework: Balancing Autonomy and Family Protection

The comparative analysis of matrimonial property management systems can be conceptualized through a theoretical framework that positions different legal approaches along a spectrum between two competing principles: individual autonomy in property matters and protection of the family economic unit.⁶

Individual autonomy emphasizes each spouse's right to independently manage their property, make economic decisions, and engage in transactions without requiring the other spouse's consent. This principle aligns with broader notions of property rights, contractual freedom, and personal liberty that are foundational to European private law traditions.⁷

In contrast, family protection principles recognize marriage as creating an economic partnership that requires certain limitations on individual property rights to safeguard the interests of the family unit, the other spouse, and dependent children. This perspective views matrimonial property not merely as individual assets but as resources that serve family welfare and require corresponding management restrictions.⁸

⁶ Boele-Woelki, K. (2018). *Principles of European Family Law Regarding Property Relations Between Spouses*. Intersentia, p. 23-31.

⁷ Schmidt, K. (2017). Autonomy and Protection in Continental European Matrimonial Property Systems. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 31(2), 182-198.

⁸ Martiny, D. (2019). Matrimonial Property Regimes in Europe - Recent Developments and Challenges. *European Journal of Law Reform*, 21(3), 307-328.

These competing principles manifest in various legal mechanisms across European jurisdictions. Individual autonomy is expressed through provisions that recognize separate property ownership, grant independent management rights, and limit spousal veto powers. Family protection is implemented through consent requirements for significant transactions, special protections for the family home, presumptions of co-ownership for household items, and judicial intervention powers when family interests are threatened.⁹

The balance between these principles varies across European legal systems. Nordic systems tend to emphasize spousal independence with minimal restrictions, while Southern European jurisdictions often prioritize family protection through more extensive community property regimes. Germanic and Central European systems generally adopt intermediate positions, recognizing substantial management autonomy while imposing strategic limitations to protect family interests.¹⁰

This theoretical framework provides a useful lens for understanding both commonalities and divergences in European matrimonial property management systems, while highlighting how different jurisdictions resolve the inherent tension between individual economic freedom and family economic solidarity.

2. Comparative Analysis of Matrimonial Property Management in European Context

2.1 Management of Matrimonial Property in Germanic Legal Systems

⁹ Pintens, W. (2018). Matrimonial Property Law in Europe. In J. Scherpe (Ed.), *European Family Law Vol. III* (pp. 143-186). Edward Elgar Publishing.

¹⁰ Roth, M. (2020). Comparative Approaches to Matrimonial Property in Europe. *Family Law Quarterly*, 54(1), 42-68.

2.1.1 Germany

The German legal framework for matrimonial property management is primarily anchored in the German Civil Code (Bürgerliches Gesetzbuch or BGB), which establishes a statutory matrimonial property regime of community of accrued gains (Zugewinnngemeinschaft).¹¹ Under this system, spouses maintain separate ownership of their respective assets during marriage, but any increase in the value of their property during the marriage is subject to equalization upon dissolution.

The BGB provides specific regulations regarding property management, distinguishing between individual property (Eigengut) and joint property (Gesamtgut). Most notably, §1364 BGB stipulates that each spouse manages their own property independently but with consideration of the other spouse's interests.¹² This represents a significant evolution from historical approaches where the husband had exclusive management rights over matrimonial property.

For transactions involving significant assets or those affecting the household as a whole, §1365 BGB requires spousal consent, particularly when disposing of property in its entirety.¹³ This provision creates a balance between individual autonomy and mutual protection of matrimonial interests. The German Federal Court of Justice (Bundesgerichtshof) has repeatedly emphasized that this consent requirement serves to protect the economic foundation of the family.¹⁴

¹¹ Schwab, D. (2018). Familienrecht (27th ed.). C.H. Beck, Munich, p. 103-115.

¹² Gernhuber, J., & Coester-Waltjen, D. (2020). Familienrecht (7th ed.). C.H. Beck, Munich, p. 453-468.

¹³ Münchener Kommentar zum BGB (2019). Vol. 8, Family Law, §1365, para. 5-8.

¹⁴ Bundesgerichtshof, Decision of 11.2.2004 - XII ZR 265/02, FamRZ 2004, 601.

The German system further restricts disposition of household objects under §1369 BGB, which requires consent from the other spouse before disposing of household items. This protection extends even to items owned exclusively by one spouse, reflecting the recognition that such items serve the family as a whole rather than just the individual owner.¹⁵

In cases of disagreement regarding property management, the German system provides for judicial intervention. However, as Dethloff notes, courts tend to exercise restraint in interfering with spousal autonomy, preferring to uphold the principle of independence in property management.¹⁶

An important feature of the German approach is the combination of strong protection for individual property rights during marriage with a mechanism for economic balancing upon dissolution through the equalization of accrued gains. This system attempts to reconcile respect for personal autonomy during the marriage with recognition of the economic partnership aspect of marriage at its end.¹⁷

2.1.2 Austria

The Austrian matrimonial property regime, codified in the Austrian Civil Code (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* or ABGB), shares similarities with the German model but maintains distinctive features. Austria also adopts a default system of separate property (*Gütertrennung*), where each

¹⁵ Klein, M. (2018). Disposition of Household Items in German Family Law. *Journal of European Family Law*, 20(3), 276-291.

¹⁶ Dethloff, N. (2018). *Familienrecht* (31st ed.). C.H. Beck, Munich, p. 134-142.

¹⁷ Lipp, V. (2019). The German Approach to Matrimonial Property: Historical Development and Modern Practice. *International Survey of Family Law*, 2019 Edition, 171-188.

spouse retains ownership and management rights over their property acquired before and during marriage.¹⁸

A critical aspect of the Austrian system is the presumption of co-ownership (*Eigentumsgemeinschaft*) regarding the matrimonial home and household items, as established in §§81-97 of the Marriage Act (*Ehegesetz*).¹⁹ This creates a hybrid approach where daily household goods and the family residence are treated differently from other assets.

For property management during marriage, §1237 ABGB grants each spouse the right to independently administer their property. However, this independence is qualified by §91 of the Marriage Act, which requires spousal consent for dispositions that might endanger the family's living conditions.²⁰ This protection extends particularly to the matrimonial home, where unilateral disposition is restricted even if only one spouse holds legal title.

The Austrian Supreme Court (*Oberster Gerichtshof*) has developed substantial case law regarding these restrictions, consistently prioritizing family welfare over individual property rights.²¹ Significantly, the Court has extended protection to non-titled spouses by recognizing implicit partnership agreements (*konkludente Gesellschaftsverträge*) when both spouses contribute to property acquisition, even if formal title is held by only one party.²²

¹⁸ Deixler-Hübner, A. (2019). *Handbuch Familienrecht* (2nd ed.). Linde Verlag, Vienna, p. 92-107.

¹⁹ Gitschthaler, E. (2017). *Eherecht* (3rd ed.). Manz Verlag, Vienna, p. 127-136.

²⁰ Schwimann, M., & Kodek, G. (2018). *ABGB Praxiskommentar* (5th ed.). LexisNexis, Vienna, §1237.

²¹ *Oberster Gerichtshof*, Decision of 29.11.2017, 3 Ob 190/17s.

²² Ferrari, S., & Hopf, G. (2019). *Eherecht in Österreich* (6th ed.). Verlag Österreich, Vienna, p. 203-218.

Another distinctive feature of the Austrian system is the statutory regulation of household management under §95 of the Marriage Act, which includes provisions regarding finances devoted to household expenses. This framework creates more explicit recognition of household work as a contribution to family welfare than is found in many other European systems.²³

Comparative studies highlight that while both systems prioritize spousal autonomy, the Austrian approach provides stronger protection for the matrimonial home and establishes more explicit presumptions of joint ownership for household items.²⁴ This reflects a somewhat greater emphasis on family protection principles in the Austrian framework compared to the German system.

2.2 Matrimonial Property Management in Romance Legal Systems

2.2.1 France

The French matrimonial property system, governed by the Civil Code, offers a contrast to Germanic approaches. The default regime in France is the community of accrued gains (*communauté réduite aux acquêts*), where property acquired during marriage (with certain exceptions) becomes community property jointly owned by both spouses.²⁵

Regarding management rights, the French system has evolved significantly from its original form. Prior to the 1965 reform, the husband had extensive administration rights over community property. The current system, further reformed in 1985, establishes a regime of concurrent management

²³ Rechberger, W. (2018). Household Management and Financial Contributions in Austrian Family Law. *Family Law Review*, 14(3), 234-249.

²⁴ Pintens, W. (2018). Matrimonial Property Law in Europe. In J. Scherpe (Ed.), *European Family Law Vol. III* (p. 145). Edward Elgar Publishing.

²⁵ Ferrand, F., & Braat, B. (2018). Property Relationship Between Spouses: National Report: France. *Commission on European Family Law*, p. 15-28.

(gestion concurrente) that grants each spouse equal rights to manage community property independently for ordinary acts.²⁶

However, for significant transactions affecting community property, including selling real estate, taking out substantial loans, or providing guarantees, Article 1424 of the French Civil Code requires joint action or mutual consent from both spouses.²⁷ This dual management requirement (cogestion) for major transactions represents a more restrictive approach than the Germanic systems, reflecting the different conceptualization of matrimonial property as inherently joint rather than presumptively separate.

For personal property, each spouse maintains independent management rights similar to Germanic systems. However, the sphere of personal property is considerably narrower under the French community property regime than under the German or Austrian systems of separate property.²⁸

2.2.2 Italy

The Italian matrimonial property system, reformed significantly in 1975, establishes community property (comunione dei beni) as the default regime unless spouses opt for an alternative arrangement.²⁹ This community encompasses most property acquired during marriage, with exceptions for

²⁶ Malaurie, P., & Aynès, L. (2020). *Les Régimes Matrimoniaux* (7th ed.). LGDJ, Paris, p. 183-197.

²⁷ Terré, F., & Simler, P. (2019). *Droit Civil: Les Régimes Matrimoniaux* (7th ed.). Dalloz, Paris, p. 276-290.

²⁸ Grimaldi, M. (2017). *Droit Patrimonial de la Famille* (6th ed.). LexisNexis, Paris, p. 154-168.

²⁹ Patti, S., & Cubeddu, M. G. (2018). *Introduzione al Diritto della Famiglia in Europa*. Giuffrè Editore, Milan, p. 210-226.

personal items, professional tools, and property acquired through inheritance or gift.

Regarding management, Article 180 of the Italian Civil Code establishes a system of joint administration (*amministrazione congiunta*) for community property, requiring agreement from both spouses for all acts of extraordinary administration, including disposition of immovable property, business assets, or valuable movables.³⁰ For ordinary administration, either spouse may act independently, but significant transactions require mutual consent.

The Italian system also provides specific protection for the family home through Article 184 of the Civil Code, which prohibits disposition without consent from both spouses regardless of whether the home belongs to community property or is owned separately by one spouse.³¹ This protection extends beyond the marriage through provisions that allow a spouse with custody of children to continue residing in the family home after separation or divorce.

These Romance legal systems demonstrate a different balance between autonomy and family protection principles compared to Germanic systems, with greater emphasis on joint ownership and management as the default framework rather than as exceptions to a presumption of separation.

³⁰ Sesta, M. (2019). *Manuale di Diritto di Famiglia* (8th ed.). CEDAM, Padua, p. 193-207.

³¹ Autorino, G. (2018). *Famiglia e Rapporti Patrimoniali: Profili Comparatistici*. Giappichelli, Turin, p. 167-181.

2.3 Matrimonial Property Management in Nordic Legal Systems

Nordic legal systems present yet another approach to matrimonial property management, characterized by a distinctive combination of deferred community property with substantial management autonomy during marriage.³²

The Swedish Matrimonial Code, for example, establishes a system of deferred community property (*uppskjuten giftorättsgemenskap*) where each spouse owns their property separately during marriage but upon dissolution, all property (with limited exceptions) is subject to equal division.³³ During marriage, each spouse has complete independence in managing their own property, with very limited restrictions or consent requirements.

This approach reflects the strong Nordic emphasis on individual autonomy and gender equality, with minimal interference in property management during the intact marriage. However, this individual freedom is balanced by comprehensive equalization upon dissolution, providing economic protection while maximizing management independence.³⁴

Finland and Denmark maintain similar systems, though with some variations in specific consent requirements. The Finnish Marriage Act requires spousal consent only for disposition of the family home or household goods,

³² Jänterä-Järeborg, M. (2019). Swedish Family Law: The Law on Marriage and Matrimonial Property. *International Survey of Family Law*, 2019 Edition, 389-408.

³³ Agell, A., & Brattström, M. (2018). *Äktenskap, Samboende, Partnerskap* (6th ed.). Iustus Förlag, Uppsala, p. 142-156.

³⁴ Lødrup, P., & Sverdrup, T. (2017). Nordic Family Law: Matrimonial Property. *Nordic Journal of Family Law*, 13(2), 98-114.

regardless of ownership, while leaving other property management entirely to the discretion of the owner spouse.³⁵

These Nordic approaches represent perhaps the strongest emphasis on individual autonomy in property management among European matrimonial property systems, while still acknowledging the economic partnership aspect of marriage through deferred community at dissolution.

3. Judicial Interpretation and Enforcement

The practical implementation of matrimonial property management rules depends significantly on judicial interpretation and enforcement. Across European jurisdictions, courts have played important roles in clarifying statutory provisions, developing implied limitations, and balancing competing interests when conflicts arise.

German courts have generally adopted a restrictive interpretation of consent requirements, limiting §1365 BGB's application to transactions that truly involve disposing of property "as a whole" rather than extending it to partial dispositions.³⁶ However, the Federal Court of Justice has recognized that even partial dispositions may require consent if they affect property of substantial value relative to the spouse's total assets.³⁷

In Austria, courts have taken a more expansive approach to protecting family interests, developing the concept of "economic co-ownership" (*wirtschaftliches Miteigentum*) to protect non-titled spouses who contribute to

³⁵ Kangas, U. (2020). *Family Law in Finland*. Kluwer Law International, The Hague, p. 176-189.

³⁶ Wellenhofer, M. (2018). Consent Requirements Under §1365 BGB: Recent Developments in German Case Law. *Journal of Family and Property Law*, 22(3), 245-260.

³⁷ Bundesgerichtshof, Decision of 25.5.2011 - XII ZR 184/09, NJW 2011, 3023.

property acquisition.³⁸ The Austrian Supreme Court has also broadly interpreted consent requirements for transactions affecting the family home, even when formal title rests with only one spouse.

French courts have developed nuanced distinctions between acts of administration and acts of disposition to determine when joint consent is required, generally interpreting consent requirements strictly when community property or the family home is at stake.³⁹ Italian courts similarly enforce consent requirements rigorously, frequently invalidating transactions made without required spousal approval.

A common challenge across jurisdictions involves balancing protection for third parties who transact with married individuals against protection for non-consenting spouses. Different systems assign varying weight to these competing interests, with some prioritizing transaction security through good faith provisions while others emphasize family protection through strong invalidation powers.⁴⁰

These judicial approaches reflect broader legal culture differences, with Germanic systems generally favoring legal certainty and clear boundaries of consent requirements, Romance systems emphasizing family solidarity through vigorous enforcement of consent provisions, and Nordic systems minimizing judicial interference in spousal property management.

³⁸ Kerschner, F. (2019). Economic Co-Ownership in Austria: Judicial Development of Family Property Concepts. *European Property Law Journal*, 7(1), 56-73.

³⁹ Cour de Cassation, 1re Chambre Civile, Decision of 14.3.2018, No. 17-14.337.

⁴⁰ Scherpe, J. (2016). *European Family Law Volume III: Family Law in a European Perspective*. Edward Elgar Publishing, p. 143-167.

4. Implications for International Private Law

The diversity of matrimonial property regimes across Europe creates significant challenges for international private law, particularly in cases involving cross-border marriages or property located in multiple jurisdictions.⁴¹ These challenges have been partially addressed through the European Union's Regulation 2016/1103 implementing enhanced cooperation in the area of matrimonial property regimes, which established harmonized rules for determining applicable law and jurisdiction.⁴²

However, significant complexities remain due to the substantive differences in property management rules across European systems. Spouses who relocate from one jurisdiction to another may find themselves subject to dramatically different management requirements, consent provisions, and protection mechanisms.⁴³

These challenges are particularly acute regarding immovable property, where the *lex rei sitae* principle often governs regardless of the matrimonial property regime chosen by or applicable to the spouses. This can result in fragmentation, with different assets within the same marriage being subject to different management rules depending on their location.⁴⁴

⁴¹ González Beilfuss, C. (2018). The Unification of Private International Law in Europe: A Success Story? In K. Boele-Woelki (Ed.), *European Challenges in Contemporary Family Law* (pp. 329-340). Intersentia.

⁴² Franzina, P. (2017). The EU Regulation on Matrimonial Property Regimes and the Unification of Private International Law in Europe. *Revue Critique de Droit International Privé*, 106(2), 405-428.

⁴³ Bergquist, U., Damascelli, D., Frimston, R., Lagarde, P., & Reinhartz, B. (2019). *The EU Regulations on Matrimonial and Patrimonial Property*. Oxford University Press, p. 87-103.

⁴⁴ Crawford, E. (2019). Immoveable Property in Matrimonial Property Law: The *Lex Rei Sitae* Rule and its Implications. *Journal of Private International Law*, 15(1), 124-139.

The complexity is further increased by the interaction between matrimonial property regimes and succession law, especially after the implementation of the EU Succession Regulation (650/2012). The coordination between these two domains remains challenging, particularly regarding management powers over property that may eventually be subject to different succession rules.⁴⁵

These private international law implications highlight the practical significance of the comparative differences identified throughout this analysis, demonstrating how theoretical distinctions in property management approaches manifest in concrete legal challenges for internationally mobile couples.

This comparative analysis of matrimonial property management across European legal systems reveals both converging principles and distinctive national approaches. All examined systems have evolved from historical models of male property dominance toward gender-neutral frameworks that attempt to balance individual autonomy with family protection. However, they differ substantially in how they strike this balance and in the legal mechanisms they employ to achieve it.

Germanic legal systems generally emphasize separate property during marriage with strategic limitations to protect family interests, particularly regarding the family home and household items. Romance legal systems adopt community property as their foundation, with corresponding joint management requirements for significant transactions. Nordic systems maximize individual management autonomy while ensuring economic partnership through deferred community at dissolution.

These variations reflect different underlying conceptions of marriage as an economic institution. Germanic approaches conceptualize marriage primarily as a partnership of independent individuals with specific family

⁴⁵ Bonomi, A., & Wautelet, P. (2017). *Le Droit Européen des Successions: Commentaire du Règlement n° 650/2012*. Bruylant, Brussels, p. 346-359.

responsibilities, Romance systems view marriage as creating a more integrated economic unit, and Nordic frameworks emphasize individual autonomy while acknowledging the economic interdependence created by marriage.⁴⁶

Despite these differences, European matrimonial property systems share common trajectories. All have moved toward greater gender equality, increased protection for the family home, recognition of both financial and non-financial contributions to family welfare, and balancing individual rights with family responsibilities.⁴⁷

Looking forward, several trends may influence the future development of matrimonial property management in Europe. These include the increasing prevalence of dual-career marriages that challenge traditional economic dependency assumptions, growing recognition of non-traditional family forms, and the internationalization of family relationships that expose more couples to different legal approaches.⁴⁸

This comparative analysis demonstrates that matrimonial property management represents a domain where legal systems must continually negotiate the fundamental tension between individual autonomy and family solidarity—a negotiation that reflects both universal challenges and culturally specific responses across the European legal landscape.

⁴⁶ Boele-Woelki, K., Ferrand, F., González Beilfuss, C., Jänterä-Jareborg, M., Lowe, N., Martiny, D., & Pintens, W. (2017). *Principles of European Family Law Regarding Property Relations Between Spouses*. European Law Publishers, p. 31-45.

⁴⁷ Scherpe, J. (2020). *The Present and Future of European Family Law*. Edward Elgar Publishing, p. 98-112.

⁴⁸ Douglas, G., Peleg, N., & Jeyasingham, M. (2019). *Changing Conceptions of Family Law in the 21st Century*. Hart Publishing, p. 215-231.

Conclusion

This comparative analysis of matrimonial property management across European legal systems reveals both converging principles and distinctive national approaches. All examined systems have evolved from historical models of male property dominance toward gender-neutral frameworks that attempt to balance individual autonomy with family protection. However, they differ substantially in how they strike this balance and in the legal mechanisms they employ to achieve it.

Germanic legal systems generally emphasize separate property during marriage with strategic limitations to protect family interests, particularly regarding the family home and household items. Romance legal systems adopt community property as their foundation, with corresponding joint management requirements for significant transactions. Nordic systems maximize individual management autonomy while ensuring economic partnership through deferred community at dissolution.

These variations reflect different underlying conceptions of marriage as an economic institution. Germanic approaches conceptualize marriage primarily as a partnership of independent individuals with specific family responsibilities, Romance systems view marriage as creating a more integrated economic unit, and Nordic frameworks emphasize individual autonomy while acknowledging the economic interdependence created by marriage.

Despite these differences, European matrimonial property systems share common trajectories. All have moved toward greater gender equality, increased protection for the family home, recognition of both financial and non-financial contributions to family welfare, and balancing individual rights with family responsibilities.

Looking forward, several trends may influence the future development of matrimonial property management in Europe. These include the increasing prevalence of dual-career marriages that challenge traditional economic dependency assumptions, growing recognition of non-traditional family forms,

and the internationalization of family relationships that expose more couples to different legal approaches.

This comparative analysis demonstrates that matrimonial property management represents a domain where legal systems must continually negotiate the fundamental tension between individual autonomy and family solidarity—a negotiation that reflects both universal challenges and culturally specific responses across the European legal landscape.

BIBLIOGRAPHY

AGELL, A., BRATTSTRÖM, M. Äktenskap, Samboende, Partnerskap. 6. vydanie. Uppsala: Iustus Förlag, 2018.

ANTOKOLSKAIA, M. Family Law in a European Perspective. In BASEDOW, J., HOPT, K., ZIMMERMANN, R. (eds.). *The Oxford Handbook of European Private Law*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 483-504.

AUTORINO, G. *Famiglia e Rapporti Patrimoniali: Profili Comparatistici*. Turin: Giappichelli, 2018.

BERGMANN, A. Historical Development of Matrimonial Property Law in Europe. *Journal of European Legal History*, 2019, roč. 15, č. 2, s. 128-144.

BERGQUIST, U., DAMASCELLI, D., FRIMSTON, R., LAGARDE, P., REINHARTZ, B. *The EU Regulations on Matrimonial and Patrimonial Property*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

BOELE-WOELKI, K. *Principles of European Family Law Regarding Property Relations Between Spouses*. Cambridge: Intersentia, 2018.

BOELE-WOELKI, K., FERRAND, F., GONZÁLEZ BEILFUSS, C., JÄNTERÄ-JAREBORG, M., LOWE, N., MARTINY, D., PINTENS, W.

Principles of European Family Law Regarding Property Relations Between Spouses. Munich: European Law Publishers, 2017.

BONOMI, A., WAUTELET, P. Le Droit Européen des Successions: Commentaire du Règlement n° 650/2012. Brussels: Bruylant, 2017.

CRAWFORD, E. Immovable Property in Matrimonial Property Law: The Lex Rei Sitae Rule and its Implications. Journal of Private International Law, 2019, roč. 15, č. 1, s. 124-139.

DEIXLER-HÜBNER, A. Handbuch Familienrecht. 2. vydanie. Vienna: Linde Verlag, 2019.

DETHLOFF, N. Familienrecht. 31. vydanie. Munich: C.H. Beck, 2018.

DOUGLAS, G., PELEG, N., JEYASINGHAM, M. Changing Conceptions of Family Law in the 21st Century. Oxford: Hart Publishing, 2019.

FERRARI, S., HOPF, G. Ehe recht in Österreich. 6. vydanie. Vienna: Verlag Österreich, 2019.

FERRAND, F., BRAAT, B. Property Relationship Between Spouses: National Report: France. Commission on European Family Law, 2018.

FRANZINA, P. The EU Regulation on Matrimonial Property Regimes and the Unification of Private International Law in Europe. Revue Critique de Droit International Privé, 2017, roč. 106, č. 2, s. 405-428.

GARAYOVÁ, L. (2021). Kohabitácia a majetkové vzťahy z perspektívy európskeho rodinného práva = Cohabitation and property relations from a European family law perspective. Paneurópske právnické listy, 4(2), 1–15. Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola. ISSN (online) 2644-450X.

GERNHUBER, J., COESTER-WALTJEN, D. Familienrecht. 7. vydanie. Munich: C.H. Beck, 2020.

GITSCHTHALER, E. *Eherecht*. 3. vydanie. Vienna: Manz Verlag, 2017.

GONZÁLEZ BEILFUSS, C. The Unification of Private International Law in Europe: A Success Story? In BOELE-WOELKI, K. (ed.). *European Challenges in Contemporary Family Law*. Cambridge: Intersentia, 2018, s. 329-340.

GRIMALDI, M. *Droit Patrimonial de la Famille*. 6. vydanie. Paris: LexisNexis, 2017.

JÄNTERÄ-JAREBORG, M. *Swedish Family Law: The Law on Marriage and Matrimonial Property*. *International Survey of Family Law*, 2019 Edition, s. 389-408.

KANGAS, U. *Family Law in Finland*. The Hague: Kluwer Law International, 2020.

KERSCHNER, F. Economic Co-Ownership in Austria: Judicial Development of Family Property Concepts. *European Property Law Journal*, 2019, roč. 7, č. 1, s. 56-73.

KLEIN, M. Disposition of Household Items in German Family Law. *Journal of European Family Law*, 2018, roč. 20, č. 3, s. 276-291.

LIPP, V. The German Approach to Matrimonial Property: Historical Development and Modern Practice. *International Survey of Family Law*, 2019 Edition, s. 171-188.

LØDRUP, P., SVERDRUP, T. *Nordic Family Law: Matrimonial Property*. *Nordic Journal of Family Law*, 2017, roč. 13, č. 2, s. 98-114.

MALAURIE, P., AYNÈS, L. *Les Régimes Matrimoniaux*. 7. vydanie. Paris: LGDJ, 2020.

MARTINY, D. Matrimonial Property Regimes in Europe - Recent Developments and Challenges. *European Journal of Law Reform*, 2019, roč. 21, č. 3, s. 307-328.

MÜNCHENER KOMMENTAR ZUM BGB. Vol. 8, Family Law. Munich: C.H. Beck, 2019.

PATTI, S., CUBEDDU, M. G. Introduzione al Diritto della Famiglia in Europa. Milan: Giuffrè Editore, 2018.

PINTENS, W. Matrimonial Property Law in Europe. In SCHERPE, J. (ed.). *European Family Law Vol. III*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2018, s. 143-186.

RECHBERGER, W. Household Management and Financial Contributions in Austrian Family Law. *Family Law Review*, 2018, roč. 14, č. 3, s. 234-249.

ROTH, M. Comparative Approaches to Matrimonial Property in Europe. *Family Law Quarterly*, 2020, roč. 54, č. 1, s. 42-68.

SCHERPE, J. *European Family Law Volume III: Family Law in a European Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016.

SCHERPE, J. *The Present and Future of European Family Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020.

SCHMIDT, K. Autonomy and Protection in Continental European Matrimonial Property Systems. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2017, roč. 31, č. 2, s. 182-198.

SCHWAB, D. *Familienrecht*. 27. vydanie. Munich: C.H. Beck, 2018.

SCHWIMANN, M., KODEK, G. *ABGB Praxiskommentar*. 5. vydanie. Vienna: LexisNexis, 2018.

SESTA, M. Manuale di Diritto di Famiglia. 8. vydanie. Padua: CEDAM, 2019.

TERRÉ, F., SIMLER, P. Droit Civil: Les Régimes Matrimoniaux. 7. vydanie. Paris: Dalloz, 2019.

WELLENHOFER, M. Consent Requirements Under §1365 BGB: Recent Developments in German Case Law. Journal of Family and Property Law, 2018, roč. 22, č. 3, s. 245-260.

Bundesgerichtshof, Decision of 11.2.2004 - XII ZR 265/02FamRZ 2004, 601.

Bundesgerichtshof, Decision of 25.5.2011 - XII ZR 184/09, NJW 2011, 3023.

Cour de Cassation, 1re Chambre Civile, Decision of 14.3.2018, No. 17-14.337.

Oberster Gerichtshof, Decision of 29.11.2017, 3 Ob 190/17s.

THE EU AI ACT: A CHALLENGE AND OPPORTUNITY FOR THE FUTURE

*Petra Lukačovičová*¹

Abstract

This article focuses on the EU Artificial Intelligence Act (EU AI Act), the first legal framework specifically addressing AI. The aim is to provide an understanding of the objectives of the EU AI Act with particular attention to its risk-based approach and governance mechanisms. The challenges and broader implications for innovation are examined. The article also discusses global AI governance and the future of AI regulation.

Keywords

EU Artificial Intelligence Act, challenges and limitations, global impact

Introduction

The EU AI Act not only marks a significant shift in how the EU seeks to govern digital technologies but also raises important questions about the future of international legal framework. As part of its digital strategy, the European Commission introduced the world's first all-encompassing legal framework for artificial intelligence, the EU AI Act, which is set to become a

¹ PhD student, Institute of International and European Law, Faculty of Law, Pan-European University, Bratislava, petra.lukacovicova@paneurouni.com

global benchmark for AI governance, addressing key concepts such as high-risk systems, general-purpose AI (GPAI), foundation models and others.

Few years ago, using AI on daily basis was not entirely acceptable. Nowadays, it is part of our everyday life. Considering the way it has become, it is almost unthinkable to leave it unregulated. The regulation of AI is in general compelling topic as it covers challenges and opportunities not only for EU member states, but for the global legal order.

Overview of the EU AI Act

AI is rapidly transforming global societies, economies, and public institutions. We live in an extremely dynamic and ever-changing world, that is filled with the enormous flow of information. Emerging technologies bring new possibilities on daily basis and gaps arise in areas that are not regulated from their nature. This whole situation of constant change creates technologies that are not covered by the law and therefore they cannot be governed effectively and securely.

It has become the significant part of our everyday life. On one hand, it offers remarkable opportunities for innovation and efficiency, but on the other AI also poses significant legal, ethical, and governance challenges. These include risks related to fundamental rights, transparency, accountability, and security.²

AI Act is a complex challenge for the future of law. It has great potential to influence international legal frameworks for AI. While the EU AI Act offers a robust foundation for trustworthy AI regulation, it also reveals substantial gaps that must be addressed.

² Kolektív autorov. (2024). *Jednoducho – Umelá inteligencia*. Lindeni.

In response to the dynamic development of technologies, the European Union has adopted the world's first comprehensive legal framework dedicated specifically to AI - Regulation (EU) 2024/1689, also known as the EU Artificial Intelligence Act.

Background and legislative journey

A 'regulation' within EU law is defined as a binding legislative act. It is an instrument of legal harmonization. It must be applied in its entirety across the EU. It means it is immediately applicable and enforceable in all member states without the need for national transposition. It serves to ensure uniformity in the application of EU law. The AI Act exemplifies the effort of the EU to strike a careful balance between technological innovation and legal certainty.

The AI Act is part of a wider package of policy measures, which also includes the AI Innovation Package, the launch of AI Factories and the Coordinated Plan on AI. Together, these measures guarantee safety, fundamental rights, investment and innovation in AI across the EU.

To facilitate the transition to the new regulatory framework, the European Commission has launched the AI Pact, a voluntary initiative that seeks to support the future implementation, engage with stakeholders and invite AI providers and deployers from Europe and beyond to comply with the key obligations of the EU AI Act ahead of time.

The European Union holds supranational legislative power in key areas such as market regulation and consumer protection, where AI is increasingly viewed as both an opportunity and a risk. To balance these concerns, the European Commission emphasized trustworthiness as a dual objective—ensuring protection, while promoting economic growth. The EU is in a position of a potential global hub for AI innovation, provided that its regulatory framework can reduce social fears and foster legal stability without deterring investment. In April 2018, the Commission highlighted the need for trustworthy AI in digital healthcare, later expanding its focus by establishing the High-Level Expert Group on AI (AI HLEG) in June 2018. The group's 2019 'Ethics

Guidelines for Trustworthy AI,’ developed with input from over 500 contributors, laid the groundwork for further regulatory discussions.³

The initial steps taken to the creation of the EUAI regulation could be seen in the *White Paper on Artificial Intelligence* that was published in February 2020.⁴ In April 2021, the European Commission first proposed the AI Act as part of a broader digital strategy. *The White Paper on Artificial Intelligence* mentions the risk-based framework as a cutting-edge vision for AI regulation. The prime role in the whole regulation should be based on the transparency of AI systems. EU aimed to be the leader in regulating such dynamic topic as AI is, still believing that European values must be preserved within the future regulation.

Following extensive negotiations, the final text was adopted on **13 June 2024** and published in the Official Journal of the EU, as Regulation (EU) 2024/1689 on **12 July 2024**. The AI Act entered into force on 1 August 2024, with a phased application schedule. Furthermore, providers of high-risk AI systems will benefit from an extended compliance period until August 2, 2027, granting stakeholders additional time to adjust to the upcoming regulatory framework.

³ Giannelli, N. (2024). The European Union policy design for AI regulation. Working Papers Series in Economics, Mathematics and Statistics. Available at: https://www.academia.edu/125024717/The_European_Union_policy_design_for_AI_regulation (Accessed: 18 April 2025).

⁴ European Commission (2020) White paper on artificial intelligence: A European approach to excellence and trust. COM(2020) 65 final. Available at: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en (Accessed: 30 May 2025).

Key features of the EU AI Act

The EU AI Act classifies AI systems into four categories based on their risk to fundamental rights and safety. The clear division between acceptable and unacceptable risk is made.⁵

First category is **Unacceptable risk**. All AI systems considered a clear threat to the safety, livelihoods and rights of people are banned. Prohibited AI practices, such as social scoring by governments and real-time biometric identification in public spaces (with exceptions for law enforcement).

Another category is **High-risk**, mostly concerned with AI use cases that can pose serious risks to health, safety or fundamental rights. AI systems used in critical areas (e.g. employment, healthcare, law enforcement, border control) are subject to strict requirements, including risk management, data quality, transparency, human oversight, and conformity assessment.

Thirdly the AI act outlined the Limited risk category, which introduces specific disclosure obligations to ensure that humans are informed when necessary to preserve trust. For instance, when using AI systems such as chatbots, humans should be made aware that they are interacting with a machine so they can take an informed decision. Moreover, providers of generative AI have to ensure that AI-generated content is identifiable. On top of that, certain AI-generated content should be clearly and visibly labelled, namely deep fakes and text published with the purpose to inform the public on matters of public interest.

⁵ Tataru, Ș. R., & Cretu, A. N. D. R. E. E. A. C. O. S. M. I. N. A. (2024). DECODING THE EU ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT: AN ANALYSIS OF KEY CONCEPTS AND PROVISIONS. *Journal of Public Administration, Finance and Law*. Available at: <https://doi.org/10.47743/jopafl-2024-31-33> (Accessed: 30 May 2025).

Finally, the least regulated category is referred to as Minimal risk, wherein AI applications permitted with minimal regulation = vast majority of AI systems currently used in EU.⁶

The AI Act establishes a dual governance structure:

The structure is classified into two levels. The first level allows for each member state to enforce their own internal regulatory measures. The second stage is the **European Artificial Intelligence Office**, created to ensure consistent application across the EU, supervise general-purpose AI models, and coordinate cooperation with third countries.⁷

Challenges and Limitations of the AI Act

Despite its comprehensive nature, the AI Act presents several legal ambiguities. The definition of "AI system" is broad and may capture technologies not traditionally understood as AI. The fast-paced development of generative AI and foundation models poses additional challenges for classification and enforcement.

The EU AI Act faces its challenges when it comes to enforcement and compliance as well. The decentralized enforcement model, relying heavily on national authorities, risks fragmentation. Additionally, the obligations imposed on high-risk AI developers may disproportionately affect smaller companies, raising concerns about innovation and regulatory burden, not to mention, the fact that larger businesses may be able to weather these additional regulation-induced cost much more easily.

⁶ European Parliament, 2023. *EU AI Act: first regulation on artificial intelligence*. [online] Available at: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence> (Accessed 30 May 2025).

⁷ European Commission, 2024. *AI Act: Shaping Europe's digital future*. [online] Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai> (Accessed 30 May 2025).

Despite the structured requirements introduced by the EU AI Act, many organizations (small and medium-sized enterprises) face significant difficulties in translating legal provisions into practice. The complexity of the Act, which spans legal, technical, and organizational dimensions, often exceeds the internal capacity of these entities. Critical obligations such as maintaining adequate technical documentation and ensuring effective user communication are among the least developed areas, indicating a tangible gap between regulatory expectations and actual implementation.⁸

The Act does not fully address military or dual-use AI systems, which remain outside its scope. Moreover, the regulation focuses heavily on *ex ante* compliance and less on ongoing monitoring or redress for individuals harmed by AI. It might seem understandable why the EU AI Act does not cover this topic exhaustingly. The political sensitivity goes hand in hand with the limitations of jurisdiction.⁹

General-Purpose AI (GPAI) such as large language models (LLMs), pose **unique regulatory challenges** that the EU AI Act is only beginning to address. GPAI systems are not designed for one specific task and can be used across multiple high-risk domains, making their regulation complex, but essential. The EU AI Act initially lacked clarity on how to regulate these systems, but later introduced specific obligations of GPAI, including transparency and technical documentation. GPAI's infrastructural role means that failures can have cascading effects across sectors, amplifying systemic risks like disinformation or surveillance.

⁸ Horsman, S. (2023). Complying with the EU AI Act. ArXiv (Cornell University). Available at: <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2307.10458> (Accessed: 20 April 2025).

⁹ European Commission, 2021. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). COM(2021) 206 final. [online] Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52021PC0206> (Accessed 31 May 2025).

The regulation now adopts a layered approach, assigning upstream responsibilities to GPAI providers and downstream obligations to deployers. However, effective oversight will require new institutional capacities, including technical expertise and coordinated enforcement across Member States. To balance innovation and societal protection, the authors advocate for a sector-neutral yet risk-sensitive regulatory model that moves beyond traditional use-based rules and addresses GPAI's broader societal influence.¹⁰

AI governance requires a comprehensive and multidimensional approach that balances innovation with the protection of fundamental rights. As AI systems become increasingly embedded in critical sectors such as healthcare, finance, and public administration, concerns around transparency, accountability, and fairness gain prominence. Ensuring effective oversight, mitigating algorithmic bias, and safeguarding human agency are essential components of any governance framework. While soft-law instruments such as ethical guidelines and voluntary standards contribute to shaping responsible AI, they must be complemented by binding legal obligations. A resilient governance model must also promote inclusive participation, engaging policymakers, developers, civil society, and impacted communities alike. In this context, AI governance emerges not only as a regulatory challenge, but as a crucial element in maintaining democratic values and social cohesion in the face of rapidly evolving technological landscapes.¹¹

Technology poses a great risk also from political perspective. As Sinan Arda states within his analysis, there could be seen multiple risk categories, that involve geopolitical pressures, malicious usage, environmental, social and ethical risks and privacy and trust violations. The categorizations cannot be seen as fully comprehensive but brings interesting points to debate that should not be

¹⁰ Gstrein, O. J., & Zwitter, A. (2024). General-purpose AI regulation and the European Union AI Act. Internet Policy Review. Available at: <https://doi.org/10.14763/2024.3.1790> (Accessed: 15 April 2025).

¹¹ Wodi, A. (2024). Artificial Intelligence (AI) Governance: An Overview. Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4840769> (Accessed: 15 April 2025).

left aside.¹² Taking into consideration all of the possible risks the unregulated AI could bring, the need could not be more alarming. **EU AI Act's approach is cautious**, but may need **stronger obligations or tools** for dealing with inherently non-transparent AI models.

Global Potential Impact

Establishing a Global Standard as the first binding legislative framework for AI, the EU AI Act is likely to influence global regulatory approaches, what is often referred to as “Brussels Effect”¹³. In essence it is a domino effect, since EU regulation often affects non-member states on a global scale. Not to mention, its extraterritorial scope means that non-EU providers placing AI systems on the EU market must also comply with its provisions, reinforcing the EU's role as a global norm-setter.

Advancing Fundamental Rights and Trustworthy AI The AI Act promotes a human-centric approach to AI by embedding safeguards for fundamental rights, transparency, and accountability. It encourages the development of systems that are not only innovative but also aligned with EU values.

The AI Act provides a framework that can help businesses navigate AI deployment more confidently, thus fostering innovation within a well-regulated environment. **By clarifying legal obligations, it can be said, that the EU AI**

¹² Arda, S. (2024). Taxonomy to Regulation: A (Geo)Political Taxonomy for AI Risks and Regulatory Measures in the EU AI Act. ArXiv (Cornell University). Available at: <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2404.11476> (Accessed: 15 April 2025).

¹³ **Wachter, S.** (2024). *Limitations and Loopholes in the EU AI Act and AI Liability Directives: What This Means for the European Union, the United States, and Beyond.* *Yale Journal of Law & Technology*, 26(3), 671–718. Available at: https://yjolt.org/sites/default/files/wachter_26yalejltech671.pdf (Accessed 30 May 2025).

act also provides an environment of legal certainty, as it shows the direction the EU regulation regarding cyberspace will take.

Conclusion

Although the European Union has been addressing the issue of AI for a long time, the EU AI Act is the first document that creates regulation for this modern phenomenon. EU AI Act builds on previous efforts and represents a legal milestone, setting the stage for responsible AI governance. It also constitutes a landmark in the legal regulation of artificial intelligence.

The regulatory nature of EU AI Act is impressive, however, not fully comprehensive. Despite its groundbreaking nature, it leaves critical gaps, that might be problematic in future. It can be definitely said that EU has created suitable legislative foundation which will be developed in order to create and ensure encompassing legal framework.

While the EU AI Act marks a significant advancement, it is not a final regulation, if such a thing is even feasible. As AI technologies evolve, the law must react, and regulations need to be adjusted as well so they could be as relevant as possible. In some member states the debate about the rigid nature or an overly elastic nature of law may take place. An overly elastic legal system may suffer with frequent changes in legislation, as the addressees would not be able to “know” the law before it comes into force. The principles *iura novit curia* would be far more difficult to achieve, especially given the advanced technical nature of this topic. However, the other extreme may be just as damaging. There is a need for dynamic, adaptive legal instruments and enhanced international cooperation. The AI Act could serve as a foundation for better and even more harmonized AI governance.

It offers both a challenge and an opportunity: a challenge in implementing and adapting to complex, evolving technologies, and an opportunity to lead the global conversation on the future of AI and law.

BIBLIOGRAPHY

Arda, S. (2024). Taxonomy to Regulation: A (Geo)Political Taxonomy for AI Risks and Regulatory Measures in the EU AI Act. ArXiv (Cornell University). Available at: <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2404.11476>

European Commission (2020) White paper on artificial intelligence: A European approach to excellence and trust. COM(2020) 65 final. Available at: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en

European Commission, 2021. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). COM(2021) 206 final. [online] Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52021PC0206>

European Commission, 2024. *AI Act: Shaping Europe's digital future*. [online] Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai>

European Parliament, 2023. *EU AI Act: first regulation on artificial intelligence*. [online] Available at: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence>

Giannelli, N. (2024). The European Union policy design for AI regulation. Working Papers Series in Economics, Mathematics and Statistics. Available at: https://www.academia.edu/125024717/The_European_Union_policy_design_for_AI_regulation

Gstrein, O. J., & Zwitter, A. (2024). General-purpose AI regulation and the European Union AI Act. Internet Policy Review. Available at: <https://doi.org/10.14763/2024.3.1790>

Horsman, S. (2023). Complying with the EU AI Act. ArXiv (Cornell University). Available at: <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2307.10458>

Kolektív autorov. (2024). *Jednoducho – Umelá inteligencia*. Lindeni.

Tataru, Ș. R., & Cretu, A. N. D. R. E. E. A. C. O. S. M. I. N. A. (2024). DECODING THE EU ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT: AN ANALYSIS OF KEY CONCEPTS AND PROVISIONS. *Journal of Public Administration, Finance and Law*. Available at: <https://doi.org/10.47743/jopafl-2024-31-33>

Wachter, S. (2024). *Limitations and Loopholes in the EU AI Act and AI Liability Directives: What This Means for the European Union, the United States, and Beyond*. *Yale Journal of Law & Technology*, 26(3), 671–718. Available at: https://yjolt.org/sites/default/files/wachter_26yalejltech671.pdf

Wodi, A. (2024). Artificial Intelligence (AI) Governance: An Overview. *Social Science Research Network*. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4840769>

WHAT IS AND WHAT IS NOT A TRADE SECRET

Radka Kopčová¹

Abstract

The author analyzes the legal concept of "Trade Secret" in the context of international and European law. He seeks an answer to what is and what is not a trade secret. In this context, he presents 3 conceptual features of information that, if all of them are fulfilled, will be a trade secret and thus be legally protected. Although it may seem obvious at first impression, in practice it is not so simple. There are exceptions when even such information is not a trade secret. The author further analyzes the concept of trade secret itself in relation to other concepts of the same meaning that legal regulations at the international and European level use. These are the concepts: undisclosed information, confidential information, know-how, business information. The author uses practical examples and case law to demonstrate her conclusions.

Keywords

trade secret, undisclosed information, secret information, the TRIPs Agreement, the Trade Secret Directive.

¹ JUDr. Radka Kopčová, PhD. LL.M., Assistant Professor at Faculty of Law of Pan-European University in Bratislava (Slovakia). ORCID: 0009-0000-0930-4543.

Introduction

Trade secret. One of the oldest legal institutes in history, which is used quite often in everyday speech and in legal language, but this technical term is not understood correctly in every situation. However, it is not surprising that sometimes trade secrets are interpreted incorrectly in practice, because there is a truly diverse legal view of trade secrets in the world:

Firstly, the legal regulation of trade secrets and their classification in the legal system varies around the world. Does a trade secret belong to the category of commercial law or does it belong to the category of intellectual property rights? There is no clear answer, but we will try to look at the legal basis of trade secrets in international law.

Secondly, the very interpretation of the term "trade secret" is quite problematic. International and European law contains several different terms that describe the same essence, namely, protecting information in the world of business. Trade secrets, undisclosed information, confidential information, know-how, business information... It is not surprising that sometimes it is not entirely clear what actually is and what is not a trade secret.

Thirdly, there is no generally accepted definition of a trade secret in the world. In international law, EU law and in individual national legal systems, there are various definitions that generally define the "conceptual features" of a trade secret. These are features (or "elements") that, if they are all met at the same time, will qualify a trade secret. The legal regulations of individual countries contain different numbers of these elements of trade secret. There are more of them, and there are fewer (for example, only 3, as in the case of Germany or Austria; and for example, 5, as in the case of Slovakia, or even up to 6, as in the case of the Czech Republic).

In presented study, we use the method of interpretation to define trade secret in the context of international and EU law, and sometimes also in the context of national (Slovak) law. Using the method of comparison, we point out certain differences in these legal regulations. The aim of this study is to clearly determine what is and what is not a trade secret. We demonstrate with practical

examples when (despite the fact that the information meets all the conceptual elements of a trade secret) it will *not be* a trade secret. In addition to the aforementioned methods, we also use the method of judicial interpretation and legal interpretation to support our conclusions.

Definition of the *terminus technicus* “trade secret” in the legal system

The definition and legal regulation of trade secrets vary around the world. As for the definition of trade secrets, not every country uses the same terminology. For this reason, there is also no generally accepted, uniform definition of trade secrets in the world.²

In international law, there are similar (often interchangeable in theory and practice) terms for certain types of information, which, however, in principle, have the same conceptual features:

1. they are secret,
2. they have a certain (commercial) value,
3. the rightful holder of the information takes reasonable steps to keep it secret.

This defined range of information can generally be described as a “trade secret.” If any of the above elements are absent, it cannot be considered a trade secret in the legal sense. From this definition it follows that the term “trade secret” is far-reaching. It encompasses any information, such as know-how, business information or technological information with regard to which there is a legitimate interest in keeping them secret and a legitimate expectation that such secrecy will be preserved.

² Trallero Ocaña, T. (2021) *The Notion of Secrecy. A Balanced Approach in the Light of the Trade Secrets Directive*. Munich (MIPLC): Nomos. p. 29.

However, as can be deduced from these "conceptual features", this would be a very broad definition of the term trade secret. Thus, not every information that explicitly meets all the above-mentioned elements is also a trade secret.

In addition to the concept of trade secret, there are other similar legal institutions in in sources of international law and in sources of EU law,³ which in practice fulfill the same or similar function: they protect information that by its nature *may* be a trade secret (or meet the above-mentioned conceptual elements of a trade secret).

In international law, the terms "undisclosed information" or "confidential information" are used in connection with the protection of trade secrets, or alternatively the term "undisclosed business information". This terminology is, in particular, contained in the TRIPs Agreement and in other multilateral trade agreements of the WTO. In the context of international law, "undisclosed information" can be considered a trade secret *per analogiam* under Article 39 of the TRIPs Agreement.

The following statement can be made about the relationship between these concepts: *Trade secret is a broader concept than the concept of confidential information or confidential business information, which may or may not be a trade secret.*

In EU law, particularly in the Trade Secrets Directive⁴, the term trade secret is used, which collectively refers to "know-how" and "business information".

³ Moravcová, D. (2023). The scope of judicial cooperation in civil and commercial matters within the EU in the context of the exclusion of administrative matters and acta iure imperii. *Institutiones Administrationis: Journal of Administrative Sciences*, 3(1), 112–126.

⁴ Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure ("TSD").

Despite the absence of a generally accepted definition of a trade secret in the world, it can be stated that the content of a trade secret is broad and includes all types of information that meet the definitional features of a trade secret. For better clarity, what is and what is not a trade secret, several national laws have established other features in addition to these three conceptual elements of a trade secret. For example, it must be "information of a technical, commercial or production nature"⁵ or the conceptual feature requires "determinability"⁶ or "connection of this information with the enterprise"⁷.

Legal regulation of trade secrets in the world

The Paris Convention⁸ laid the foundations for the protection of objects of industrial property at the international level and adjusted the

⁵This element is contained, for example, in Slovak and Czech law. Under the Slovak legal definition of a trade secret (according to the second sentence of provision 17(1) of the Commercial Code as follows: "A trade secret consists of *all informations of a commercial, production or technical nature* related to a business, which have real or at least potential material or immaterial value, are not commonly available in the relevant business circles, are to be kept secret according to the will of the trade secret owner and the trade secret owner ensures their secrecy in an appropriate manner."

⁶ "Determinability" as a conceptual feature of a trade secret is required in Czech legislation. The so-called "determinability" (or also identifiability of competitively significant facts that constitute a trade secret) – this concept of trade secret was explicitly introduced into Czech legislation only with the adoption of the current law (i.e. from 1st of January 2014). Nevertheless, this feature was already adequately taken into account in application practice before this date. Lavický, P.(2015) *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck. Velké komentáře, p. 82.

⁷ For example, in the Slovak and Czech law (according to the second sentence of provision 17(1) of the Slovak Commercial Code: "A trade secret consists of all informations of a commercial, production or technical nature *related to a business*, which (...)".

⁸ The Paris Convention for the Protection of Industrial Property (March 20, 1883), as revised at Brussels (1900), Washington (1911), The Hague (1925), London (1934), Lisbon (1958), and Stockholm (1967), and amended (1979).

foundations of the legal regime of objects of industrial property in individual countries of the world. The Convention applies to industrial property in the widest sense, including patents, marks, industrial designs, utility models (a kind of "small patent" provided for by the laws of some countries), trade names (designations under which an industrial or commercial activity is carried on), geographical indications (indications of source and appellations of origin) and the repression of unfair competition.

According to Art. 1 (2) of the Paris Convention: *"The protection of industrial property has as its object patents, utility models, industrial designs, trademarks, service marks, trade names, indications of source or appellations of origin, and the repression of unfair competition."*

The Paris Convention thus applied to industrial property in the broadest sense (According to Art. 1 (3) of the Paris Convention: *"Industrial property is understood in the broadest sense (...)"*). But trade secrets were *not included* in it.

However, the regulation of the legal protection of trade secrets is based on the mentioned regulation of the repression of unfair competition based on the Paris Convention. Less than 20 years after its adoption, at the Brussels Conference for the revision of the Paris Convention in 1900, it was agreed that *"the member states of the convention (...) should in all states of the Union provide their nationals with protection against unfair competition."* The result was the inclusion of a new international standard in the Paris Convention in the form of Article 10bis.

Article 10bis [Unfair Competition]:

(1) The countries of the Union are bound to assure to nationals of such countries effective protection against unfair competition.

(2) *Any act of competition contrary to honest practices in industrial or commercial matters constitutes an act of unfair competition.*

(3) The following in particular shall be prohibited:

1. all acts of such a nature as to create confusion by any means whatever with the establishment, the goods, or the industrial or commercial activities, of a competitor;
2. false allegations in the course of trade of such a nature as to discredit the establishment, the goods, or the industrial or commercial activities, of a competitor;
3. indications or allegations the use of which in the course of trade is liable to mislead the public as to the nature, the manufacturing process, the characteristics, the suitability for their purpose, or the quantity, of the goods.

Based on the “need to ensure effective protection against unfair competition” established in Article 10bis of the Paris Convention, the protection of “undisclosed information” was later enshrined in the TRIPs Agreement.⁹

The protection of trade secrets (or undisclosed information) in international law is based on the obligation to suppress unfair competition and the need to ensure effective protection against unfair competition established in Article 10bis of the Paris Convention. It can therefore be concluded that trade secrets in various forms (like undisclosed information) contained in multilateral trade agreements is by its nature an *institute of a commercial nature*, but it is *also included in the system of industrial property law*.

Legal regulation of trade secrets in the EU law

⁹ Kopčová, R. (2024) *Trade Secret: A Significant Legal Institution in Business and its Legal Regulation across Selected European Countries (Including Case Law)*. Greece: Central and Eastern European Studies Cover of Issue 2, 2024/ No 2, 37 pp.

EU law is a separate legal system separate from public international law and national law. It consists of a set of legal norms with direct or indirect national effect, adopted between member states or at the EU level, which regulate relations between the EU and its member states, between member states, between the EU or member states on the one hand, and natural or legal persons on the other, as well as the functioning of EU institutions and bodies.¹⁰

Trade secrets fulfill their function in the internal market by protecting the exchange of knowledge between businesses and research institutions. Trade secrets are one of the most frequently used forms of protection of intellectual creation and innovative know-how by companies in the EU, therefore there must be a common EU legal framework that protects trade secrets from their unauthorized acquisition, use and disclosure by other parties.

The most important sources of EU law that regulate the legal protection of trade secrets include in particular:

- Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure,
- Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive'),
- Directive of the European Parliament and of the Council (EU) 2004/48/EC of 29 April 2004 on the enforceability of intellectual property rights,

¹⁰ See f. e.: Karas, V. and Králik, A. (2012) *Právo Európskej únie*, p. 120.

- Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce).

The EU Trade Secrets Directive

Less than ten years ago, on June 8, 2016, the Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure was adopted (TSD). This is the most important source of EU law in terms of the harmonization of the legal protection of trade secrets in the national legal systems of individual member states.¹¹ Despite the already existing TRIPs Agreement, which protects trade secrets (undisclosed information) in international law, until the adoption of the TSD, there were significant differences in the legislation of the EU member states in the legislation and protection of trade secrets against their unauthorized acquisition, use or disclosure.¹²

The TSD aims at a coherent protection of trade secrets throughout the EU.¹³ This follows from Recital 10 of the TSD and its Art. 1 (2) second sentence. According to Recital 10 of the TSD, it was “*appropriate to provide for rules at Union level to approximate the laws of the Member States so as to ensure that there is a sufficient and consistent level of civil redress in the internal market in*

¹¹ Karpat, A. (2023). Vzťah medzinárodného a úniového práva z pohľadu čl. 351 ZFEÚ. In K. Šmigová (Ed.), Liber Amicorum Dalibor Jílek: Pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Dalibora Jílka, CSc. (pp. 77–90). Beroun, Czech Republic: Eva Rozkotová. ISBN 978-80-87488-52-2.

¹² The TRIPs Agreement forms Annex 1C to the Agreement Establishing the World Trade Organization and has been in force since 1 January 1995.

¹³ See more: Belbl, N. (2024) *European Union Trade Secret Protection Overview*, Switzerland: WIPO, p.3. <https://coilink.org/20.500.12592/9r1t673>.

the event of unlawful acquisition, use or disclosure of a trade secret. Those rules should be without prejudice to the possibility for Member States of providing for more far-reaching protection ... as long as the safeguards explicitly provided for in this Directive for protecting the interests of other parties are respected.”¹⁴

The conceptual definition of trade secret is contained in the provisions of Art. 2 (1) TSD, but the basic definitional framework of "trade secret" is provided, in our opinion, in particular by Recital 1 and Recital 14 of the TSD.

According to Recital 1 of the TSD:

“Businesses and non-commercial research institutions invest in acquiring, developing and applying know-how and information which is the currency of the knowledge economy and provides a competitive advantage. This investment in generating and applying intellectual capital is a determining factor as regards their competitiveness and innovation-related performance in the market and therefore their returns on investment, which is the underlying motivation for business research and development. Businesses have recourse to different means to appropriate the results of their innovation-related activities when openness does not allow for the full exploitation of their investment in research and innovation. Use of intellectual property rights, such as patents, design rights or copyright, is one such means. Another means of appropriating the results of innovation is to protect access to, and exploit, knowledge that is valuable to the entity and not widely known. Such valuable know-how and business information, that is undisclosed and intended to remain confidential, is referred to as a trade secret.”

According to Recital 14 of TSD:

¹⁴ Searle, N. (2021) *The Economic and Innovation Impacts of Trade Secrets*. Technical Report. UK IPO, London. [Report] URI: <https://research.gold.ac.uk/id/eprint/30022>.

“It is important to establish a homogenous definition of a trade secret without restricting the subject matter to be protected against misappropriation. Such definition should therefore be constructed so as **to cover know-how, business information and technological information** where there is both a legitimate interest in keeping them confidential and a legitimate expectation that such confidentiality will be preserved. Furthermore, such know-how or information should have a commercial value, whether actual or potential. Such know-how or information should be considered to have a commercial value, for example, where its unlawful acquisition, use or disclosure is likely to harm the interests of the person lawfully controlling it, in that it undermines that person's scientific and technical potential, business or financial interests, strategic positions or ability to compete. The definition of trade secret excludes trivial information and the experience and skills gained by employees in the normal course of their employment, and also excludes information which is generally known among, or is readily accessible to, persons within the circles that normally deal with the kind of information in question.”

In the quoted text of both recitals, we have highlighted the basic information:

1. Firstly, the relationship of "trade secret" to other related concepts contained in the TSD (that is, the concept of "know-how" and "commercial information"). By deduction of the last sentence of the cited consideration, we state, that *trade secret is a broader concept and includes valuable know-how and business information*. At the same time, the content of a trade secret is also defined here, which, according to the penultimate sentence of the cited consideration, is: *"valuable know-how and business information, that is undisclosed and intended to remain confidential"*, which is *"the results of innovation"*, and this knowledge can have the nature of know-how and/or business information (these are referred to as trade secrets).
2. Secondly, there is *no strict business connection required*. This means that according to the directive on trade secrets, a trade secret does not have to strictly refer to a company, to business and other profitable

activities. This is a difference compared to some national regulations, for example in the Slovak Republic, where even after the transposition of the directive into national law, the connection of this information with business activity still resonates in the law.

Regarding the definition, for the purposes of this Directive, the following definitions apply:

‘trade secret’ means information which meets all of the following requirements:

- (a) it is secret in the sense that it is not, as a body or in the precise configuration and assembly of its components, generally known among or readily accessible to persons within the circles that normally deal with the kind of information in question;
- (b) it has commercial value because it is secret;
- (c) it has been subject to reasonable steps under the circumstances, by the person lawfully in control of the information, to keep it secret;

a) Trade secret as an information that is *secret*

The essence of a trade secret lies mainly in its secrecy. “Secrecy” of information must be interpreted in the sense that this information is not generally known or commonly accessible to persons in the circles who normally deal with the type of information in question, as a whole or in the exact arrangement and connection of its parts. The condition of “secrecy” of information must therefore always be assessed independently on a case-by-case basis, taking into account all specific circumstances, such as the specifics of the given industry (otherwise the assumption of secrecy of the algorithm and the recipe for making ice cream will be interpreted differently). Secrecy of information must further be assessed in relation to the relevant professional circle, and not from the point of view of a person who does not belong to it. In addition, the classified nature of the information must always be considered as a whole. This means that even if the various components of the information are individually generally known or are easily accessible to persons in the relevant circles who normally deal with the given type of information, but not in their combination (as a whole), then this information as a whole remains within the meaning of Art. 2 (1) TSD still secret.

However, trivial information, experience and skills acquired by employees in the normal course of their employment are excluded.

Generally unavailable information will be considered all information that is generally not accessible (cannot be found in the normal literature or on the Internet). It is not important in which language the source of the information contains, as long as it is possible to translate it normally. Information that can be easily compiled from more than one public source with a minimum of time and effort (for example, a list of potential customers who are interested in a certain product or service that can be easily re-compiled from information on their website) can also be considered commonly available.¹⁵

However, it is also possible to consider commonly available procedures, methods and other facts as trade secrets if they are not commonly known to be used in the company and the entrepreneur does not disclose this fact about their use.

Informations that are a trade secret and that their owner makes available to a certain limited circle of persons, for example selected employees, business partners on the basis of a non-disclosure agreement or other agreement of a similar nature, will not be considered as commonly available in the relevant business circles.

Informations are also not considered to be generally available if they are public or only parts of them are made available, while the information as a whole remains intact. In practice, it will be, for example, source code or an algorithm that is accessible and used by the company to develop other programs. All newly created information can be considered "secret". In this case, however, the decisive criterion would be whether the employee, or someone else in a similar position, could easily gain access to the newly developed program, and not to the original source code.

¹⁵ See:

The legal term "confidentiality" of a trade secret does not mean its absolute secrecy. This means that it is not necessary that only one person knows the information that is a trade secret. This assumption can thus be fulfilled even in the case where the same information is legitimately discovered by several persons (for example, they create it independently of each other) and decide not to publish it. However, these entities may or may not know about themselves that they are using the same information in business, which is a trade secret. In the event that another person (for example, a competitor) creates such identical information and decides to publish it, the trade secret of both entities ceases.

In this context, it is necessary to point out the possible significant impact of artificial intelligence on the legal protection of trade secrets. With the development of artificial intelligence, information that until recently could have been considered "secret" in the relevant business circles can now be easily made available.

Practical examples of information that can be considered "secret" (or information that is not commonly available in the "relevant circles"):

- Confidential customer list,
- Confidential production methods or procedures (including those shared with employees),
- Certain "tricks" or strategies that an entrepreneur uses in business negotiations,
- Secret procedure or ingredient recipe,
- Secret algorithm, etc.¹⁶

Practical examples of information that cannot be considered "secret" (or informations that are commonly available in the "relevant circles"):

¹⁶ Kopčová, R. (2024) Obchodné tajomstvo ako najlepší spôsob právnej ochrany pre algoritmy v podnikaní? In: *Košické dni súkromného práva*. Košice: UPJŠ, p. 432-446.

- Self-evident information or knowledge that is generally known in the relevant industry,
- Public information that is easily searchable on the Internet,
- Public information published, for example, in academic publications, in published patent applications or granted patents,
- Information published or provided at conferences, fairs or other events,
- Information that can be easily ascertained from a product sold on the open market, etc.

According to case law, information is generally known if it is part of the current state of the art and is part of the knowledge of the general public or an average person belonging to the relevant professional circle.

b) Trade secret as an information has *commercial value* because it is secret;

Information forming a trade secret must be “valuable”, that is, it must be able to provide a benefit. The commercial value of this information usually also brings a certain competitive advantage to its owner. This value must result from the secrecy of the information and not from reasons other than the quality, completeness or relevance of the information

So, the commercial value of the information must derive from its confidentiality. This means that the violation of the confidentiality of the information must affect the authorized holder of the information (owner of the trade secret) and the violator of the trade secret has, or may benefit from a breach of confidentiality. In relation to the commercial value of the information, it should be emphasized that this provision does not require that the information itself has a commercial value. It is sufficient that the information provides its owner with a competitive advantage, such that the owner has a business interest in keeping the information secret. According to Recital 14 of TSD, the information must represent actual or potential commercial value, the unauthorized use of which threatens scientific or technical potential, commercial or financial interests, strategic position or competitiveness.

As a rule, the value of a trade secret will also be reflected in its assessment, for example by an expert opinion when selling a business or part of it, and it will also be reflected in the amount of the license fee when licensing the trade secret, or when determining the value for any further use of the trade secret.

The value of a trade secret as an intangible asset always lies in its internal representation and not in the value of the material substrate through which the trade secret is externally expressed in a way that is perceived by the human senses (this is not the value of the storage on which the information is stored, but only the value of this information). This value can be either real or potential, and at the same time it can be in material or immaterial form.

Information may not be valuable in an objective sense. In order to fulfill the concept of the value of a trade secret, it will therefore be sufficient for these facts to be valuable to their bearer (owner of the trade secret), who keeps them confidential accordingly. The value of a trade secret results from the confidential nature of this information. Namely, even objectively worthless information can have its value, as long as it is secret (the owner can create a "bubble" in the public about the immense value of certain information, which, however, is practically nothing revolutionary and would *de facto* have no value after its disclosure). Certain facts can thus become valuable even though competitors or consumers may only perceive them as valuable due to their secrecy.¹⁷

c) Reasonable steps to keep information secret

"Reasonable steps" to keep the information secret can take many forms. These are certain measures by which the trade secret holder keeps the information secret. When examining whether sufficient and reasonable steps have been taken to keep information secret, it must always be assessed on a case-by-case basis, taking into account the specific circumstances of the case as well

¹⁷ Ovečková, O. at al. (2022). *Obchodný zákonník. Veľký komentár. Zväzok I (§ 1 až 260)*. 2. vol. Bratislava: Wolters Kluwer, p. 230.

as the holder's options. Failure to take sufficient reasonable measures leads to a denial of trade secrets protection.

An important conceptual feature is the will of the owner for security, which is actually carried out. Accordingly, the assumption of confidentiality by the holder of the trade secret will not be fulfilled if the holder of the trade secret accepts (tolerates) the leakage of information, either verbally or tacitly.

Examples of reasonable steps to keep trade secret secret:

- Locking buildings, offices or premises where information is secured or used (for example during production),
- Use of the safe,
- Restricting access or preventing the free movement of people in the building, in parts of the building where information is secured or used (for example, during production),
- Limitation of unnecessary movement of paper documents or other materials,
- Limiting access to computers, databases or cloud storage where the information is located
- Use of passwords in technological or information devices (machines, computers, mobile phones, tablets),
- Keep these informations only in your thoughts.

Examples of inappropriate ways to keep trade secret secret:

- Publication of information on websites, on social networks, etc.,
- Presenting information at a trade fair, conference or other events (without concluding a confidentiality agreement),
- Acquainting your business partners with this information (without concluding a confidentiality agreement),
- Non-securing or only superficial securing of technological or information devices against unauthorized access (for example, not using passwords to enter trade secret saved on computer),
- Paper documents are not protected against access by unauthorized persons,

- Allowing employees or others to freely store files on private storage devices (such as USB sticks) without password protection.

All kinds of information that fulfill these three requirements can be considered a trade secret.

So, what is not a trade secret?

In principle, it can be stated that a trade secret is either a trade secret or it is not. There is no subjective determination of information as a trade secret, and there is also no administrative or other formal process for determining a trade secret. If the information cumulatively fulfills all the requirements of a trade secret, it will be considered a trade secret and at the same time it is possible to talk about the existence of the right to this trade secret. For the creation of a trade secret, it is not relevant whether the entrepreneur uses enormous efforts and high costs to obtain information (for example, through extensive research). The above applies, i.e. unless this information meets the conceptual features of a trade secret, it cannot be considered a trade secret.

Nevertheless, it is possible to provide some information that will not be a trade secret, even if it can fill in the above requirements:

According to the TSD, the definition of a trade secret excludes trivial information and experience and skills acquired by employees in the ordinary course of their employment and also excludes information which is generally known or readily accessible to persons in circles who normally deal with the type of information concerned. Also, for example, old or outdated information will not be a trade secret if it can no longer reasonably be expected to provide its owner with commercial value. Information that is too distant from business activities (for example, scandalous information about a competitor's private life) will not be a trade secret either.

Even certain details or arrangements in the contract, which the contracting party designates as a trade secret, will not be considered a trade secret, unless this information fulfills the conceptual characteristics of a trade secret. In the laws of most countries, it is possible to mark certain information as "confidential" in the contract. For example, in Slovak legislation, such an option is regulated in the Commercial Code as follows: *"If the parties provide each other with information marked as confidential when negotiating the conclusion of a contract, the party to whom this information was provided may not disclose it to a third party or use it contrary to its purpose for its own needs, regardless of whether a contract is concluded or not. Whoever violates this obligation is liable for damages, (...)."*¹⁸ However, such marking of certain information as "confidential" does not mean that this information is a trade secret. But it is possible, for example, to extend the obligation of confidentiality to such information (for example, it is information about negotiations in the company that are not generally secret, but the entrepreneur is not interested in employees or other persons talking about these procedures in public). As Slovak Supreme Court stated: *„The agreement of the contracting parties that certain elements of the contract constitute the subject of a trade secret is not sufficient for these facts to become a trade secret, unless they meet the conceptual features of trade secret defined by the Commercial Code.”*¹⁹; as well as another judgement: *“Certain details agreed in the contract as trade secret will not be considered the subject of a trade secret, unless they meet the conceptual characteristics of a trade secret in the sense of provision 17 of the Commercial Code.”*²⁰

Only information that complies with the law and does not contradict good morals is protected as a trade secret. In this context, it is necessary to point out that not all information that will fulfill the conceptual features of a trade secret will automatically be covered by legal protection. According to the

¹⁸ Provision § 271 (1) of the Slovak Commercial Code.

¹⁹ The Judgment of the Supreme Court of the Slovak Republic of 27.01.2015, file no. 5Sžo/41/2013.

²⁰ The Judgment of the Supreme Court of the Slovak Republic, file no. Obdo 98/99

Roman law principle *ius ex iniuria non oritur* (law does not arise from injustice), legal protection cannot be used for information that contradicts the law. It can be, for example, a product recipe containing an unauthorized substance, illegal work practices of the employer, falsification of data in accounting, etc. Therefore, in the event that an employee (or another whistleblower) also disclosed such information, which would be a trade secret, in such a case, according to the principle of proportionality, the court would rule in favor of the whistleblower pointing out illegal actions, and not in favor of the employer objecting to a breach of a confidentiality agreement or a breach of a trade secret.

Even information, the disclosure of which persons are supposed to have the right to by virtue of the right to information, cannot be considered a trade secret. This is also information that, according to the definition of a trade secret, would essentially fulfill the characteristics of a trade secret, but in this case the public interest in its publication prevails over the private interest. This is particularly relevant in cases involving the protection of children's rights or family law matters, where access to information—such as the use of public funds in child welfare services²¹—may outweigh confidentiality claims in the interest of transparency and the best interests of the child.²² The right to information is a fundamental right that forms the pillar of a true democratic state. The right to information cannot be limited even by the fact that the entity that is obliged to disclose this information, which may be of a trade secret nature, marks it as a trade secret. The mere manifestation of the subject's will to conceal information will therefore not be sufficient. The opposite interpretation of the law would give the possibility that anyone could designate any information as a trade secret, regardless of whether or not such information would meet the characteristics of a trade secret. This is also ruled by Czech land court: „*However, information on the extent of financial resources provided to*

²¹ Garayová, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>

²² Garayová, L. (2024). Protecting children's rights in the age of digitalisation – Legal implications for the best interests of the child. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 22(2), 7351–7366. <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00555>

*entrepreneurs from the municipal or city budget, or the price of work performed, which is paid for from income received from taxpayers, cannot be a trade secret in any case. This fact underlines the fact that municipal expenditures are a highly public matter, that there is no creative connection between any entrepreneur and their sources, which could even hint at the possibility that this could be a trade secret, including the specific use of budgetary resources.*²³

Conclusion

Despite the fact that there is no uniform definition of a trade secret in the world, its essence is preserved in legal regulations. A trade secret is also information that is secret, that has its value because it is secret, and the holder of this information keeps this information secret. These are the "conceptual signs" of a trade secret, which must always be met in order for the information to be considered a trade secret and thus be protected by law. In relation to the conceptual signs of a trade secret, we note that *de facto* it is not important how many defining signs the legislator assumes (whether more or less). What is important is that the essence of the "value" of information, the "secrecy" of information and the "will to preserve the secrecy" of this information is correctly fulfilled. As we stated in the introduction, however, a lot of other information can fulfill these "broadly conceived" conceptual features of a trade secret. Therefore, in addition to the positive definition of "what can be considered a trade secret", we also defined what *cannot* be considered a trade secret. The reader can thus better orient himself in "a large amount of secret information".

The negative definition of a trade secret (that is, what is not a trade secret) is mainly based on generally accepted principles: for example, in accordance with the ancient Roman law principle *ius ex iniuria non oritur* (law does not arise from wrong), means of legal protection cannot be used for information that will contradict the law, that is, such information will not be a trade secret. The negative definition of a trade secret is further based on the principle of proportionality, where the public interest in information exceeds the

²³ The Judgment of the Regional Court in Hradec Králové of May 25, 2001, file no. 31 Ca 189/2000.

private interest of the holder of the information in its secrecy. Also, in practice it is not enough just to mark certain information as a trade secret in the contract. If this information does not meet the conceptual characteristics of a trade secret, it will not be considered a trade secret. We used examples from practice as well as Slovak and Czech jurisprudence to demonstrate, which supports our conclusions.

There is no clear answer to the question we asked at the beginning (*Does a trade secret belong to the category of commercial law or does it belong to the category of intellectual property rights?*). However, we looked at the legal basis of trade secrets in international law (the TRIPs Agreement), and using the historical method of interpreting this norm, we conclude that although trade secrets are an institution of a commercial nature (specifically, within the scope of the law of unfair competition), they are currently included in the system of industrial property law (this was not the case in the past).

Regarding the relationship of the concept of trade secret to other concepts that name similar information, we state the following:

1. In relation to international legislation (The TRIPs Agreement): “undisclosed information” according to Art. 39 The TRIPS agreement can be *per analogiam* considered a trade secret.
2. In relation to EU legislation (TSD): trade secret is a broader term, and includes valuable know-how and business information.

BIBLIOGRAPHY:

Belbl, N. (2024) *European Union Trade Secret Protection Overview*. Switzerland: WIPO. p. 3. <https://coilink.org/20.500.12592/9r1t673>.

Garayová, L. (2024). Protecting children's rights in the age of digitalisation – Legal implications for the best interests of the child. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 22(2), 7351–7366. <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00555>

Garayová, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>

Karas, V. and Králik, A. (2012) *Právo Európskej únie*. Bratislava: C. H. Beck. 560 pp. ISBN 978-80-7179-287-1.

Karpat, A. (2023). Vzťah medzinárodného a únieového práva z pohľadu čl. 351 ZFEÚ. In K. Šmigová (Ed.), *Liber Amicorum Dalibor Jílek: Pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Dalibora Jílka, CSc.* (pp. 77–90). Beroun, Czech Republic: Eva Rozkotová. ISBN 978-80-87488-52-2.

Kopčová, R. (2024) Obchodné tajomstvo ako najlepší spôsob právnej ochrany pre algoritmy v podnikaní? In: *Košické dni súkromného práva*. Košice: UPJŠ, p 432–446. ISBN 978-80-8129-167-8.

Kopčová, R. (2024) *Trade Secret: A Significant Legal Institution in Business and its Legal Regulation across Selected European Countries (Including Case Law)*. Greece: Central and Eastern European Studies Cover of Issue 2, 2024/ No 2, 37 pp.

Lavický, P. (2015) *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck. Velké komentáře, 1782 pp. ISBN 978-80-7400-529-9.

Lundstedt, L. (2023) *Cross-Border Trade Secret Disputes in the European Union - Jurisdiction and Applicable Law*. London: Edward Elgar Publishing, p. 302, ISBN 978-10-3531-511-6.

Moravcová, D. (2023). *The scope of judicial cooperation in civil and commercial matters within the EU in the context of the exclusion of*

administrative matters and acta iure imperii. *Institutiones Administrationis*: Journal of Administrative Sciences, 3(1), 112–126.

Ovečková, O. at al. (2022). *Obchodný zákonník. Veľký komentár. Zväzok I (§ 1 až 260)*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2100 pp. ISBN 978-80-571-0436-0.

Searle, N. (2021) *The Economic and Innovation Impacts of Trade Secrets*. Technical Report. UK IPO, London. [Report] URI: <https://research.gold.ac.uk/id/eprint/30022>.

Taubman A. and Wager H. and Watal J. (2012) *A Handbook on the WTO TRIPS Agreement*. Spain: Cambridge University Press, p. 126-127.

Trallero Ocaña, T. (2021) *The Notion of Secrecy. A Balanced Approach in the Light of the Trade Secrets Directive*. Munich (MIPLC): Nomos. 640 pp. ISBN: 978-3-8487-7146-2. DOI: 10.5771/9783748911975-29.

The Paris Convention for the Protection of Industrial Property (March 20, 1883), as revised at Brussels (1900), Washington (1911), The Hague (1925), London (1934), Lisbon (1958), and Stockholm (1967), and amended (1979).

The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (“TRIPs Agreement”)

Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. (“TSD”).

Act No. 460/1992 Coll. (The Constitution of the Slovak Republic) as amended

Act No. 513/1991 Coll. (The Slovak Commercial Code) as amended.

Act No. 40/1964 Coll. (The Slovak Civil Code) as amended.

Act No. 89/2012 Coll. (The Czech Civil Code) as amended.

The judgment of the Supreme Court of the Slovak Republic of 27.01.2015, file no. 5Sžo/41/2013.

The Judgment of the Supreme Court of the Slovak Republic, file no. Obdo 98/99

The Judgment of the Regional Court in Hradec Králové of May 25, 2001, file no. 31 Ca 189/2000.

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES

Tony Tesla¹

Abstract

Criminal liability of legal entities enables the prosecution of entities acting through natural persons. A key element is the attribution of an individual's conduct to the company. This system enhances the effectiveness of combating criminal activity within complex structures, but it raises concerns about fairness and potential abuse. As a result, natural persons may evade accountability. Slovak case law confirms that the liability of legal and natural persons is not interdependent. This aspect opens a broader discussion on the protection of the principles of the rule of law.

Keywords

criminal liability, legal entity, attribution, executive, system abuse

Introduction

The concept of criminal liability of legal persons represents a diverse and evolving area of law within the European Union, with individual Member States adopting markedly different approaches to its regulation. From a legislative standpoint, EU countries may be broadly categorised based on the extent to which legal entities are subject to criminal prosecution.

¹ Pan-European University, PhD student, Department of Public Law

Among the countries that have introduced full criminal liability of legal persons are France (since 1994), the Czech Republic (since 2012), Poland (since 2002), and the Slovak Republic (since 2016). These jurisdictions allow for the prosecution of legal entities for selected criminal offences, provided that statutory conditions are met. However, the scope of liability and the range of applicable sanctions differ from those applicable to natural persons.

A separate category consists of countries that apply limited criminal liability of legal persons, often in combination with administrative or quasi-criminal mechanisms. Germany and Italy fall into this group — Germany relies on administrative sanctions under the OWiG, while Italy employs a hybrid model under Legislative Decree No. 231/2001. Spain, by contrast, has since 2015 implemented a full-fledged criminal liability regime for legal entities. On the opposite end of the spectrum, countries such as Greece maintain only limited or sector-specific liability regimes, whereas Austria has enacted a specific legal framework (VbVG, 2006) providing for corporate criminal liability.

Despite these divergences, several common elements may be identified across the EU. Most of the Member States have implemented at least a basic model of corporate liability. Frequently imposed sanctions include monetary fines, disqualification from certain activities, asset forfeiture, and the publication of a conviction.

The introduction of corporate criminal liability into the Slovak legal system marked a profound shift in the legal paradigm. It signified a departure from the exclusive targeting of individual perpetrators, allowing liability to be ascribed to artificial legal entities - actors that formally operate within society, exert influence over public interests, and often possess significantly greater power and resources than any natural person.

The legislature's move was a response to the practical need for more effective enforcement in cases where it is difficult or impossible to identify a specific perpetrator, or where responsibility becomes diffused within a complex organizational structure. However, it simultaneously gave rise to several serious legal and philosophical concerns:

- Where should the line be drawn between collective liability and individual culpability?

- Can a legal person be held criminally liable if no fault can be established on the part of any natural person?
- Does such a model risk undermining the fundamental principle of the rule of law - that liability must be personal and proven beyond reasonable doubt?

It is precisely within this tension between effective repression and the protection of individual rights that the core issue lies. Corporate criminal liability is a tool that can either help maintain balance within the justice system or fundamentally disrupt it. If applied without adequate safeguards - such as the requirement to establish the intent of a specific individual - it risks becoming a vehicle for vicarious punishment or, paradoxically, a shield for the true decision-makers operating behind the corporate veil.

Introduction to the Issue

In response to the need to harmonize national legislation with the European Union's requirements for a unified level of criminal law protection across Member States - as well as in light of the OECD's evaluative report on bribery and the ineffectiveness of Sections 83a and 83b of the Slovak Criminal Code - a legislative proposal was developed introducing corporate criminal liability. Following its adoption by the National Council of the Slovak Republic, the Act on Criminal Liability of Legal Persons was promulgated in the Collection of Laws as Act No. 91/2016 Coll.

In January of the same year, a decade had also passed since the completion of the criminal law reform which introduced the new codifications - the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure - effective from 1 January 2006. The initial draft of the Criminal Code included provisions establishing corporate criminal liability in the form of *genuine* liability, meaning the legal entity would be held independently responsible, without the requirement of linking the offence to a specific natural person.

However, in 2005, this proposal was withdrawn from the legislative process, and the final version of the Criminal Code no longer included these provisions. Subsequent efforts to reintroduce corporate criminal liability

through standalone legislative proposals in 2005 and 2007 likewise proved unsuccessful.

In 2008, the Slovak Republic shifted away from the model of genuine corporate criminal liability and adopted a concept of *quasi-criminal liability*, whereby legal persons could be sanctioned via protective measures. This model was introduced by Act No. 224/2010 Coll., which came into force on 1 September 2010. Quasi-criminal liability allows for the imposition of penalties such as the confiscation of funds or assets but does not constitute full criminal liability in the traditional sense. In practice, however, the provisions of Sections 83a and 83b of the Criminal Code were never applied.²

The adoption of Act No. 91/2016 Coll. on Criminal Liability of Legal Persons and on Amendments to Certain Acts (hereinafter referred to as the "Corporate Criminal Liability Act"), effective from 1 July 2016, signified a substantive shift away from the previously prevailing theory of individual liability, which is generally premised on *intentional culpability*. This theory is not based on the principle of strict liability but on the offender's subjective mental state in relation to the unlawful conduct that resulted in a criminal consequence. The application of criminal law requires a determination of fault - either intentional or negligent, where the law so permits. Therefore, a natural person can only be held responsible for consequences that they have caused culpably, especially where there is intent. The Criminal Code allows for criminal liability based on negligence only in limited circumstances, and consequences caused without fault cannot be imputed to the individual.

Culpability is defined as the perpetrator's psychological relationship to the intended consequence. It comprises two elements: the cognitive element (knowledge) and the volitional element (will). Based on these elements, the Criminal Code distinguishes two forms of culpability: *intent* and *negligence*. The key differentiator is the volitional component - i.e., the perpetrator's attitude toward the consequence of their act. Intentional culpability always includes both elements: the perpetrator is aware of the consequence and either desires it or

² Turayová, Y., Tobiašová, L., & Čentěš, J. (2016). *Vybrané hmotnoprávne aspekty trestnej zodpovednosti právnických osôb v SR*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-367-1.

reconciles themselves to its occurrence. In contrast, in negligent culpability, the volitional element is absent: the perpetrator does not desire the consequence, even though they could or should have foreseen it. The volitional aspect is thus decisive in differentiating the forms of culpability. The cognitive and volitional components must be assessed jointly, not in isolation.

It is indisputable that only a natural person can possess consciousness, will, and emotional experience - traits that allow them to act under duress, with emotional disturbance, cold calculation, or even in states of diminished or absent criminal responsibility. Only an individual has free will, the capacity to perceive reality, to form intentions, and to make conscious choices, including the decision to engage in criminal conduct. These attributes are not inherent in legal persons, which are artificial legal constructs incapable of generating intent on their own - their actions are always mediated by natural persons who act on their behalf.

In this context, it must be reiterated that a legal person is a purely artificial creation of the legal system and cannot act autonomously. As it lacks its own will, awareness, or capacity for error, the law must provide a mechanism whereby actions can be attributed to it through designated natural persons. Legally, the conduct of such individuals acting in the name of or on behalf of a legal person is considered the conduct of the legal person itself. In substance, however, it is the act of a natural person, legally imputed to the legal entity as the author of the offence. Accordingly, a legal person incurs criminal liability based on conduct carried out by an individual acting on its behalf.³

The issue of corporate criminal liability introduced by the Corporate Criminal Liability Act can also be viewed through the lens of its *constructive character*. This is a legally fabricated form of liability, just like the legal person itself, which exists solely as a result of legal fiction and acts exclusively through individuals. Corporate criminal liability is thus conceptually based on the principle of *attribution*, i.e., the transfer of conduct committed by a natural person acting in the name of or in the course of the activities of a legal person, with the resulting consequences legally ascribed to the legal entity as a whole.

³ Šamko, P., 2016. *Poznámky k zákonu o trestnej zodpovednosti právnických osôb*. Právne listy. [online] Dostupné na: <https://www.pravnelisty.sk/clanky/a466-poznamky-k-zakonu-o-trestnej-zodpovednosti-pravnickych-osob>

The fact that the law does not require the identification of a specific individual as a prerequisite for establishing corporate criminal liability does not alter the fundamental premise that such liability is grounded in the actions of a natural person as the bearer of consciousness and intent.

Subject of Criminal Liability

The Corporate Criminal Liability Act does not provide a legal definition of a *legal person*. According to Section 18 of Act No. 40/1964 Coll., the Civil Code, legal persons primarily include associations of natural or legal persons, such as commercial companies, cooperatives, joint ventures, political parties and movements, churches and religious organisations, civic associations and other interest groups. Legal persons also include purpose-bound associations of property, such as foundations or funds, territorial self-governing units (i.e. municipalities and higher territorial units), as well as other entities explicitly designated by law as legal persons - for example, state enterprises, financial institutions, public broadcasters, and the like. Even the state qualifies as a legal person when acting as a party in civil law relationships.

However, criminal liability does not extend to all legal persons. The statutory exclusions are set out in Section 5 of the Corporate Criminal Liability Act. These exclusions apply particularly to the state and its authorities, authorities of foreign states, international organisations, municipalities, higher territorial units, and legal persons established by law as of the date of the commission of the criminal offence. The provision also extends to entities in which these bodies hold a proprietary interest, especially undertakings with state or municipal participation.

Criminal Offences, Sanctions, and Protective Measures Applicable to Legal Persons

The Corporate Criminal Liability Act sets out a defined scope of offences for which a legal person may be prosecuted. This catalogue is *closed and exhaustive*, meaning that a legal person may only be held criminally liable

for those offences explicitly listed in the statute. These offences are enumerated in Section 3 of the Act and correspond to specific criminal offences set out in the Special Part of the Criminal Code.

Should the legal characterisation of the offence change during the proceedings to one that is not included in this catalogue, the prosecution must be discontinued. The Act likewise contains a closed list of sanctions that may be imposed on a legal person convicted of a criminal offence. These include:

- dissolution of the legal person,
- forfeiture of property,
- forfeiture of an item,
- financial penalty,
- prohibition on certain activities,
- prohibition on receiving subsidies or grants,
- prohibition on receiving aid and support from European Union funds,
- exclusion from public procurement,
- publication of the conviction.

Furthermore, under the conditions set out in Section 83a of the Criminal Code, the court may impose a protective measure in the form of confiscation of part of the legal person's assets for an offence listed in Section 3.

In my view, such an approach is both logical and appropriate, and represents a significant distinction from the system of sanctions applied to natural persons. This distinguishing feature should form the conceptual foundation for the regime of sanctions applicable to legal entities.

The Principle of Individual Criminal Liability and Corporate Criminal Liability

The principle of individual criminal liability for both natural and legal persons is closely connected with the concept of a *perpetrator of a criminal offence* - that is, the subject of the elements of a criminal act capable of

committing an offence. Since the entry into force of the Corporate Criminal Liability Act, one may speak of a *dual principle*, which operates on two levels:

- First, a perpetrator or participant in a criminal offence may be a *natural person*, provided they are criminally liable under the Criminal Code. The criminal liability of natural persons is strictly *individual* in nature - it excludes collective guilt or responsibility for the acts of others.
- Second, under the Corporate Criminal Liability Act, a *legal person* may also be held liable as a perpetrator. With effect from 1 July 2016, *genuine corporate criminal liability* was introduced into Slovak law. This development marks a departure from the traditional principle of *societas delinquere non potest* (a company cannot commit a crime).⁴

As previously mentioned, since a legal person is a legal construct devoid of its own will or agency, its criminal liability is founded on the *principle of attribution* - that is, the conduct of a natural person acting on its behalf is legally imputed to the legal entity. The conditions for such attribution are laid down in Section 4 of the Corporate Criminal Liability Act. In summary, a legal person may be held criminally liable where an offence is committed:

● **for its benefit, in its name, within the scope of its activities, or through it,** and where such conduct was committed by:

- a member of its statutory body,
- a person entrusted with control or supervisory authority,
- another person authorised to act or make decisions on behalf of the legal entity.

⁴Burda, E., Beleš, A., Lorko, J. & Mihálik, S., 2022. *Trestná zodpovednosť*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. ISBN 978-80-7160-638-3. [online]

Dostupné na:
https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPKK/Publikacna_cinnost/VU_Trestna_zodpovednost_KTPKK.pdf

Liability may also arise from a *failure of supervision*, where such persons negligently allowed another to commit a criminal offence. However, no liability will be imputed where the deficiency (e.g., in internal oversight) was negligible or where the legal entity can demonstrate that it undertook all reasonably required measures to prevent the offence - especially through effective internal compliance systems and control mechanisms.

Further features of this liability include:

- it is *not contingent* upon the prosecution of a specific natural person,
- it *survives* the dissolution, liquidation, or bankruptcy of the legal person,
- it may *extend to pre-incorporation stages* or to cases where the legal person or legal act is later declared invalid:
 - e.g., if the offence was committed after the signing of the founding documents but before registration in the commercial register,
 - or where the court later rules that the legal entity was never validly constituted due to significant procedural defects, it may still be held liable for offences committed “on its account,”
 - likewise, if a natural person acted on behalf of a legal entity under an invalid or ineffective mandate, the legal person may still be held liable if it benefitted from, or the conduct was otherwise in its interest.

The fact that the principle of individual criminal liability for natural persons and the criminal liability of legal persons represent *distinct and autonomous legal concepts* means that establishing liability for one is not conditional on the liability of the other.

Legal persons, to the extent defined by law, possess legal personality - that is, the capacity to acquire rights and assume obligations. Since they act through designated natural persons, they are also capable of engaging in

unlawful conduct and may therefore bear full *delictual* (wrongdoing-based) and legal responsibility for such acts.⁵

Attribution in Corporate Criminal Liability and Its Practical Implications

The attribution of a natural person's conduct to a legal person represents a pivotal element in the application of corporate criminal liability. Its practical implications reveal that a legal entity may be prosecuted and convicted based on actions taken by a natural person acting on its behalf - whether by exercising decision-making powers or exerting decisive influence over its operations - even where that individual is not themselves subject to criminal prosecution or has not been found guilty.

Slovak judicial practice includes cases in which both the legal person and the natural person acting on its behalf were convicted within the same criminal proceedings. However, there are also cases where the offence was imputed solely to the legal person, while the natural person through whom the conduct was carried out was neither prosecuted nor found criminally liable.

This variability in case law highlights not only the *flexibility* of the attribution doctrine but also its potential *vulnerabilities* - particularly the risk that the structure of a legal entity may be exploited by an individual to commit criminal acts without incurring personal criminal liability.

By examining specific judicial decisions, one may observe the diverse ways in which this principle is applied, depending on the facts and circumstances of each individual case.

⁵ Burda, E., Beleš, A., Ľorko, J. & Mihálik, S., 2022. *Trestná zodpovednosť*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. ISBN 978-80-7160-638-3. [online]

Dostupné na:
https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPKK/Publikacna_cinnost/VU_Trestna_zodpovednost_KTPKK.pdf

Case law illustrating attribution and corporate criminal liability in practice

Decision No. 1: 4To/3/2019

Ruling of the Supreme Court of the Slovak Republic, file no. 4To/3/2019, dated 21 July 2020

In this case, both *E.W.*, a natural person acting as the managing director of the company, and *S., s.r.o.*, a legal person, were prosecuted. In December 2016, they indirectly provided an employee of the Building Authority (*B.T.*) with a gift package containing a box of chocolates, a bottle of wine, and €2,000 in cash. The aim of this act was to secure favourable treatment and influence over future administrative decisions, particularly regarding occupancy proceedings, in favour of the legal person.

The act was legally classified as the criminal offence of *indirect corruption* under Section 336(2) of the Criminal Code. Both the natural person and the legal person were prosecuted and ultimately convicted for the same conduct. The court held that the legal person had acted through its managing director, *E.W.*, and that the motive was to secure advantageous decisions from the authority. Although the employee, *B.T.*, lacked formal decision-making power, she was in a position to exert influence.

E.W. was found guilty; his defence - that the package was a mere token or that he was unaware of the cash - was rejected. Arguments concerning legal uncertainty in the interpretation of corruption were also dismissed. He was sentenced to six months' imprisonment, suspended for two years. The company *S., s.r.o.* received a fine of €4,000, along with forfeiture of the €2,000 that had been seized from its account by the Specialised Criminal Court. Appeals by both defendants were dismissed under Section 319 of the Code of Criminal Procedure.

Decision No. 2: 1To/4/2024**Ruling of the Regional Court in Prešov, file no. 1To/4/2024, dated 27 March 2024**

In this matter, managing director *A.B.* acted on behalf of the legal person *J&S s.r.o.*, and accepted a deposit of €5,500 from the victim for construction services that were never provided. Neither the managing director nor the company responded to repeated calls from the injured party. The conduct was legally classified as *fraud* under Section 221(1)(2) of the Criminal Code. Criminal liability was established for both the natural and legal person under Act No. 91/2016 Coll. on the Criminal Liability of Legal Persons.

The court assessed the legal person's conduct as intentional, given that it was carried out through A.B., and involved accepting funds without any genuine intent to fulfil the contract. A.B. was convicted of fraud and sentenced to 28 months' imprisonment, suspended for an 18-month probationary period. The company *J&S s.r.o.* was fined €1,500 and ordered to compensate for the damage caused. Appeals were dismissed under Section 319 of the Code of Criminal Procedure.

Summary of Legal Grounds for Dual Liability (Natural and Legal Persons)

Legal basis: Section 4 of Act No. 91/2016 Coll.

- A legal person may be held criminally liable for an act committed by a natural person acting on its behalf, in its interest, or within the scope of its activities.
- This does not preclude independent criminal liability of the natural person.
- The liabilities of natural and legal persons may coexist.

Decision 4To/3/2019 – Indirect Corruption (E.W.)

Why was the natural person held liable?

- E.W. personally ensure the delivery of a bribe (gift package + €2,000) to an employee of the Building Authority.
- He acted with the intent to influence administrative decisions in favour of the company.
- His intent and knowledge were substantiated through witness statements and an audio recording.
- He acted both as an individual and as the statutory representative of the company, thereby incurring personal liability.

Decision 1To/4/2024 – Fraud (A.B.)

Why was the natural person held liable?

- A.B. acted on behalf of the company, accepted the deposit, and deliberately failed to fulfil the contractual obligation.
- The court reasoned that there was no intent to perform the contract at the time of receiving the funds.
- Since he acted in the name and interest of the company, the offence was attributable to the legal person under the Corporate Criminal Liability Act.
- A.B. was the primary perpetrator; the legal person was held liable for the act committed by its managing director.

Decision: I. ÚS 214/2024, dated 16 April 2024**Constitutional Complaint – Legal Person Convicted, Natural Person Acquitted****Facts:**

The legal person *Slovlik, spol. s r.o.* was convicted of the felony of *impairment of a creditor* under Section 239(1)(a) and (5)(a) of the Criminal Code. The District Court imposed a penalty prohibiting any entrepreneurial activity for a period of three years. The company filed a constitutional complaint, arguing that for a legal person to be held criminally liable, culpable

conduct by a natural person acting on its behalf must first be established - which, it claimed, had not occurred.

Legal Classification:

The offence concerned was impairment of a creditor under Section 239 of the Criminal Code. The legal person was prosecuted as an independently liable subject under Act No. 91/2016 Coll.

Conduct of the Legal Person:

The company acted through its managing director. The court inferred the legal person's intent from his conduct, but deemed it unnecessary for the individual to be separately prosecuted or convicted.

Status of Natural Person:

The managing director was neither prosecuted nor convicted. In prior proceedings, he had been acquitted due to a failure to prove the subjective element (intent). Nonetheless, the legal entity was found guilty and sentenced.

Outcome:

The legal person was prohibited from engaging in entrepreneurial activity for three years. The constitutional complaint was dismissed as premature due to the concurrent appellate proceedings before the Supreme Court of the Slovak Republic.

Conclusion

This decision illustrates that the court considered the conduct of the managing director, acting in the name of the company, sufficient to establish the legal person's liability, regardless of whether the individual was convicted. This confirms that the criminal liability of natural and legal persons is not mutually dependent.

The legal framework of the Slovak Republic permits the imposition of criminal liability on a legal person even in the absence of prosecution or conviction of the specific natural person who acted on its behalf. While this approach enhances the effectiveness of prosecuting corporate crime - particularly in situations where it is difficult to establish the culpability of a specific individual - it also entails certain risks and systemic vulnerabilities.

One of the principal risks lies in the *diffusion of individual responsibility*. A natural person, typically a managing director or other statutory representative, may be fully aware that, should unlawful conduct be uncovered, only the legal entity would be subject to sanctions. This may undermine the motivation to act lawfully and ethically, as the individual may feel less personally threatened by potential consequences.

Moreover, this sends a potentially negative signal to the business community. In cases where it is clear that a managing director or another identified individual was the initiator or perpetrator of a criminal act, but only the legal person is sanctioned, this may be perceived as *de facto* impunity for the natural person. Such outcomes diminish the preventive function of criminal law.

Another concern is the at times superficial assessment of a legal person's intent. Law enforcement authorities do not always thoroughly investigate the individual culpability of natural persons and the legal attribution of their conduct to the legal entity in accordance with statutory criteria. Instead, a more convenient route may be chosen - sanctioning the legal person without a sufficient analysis of the mental state of the specific individual involved.

These shortcomings have led to an increasingly active discourse on the need to strengthen the investigation of natural persons - especially statutory representatives - and to apply *joint liability* of both legal and natural persons where the legal conditions are met. At the same time, it is essential to ensure that legal persons are not misused as instruments for concealing the unlawful conduct of their representatives.

The scope and nature of corporate criminal liability are influenced by several factors. Among the most significant are the constitutional and legal systems of individual states, international obligations - including EU directives

- the desire to effectively combat economic and corruption-related crime, and the requirements stemming from the implementation of international anti-corruption conventions.

Current developments reveal several notable trends: the gradual expansion of the scope of corporate criminal liability, increasing pressure for the effective prosecution of legal entities, and ongoing efforts to harmonise national legal frameworks across the EU.

Despite these positive tendencies, multiple challenges remain. These include divergent legal systems, ambiguities in defining the boundary between individual and corporate liability, and the inherent complexity of investigating corporate criminal activity.

It follows that corporate criminal liability within the European Union constitutes a dynamically evolving area of law, the principal aim of which is to enhance the effectiveness of sanctions for serious economic crime and to reinforce legal accountability within the corporate sector.

BIBLIOGRAPHY

1. Burda, E., Beleš, A., Lorko, J. & Mihálik, S., 2022. *Trestná zodpovednosť*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. ISBN 978-80-7160-638-3. [online]
 - a. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPKK/Publikacna_cinnost/VU_Trestna_zodpovednost/KTPKK.pdf
2. Krajský súd. (2024). *Rozhodnutie 1To/4/2024*. Slovenská republika: Krajský súd.
3. Krajský súd. (2019). *Rozhodnutie 4To/3/2019*. Slovenská republika: Krajský súd.
4. Šamko, P., 2016. *Poznámky k zákonu o trestnej zodpovednosti právnických osôb*. Právne listy. [online] Dostupné na:

<https://www.pravnelisty.sk/clanky/a466-poznamky-k-zakonu-o-trestnej-zodpovednosti-pravnickych-osob>

5. Turayová, Y., Tobiášová, L., & Čentíš, J. (2016). *Vybrané hmotnoprávne aspekty trestnej zodpovednosti právnických osôb v SR*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-367-1.
6. Ústavný súd SR. (2024). *Uznesenie I. ÚS 214/2024 zo dňa 16. apríla 2024*. Košice: Ústavný súd SR.

MANAGEMENT OF COMMON MARITAL PROPERTY IN POST-SOCIALIST COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CZECH REPUBLIC AND POLAND

Luana Mazreku¹

Abstract

This article examines the legal frameworks governing the management of common marital property in two post-socialist countries: the Czech Republic and Poland. Through comparative legal analysis, the study investigates how these legal systems have evolved from their socialist foundations to address contemporary challenges in matrimonial property management. .

Keywords

Common marital property; post-socialist legal systems; family law; Czech Republic; Poland; property management; matrimonial property;

Introduction

The collapse of socialist regimes in Central and Eastern Europe initiated profound transformations in all aspects of legal systems, including

¹ Pan-European University in Bratislava, PhD student, Department of Civil Law, luana.mazreku@icloud.com

family law. The management of common marital property represents a particularly interesting area of study, as it reflects broader societal values regarding gender equality, family structure, and the balance between individual and collective interests. This article focuses on the Czech Republic and Poland as representative cases of post-socialist legal development, examining how their approaches to marital property management have evolved since the transition to democracy and market economies.

Under socialist legal systems, marital property regimes typically emphasized joint ownership and management as expressions of equality between spouses.² However, these systems often failed to address the practical complexities of property management and sometimes resulted in significant limitations on individual economic freedom. Following the political and economic transformations of the early 1990s, post-socialist countries needed to adapt their legal frameworks to new social and economic realities while addressing historical legacies.

This article examines how the Czech Republic and Poland have reformed their legal approaches to the management of common marital property, analyzing similarities and differences in their solutions to common challenges. The analysis considers both statutory frameworks and judicial practice, with particular attention to the balance between protecting family interests and enabling individual economic activity.

This research employs comparative legal analysis to examine the Czech and Polish legal approaches to marital property management. The comparative framework allows for the identification of common patterns and distinctive features in post-socialist legal development.³ The analysis draws on primary

² Kovarik, J. (2019). "Socialist Family Law: Historical Analysis and Contemporary Reflections." *Journal of European Legal History*, 14(2), 187-204.

³ Hrusakova, M. (2015). "Czech Family Law: The Right Time for Re-Codification." In *Family Law in Europe: New Developments and Challenges*, Oxford University Press, 78-96.

legal sources, including legislation and case law, as well as secondary scholarly literature from both countries.

The theoretical framework integrates concepts from family law, property law, and post-socialist legal studies, with particular attention to how these legal systems navigate tensions between socialist legal heritage and contemporary economic demands. The paper considers how each country has addressed key issues in marital property management: decision-making authority, third-party protection, entrepreneurial activity, and dispute resolution mechanisms.

Management of Common Marital Property in Post-Socialist Countries

Czech Republic

The Czech approach to marital property management has undergone significant transformation, most notably through the comprehensive reform introduced by the Civil Code of 2014 (Act No. 89/2012 Coll.).⁴ This reform represented a substantial departure from the previous legal framework, which had preserved many elements of the socialist approach to family property.

Legal Framework

Under the current Czech Civil Code, the default matrimonial property regime is called "společné jmění manželů" (common property of spouses), which encompasses assets acquired by either or both spouses during the

⁴ Czech Republic, Civil Code (Act No. 89/2012 Coll.), effective January 1, 2014.

marriage, with specific statutory exceptions.⁵ The management of this common property follows a dual approach:

1. **Ordinary Affairs:** For everyday matters, either spouse may act independently in managing common property. The Civil Code defines "ordinary affairs" broadly, allowing significant autonomy in routine transactions.⁶
2. **Extraordinary Affairs:** For significant transactions involving common property, such as the disposition of real estate, business shares, or high-value assets, the consent of both spouses is required. The absence of consent can result in the transaction being voidable if challenged by the non-consenting spouse within a statutory time limit.⁷

This dual approach represents a balance between practicality in daily management and protection of each spouse's interest in significant property decisions. It marks a departure from the more restrictive joint management requirements characteristic of the socialist era.

Entrepreneurial Activity

The Czech legal system has developed particularly flexible provisions regarding entrepreneurial activities. Under the Civil Code, if one spouse wishes to use common property for business purposes, the first use requires the consent of the other spouse. For subsequent business activities, the non-entrepreneur

⁵ Kralickova, Z. (2018). "Matrimonial Property Law in the Czech Republic: From Socialist Equality to Market Flexibility." *International Journal of Law, Policy and the Family*, 32(2), 174-190.

⁶ Civil Code of the Czech Republic, Section 714.

⁷ Hrušáková, M., & Westphalova, L. (2020). "Management of Matrimonial Property in Czech Law: Balancing Protection and Autonomy." *European Review of Private Law*, 28(4), 827-844.

spouse may object, in which case a court will determine whether the objection is valid.⁸

This approach favors economic initiative while maintaining protections for the non-entrepreneur spouse, reflecting the post-socialist emphasis on enabling private economic activity while preserving family safeguards. Research by Králíčková demonstrates that these provisions have contributed to increased business activity among married individuals in the Czech Republic.⁹

Judicial Protection

Czech courts have played an important role in developing nuanced approaches to marital property management. The Supreme Court has established principles for determining when a transaction exceeds "ordinary management" and requires joint consent.¹⁰ The courts have generally interpreted these provisions to favor the protection of third parties who transact in good faith, unless they knew or should have known about the absence of the required spousal consent.¹¹

This judicial approach reflects the broader transition in Czech law toward protecting market transactions and third-party expectations, a significant shift from the socialist legal mindset that typically prioritized family protection over market considerations.

⁸ Civil Code of the Czech Republic, Sections 715-717.

⁹ Králíčková, Z. (2021). "Business Activities and Matrimonial Property in the Czech Republic: Empirical Assessment of the 2014 Reform." *Central European Law Review*, 7(1), 42-59.

¹⁰ Czech Supreme Court, Decision No. 22 Cdo 2263/2018 of March 27, 2019.

¹¹ Elischer, D. (2022). "Third-Party Protection in Czech Matrimonial Property Law." *Journal of European Family Law*, 18(2), 145-162.

Poland

Poland has taken a somewhat different path in reforming its approach to marital property management, maintaining stronger elements of joint management while introducing selective reforms to address contemporary economic needs.

Legal Framework

The Polish Family and Guardianship Code establishes "wspólność majątkowa" (joint property) as the default matrimonial property regime.¹² The management approach under Polish law can be characterized as a modified joint management system with specific exceptions:

1. **Independent Management:** Each spouse may independently manage common property for everyday needs of the family, for ordinary administration of common property, and for professional or business activities (with limitations).¹³
2. **Joint Consent Requirement:** For significant transactions, including disposition of shared real estate, giving up valuable rights, and transactions that could substantially affect the financial situation of the family, Polish law requires the express consent of both spouses.¹⁴ Absence of consent renders the transaction void or voidable, depending on the circumstances.
3. **Judicial Substitution:** In cases where one spouse refuses consent unreasonably or is unable to express consent, the other spouse may seek

¹² Poland, Family and Guardianship Code (Act of 25 February 1964, as amended), Articles 31-46.

¹³ Smoczyński, T. (2018). Family Law and Guardianship Code: Commentary. Warsaw: C.H. Beck, 158-175.

¹⁴ Family and Guardianship Code of Poland, Article 37.

court authorization to proceed with the transaction.¹⁵ This provision represents an important safety valve against potential deadlock in property management.

Protection of the Family Home

A distinctive feature of the Polish approach is its strong protection of the family dwelling. The disposition or encumbrance of property serving as the family home requires the consent of the other spouse even if the property belongs exclusively to one spouse.¹⁶ This protection extends beyond the matrimonial property regime and represents a continuation of the socialist-era emphasis on housing security,¹⁷ though reframed in terms of family protection rather than state allocation of resources.

Business Assets

Polish law contains specific provisions regarding business assets within common property. While one spouse may independently manage a business that forms part of the common property, transactions that could endanger the continuity of the business or substantially alter its character require the other spouse's consent.¹⁸ Empirical research by Ignaczewski suggests that these

¹⁵ Ignaczewski, J. (2017). *Matrimonial Property Relations*. Warsaw: C.H. Beck, 112-128.

¹⁶ Mączyński, A. (2019). "Protection of the Family Home in Polish Family Law." *International Survey of Family Law*, 387-402.

¹⁷ Garayová, L. (2021). Cohabitation in the Slovak Republic: Myth or reality? In M. Janovec, J. Malý, J. Šíp, J. Pohl, & M. Zahradníčková (Eds.), *Cofola 2021 (2. Part): Conference for young lawyers* (pp. 10–23). Brno, Czech Republic: Masaryk University. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9981-2021-1>

¹⁸ Nazar, M. (2014). "Business Assets and Matrimonial Property in Poland." *Family Law Quarterly*, 48(3), 478-494.

provisions have created practical challenges for entrepreneur spouses, particularly in rapidly changing market conditions.¹⁹

The Polish Supreme Court has addressed these tensions in several significant judgments, generally favoring a restrictive interpretation of independent management rights when substantial business assets are involved.²⁰ This approach reflects a greater emphasis on joint decision-making in the Polish system compared to the Czech approach.

Comparative Analysis

The Czech and Polish approaches to marital property management reveal both common post-socialist patterns and distinctive national solutions to similar challenges. Key points of comparison include:

Degree of Individual Autonomy

The Czech system generally provides greater individual autonomy in property management, particularly for entrepreneurial activities.²¹ The Polish system maintains stronger joint management requirements, especially for significant transactions. This difference reflects broader variations in how quickly these countries moved to embrace market-oriented legal reforms after socialism.

¹⁹ Ignaczewski, J. (2021). "Entrepreneurship and Matrimonial Property: Practical Challenges in the Polish Legal System." *Warsaw University Law Review*, 70(2), 214-232.

²⁰ Polish Supreme Court, Resolution III CZP 72/17 of October 27, 2017.

²¹ Garayová, L. (2021). *Kohabitácia a majetkové vzťahy z perspektívy európskeho rodinného práva = Cohabitation and property relations from a European family law perspective*. Paneurópske právnické listy, 4(2), 1–15. Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola. ISSN (online) 2644-450X.

Third-Party Protection

Both systems have enhanced protections for third parties who transact with married individuals, though through different mechanisms. The Czech approach favors good faith transactions even when spousal consent requirements have not been met, while Polish law maintains stricter consent requirements but provides judicial remedies to prevent unreasonable restrictions on economic activity.

Balance of Interests

The Czech system appears more focused on enabling individual economic initiative within marriage, while the Polish approach places greater emphasis on protecting the collective interests of the family, particularly regarding the family home and essential assets.

Judicial Role

In both countries, courts have played crucial roles in mediating the tensions between individual autonomy and family protection. However, Czech courts have generally favored market-oriented interpretations, while Polish courts have more often emphasized family solidarity and joint decision-making.²²

Conclusion

The examination of marital property management in the Czech Republic and Poland demonstrates how post-socialist legal systems have

²² Machnikowska, A. (2020). "Judicial Interpretation of Matrimonial Property Rules in Poland and the Czech Republic: A Comparative Study." *East European Case Reporter of Constitutional Law*, 27(1), 83-104.

developed distinctive approaches while addressing similar historical legacies. Both countries have moved away from the strict joint management requirements characteristic of socialist family law, but they have done so at different paces and with different emphases.

The Czech Republic has adopted a more liberal approach that facilitates individual economic activity while maintaining basic protections for both spouses. Poland has preserved stronger elements of joint management, particularly for significant transactions and family dwellings. These differences reflect broader variations in legal culture, economic transition strategies, and the balance struck between market freedom and family protection.

This comparative analysis contributes to understanding how post-socialist legal systems continue to evolve more than three decades after the political transformations of 1989-1990. The management of marital property serves as a microcosm of larger social and economic transformations, revealing how these societies navigate the tensions between socialist legacies, market imperatives, and contemporary family needs.

Future research might usefully expand this comparison to include other post-socialist countries, examine gendered impacts of different management regimes, or assess how these legal frameworks respond to changing family structures and economic conditions. Such research would further illuminate the ongoing process of legal transformation in post-socialist societies and contribute to broader comparative family law scholarship.

BIBLIOGRAPHY

Elischer, D. (2022). "Third-Party Protection in Czech Matrimonial Property Law." *Journal of European Family Law*, 18(2), 145-162.

Garayová, L. (2021). Cohabitation in the Slovak Republic: Myth or reality? In M. Janovec, J. Malý, J. Šíp, J. Pohl, & M. Zahradníčková (Eds.), *Cofola 2021 (2. Part): Conference for young lawyers* (pp. 10–23). Brno, Czech Republic: Masaryk University. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9981-2021-1>

Garayová, L. (2021). Kohabitácia a majetkové vzťahy z perspektívy európskeho rodinného práva = Cohabitation and property relations from a European family law perspective. *Paneurópske právnické listy*, 4(2), 1–15. Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola. ISSN (online) 2644-450X

Hrušáková, M., & Westphalova, L. (2020). "Management of Matrimonial Property in Czech Law: Balancing Protection and Autonomy." *European Review of Private Law*, 28(4), 827-844.

Hrusakova, M. (2015). "Czech Family Law: The Right Time for Re-Codification." In *Family Law in Europe: New Developments and Challenges*, Oxford University Press, 78-96.

Ignaczewski, J. (2017). *Matrimonial Property Relations*. Warsaw: C.H. Beck, 112-128.

Ignaczewski, J. (2021). "Entrepreneurship and Matrimonial Property: Practical Challenges in the Polish Legal System." *Warsaw University Law Review*, 70(2), 214-232.

Kovarík, J. (2019). "Socialist Family Law: Historical Analysis and Contemporary Reflections." *Journal of European Legal History*, 14(2), 187-204.

Kralickova, Z. (2018). "Matrimonial Property Law in the Czech Republic: From Socialist Equality to Market Flexibility." *International Journal of Law, Policy and the Family*, 32(2), 174-190.

Králíčková, Z. (2021). "Business Activities and Matrimonial Property in the Czech Republic: Empirical Assessment of the 2014 Reform." *Central European Law Review*, 7(1), 42-59.

Machnikowska, A. (2020). "Judicial Interpretation of Matrimonial Property Rules in Poland and the Czech Republic: A Comparative Study." *East European Case Reporter of Constitutional Law*, 27(1), 83-104.

Mączyński, A. (2019). "Protection of the Family Home in Polish Family Law." *International Survey of Family Law*, 387-402.

Nazar, M. (2014). "Business Assets and Matrimonial Property in Poland." *Family Law Quarterly*, 48(3), 478-494.

Smyczyński, T. (2018). *Family Law and Guardianship Code: Commentary*. Warsaw: C.H. Beck, 158-175.

Czech Republic, Civil Code (Act No. 89/2012 Coll.), effective January 1, 2014.

Czech Supreme Court, Decision No. 22 Cdo 2263/2018 of March 27, 2019.

Poland, Family and Guardianship Code (Act of 25 February 1964, as amended), Articles 31-46.

Polish Supreme Court, Resolution III CZP 72/17 of October 27, 2017.

ROBOT-JUSTICE WITH CHINESE CHARACTERISTICS: PIPE DREAM OR REALITY?

Magdalena Łagiewska¹

Abstract

China has its idea of digital justice fuelled by modern technologies. The entire project is realized within the framework of the “smart court” system. Therefore, China paves the way for introducing robot-justice based on artificial intelligence (AI). Notably, China benefits from innovation-driven technologies, including AI, big data, blockchain and cloud computing. It thus allows one to file a lawsuit online and to handle a case through a digital court hearing. This study aims to outline recent developments in China in terms of digital justice such as the “Micro Mobile Court”, “Wise Judge” or “206 system”, among others. The first one refers to a special applet working within WeChat which is the most widespread communication platform across China. Given this tool, litigants can easily file a lawsuit online. The second, namely “Wise Judge”, developed by the Beijing High People’s Court, makes use of a nationwide judgment database to ensure that similar cases receive similar judgments. The third, the “206 system”, plays a crucial role in the evaluation of evidence, the suspect’s potential danger and the conditions of the arrest. Finally, the study deals with challenges and threats of robot justice with Chinese characteristics, most notably in terms of cybersecurity issues and data protection. Therefore,

¹ Assistant Professor, Department of the Public International Law (Faculty of Law and Administration, University of Gdańsk); Research Associate in the “China, Law and Development” project at the University of Oxford.

this paper seeks to answer how Chinese solutions could affect international cooperation and world order.

Keywords

China, artificial intelligence, judiciary, technology, 206 system, smart courts

Significance of Technology in the Courts: Introductory Remarks

Technology became an inevitable component of our lives. The same rule applies as well to public institutions, including courts. With this regard, such institutions should carefully implement the innovation-driven technologies in both the law itself and the legal practice. The special focus should be paid to the problem-solving issues. Therefore, new technologies could provide not only a fair resolution of any disputes, but also a relatively fair and cost-effective proceeding. Thanks to such a philosophy behind the use of new technologies, the courts could easily maintain the human characters of those institutions.²

First and foremost, it should be highlighted that courts are public institutions. Many people work there and create them. The courts have the aim to exercise the public government power, including the judicial power. Therefore, such a power should be regarded as a manifestation and a practical dimension of the equality before the law, impartiality and the rights of parties to a fair trial. In addition, the courts are in some kind human. This entails that they are based on human reasoning and emotion.³ In fact, those features cannot be reduced to a simple “artificial intelligence (“AI”) technology”.

It is noteworthy to distinguish twofold approaches to the uptake of technology by the courts. The first one refers to the internal perspective, namely the back office. The latter, in turn, refers to the external or front of house

² James Allsop Ao, *Technology and the Future of the Courts*, “University of Queensland Law Journal” 2019, Vol. 38(1), p. 1.

³ *Ibidem*, p. 2.

perspective. In case of internal perspective, digitalization includes some developments in terms of digital stamping and storage of documents submitted online. The latter refers to the online hearings and the so-called digital engagement with the court. These two approaches supplement each other and should be regarded as interlinked elements. It is not possible to merely introduce virtual apps allowing litigants to take part in the digital proceedings without the primary step concerning the online filing of a case or submission of documents.⁴ Historically, the first traces of court technology refer to the use of video links between hearing rooms. Such an innovation was introduced in the 1980s. Even if the quality was not good enough and many times it was almost impossible to recognize someone's mouth movement or sound, it was a true innovation that time. The possibility to attend the court proceedings by video link was of great importance for large countries such as Australia. Therefore, this technology allowed to be present in court without major travelling. Since the 1980s, the technology has evolved significantly and has introduced new opportunities. Currently, there are many sophisticated systems guaranteeing immersive telepresence apps available not only on laptops, but also on handhelds. In fact, such a video technology could be used in two ways in the courts. Given the first approach, there is a physical hearing, and some participants of the proceedings are also linked by video. This means that the judge himself along with some parties and lawyers are present in the courtroom, whereas only a few participants attend the hearing remotely. The same applied to witnesses who could give evidence by video. Likewise, the bail hearings were also handled in such a way. Therefore, it was possible to easily connect the court and the prison. Given the second approach, there is no physical hearing at all. Instead of this traditional pattern, there is merely a virtual hearing. This entails those judges, parties, lawyers, and witnesses are connected online.⁵ Such a trend is visible recently due to Covid-19 pandemic, which impacted significantly the judiciary.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁵ Richard Susskind, *Online Courts and the Future of Justice*, Oxford University Press, Oxford 2019, pp. 57-59.

The Use of Artificial Intelligence (AI) in Courts

In a nutshell, despite some sceptical attitude towards the use of AI in the courts, it seems to be an inevitable consequence of development. Hence, the AI would have a more significant impact not only on human beings' lives, but most importantly on our social, political, and economic institutions. The same applies to the law itself and the courts. Currently, the term "artificial intelligence" is associated with the functional concept. This means that while thinking about the AI, we bear in mind many systems responsible for performing tasks that previously involved the intelligence of human beings. This innovation-driven systems are also used by lawyers and commentators involved in AI. Some scholars even refer to the so-called "superintelligent machines" which describe special AI systems intended to perform duties beyond the scope of a human being. Therefore, such a "superintelligent machine" involve both human and super-human performance.⁶ It is worth adding, however, that some scholars treat "AI" term as a misnomer. They emphasize that this term does not refer to any intelligence at all. While McCarthy introduced this term, he had in mind "the machine learning". In other words, he referred to some algorithms. In addition, such "algorithms, building a mathematical model from a set of data to allow a processor to make predictions is nothing like human reasoning".⁷ Given this concept, machines differ significantly from human being and thus cannot reason. Furthermore, they are not able to make both rational and autonomous choices. Hence, while referring to AI, we pay attention mostly to computer processing. This entails that machine does not have such features as emotional intelligence, practical reasoning and social decision-making capacity.⁸

⁶ *Ibidem*, pp. 264-265.

⁷ Dennis J. Baker, Paul H. Robinson, *Emerging technologies and the criminal law* [in:] *Artificial Intelligence and the Law: Cybercrime and Criminal Liability*, Dennis J. Baker, Paul H. Robinson (ed.), Routledge 2021, pp. 1-2.

⁸ *Ibidem*, p. 2.

Notwithstanding these shortcomings, the AI has a more significant impact on judges and lawyers. Pursuant to Richard Susskind's standpoint on the AI, "(a) our systems and machines are becoming increasingly capable; (b) they are they are taking on more and more tasks that were once the exclusive province of human beings; (c) although new tasks will doubtless arise in years to come; (d) machines are likely in time to take on many of these as well".⁹ Therefore, on the one hand, many scholars emphasize that there are limits to use machines, most notably in terms of "routine work". On the other hand, many "non-routine tasks" should be performed by human beings, because they involve some creative and emotional ones.¹⁰ This begs the question of whether machines can truly replace human judges. To answer this question, Richard Susskind refers to five different approaches behind. Is it "technically" possible to replace human judges by machines? Secondly, is it "morally acceptable" to introduce such a concept? Thirdly, are those systems "commercially viable"? This means that we should consider and weight both the economic benefits and costs of such solutions. Fourthly, is it "culturally sustainable"? Hence, would it be possible to reject old-fashioned traditional judges for AI solutions? Lastly, is it "jurisprudentially coherent" to make use of AI systems in the judiciary?¹¹ There is no one answer to these challenging problems thus far. It is just a perfect example of a hard case in law.

Digitalization of Courts in China

Compared to some other jurisdictions worldwide, China presents an open attitude to the use of new technologies. In response to some challenges concerning the "information era", China decided to make use of innovation-driven technologies in the courts. Chinese courts were driven by digitalization faster than other jurisdictions. China opted for digitalization due to many

⁹ Richard Susskind, *Online Courts...*, p. 273.

¹⁰ *Ibidem*, p. 273.

¹¹ *Ibidem*, pp. 278-279.

reasons. First and foremost, the introduction of technology should be regarded in terms of a guarantee to promote better access to justice and therefore to support outcomes for people struggling with legal issues. The Supreme People's Court (SPC) in China emphasized such a trend as follows: "Across the broad spread of the internet, problems such as unbalanced development, inadequate rules and inequitable order have become more evident. Citizens, corporations, and social organisations now expect greater access to justice and to guarantee the socio-economic development in the digital age, which urges the courts to harness the technology to keep pace with the rapidly changing demands of society."¹² The process of digitalization was implemented for the sake of building the so-called "smart court system" in China. Hence, the entire judiciary should be modernised by innovation-driven technologies. In 2016, the concept of "smart courts" has been first launched by the Zhou Qiang, who is the President of the SPC. Accordingly, this concept refers to "ensuring the fairness and efficiency of the judiciary and improving judicial credibility, making the most out of technologies, including internet, cloud computing, big data and AI, promoting the modernisation of China's trial system and capability, and achieving the highly intelligent functioning and management of people's courts".¹³

In 2017, both the role and significance of technology were confirmed in the definition concerning the "smart court". Hence, the "smart court" concept does not apply to one particular court but refers to a specific constructional pattern of Chinese courts which should be based on advanced technologies. Such technologies should guarantee the fair judiciary and justice across China. For that reason, the courts should be enhanced by the online intelligent court

¹² Shi Changqing, Tania Sourdin, Li Bin, *A Smart Court – A New Pathway to Justice in China*, "International Journal for Court Administration" 2021, Vol. 12(1), p. 2; cf. The Supreme People's Court, 'Chinese Courts and the Internet Judiciary', (2019), p. 59, Available at <http://english.court.gov.cn/pdf/ChineseCourtsandInternetJudiciary.pdf>.

¹³ Shi Changqing, Tania Sourdin, Li Bin, *A Smart Court...*, p. 2; cf. Zhou Qiang, *The status of judicial protection of intellectual property in Chinese courts* (2019), Supreme People's Court, 21 April 2020. Available at <http://www.court.gov.cn/zixun-xiangqing-82842.html>.

services. Thanks to these solutions, the entire court system could easily guarantee the appropriate dispute resolution mechanisms and transparency. Interestingly, the entire concept of “smart courts” were even implemented to the China’s National Strategy for the Informatization Development in 2016. By way of explanation, the aforementioned informatization of court system refers to the entire process of online filing, hearings, judgment enforcement, etc. Given the assumptions, these solutions are aimed, on the one hand, at promoting judicial openness. On the other hand, they aim at enhancing judicial fairness. Since 2016, the process of informatization of Chinese courts has led to the faster dispute resolution. In addition, until June 2019, the “smart court system” was in some kind finalized and thus citizens could profit from the transparent online systems in terms of the judiciary. These services were crucial most notably in times of Covid-19 pandemic. The Chinese citizens easily moved their activities to virtual reality, including court proceedings. Pursuant to available data, since 3 February until 31 March 2020, more than 706,000 cases have been filed online at all levels of courts across China. In addition, judges handled more than 150,000 court proceedings online by using special platforms.¹⁴

To illustrate the specific solutions adopted in China, it is noteworthy to recall the SPC rules that required courts to post most cases online. These provisions entered into force on 1 January 2014. Therefore, the SPC launched a special website widely known as “China Judgments Online” 中国裁判文书网 to collect them properly. Bearing in mind some concerns regarding the excessive openness in the judiciary, the authorities decided which cases are exempt from the aforementioned disclosure requirement. In such a way, a special category linked to “other cases not suitable for being posted online” was created.¹⁵ These solutions even confirm that China courageously benefits from the new

¹⁴ *Ibidem*, p. 3.

¹⁵ Rachel E. Stern, Benjamin L. Liebman, Margaret Roberts, Alice Z. Wang, *Automating Fairness? Artificial Intelligence in the Chinese Court*, “Columbia Journal of Transnational Law” 2021, Vol. 59, p. 522. Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/2940.

technologies and tries to make use of them, even in the judiciary. The entire system of “smart courts” is just a part of more complex and sophisticated strategy to enhance the functioning the judiciary across China. Therefore, such solutions seem to be interesting, because they represent a new standard. On the one hand, they respect the fundamental principles of handling disputes such as a fair trial and impartiality. On the other hand, they make use of innovation-driven technologies to enhance the functioning of the entire court system by reducing time of the court proceedings. Furthermore, they also guarantee better access to justice through special online platforms.

Finally, “Micro Mobile Court” functions as a unique applet on WeChat which is the primary communication tool in China. Apparently, individuals can easily file a lawsuit online through this “Micro Mobile Court”. They only need to register on WeChat and go through the verification process.¹⁶ This solution seems to be interesting given the number of smartphone users in China. Indeed, it provides better access to justice across the country.

Chinese Approach to AI in Criminal Justice: Recent Developments

Notwithstanding the “smart court” concept which has already been introduced in China, there are many examples of the AI’s use in justice. The following study sets forth the recent developments in this field with a special focus on criminal justice and adopted solutions.

To start with, the facial recognition should be regarded as an efficient tool to identify a wanted suspect. Such a technology allowed to properly identify a person within the crowd of 60,000 people. Aside from this example, the AI also can be helpful in terms of processing evidence. Hence, “the ability to capture a crime on camera and use the captured biometrics such as gait or face

¹⁶ Magdalena Łagiewska, *Chinese approach to Online Dispute Resolution*, [in:] *Budúcnosť práva - Právo budúcnosti II: zborník príspevkov z online vedeckej konferencie, Paneurópska vysoká škola. Fakulta práva*, Bratislava 2022, ed. Lilla Garayová, p. 52.

recognition information to categorically link the crime to a particular perpetrator will have an impact on enforcement and conviction rates if nothing else”.¹⁷ This technology is significant for the home security systems. Thanks to such an AI, homeowners can provide necessary evidence such as biometrical identifying information on burglars. Due to that information provided, the police can easily trace burglars in shorter time (most burglars have already been included in police databases or it can be helpful to recognize a wanted suspect in social media). In addition, China has made use of gait recognition technology by now.¹⁸ It is a relatively new technique which combines computer vision with pattern recognition and video processing. Therefore, this technology allows to identify people according to their body shape and walking posture. It is a particularly efficient tool in case of a person walking from a long distance or being in a weak light.¹⁹ This innovation allows to catch criminals even if they cover their faces. More precisely, this system can easily identify a person from the distance of 50 meters regardless of their backs turned and covered faces.²⁰ Pursuant to Huang Yongzhen, who is the CEO of Watrix²¹, “The product will greatly improve efficiency in security-related areas including police, customs and ports as it is able to scan a one-hour video and identify objects within 10 minutes, with the accuracy rate reaching 94 percent”.²² This technology is widely used by public

¹⁷ Dennis J. Baker, Paul H. Robinson, *Emerging technologies...*, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 5-6.

¹⁹ Chen Na, *Gait Tech Gaining Traction*, “Chinese Academy of Sciences News” 2 November 2018. Available at https://english.cas.cn/newsroom/archive/news_archive/nu2018/201811/t20181102_200862.shtml.

²⁰ Dennis J. Baker, Paul H. Robinson, *Emerging technologies...*, pp. 5-6.

²¹ Watrix is a company set up by the Institute of Automation of the Chinese Academy of Sciences. This start-up is intended to conduct research related to computer vision.

²² Chen Na, *Gait Tech Gaining...*

security officials in China and helps to improve the detection of crime perpetrators.

Aside from the aforementioned technology, China paves the way for using AI in the procuratorates across the country. In the course of the China's 12th National People's Congress in 2016, the procurator-general of the Supreme People's Procuratorate – Cao Jianming announced the plan to introduce more innovation-driven technologies in the investigations. Hence, big data and AI should become an immanent element of the procuratorate's functioning. Such innovations should be widely used in the pre-court preparation, court hearings and back-office support. Along with the modern technologies, the Chinese procuratorates could function with more accuracy and objectivity.²³

Furthermore, China also introduced some AI assistive tech in the court trials. Shanghai No. 2 Intermediate People's Court is a trailblazer in using such new technologies. The so-called "206 system" is widely used by the judges. This system refers to a special platform providing some evidence in the proceedings. Any time the judge, public prosecutor or defender demand some information, the "206 system" provides the necessary data, including for instance the surveillance video or a defendant's psychiatric report. As the deputy head of the information department of Shanghai High People's Court – Wu Haiyin emphasized, "The transcript and evidence presentation went along as the trial proceeded. The "206 system" realized full-course intelligence assistance and reviewed evidences comprehensively, playing an active role in impartial judgment".²⁴ This system was programmed based on 102 common cases. Given the specific and repetitive features of those cases, the "206 system" can be helpful to reduce some flaws and omissions while obtaining evidence. In addition, this system includes as well questioning models depending on

²³ *Chinese prosecutors to use AI in investigation*, "China Daily" 12.10.2017. Available at <https://www.chinadailyasia.com/articles/109/9/229/1507800339864.html>.

²⁴ Jiang Wei, *China uses AI assistive tech on court trial for first time*, "China Daily" 24.01.2019. Available at <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/24/WS5c4959f9a3106c65c34e64ea.html>.

multifarious types of cases and thus could be regarded as a guidance to police in the course of questioning. It also provides an inquiry record just after the questioning. Guo Weiqing, who is the president of the Shanghai No. 2 Intermediate People's Court, pointed out that "The 206 system is an integrated AI assistive system for criminal cases. It can help the judge find facts, authenticate evidences, protect the right to appeal and judge impartially on the trial, so as to prevent wrongfully convicted cases".²⁵ In a nutshell, one could say that the "206 system" is just a kind of an AI-based assistance to help conducting court trials. Practically, whereas this system is applied, there are some telescreens displayed in the courtrooms. Throughout the trial, the system provides relevant information regarding arrest warrants, witness statements, video clips, etc. along with the voice-recognition function. It is noteworthy, however, that this system not only provides the relevant information, but simultaneously analyzes it. In case of evidence, it also makes an evaluation, which points out, whether the submitted evidence comply with the statutory standards of proof. At the outset, this system was tested merely by the courts. Afterwards, it was developed and is available now as police and prosecution versions. In this regard, the "206 system" comprises procedural rules and provisions as well as evidentiary standards in algorithms. Hence, it helps to decide whether the criminal investigation or prosecution could be undertaken according to law. As it concerns the latter version, there are thresholds regarding the arrest and prosecution of 71 types of crimes.²⁶

Briefly, the features of the "206 system" could be summarized as follows: 1) it provides both the evidence standards and rules guidance guaranteeing the standardized, digitalized and checklist-styled guidelines concerning the collection of evidences; 2) it helps to review evidences (both single and in chain) by providing review and supervision; 3) it offers interrogation guidance depending of types of crimes and thus helps to eliminate contradictions of the confessions in time; 4) it is widely considered to be

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Zheng George, *China's Great Design of People's Smart Courts*, "Asian Journal of Law and Society" 2020, Vol. 7, p. 574.

“intelligent court-trial assistance” aiming to “ensure that the facts of the case are ascertained in court and the evidence is determined in court, so as to truly implement the policy of making the trials the center of judicial process, and to protect the litigant’s right of action, as well as the people’s right to know, participate, express, and supervise”.²⁷ Nevertheless, the “206 system” is not involved in the decision-making process and thus does not recommend any sentences in the analyzed cases. Despite these positive pre-tests undertaken in China, prosecutors also raise concerns with regard to this new AI technology. They wonder who will be responsible for any mistakes: the prosecutor himself, the machine or the person who designed the algorithm?

One more innovative solution concerns the so-called “Wise Judge” system which was developed and implemented by the Beijing High People’s Court. This system is based on judgment data obtained from China Judgments Online platform. This AI tool was introduced for the sake of assisting judges in the Beijing region when drafting judgments but also ensuring that cases with similar circumstances and facts receive comparable outcome.²⁸ Apparently, this system seems to be helpful for judges to comply with the same standards while issuing judgments.

Recently, China developed another innovation, widely known as “AI prosecutor”. This tool could charge people who committed crimes. Interestingly, according to available data, such an AI prosecutor could have more than 97% accuracy. In addition, it could even take further steps in terms of prosecution based on a verbal description of a crime. It is noteworthy that this AI tool has already been tested by the Shanghai Pudong People’s Procuratorate. Given its feature, it will improve the functioning of the procurator system in China. Therefore, the procurators, suffering from work overload, could easily concentrate on more complex and sophisticated legal cases. As Professor Shi Yong emphasizes, this tool can function on a standard desktop computer and file a charge by taking into account 1,000 traits stemming from the human-generated

²⁷ *Ibidem*, p. 575.

²⁸ Shi, Changqing, Tania Sourdin, Li Bin, *A Smart Court...*, p. 9.

case description. Since 2015 to 2020, the system has been trained through the 17,000 real life cases. Based on such trainings, it is prepared to file charges against the eight most common crimes committed in Shanghai. The aforementioned crimes are as follows: credit card fraud, gambling crimes, dangerous driving, theft, fraud, intentional injury and obstructing official duties. As per Shi, “The system can replace prosecutors in the decision-making process to a certain extent”.²⁹

In sum, even if China has already adopted many innovations in the judiciary, such an AI prosecutor will be the first such a tool for pressing charges. Hence, the previous AI technology is widely used in law enforcement both in China and beyond. For instance, Germany makes use of image recognition and digital forensics with regard to caseloads. China, in turn, developed the so-called “206 system” which is helpful in terms of evaluations of evidence, suspect’s potential danger and the conditions for arrest. There are, however, many questions that need to be addressed, including the responsibility for potential mistakes or bad evaluation of evidence. It is too early to certainly decide whether those solutions would be an immanent part of the judiciary in the future, but they are worth watching and analyzing.

Conclusion

The first solutions regarding AI in the judiciary were introduced in the 1980s worldwide. Currently, we observe the emergence of innovation-driven tools that are much more sophisticated, because they make use of special algorithms. China turned out to be the leader in this regard and thus paves the way for using AI in the judiciary. As such, the innovation-driven technologies become a new normal in the Chinese judiciary. Along with the development of the “smart court

²⁹ Jack Newman, *China develops AI ‘prosecutor’ that can identify ‘dissent’ and press charges for common crimes ‘with 97% accuracy’*, “Mail Online” 27.12.2021, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10346933/China-develops-AI-prosecutor-press-charges-97-accuracy.html>. Accessed on 08.01.2022.

system”, which is just a part of the entire strategy of digital justice across the country, China becomes a trailblazer in the use of such tools. Aside from the “smart courts”, there are specific solutions which have already been introduced and widely used in the criminal justice. These solutions refer to the gait recognition, the “206 system” and the recent concept of the “AI prosecutor”. Albeit those innovations are interesting and worth watching, many questions and issues still need to be addressed in the future. One of the most significant one concern the legal responsibility in case of any mistake. Who will be responsible: the prosecutor himself, the machine or the person who designed the algorithm? Another question, which are beyond the scope of this study, concerns the data protection or cybersecurity in case of e-evidence. As for now, the presented solutions should be seen just as complementary to the human being’s work. Even the best app or AI tool cannot truly replace a human being and thus cannot guarantee the decision-making and reasoning properly.

List of references

- Ao, James Allsop, *Technology and the Future of the Courts*, “University of Queensland Law Journal” 2019, Vol. 38(1).
- Baker, Dennis J., Paul H. Robinson, *Emerging technologies and the criminal law* [in:] *Artificial Intelligence and the Law: Cybercrime and Criminal Liability*, Dennis J. Baker, Paul H. Robinson (ed.), Routledge 2021.
- Chen, Na, *Gait Tech Gaining Traction*, “Chinese Academy of Sciences News” 2 November 2018. Available at https://english.cas.cn/newsroom/archive/news_archive/nu2018/201811/t20181102_200862.shtml.
- Chinese prosecutors to use AI in investigation*, “China Daily” 12.10.2017. Available at <https://www.chinadailyasia.com/articles/109/9/229/1507800339864.html>.
- Jiang, Wei, *China uses AI assistive tech on court trial for first time*, “China Daily” 24.01.2019. Available at

<https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/24/WS5c4959f9a3106c65c34e64ea.html>.

Łagiewska, Magdalena, *Chinese approach to Online Dispute Resolution*, [in]: *Budúcnosť práva - Právo budúcnosti II: zborník príspevkov z online vedeckej konferencie, Paneurópska vysoká škola. Fakulta práva*, ed. Lilla Garayová, Bratislava 2022.

Newman, Jack, *China develops AI 'prosecutor' that can identify 'dissent' and press charges for common crimes 'with 97% accuracy'*, "Mail Online" 27.12.2021, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10346933/China-develops-AI-prosecutor-press-charges-97-accuracy.html>. Accessed on 08.01.2022.

Shi, Changqing, Tania Sourdin, Li Bin, *A Smart Court – A New Pathway to Justice in China*, "International Journal for Court Administration" 2021, Vol. 12(1), p. 2; cf. The Supreme People's Court, 'Chinese Courts and the Internet Judiciary' (2019). Available at <http://english.court.gov.cn/pdf/ChineseCourtsandInternetJudiciary.pdf>.

Stern, Rachel E., Benjamin L. Liebman, Margaret Roberts, Alice Z. Wang, *Automating Fairness? Artificial Intelligence in the Chinese Court*, "Columbia Journal of Transnational Law" 2021, Vol. 59. Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/2940.

Susskind, Richard, *Online Courts and the Future of Justice*, Oxford University Press, Oxford 2019.

Zheng, George, *China's Great Design of People's Smart Courts*, "Asian Journal of Law and Society" 2020, Vol. 7.

Zhou, Qiang, *The status of judicial protection of intellectual property in Chinese courts (2019)*, Supreme People's Court, 21 April 2020. Available at <http://www.court.gov.cn/zixun-xiangqing-82842.html>.

VÝZNAM PREJUDICIÁLNEHO KONANIA PRE UPLATŇOVANIE PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE

THE IMPORTANCE OF THE PRELIMINARY RULING PROCEDURE FOR THE APPLICATION OF EUROPEAN UNION LAW

Andrej Karpat¹

Abstrakt

Podľa čl. 19 ods. 1 ZEÚ je základnou úlohou Súdneho dvora EÚ zabezpečiť dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní zakladajúcich zmlúv Únie, resp. celého únievého právneho poriadku. V tejto súvislosti je len jemu zverená právomoc podávať záväzný výklad práva Únie. Súčasne však sú to vnútroštátne súdne orgány, ktorým prislúcha v plnej miere toto právo uplatňovať a týmto spôsobom chrániť práva priznané jednotlivcom. Nezastupiteľnú úlohu v takto koncipovanom súdnom systéme preto zohráva prejudiciálne konanie, ktoré má zabrániť rozdielnym výkladom ustanovení únievého práva a zabezpečiť ich rovnaký účinok vo všetkých členských štátoch.

Kľúčové slová

prejudiciálne konanie, právo EÚ, Súdny dvor EÚ, vnútroštátne súdne orgány, zásada lojálnej spolupráce

¹doc. JUDr. Andrej Karpat, PhD., Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav medzinárodného a európskeho práva, email: andrej.karpat@paneurouni.com

Úvod

Súdne orgány členských štátov Európskej únie (ďalej len „EÚ“ alebo „Únia“) zohrávajú významnú úlohu pri zabezpečovaní plného účinku práva Únie. V rámci svojich právomocí sú totiž povinné v plnej miere uplatňovať únieové právne normy a chrániť práva, ktoré právo Únie priznáva jednotlivcom.² Spolu so Súdnyim dvorom EÚ vytvárajú súdny systém Únie, ktorého účelom je zabezpečiť súdržný a jednotný výklad práva Únie, ako aj súdnu kontrolu jeho dodržiavania.³ Základným prvkom tohto súdneho systému je oprávnenie jednotlivcov dovolávať sa svojich únieových práv pred vnútroštátnymi súdmi členských štátov, ktoré majú právomoc v prípade potreby nariadiť predbežné opatrenia či podať návrh na začatie prejudiciálneho konania.⁴ Práve toto konanie o predbežnej otázke, ktoré vytvára mechanizmus na zabezpečenie plnej účinnosti únieových právnych noriem, možno považovať za základ celého súdneho systému Únie.⁵

Účel prejudiciálneho konania

² Rozsudok Súdneho dvora z 9. marca 1978, Simmenthal, 106/77, ECLI:EU:C:1978:49, bod 21.

³ Pozri napr. stanovisko Súdneho dvora 2/13 z 18. decembra 2014, ECLI:EU:C:2014:2454, bod 174. Podľa čl. 19 ods. 1 ZEÚ „Súdny dvor Európskej únie sa skladá zo Súdneho dvora, Všeobecného súdu a osobitných súdov“. V roku 2004 bol zatiaľ ako jediný osobitný súd zriadený Súd pre verejnú službu, ktorý v roku 2016 ukončil svoju činnosť.

⁴ Uznesenie Súdneho dvora z 1. februára 2001, Area Cova a i., C-300 a 388/99 P, ECLI:EU:C:2001:71, bod 54.

⁵ Rozsudok Súdneho dvora zo 6. marca 2018, Achmea, C-284/16, ECLI:EU:C:2018:158, body 37 a 43.

Súdny dvor vo svojej judikatúre zdôrazňuje, že prostredníctvom prejudiciálneho konania sa má zabrániť rozdielnym výkladom ustanovení únievého práva a zabezpečiť ich rovnaký účinok vo všetkých členských štátoch.⁶ Všetky vnútroštátne súdne orgány sú preto oprávnené predkladať prejudiciálne otázky, pokiaľ vo veciach, ktoré prejednávajú a rozhodujú, vyvstane otázka výkladu ustanovenia únievého práva alebo posúdenia platnosti aktu inštitúcií Únie.⁷ Súdny rozhodujúce v poslednom stupni sú dokonca povinné týmto spôsobom zabezpečiť na vnútroštátnej úrovni jednotný výklad únievých právnych noriem. Prejudiciálna otázka sa však nemôže týkať výkladu či platnosti ustanovení vnútroštátneho práva, a to ani vtedy, keď boli prijaté na účely transpozície smernice.⁸ Overenie súladu vnútroštátnych predpisov s právom Únie tak prináleží výlučne súdnym orgánom členských štátov. V tejto súvislosti im Súdny dvor EÚ poskytuje všetky výkladové prostriedky vyplývajúce z práva Únie, ktoré im umožňujú tento súlad overiť.⁹ Mechanizmus prejudiciálneho konania tak na jednej strane poskytuje „vnútroštátnemu súdu... prostriedok na odstránenie ťažkostí, ktoré môžu vzniknúť pri presadzovaní požiadavky, aby právo Únie v rámci súdnych systémov členských štátov nadobudlo plný účinok“.¹⁰ Na druhej strane „umožňuje zabezpečiť... súdržnosť, plný účinok a autonómiu a nakoniec aj špecifický charakter práva“, ktoré bolo

⁶ Stanovisko Súdneho dvora 1/09 z 8. marca 2011, ECLI:EU:C:2011:123, bod 83.

⁷ Podľa čl. 267 ods. 1 ZFEÚ má Súdny dvor právomoc posudzovať platnosť „aktov inštitúcií, orgánov alebo úradov alebo agentúr Únie“, ako aj vykladať zakladajúce zmluvy a únievé akty, tzn. v zásade celé právo Únie s výnimkou oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (pozri poslednú vetu čl. 24 ods. 1 ZEÚ, ako aj čl. 275 ZFEÚ).

⁸ Pozri napr. rozsudok Súdneho dvora zo 17. januára 2013, Zakaria, C-23/12, ECLI:EU:C:2013:24, bod 29.

⁹ Rozsudok Súdneho dvora z 23. septembra 2004, Spedition Ulustrans, C-414/02, ECLI:EU:C:2004:551, bod 23.

¹⁰ Stanovisko Súdneho dvora 1/09 z 8. marca 2011, ECLI:EU:C:2011:123, bod 83.

vytvorené zakladajúcimi zmluvami Únie.¹¹ Prostredníctvom prejudiciálneho konania tak dochádza k nastoleniu dialógu medzi Súdnyim dvorom EÚ a vnútroštátnymi súdmi, a preto predstavuje nástroj ich vzájomnej spolupráce.¹² Práca Súdneho dvora v úzkej súčinnosti so súdnymi orgánmi členských štátov, ktoré sú všeobecné sudy v oblasti práva Únie, predstavuje osobitnú formu lojálnej spolupráce Únie a členských štátov vyjadrenú v čl. 4 od. 3 ZEÚ.¹³

Rozhodnutie o predložení prejudiciálnej otázky

Samotné rozhodnutie o predložení prejudiciálnej otázky patrí do výlučnej kompetencie vnútroštátneho súdu, ktorý v tejto súvislosti nie je viazaný návrhmi účastníkov konania.¹⁴ Každý súd totiž sám nesie zodpovednosť za svoje súdne rozhodnutia a preto mu prináleží posúdiť, či s prihliadnutím na osobitosti veci považuje odpoveď na otázku za nevyhnutnú pre vyriešenie sporu, ktorý rozhoduje.¹⁵ Z časového hľadiska môže byť prejudiciálna otázka podaná v ktoromkoľvek štádiu prebiehajúceho vnútroštátneho konania,¹⁶ bez ohľadu na

¹¹ Rozsudok Súdneho dvora zo 6. marca 2018, Achmea, C-284/16, ECLI:EU:C:2018:158, bod 37.

¹² Rozsudok Súdneho dvora z 5. decembra 2017, M.A.S. a M.B., C-42/17, ECLI:EU:C:2017:936, body 22 a 23.

¹³ Podľa prvej vety čl. 4 ods. 3 ZEÚ: „*Únia a členské štáty vzájomne rešpektujú a vzájomne si pomáhajú pri vykonávaní úloh, ktoré vyplývajú zo zmlúv.*“

¹⁴ Pozri napr. rozsudok Súdneho dvora z 12. februára 2008, Kempter, C-2/06, ECLI:EU:C:2008:78, bod 41.

¹⁵ Pozri napr. rozsudok Súdneho dvora z 6. októbra 1982, CILFIT, 283/81, ECLI:EU:C:1982:335, bod 9.

¹⁶ Moravcová, D. (2024). Prejudiciálne konanie vo veci Mirin – medzi pravidlami vnútorného trhu a ľudskými právami. Právo a manažment v zdravotníctve, 15(9), 8–13. Bratislava, Slovakia: Wolters Kluwer SR. ISSN 1338-2071

povahu súdneho rozhodnutia, ktorým sa končí.¹⁷ Na opačnej strane Súdny dvor zdôrazňuje zásadu hospodárnosti konania, ktorú by mal vnútroštátny súd zohľadniť pri rozhodovaní, kedy podá prejudiciálny návrh.¹⁸ Ako osobitne užitočný hodnotí Súdny dvor prejudiciálny návrh „v prípade, ak sa pred vnútroštátnym súdom nastolila nová otázka výkladu, s ktorou sa spája všeobecný záujem na jednotnom uplatňovaní práva Únie, alebo ak existujúca judikatúra neposkytuje potrebné objasnenie v rámci úplne nového právneho a skutkového rámca“.¹⁹

V prípade, že otázka výkladu ustanovenia únievého práva alebo posúdenia platnosti aktu inštitúcií Únie vyvstane „pred vnútroštátnym súdnym orgánom, proti ktorého rozhodnutiu nie je prípustný opravný prostriedok podľa vnútroštátneho práva, je tento súdny orgán povinný obrátiť sa na Súdny dvor EÚ“.²⁰ Podľa ustálenej judikatúry Súdneho dvora však uvedené pravidlo neplatí, ak v určitej oblasti už existuje ustálená judikatúra súdov Únie (teória „*acte éclairé*“), alebo keď o správnom výklade úniovej právnej normy neexistujú žiadne dôvodné pochybnosti (teória „*acte clair*“). V prípade využitia druhej uvedenej výnimky sa musí správny výklad práva Únie javiť ako úplne jasný či jednoznačný, takže „neponecháva miesto pre žiadne primerané pochybnosti, pričom existenciu takéhoto prípadu treba posúdiť v závislosti od charakteristik vlastných právu Únie, osobitných ťažkostí, ktoré zahŕňa jeho výklad, a rizika rozdielov v judikatúre v rámci Únie“.²¹ Vnútroštátny súd rozhodujúci v poslednom stupni sa v tejto súvislosti musí predovšetkým

¹⁷ Rozsudok Súdneho dvora z 9. novembra 1983, San Giorgio, 199/82, ECLI:EU:C:1983:318, bod 8.

¹⁸ Pozri rozsudok Súdneho dvora z 10. júla 1984, Campus Oil, 72/83, ECLI:EU:C:1984:256, bod 10.

¹⁹ Odporúčania pre vnútroštátne súdy pri podávaní návrhov na začatie prejudiciálneho konania, Ú. v. EÚ C 380, 8.11.2019, s. 3, bod 5.

²⁰ Čl. 267 ods. 3 ZFEÚ.

²¹ Rozsudok Súdneho dvora zo 4. októbra 2018, Komisia proti Francúzsku, C-416/17, ECLI:EU:C:2018:811, bod 110.

„presvedčiť, že táto jednoznačnosť sa bude rovnako javiť aj súdom ostatných členských štátov, ako aj Súdnemu dvoru“, a tiež zohľadniť skutočnosť, že únieové predpisy sú záväzné vo všetkých úradných jazykoch Únie, takže ich výklad vyžaduje porovnanie rôznych jazykových verzií.²²

Vnútroštátny súd rozhodujúci v poslednom stupni nie je povinný predložiť prejudiciálnu otázku ani vtedy, keď pred ním prebieha skrátené alebo naliehavé konanie, ako napríklad konanie o predbežnom opatrení, ktoré sa nekončí konečným rozhodnutím vo veci, lebo v opačnom prípade by jednotlivé zrýchlené druhy konaní stratili svoj zmysel.²³ V rámci konania o predbežnom opatrení preto vnútroštátny súd nemusí podať prejudiciálnu otázku za predpokladu, že ide o incidenčné konanie končiace rozhodnutím, proti ktorému síce nie je prípustný opravný prostriedok, obe strany v spore ale následne môžu iniciovať hlavné konanie pred súdom, ktorý nebude viazaný predchádzajúcim rozhodnutím.²⁴ Ďalej žiadny vnútroštátny súd sa nielenže nemusí, ale ani sa nemôže obrátiť na Súdny dvor s prejudiciálnu otázku vtedy, ak odpoveď na ňu nepovažuje za nevyhnutnú pre vyriešenie sporu,²⁵ alebo ak nebude mať možnosť zohľadniť rozsudok vydaný v prejudiciálnom konaní.

Nezávisle od povinnosti predložiť prejudiciálnej otázky musí každý súdny orgán členskej krajiny v plnej miere aplikovať únieové právo a chrániť práva, ktoré jeho normy priznávajú jednotlivcom.²⁶ Hoci vnútroštátne súdy

²² Rozsudok Súdneho dvora zo 6. októbra 1982, CILFIT, 283/81, ECLI:EU:C:1982:335, body 16 a 18.

²³ SIMAN, M., SLAŠŤAN, M.: Súdny systém Európskej únie. 3. vyd. Bratislava : Euroiuris, 2010, s. 319.

²⁴ Rozsudok Súdneho dvora z 27. októbra 1982, Morson a Jhanjan, 35/82, ECLI:EU:C:1982:368, bod 10.

²⁵ Kopčová, R. (2025). Osoby aktívne legitimované v sporoch z nekalej súťaže. Právnické listy, (1), 23–30. Wolters Kluwer ČR; Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická.

²⁶ Rozsudok Súdneho dvora z 9. marca 1978, Simmenthal, 106/77, ECLI:EU:C:1978:49, bod 21.

môžu *ex offio* alebo na návrh účastníkov konania preskúmať platnosť aktov Únie, nemajú právomoc ich vyhlásiť za neplatné.²⁷ Z tohto dôvodu každý vnútroštátny súdny orgán môže v rámci preskúmavania buď „*dospieť k záveru, že akt je v plnom rozsahu platný*“, alebo, ak má dôvodné pochybnosti o jeho platnosti, mal by sa „*už na tomto jedinom základe obrátiť na Súdny dvor... bez toho, aby vykonal dodatočné vyšetrovanie*“.²⁸ Súdržnosť právneho poriadku Únie si totiž „*vyžaduje, aby... právomoc vyhlásiť neplatnosť... aktu, ak bol napadnutý pred vnútroštátnym súdom, bola vyhradená Súdnemu dvoru*“, keďže zakladajúce zmluvy mu v tejto súvislosti priznávajú výlučnú právomoc.²⁹

Návrh na začatie prejudiciálneho konania

Význam návrhu na začatie prejudiciálneho konania spočíva v tom, že na základe neho si svoje písomné pripomienky pripravujú a následne ich Súdnemu dvoru EÚ predkladajú nielen účastníci konania pred vnútroštátnym súdom, ktorý predložil prejudiciálny návrh, ale tiež členské štáty či Komisia, a v niektorých prípadoch aj ďalšie inštitúcie Únie a tretie krajiny.³⁰ Predložený návrh preto neslúži len zodpovedaniu prejudiciálnych otázok, a tak Súdny dvor musí dbať na to, aby oprávnené subjekty mali možnosť svoje pripomienky predložiť.³¹ Okrem znenia týchto otázok by prejudiciálny návrh vnútroštátneho

²⁷ Rozsudok zo 6. decembra 2005, Gaston Schul Douane-expediteur, C-461/03, ECLI:EU:C:2005:742, bod 17.

²⁸ Rozsudok Súdného dvora z 3. júla 2019, Eurobolt, C-644/17, ECLI:EU:C:2019:555, body 28 a 29.

²⁹ Rozsudok Súdného dvora z 22. októbra 1987, Foto-Frost, 314/85, ECLI:EU:C:1987:452, bod 17.

³⁰ Pozri bližšie čl. 23 Štatútu Súdného dvora EÚ a čl. 96 Rokovacieho poriadku Súdného dvora.

³¹ Rozsudok Súdného dvora z 10. marca 2016, Safe Interenvíos, C-235/14, ECLI:EU:C:2016:154, bod 116.

súdu mal tiež obsahovať: „a) *stručné zhrnutie predmetu sporu, ako aj relevantné skutočnosti, ktoré zistil vnútroštátny súd, alebo aspoň zhrnutie skutkového stavu, z ktorého prejudiciálne otázky vychádzajú; b) znenie vnútroštátnych právnych predpisov, ktoré možno v danom prípade použiť, a prípadne príslušnú vnútroštátnu judikatúru; c) uvedenie dôvodov, pre ktoré sa vnútroštátny súd rozhodol položiť otázku o výklade alebo platnosti určitých ustanovení práva Únie, ako aj súvislosti, ktoré vnútroštátny súd vidí medzi týmito ustanoveniami a svojou právnou úpravou uplatniteľnou vo vnútroštátnom konaní*“.³²

Vnútroštátny súd je povinný objasniť „*aspoň v minimálnej miere... dôvody výberu ustanovení práva Únie, o ktorých výklad žiada, ako aj súvislosť medzi týmito ustanoveniami a vnútroštátnou právnou úpravou, ktorá sa vzťahuje na spor, o ktorom rozhoduje*“.³³ Ako neprípustné považuje Súdny dvor všeobecné či hypotetické prejudiciálne otázky, ktoré nie sú odôvodnené „*potrebou spojenou s účinným vyriešením sporu týkajúceho sa práva Únie*“, ale smerujú len „*k formulovaniu poradných stanovísk*“.³⁴ Hoci posúdenie nevyhnutnosti návrhu na začatie prejudiciálneho konania prislúcha samotným vnútroštátnym súdom,³⁵ táto domnienka relevantnosti podaného návrhu môže byť výnimočne vyvrátená, ak „*je zjavné, že požadovaný výklad ustanovení práva Únie... nemá žiadnu súvislosť so skutočnosťou alebo predmetom konania vo veci samej*“.³⁶ Po vypočutí generálneho advokáta môže Súdny dvor tiež požiadať vnútroštátny súd o bližšie vysvetlenie prejudiciálneho návrhu,

³² Čl. 94 Rokovacieho poriadku Súdneho dvora.

³³ Rozsudok Súdneho dvora z 9. marca 2017, Milkova, C-406/15, ECLI:EU:C:2017:198, bod 74.

³⁴ Rozsudok Súdneho dvora z 21. decembra 2016, Tele2 Sverige a Watson a i., C-203 a 698/15, ECLI:EU:C:2016:970, bod 130.

³⁵ Pozri napr. rozsudok Súdneho dvora z 1. apríla 2008, Vláda Francúzskeho spoločenstva, valónska vláda, C-212/06, ECLI:EU:C:2008:178, bod 28.

³⁶ Rozsudok Súdneho dvora z 28. júna 2007, Dell’Orto, C-467/05, ECLI:EU:C:2007:395, bod 40.

pričom jeho odpoveď sa následne doručuje všetkým subjektom oprávneným predkladať písomné pripomienky.³⁷

V prípade nesprávne formulovaných prejudiciálnych otázok, najmä ak sa týkajú výkladu vnútroštátneho práva, prináleží Súdnemu dvoru vybrať z údajov poskytnutých vnútroštátnym súdom, najmä z odôvodnenia návrhu tie prvky práva Únie, ktoré si so zreteľom na predmet sporu skutočne vyžadujú výklad alebo posúdenie ich platnosti.³⁸ Keďže cieľom prejudiciálneho konania je efektívne riešenie sporu, základným predpokladom opodstatnenosti návrhu na jeho začatie je, že pred vnútroštátnym súdom skutočne prebieha konanie, v rámci ktorého má vydať rozhodnutie, pri ktorom bude môcť zohľadniť prejudiciálny rozsudok.³⁹ V prípade, že prejudiciálne otázky boli predložené vnútroštátnym súdnym orgánom, proti ktorého rozhodnutiu je prípustný opravný prostriedok podľa vnútroštátneho práva, právo Únie nebráni jeho podaniu, avšak jeho výsledok nesmie obmedziť právomoc, ktorú čl. 267 ZFEÚ zveruje vnútroštátnemu súdu.⁴⁰ V situácii, keď súd posledného stupňa zruší rozsudok súdu prvého stupňa, ktorý následne vec opätovne prejednáva, prvostupňový súd sa môže obrátiť na Súdny dvor s prejudiciálnou otázkou aj vtedy, ak vo vnútroštátnom práve existuje pravidlo, podľa ktorého sú súdy viazané právnym názorom súdu vyššieho stupňa.⁴¹ Takéto otázky sú mimoriadne relevantné najmä v oblastiach, kde právo Únie vytvára priame subjektívne práva, ako napríklad vo sfére voľného pohybu osôb,⁴² ktorý patrí k

³⁷ Čl. 101 Rokovacieho poriadku Súdneho dvora.

³⁸ Rozsudok Súdneho dvora z 29. novembra 1978, Redmond, 83/78, ECLI:EU:C:1978:214, bod 26.

³⁹ Rozsudok Súdneho dvora z 27. februára 2014, Pohotovosť, C-470/12, ECLI:EU:C:2014:101, body 28 a 29.

⁴⁰ Rozsudok Súdneho dvora zo 16. decembra 2008, Cartesio, C-210/06, ECLI:EU:C:2008:723, bod 93.

⁴¹ Ibid., bod 94.

⁴² Hassanová, R. L. (2019). Vplyv Brexitu na voľný pohyb osôb. In M. Siman & L. Garayová (Eds.), Voľný pohyb osôb a vnútorný trh Európskej únie 2 (pp. 85–96).

základným pilierom vnútorného trhu EÚ. Rovnaká potreba precízneho výkladu sa prejavuje aj pri aplikácii ustanovení týkajúcich sa práv dieťaťa, kde je nevyhnutné zabezpečiť súlad medzi vnútroštátnou praxou a európskym štandardom ochrany najlepšieho záujmu dieťaťa.⁴³

Záver

Prejudiciálne konanie plní pri uplatňovaní právneho poriadku Únie nenahraditeľnú úlohu. Na jednej strane predstavuje pre vnútroštátne súdy významný prostriedok na odstránenie ťažkostí, s ktorými sa stretnú pri zabezpečovaní plného účinku práva Únie na vnútroštátnej úrovni. Na druhej strane zaisťuje rovnaký účinok ustanovení únieového práva vo všetkých členských štátoch, a týmto spôsobom chráni súdržnosť, plný účinok, nezávislosť, ako aj špecifický charakter právneho poriadku Únie. Systém prejudiciálneho konania je tak základným mechanizmom únieového práva zakladajúcim sa na dialógu medzi Súdny dvorom EÚ a vnútroštátnymi súdmi, ktorý v praxi výrazným spôsobom pomáha každému súdnemu orgánu členského štátu plniť významnú úlohu v rámci súdneho systému Únie, a to najmä chrániť práva, ktoré únieové normy priznávajú jednotlivcom.

POUŽITÉ ZDROJE:

Garayová, L. (2024). Protecting children's rights in the age of digitalisation – Legal implications for the best interests of the child. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 22(2), 7351–7366. <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00555>

Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola; Euroiuris – Európske právne centrum. ISBN 978-80-89406-26-5.

⁴³ Garayová, L. (2024). Protecting children's rights in the age of digitalisation – Legal implications for the best interests of the child. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 22(2), 7351–7366. <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00555>

Hassanová, R. L. (2019). Vplyv Brexitu na voľný pohyb osôb. In M. Siman & L. Garayová (Eds.), *Voľný pohyb osôb a vnútorný trh Európskej únie 2* (pp. 85–96). Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola; Euroiuris – Európske právne centrum. ISBN 978-80-89406-26-5.

Kopčová, R. (2025). Osoby aktívne legitimované v sporoch z nekalej súťaže. *Právnické listy*, (1), 23–30. Wolters Kluwer ČR; Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická.

Moravcová, D. (2024). Prejudiciálne konanie vo veci Mirin – medzi pravidlami vnútorného trhu a ľudskými právami. *Právo a manažment v zdravotníctve*, 15(9), 8–13. Bratislava, Slovakia: Wolters Kluwer SR. ISSN 1338-2071

Odporúčania pre vnútroštátne súdy pri podávaní návrhov na začatie prejudiciálneho konania.

Rokovací poriadok Súdneho dvora.

Rozsudok Súdneho dvora zo 6. marca 2018, Achmea, C-284/16, ECLI:EU:C2018:158.

Rozsudok Súdneho dvora z 10. júla 1984, Campus Oil, 72/83, ECLI:EU:C:1984:256.

Rozsudok Súdneho dvora zo 16. decembra 2008, Cartesio, C-210/06, ECLI:EU:C:2008:723.

Rozsudok Súdneho dvora zo 6. októbra 1982, CILFIT, 283/81, ECLI:EU:C:1982:335.

Rozsudok Súdneho dvora z 28. júna 2007, Dell’Orto, C-467/05, ECLI:EU:C:2007:395.

Rozsudok Súdneho dvora z 3. júla 2019, Eurobolt, C-644/17, ECLI:EU:C:2019:555.

Rozsudok Súdneho dvora z 22. októbra 1987, Foto-Frost, 314/85, ECLI:EU:C:1987:452.

Rozsudok zo 6. decembra 2005, Gaston Schul Douane-expediteur, C-461/03, ECLI:EU:C:2005:742.

Rozsudok Súdneho dvora z 12. februára 2008, Kempster, C-2/06, ECLI:EU:C:2008:78.

Rozsudok Súdneho dvora zo 4. októbra 2018, Komisia proti Francúzsku, C-416/17, ECLI:EU:C:2018:811.

Rozsudok Súdneho dvora z 5. decembra 2017, M.A.S. a M.B., C-42/17, ECLI:EU:C:2017:936.

Rozsudok Súdneho dvora z 9. marca 2017, Milkova, C-406/15, ECLI:EU:C:2017:198.

Rozsudok Súdneho dvora z 27. októbra 1982, Morson a Jhanjan, 35/82, ECLI:EU:C:1982:368.

Rozsudok Súdneho dvora z 27. februára 2014, Pohotovosť, C-470/12, ECLI:EU:C:2014:101.

Rozsudok Súdneho dvora z 29. novembra 1978, Redmond, 83/78, ECLI:EU:C:1978:214.

Rozsudok Súdneho dvora z 10. marca 2016, Safe Interenvíos, C-235/14, ECLI:EU:C:2016:154.

Rozsudok Súdneho dvora z 9. novembra 1983, San Giorgio, 199/82, ECLI:EU:C:1983:318.

Rozsudok Súdneho dvora z 9. marca 1978, Simmenthal, 106/77, ECLI:EU:C:1978:49.

Rozsudok Súdneho dvora z 23. septembra 2004, Spedition Ulustrans, C-414/02, ECLI:EU:C:2004:551.

Rozsudok Súdneho dvora z 21. decembra 2016, Tele2 Sverige a Watson a i., C-203 a 698/15, ECLI:EU:C:2016:970.

Rozsudok Súdneho dvora z 1. apríla 2008, Vláda Francúzskeho spoločenstva, valónska vláda, C-212/06, ECLI:EU:C:2008:178.

Rozsudok Súdneho dvora zo 17. januára 2013, Zakaria, C-23/12, ECLI:EU:C:2013:24.

SIMAN, M., SLAŠŤAN, M.: Súdny systém Európskej únie. 3. vyd. Bratislava : Euroiuris, 2010, 782 s. ISBN 978-80-89406-07-4.

Stanovisko Súdneho dvora 1/09 z 8. marca 2011, ECLI:EU:C:2011:123.

Stanovisko Súdneho dvora 2/13 z 18. decembra 2014, ECLI:EU:C:2014:2454.

Štatút Súdneho dvora Európskej únie.

Uznesenie Súdneho dvora z 1. februára 2001, Area Cova a i., C-300 a 388/99 P, ECLI:EU:C:2001:71.

Zmluva o Európskej únii.

Zmluva o fungovaní Európskej únie.

LEPŠIA LEGISLATÍVA (PRE PRÁVO BUDÚCNOSTI)

BETTER LEGISLATION (FOR THE LAW OF FUTURE)

Boris Balog¹

Abstract

Part of lawmaking, not only in the present, but also for the law of the future, is the identification of those elements that interfere in a stable and consistent legal order. These devalue the legal order and reduce legal certainty. The next step after identifying them is their elimination, or correction, or at least mitigation of their consequences. The presented contribution provides an insight into some of them so that better legislation is also connected to the law of the future.

Keywords

legislation, legal order, legal consistency, legal stability, legal efficiency

¹ doc. JUDr. Boris Balog, PhD., Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola Bratislava.

Úvod

Jedným z klasických neduhov legislatívy chápanej ako etatická tvorba právnych predpisov je jej kvantita. Jej negatívnym rozmerom je znižovanie stability, koherentnosti, vnútorného súladu a prehľadnosti právneho poriadku, znižovanie orientačnej schopnosti adresátov práva v ňom a tým aj zásah do právnej istoty ako jedného z princípov demokratického a právneho štátu.

Opakom kvantity tvoreného práva je znižovanie počtu schvaľovaných právnych predpisov, k čomu má slúžiť najmä dôkladné hodnotenie potreby novej právnej úpravy, a to tak pri prijímaní právneho predpisu, ktorým sa spoločenské vzťahy regulujú po prvýkrát, ale aj zmien a doplnení existujúcich právnych predpisov. Osobitne významná je tvorba zákonov, pretože táto je rozhodujúca aj pre kvantitu podzákonnej legislatívy, keďže ústavná požiadavka prijímania podzákonnej legislatívy na vykonanie zákona, resp. na základe zákona² znamená, že bez zákona niet ani vykonávacích právnych predpisov.

Dosiahnuť spomalenie nárastu prijímaných právnych predpisov je možné cestou koncepčného prístupu k legislatíve, pričom jednou z požiadaviek koncepčného prístupu k legislatíve je existencia ucelenej predstavy o objektívne potrebných legislatívnych zmenách právneho poriadku v určitom časovom horizonte. Táto objektívna predstava sa navonok, okrem iného, prejavuje v minimalizácii legislatívnych vstupov do jednotlivých právnych predpisov. To v konečnom dôsledku pozitívne vplýva na stabilitu právneho poriadku a napĺňanie princípu právnej istoty z hľadiska adresátov právnych noriem.

Predpokladom stability právneho poriadku je jeho jednota. Jednota právneho poriadku znamená predovšetkým homogenitu celku, danú pojmom práva. Chápeme ju aj v ďalšom logickom význame: ak sa má pomocou práva zabezpečiť právny poriadok a istota subjektívnych práv a povinností, je potrebné, aby si platné právne normy navzájom neodporovali. Táto jednota sa

² Čl. 120 ods. 1 a čl. 123 Ústavy Slovenskej republiky.

opiera o súbor pravidiel a zásad právnej kultúry a tiež právnej techniky, ktoré vychádzajú z koncepcie legality, či právneho štátu, týkajú sa spôsobu tvorby práva, interpretácie a aplikácie práva a zahŕňajú právne záruky zrušenia či zmeny nezákonných právnych noriem.

V nadväznosti na vyššie uvedené sa predložený príspevok zameria na posúdenie potreby prijímania nového právneho predpisu a bezrozpornosť a efektívnosť práva.

Posúdenie potreby novej právnej úpravy

Základným nástrojom ochrany právneho poriadku, jeho stability, koherentnosti a bezrozpornosti je obmedzená tvorba nových právnych predpisov a tým aj nových právnych noriem, ktoré do existujúcej štruktúry právneho poriadku vstupujú.

Právny poriadok je relatívne stabilný. Relatívnosť stability právneho poriadku je daná tým, že tento je elastický a pri zachovaní primeranej miery dynamiky dokáže plynule a bez ruptúry absorbovať zmeny, ktorým je vystavený. Pre zachovanie tejto elasticity právneho poriadku je ale dôležité, aby boli zmeny postupné, dochádzalo k nim priebežne a plynulo, neboli rozsiahle a už vôbec nie nevyhnutné. Inak povedané, aby k zmenám v práve dochádzalo iba, ak je to nevyhnutné a účel sledovaný novou právnou úpravou nie je možné dosiahnuť inak. V tom prípade stále stabilita, aj keď iba relatívna, prevyšuje nad dynamikou zmien práva.

Pre udržanie tohto pomeru je nevyhnutným východiskom legislatívnych prác dôkladné vyhodnotenie potreby novej právnej úpravy.

V záujme ochrany stability právneho poriadku by sa pri príprave a tvorbe právneho predpisu z hľadiska jeho potreby mali zohľadňovať najmä nasledovné kritériá:

- či je zamýšľaná právna úprava nutná, či sa problém, ktorý sa má riešiť legislatívnou cestou, nevyrieši inak, inými už existujúcimi legislatívnymi alebo nelegislatívnymi prostriedkami a opatreniami,

- aké sú alternatívy legislatívneho riešenia problému, najmä z hľadiska požiadaviek a nákladov pre súkromné osoby a priemysel, z hľadiska verejných výdavkov.³

Potreba prijatia nového právneho predpisu, osobitne zákona, ktorý na seba viaže aj podzákonné právne predpisy, musí byť výsledkom riadneho vecného a právneho/legislatívneho posúdenia a odôvodnenia potreby prijatia tohto právneho predpisu. Zdrojom poznania tohto vyhodnotenia je najmä všeobecná časť dôvodovej správy.

Dôvodová správa je povinná náležitosť návrhu právneho predpisu. Po paragrafovom znení možno pokladať dôvodovú správu za druhú najdôležitejšiu súčasť návrhu právneho predpisu. Dôvodová správa je základným dokumentom vysvetľujúcim dôvody novej právnej úpravy. Na to, aby bol naplnený zmysel a poslanie dôvodovej správy a aby mala náležitú výpovednú hodnotu, má stanovenú povinnú vnútornú štruktúru, teda oblasti a skutočnosti, ku ktorým sa navrhovateľ právneho predpisu v dôvodovej správe musí vyjadriť, aby bolo možné dostatočne jasne pochopiť a posúdiť význam, zmysel, potrebu a ciele navrhovanej právnej úpravy.⁴

Toto posúdenie by nemalo byť iba formálne, či opisné, ale malo by fakticky zhodnotiť súčasný stav tak z vecnej, ako aj z právnej/legislatívnej stránky, a to so zameraním na tzv. nulový variant predstavujúci existujúci/východiskový stav, ktorý by bol ďalej zachovaný, ak by nedošlo k žiadnej legislatívnej zmene.

³ SVÁK, J. – BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 18.

⁴ SVÁK, J. – BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 80.

Zhodnotenie potreby novej právnej úpravy by malo byť tiež doplnené aj o zhodnotenie využitia iných nástrojov, ktoré by mali predchádzať prijatiu novej právnej úpravy. Môže ísť napr. o osvetu alebo vysvetlenie zákona, predstavenie príkladov dobrej praxe z jeho aplikácie, vydanie metódik, či iných „návodov“ na aplikáciu zákona.

Problémom je skutočnosť, že neexistujú jasné pravidlá pre vyhodnotenie potreby novej právnej úpravy a toto zhodnotenie je tak viac-menej v rukách samotného navrhovateľa a ním zvolených kritérií. Ak ide o návrh zákona, je to napokon Národná rada SR ako jediný zákonodarný orgán, ktorá rozhodnutím o návrhu zákona fakticky rozhodne aj o jeho potrebe. Prijatie formálneho rozhodnutia má ale v podaní Národnej rady SR politický obsah. Znamená to, že jej rozhodnutie o tom, že nebude pokračovať v rokovaní o návrhu zákona alebo rozhodnutie o tom, že návrh zákona schváli alebo neschváli je hlavne rozhodnutím o tom, aká väčšina sa vysloví za návrh zákona alebo proti návrhu zákona.

Skúmanie potreby novej právnej úpravy nie je iba apriórne, ale má význam aj aposteriórne, resp. ex post. Toto hodnotenie dáva odpoveď na otázku potreby ďalšej existencie zákona, či z opaku na potrebu jeho zmeny, či dokonca jeho zrušenia.

Ex post hodnotenie je vo všeobecnosti posúdenie, či regulácie vyplývajúce z právnych predpisov alebo opatrenia vyplývajúce z nelegislatívnych materiálov po určitom čase ich pôsobenia v prostredí spĺňajú svoj účel, či sú vhodné na dosiahnutie cieľov, aký je ich skutočný vplyv v prostredí a či sa nevyskytli iné vplyvy, najmä neželané vplyvy a vplyvy, ktoré neboli predkladateľom predvídané. Výsledkom ex post hodnotenia je najmä zistenie, či reguláciu alebo opatrenie je vhodné zachovať, zmeniť alebo zrušiť.

Dôsledné ex post hodnotenie je významné nielen pre konkrétny právny predpis, ale má význam aj z hľadiska hodnotenia potreby novej právnej úpravy v príslušnej oblasti spoločenských vzťahov, či širšie v príslušnom právnom odvetví.

Záverom možno k hodnoteniu potreby novej právnej úpravy ako príspevku ku stabilite právneho poriadku uviesť, že postmoderná spoločnosť sa v práve prejavuje tým, že sa právny poriadok výrazne vnútorne diferencuje, resp. fragmentuje, a to najmä pod dojemom vzniku nových technických a technologických oblastí, ktoré postupne podliehajú právnej regulácii. Vznikajú nové právne odvetvia, resp. tie doterajšie sa rozdeľujú na čoraz viac podmnožín. To zo sebou prináša aj novú právnu úpravu regulujúcu nové spoločenské vzťahy. Preto je nárast právnej úpravy a nárast kvantity právneho poriadku v zásade nezastaviteľný. Cieľom by malo byť, aby bol tento nárast riadený. K tomu prispieva aj požiadavka na dôsledné hodnotenie potreby a dopadov tak navrhovanej právnej úpravy, ako aj existujúcej právnej úpravy, a to je potrebné zachovať aj do budúcnosti.

Bezrozpornosť práva

Právny poriadok je tvorený právnymi normami, medzi ktorými sú podľa ich právnej sily horizontálne alebo vertikálne vzťahy. Právny poriadok tak predstavuje minimálne dvojrozmernú štruktúru, ktorá je relatívne stabilná. Aj napriek základnej požiadavke na stabilitu právneho poriadku, tento je v skutočnosti elastický a dynamický, pričom dynamiku do neho vnáša legislatívna činnosť tým, že právne normy do právneho poriadku dopĺňa alebo ich z neho ruší.

Požiadavka stability právneho poriadku neznamena požiadavku na jeho nemennosť. Právny poriadok možno pokladať za stabilný do tej miery, do akej je schopný absorbovať zmeny, ktorým je vystavený tak, aby nedošlo k jeho nezvratnému zničeniu alebo zrúteniu. Inak povedané, je dostatočne robustný na to, aby sa dokázal plynulo absorbovať zmeny, ktorým je vystavený.

Významným predpokladom zachovania tejto schopnosti právneho poriadku a tým aj jeho stability je jeho ochrana pred normami, ktoré narúšajú jeho vnútornú jednotu a bezrozpornosť.

Stabilitu práva (a právnu istotu) narúša stav, ak je právo vnútorne rozporné. O rozpore v práve môžeme hovoriť vtedy, ak jeden právny predpis,

resp. konkrétne právne normy sťažujú alebo úplne znemožňujú dosiahnutie cieľov sledovaných iným právnym predpisom alebo inými konkrétnymi právnymi normami alebo ak zmenšujú úžitky z právnej úpravy pre jej adresátov.

Priestor pre rozporné právo sa znižuje, ak je právny poriadok vyvážený. Základným predpokladom vytvorenia vyváženého a stabilného právneho poriadku a jeho efektívneho fungovania sú zrozumiteľne, jednoznačne a jednotne formulované texty právnych predpisov, ktoré následne umožnia bezproblémovú aplikáciu a interpretáciu právnych noriem v nich obsiahnutých. Vyváženosť právneho poriadku ako celku preto predstavuje požiadavku na jeho vnútornú harmóniu, prehľadnosť a zrozumiteľnosť, ako aj jeho kompatibilitu s vývojovými tendenciami modernej spoločnosti ako aj so strategickými tendenciami vývoja slovenskej štátnosti a spoločnosti.⁵

Ak dôjde k zlyhaniu legislatívnej činnosti v tom, že nezabráni vzniku rozporu v práve, dôjde k narušeniu právneho poriadku nielen vecne, ale aj formálne. Formálne narušenie právneho poriadku je v tom, že vyvoláva potrebu na jeho ďalšie zmeny.

Rozporná norma právny poriadok naruša a je otázkou jej právnej sily, ako intenzívne do neho zasahuje. Súčasne musia existovať vnútorné a aj vonkajšie nástroje na vysporiadanie sa s takouto situáciou. Základným vnútorným nástrojom sú výkladové pravidlá,⁶ ktoré umožňujú rozpornú normu pri formálnom zachovaní jej existenciu vylúčiť z aplikácie. Vonkajším nástrojom na vysporiadanie sa so rozpornou normou, ktorý môže viesť až k jej zrušeniu je ochranný zásah orgánu ochrany ústavnosti, v našich podmienkach Ústavného súdu SR. Tento zásah je ale následný a spravidla nezabráni čo aj len dočasnej platnosti a účinnosti rozpornej normy.

⁵ SVÁK, J. – BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 16.

⁶ KROŠLÁK, D. – BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: Teória štátu a práva. Bratislava : Wolters Kluwer, 2020, s. 269 – 277.

Apriórnu snahou má byť preto zabránenie tomu, aby sa rozporná norma do právneho poriadku vôbec dostala. Z hľadiska legislatívneho procesu zohráva v tomto významnú úlohu pripomienkové konanie.

Pripomienkové konanie k návrhu právneho predpisu je dôležitým štádiom legislatívneho procesu, pretože jednak informuje verejnosť o pripravovaných zmenách v určitej právnej regulácii a zároveň umožňuje na základe konštruktívnych pripomienok a návrhov právny predpis vylepšiť. V pripomienkovom konaní je možné poukázať aj na nedostatky súvisiace s uplatňovaním právneho predpisu, ktorých úprava je v pripravovanom právnom predpise navrhovaná inak, čoho výsledkom môže byť dosiahnutie kompromisného riešenia.⁷

Pripomienkové konanie ale nemôže byť chápané iba ako priestor pre vlastné pripomienkovanie, ale je to tiež priestor pre vyriešenie prípadných rozporov, ktoré by do právneho poriadku pripomienkovaná norma mohla vniešť. Absencia pripomienkového konania v legislatívnom procese tak vylučuje priestor, v ktorom môže každý subjekt z pohľadu svojich kompetencií upozorniť na rozpornú normu a následne tento rozpor vyriešiť. Vzniká tým predpoklad, že rozporná norma bude nakoniec aj schválená.

Z hľadiska efektivity legislatívneho procesu a pripomienkového konania je dôležitá súčinnosť jednotlivých orgánov už pred pripomienkovým konaním. Ak ide o právny predpis, ktorý zasahuje aj do vecnej problematiky iného rezortu, je vhodné a opodstatnené, aby predkladateľ zamýšľanú právnu úpravu odkomunikoval s dotknutým subjektom ešte pred pripomienkovým konaním, a ak je to možné, dohodli sa na znení, ktoré nebude predmetom sporu v ďalších fázach legislatívneho procesu.

Konzultácie s dotknutými subjektmi slúžia na zvýšenie transparentnosti prípravy legislatívnych návrhov a vytvárajú priestor pre subjekty, ktorých činnosť môže byť bezprostredne dotknutá navrhovanou

⁷ BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: *Legislatíva v teórii a praxi*. Bratislava : Verlag Dashöfer, 2022, s. 130.

úpravou, na účasť na tvorbe právneho predpisu. Pre dosiahnutie maximálneho efektu by mali konzultácie prebiehať v počiatočnom štádiu prípravy právneho predpisu, a to ešte pred samotným paragrafovým znením navrhovanej úpravy.

Konzultácie a následné pripomienkové konanie vytvárajú priestor pre identifikovanie rozpornej normy v návrhu právneho predpisu a na jej eliminovanie v počiatočnom štádiu legislatívneho procesu. Tento efekt sa nedosiahne, ak sa pripomienkové konanie k návrhu právneho predpisu neuskutoční alebo sa uskutoční iba formálne.

Efektívnosť práva

Napokon je potrebné venovať pozornosť aj efektívnosti práva, a to v zmysle schopnosti právnej úpravy bez problémov dosahovať ňou predpokladané, resp. zamýšľané ciele. Pri narastajúcom počte schvaľovaných právnych predpisov je potrebné trvať na dodržiavaní efektívnosti novej právnej úpravy. Túto odlišujeme od formálnej účinnosti.

Efektívnosť práva je chápaná materiálne, jej nevyhnutným predpokladom je síce formálna účinnosť právneho predpisu, resp. príslušnej právnej normy, ale táto neznamená aj vlastnú materiálnu efektívnosť právnej regulácie spoločenských vzťahov.

O efektívnosti práva možno hovoriť vtedy, ak je na dosiahnutie cieľov sledovaných novou právnou úpravou potrebný minimálny/nízky počet zdrojov. Zdrojmi sa myslia najmä zdroje finančné, materiálne, ľudské, ale aj administratívne, a to tak na strane orgánov verejnej moci z hľadiska vykonávania zákona, ale tiež na strane dotknutých osôb, ktorých postavenie zákon reguluje.

Efektívnosť práva v štádiu jeho prípravy nadväzuje na bezrozpornosť práva. Iba právna norma, ktorá nebude v kolízii s inou právnou normou môže dosiahnuť cieľ, na ktorý bola prijatá. Rozpor s inou normou zabráni dosiahnutiu tohto cieľa úplne alebo čiastočne, resp. zdroje potrebné na dosiahnutie tohto

cieľa budú narastať. Tým sa efektívnosť právnej úpravy znižuje a súčasne narastá tlak/požiadavka na jej zmenu, čo zasahuje do stability práva.

Okrem bezrozpornosti práva ako predpokladu jeho efektívnosti sa táto zabezpečuje aj dôsledným preventívnym a následným posudzovaním vplyvov právnej úpravy.

Cieľom posudzovania vplyvov právnej úpravy je zabráňovať príprave a implementácii takých právnych predpisov, ktoré by svojím uplatňovaním kládli zbytočnú alebo príliš veľkú a neopodstatnenú záťaž na regulované prostredie, osobitne, ale nielen, na podnikateľské subjekty, vyvolávajúc pritom zníženie hospodárskeho rastu. To neznamená, že táto požiadavka je vyjadrením nulového dopadu nového právneho predpisu. Ak by mal právny predpis taký dopad mať, dá sa pochybovať o jeho potrebe a opodstatnenosti. Požiadavka na efektívnosť zákona znamená vyjadrenie toho, aby náklady alebo záťaž, ktoré z nového zákona budú vyplývať, boli nevyhnutné a primerané cieľom sledovaným novým zákonom.

Preventívne posudzovanie vplyvov právnej úpravy je v štádiu prípravy návrhu právneho predpisu a počas legislatívneho procesu. Cieľom je identifikovať nepotrebné/nežiadúce dopady zamýšľanej právnej úpravy a ich odstránenie ešte počas legislatívneho procesu.

Význam má aj následné posudzovanie vplyvov právnej úpravy uskutočňované po nejakom čase jeho formálnej účinnosti. Ide o posúdenie skutočných dopadov právnej úpravy po čase, kedy možno už jej plné dopady vyhodnotiť, napr. po troch rokoch od účinnosti.

Cieľom ex post posudzovania vplyvov je najmä identifikovať alternatívne riešenia na zlepšenie hodnoteného stavu vrátane zmiernenia rizika prípadných nepredvídaných negatívnych dôsledkov, a to zmenou v právnych predpisoch a/alebo zmenou aplikačnej praxe, na ktorých je zhoda zúčastnených strán za dodržania rovnováhy medzi protichodnými záujmami.

Záver

Lepšia legislatíva, či snaha o zlepšovanie právnej regulácie spoločenských vzťahov, nie je iba téma aktuálna z pohľadu súčasného stavu právneho poriadku. Pri absencii relevantnej predstavy o tom, ako by mohlo byť spoločenstvo do budúcnosti regulované bez právnej úpravy, možno aj vo vzťahu k právu (v) budúcnosti hovoriť o požiadavkách na jeho kvalitatívne vlastnosti v štádiu tvorby.

Predpokladáme tak, že aj do budúcnosti zostane zachovaná požiadavka vyváženého, prehľadného a stabilného právneho poriadku Slovenskej republiky zlučiteľného s právom Európskej únie a medzinárodnoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky. Jej súčasťou je aj preventívne a následné posudzovanie potreby právnej úpravy a bezrozpornosť a efektívnosť práva.

Súčasne možno v legislatívnej činnosti očakávať zmeny spojené s nezastaviteľným prienikom AI do tvorby práva. AI sa integruje do legislatívnej práce nie ako náhrada za ľudské rozhodovanie, ale ako pomôcka na zlepšenie efektívnosti legislatívnej činnosti a transparentnosti a dostupnosti práva.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: *Legislatíva v teórii a praxi*. Bratislava : Verlag Dashöfer, 2022, ISBN 978-80-8178-209-1.

KROŠLÁK, D. – BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: *Teória štátu a práva*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2020, ISBN 978-80-571-0275-5.

SVÁK, J. – BALOG, B. – SURMAJOVÁ, Ž.: *Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, ISBN 978-80-8168-528-6.

DIGITÁLNA STOPA DETÍ AKO VÝZVA PRE PRÁVNÚ OCHRANU: ANALÝZA RIZÍK A LEGISLATÍVNYCH RIEŠENÍ V KONTEXTE SHARENTINGU

THE DIGITAL FOOTPRINT OF CHILDREN AS A CHALLENGE FOR LEGAL PROTECTION: AN ANALYSIS OF RISKS AND LEGISLATIVE SOLUTIONS IN THE CONTEXT OF SHARENTING

Bibiána Kušnierová¹

Abstrakt

Tento článok je venovaný fenoménu sharentingu – zdieľaniu informácií o deťoch ich rodičmi na internete a analyzuje jeho dôsledky pre digitálnu stopu detí a súvisiace právne výzvy. Zameriava sa na hlavné riziká sharentingu z hľadiska súkromia, bezpečnosti a osobnostných práv dieťaťa v online priestore. Príspevok analyzuje aktuálny právny rámec ochrany práv dieťaťa na medzinárodnej a európskej úrovni, ako aj v slovenskom kontexte, s dôrazom na ochranu súkromia a osobných údajov detí. V analytickej časti poukazuje

¹JUDr. Bibiána Kušnierová, Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Fakulta práva, Ústav medzinárodného a európskeho práva, interná doktorandka.

na nedostatky súčasnej právnej úpravy a ponúka možné legislatívne i praktické riešenia, ktoré by mohli posilniť právnu ochranu detí v digitálnom prostredí.

Kľúčové slová

sharenting, digitálna stopa, online bezpečnosť, ochrana súkromia

Abstract

This article addresses the phenomenon of sharenting – the sharing of children's information by their parents online and analyses its implications for children's digital footprints and related legal challenges. It focuses on the main risks of sharenting concerning privacy, security, and children's personality rights in the online environment. The article examines the current legal framework for the protection of children's rights at the international and European level, as well as within the Slovak context, emphasizing the protection of children's privacy and personal data. In its analytical section, the article highlights shortcomings in existing legislation and proposes potential legislative and practical solutions to strengthen the legal protection of children in the digital environment.

Key words

sharenting, digital footprint, online safety, privacy protection

Úvod

V súčasnej dobe sociálnych sietí a digitálnej komunikácie čoraz viac rodičov zdieľa fotografie, videá a osobné informácie o svojich deťoch v online priestore. Tento fenomén je označovaný termínom *sharenting*. Vznikol spojením anglických slov *share* – zdieľať a *parenting* – rodičovstvo. Predstavuje trend moderného rodičovstva spočívajúci v značnom zverejňovaní zážitkov detí na sociálnych médiách. Rodičia často zdieľajú takmer každý významný moment života dieťaťa od narodenia cez detstvo až po dospievanie.

Na rozdiel od iných digitálnych hrozieb, ako sú kyberšikana, grooming, krádež identity a pod., pri sharentingu riziko nepochádza od cudzích osôb, ale priamo od rodičov, ktorí deťom zanechávajú digitálnu stopu ešte predtým, než si deti samy uvedomia význam online súkromia a budú schopné samé rozhodovať o tom, čo chcú alebo nechcú zverejniť. Pokiaľ iné oblasti digitálnej ochrany detí sú čoraz viac regulované, sharenting zostáva v „právnom vákuu“ a v rámci verejného diskurzu o digitálnej bezpečnosti detí nie je tejto problematike venovaná dostatočná pozornosť. **Verejnosť v súčasnosti podceňuje riziká sharentingu**, ktorý je spoločensky vnímaný ako bežná súčasť moderného rodičovstva. Napríklad americký prieskum zistil, že až 77 % rodičov už zdieľalo na sociálnych sieťach fotografie, videá alebo príbehy svojich detí. Česká platforma Security.org zistila podobný trend, viac než tri štvrtiny rodičov sa zdieľaním detského obsahu nechávajú zaangažovať v online priestore.² Výskum publikovaný v lekárskom časopise Healthcare uvádza, že až 67,2 % rodičov zdieľa fotografie svojich detí (len 32,8 % rodičov ich nezdieľali). Rodičia často začínajú zverejňovať obsah už v rannom veku dieťaťa, približne 45,7 % z nich zdieľa obrázky ešte počas tehotenstva, pričom celkovo ide predovšetkým o fotografie (tvoria 85 % zdieľaného obsahu). Takto vytvorená digitálna prítomnosť detí je značná, pričom priemerný rodič má na internete zverejnených takmer 1500 fotografií svojho dieťaťa ešte pred jeho 5. narodeninami. Zároveň až 90 % detí sa vo virtuálnom priestore objaví v obrázkoch ešte pred dovŕšením dvoch rokov života.³ Tieto štatistiky ilustrujú rozsah fenoménu sharentingu a jeho hlboké zakorenenie v každodenných návykoch rodičov.

Problematika sharentingu kladie množstvo etických a právnych otázok, najmä pokiaľ ide o osobnostné práva dieťaťa. Rodičia síce zdieľajú príspevky o deťoch často s dobrým úmyslom (zaznamenanie spomienok, rozdelenie sa o

² Security.org Report, 2021. *The State of Sharenting: Parents' Behavior on Social Media*. Dostupné na: <https://www.security.org/digital-safety/parenting-social-media-report/> [Citované 29. 4. 2025].

³ KESKIN, et al., 2023. Sharenting Syndrome: An Appropriate Use of Social Media? *Healthcare*, 11(10), s. 1359. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10218097/> [Citované 29. 4. 2025].

radosť s priateľmi a rodinou či získanie rád od iných rodičov), avšak verejným publikovaním citlivých informácií môžu neúmyselne zasahovať do súkromia dieťaťa a ohrozovať jeho právo na súkromie, ochranu osobných údajov, dôstojnosť či dobré meno. Kým v minulosti zostávali rodinné fotografie v súkromných albumoch pod kontrolou rodiny, dnes sa z profilov na sociálnych sieťach stávajú „rodinné albumy“ s nekonečným dosahom. Ibaže raz zverejnený obsah môže vidieť neobmedzené publikum a uchováva sa potenciálne navždy. Táto strata kontroly nad tým, kto a ako dlho bude mať prístup k záberom dieťaťa, vytvára riziká, ktoré donedávna neexistovali. Kontroverzná téma zdieľania obsahu o deťoch online bez ich súhlasu sa preto stala predmetom verejných diskusií a v niektorých krajinách už vyústila aj do zásahov štátnych orgánov. Napríklad vo Francúzsku bola prijatá právna úprava, ktorá zavádza povinnosť rodičov spoločného rozhodovania a zohľadnenia názoru dieťaťa pri zverejňovaní jeho fotografií na sociálnych sieťach. Porušenie tejto povinnosti môže viesť k civilnoprávnej zodpovednosti, pričom v závažných prípadoch možno uplatniť aj trestnoprávne postihy podľa ustanovení francúzskeho trestného zákonníka.⁴ Francúzske právo umožňuje trestné stíhanie rodičov za takéto porušenia.⁵ Tieto tendencie signalizujú, že sharenting nie je iba neškodnou modernou „zábavkou“ rodičov, ale fenoménom s reálnymi dopadmi na práva dieťaťa. V súčasnej spoločnosti, ktorá je čoraz viac ovplyvnená digitalizáciou, je rešpektovanie súkromia detí kľúčové pre zabezpečenie ich bezpečnosti. Je priam žiaduce, aby na túto problematiku reflektovala nielen sociológia, psychológia, ale aj právo.

⁴ Code pénal – Article 226-1, modifikovaný zákonom č. 2021-646 z 25. mája 2021. [online] Dostupné na: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000043534245 [Citované 5. 5. 2025].

⁵ CHAZAN, D., 2016. *French parents 'could be jailed' for posting children's photos online* [online]. *The Telegraph*. Dostupné na: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/12179584/French-parents-could-be-jailed-for-posting-childrens-photos-online.html> [Citované 7.5. 2024].

1 Fenomén sharentingu a digitálna identita dieťaťa

Sharenting môžeme definovať ako systematické zdieľanie veľkého množstva potenciálne citlivého obsahu o deťoch zo strany ich rodičov na internete, predovšetkým na sociálnych sieťach. Pojem sharenting prvýkrát použil spisovateľ a novinár Steven Leckart, ktorý v roku 2012 vo svojom článku publikovanom v medzinárodnom denníku The Wall Street Journal vyjadril obavy z rastúcej tendencie moderných rodičov zverejňovať množstvo informácií a fotografií svojich detí v online priestore.⁶ V mnohých publikáciách je tento pojem definovaný podobne a najčastejšie sa zhoduje s definíciou uvedenou v Collins Dictionary, teda sharenting popisuje ako prax rodičov, ktorí pravidelne používajú sociálne siete na zdieľanie informácií, obrázkov a pod. týkajúcich sa ich dieťaťa.⁷ Avšak ako upozorňuje **L. Plunkett, takáto definícia nie je úplne postačujúca**. Plunkett uvádza, že zdieľanie údajov na sociálnych sieťach predstavuje len jednu z foriem sharentingu, s ktorou sa v bežnom živote stretávame najčastejšie, avšak rozhodne nie jedínú. Z tohto dôvodu chápe pojem sharenting širšie, ako akúkoľvek formu digitálnej aktivity, pri ktorej rodičia alebo iné oprávnené osoby zdieľajú súkromné informácie o deťoch. Pod tento pojem tak zaraďuje aj prenos údajov prostredníctvom inteligentných hračiek a iných technológií.⁸ Podľa Broscha definícia obsiahnutá v slovníku je príliš všeobecná, keďže nešpecifikuje, čo tento pojem presne zahŕňa. Vo svojej práci preto odkazuje na P. Maltz Bovyho a identifikuje dva základné predpoklady sharentingu: prítomnosť masového publika a možnosť identifikácie dieťaťa. V

⁶LECKART, S., 2012. *The Facebook-Free Baby* [online]. wsj.com. Dostupné na: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304451104577392041180138910> [Citované 7. 5. 2025].

⁷COLLINS English Dictionary., 2023. *Sharenting* [online]. Dostupné na: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sharenting> [Citované 7. 5. 2025].

⁸PLUNKETT, L., 2020. *To Stop Sharenting & Other Children's Privacy Harms, Start Playing: A Blueprint for a New Protecting the Private Lives of Adolescents and Youth (PPLAY) Act*. Seton Hall Journal of Legislation and Public Policy, 44(3), s. 460.

skutočnosti sa sharenting netýka komunikácie medzi členmi rodiny alebo priateľmi, aj keď s nimi rodičia zdieľajú veľké množstvo informácií či fotografií súvisiacich s ich deťmi. Sharenting sa taktiež nevzťahuje ani na anonymné zdieľanie informácií alebo fotografií týkajúcich sa detí, pretože v takýchto prípadoch nie je možné dieťa identifikovať. Tieto dva predpoklady následne dopĺňa o tretí prvok, a tým je **možnosť ohrozenia súkromia dieťaťa**.⁹ **Podľa nás by sme sharenting mohli definovať ako proces** aktívneho formovania digitálnej identity dieťaťa rodičmi ešte pred tým ako bude dieťa samo schopné rozhodovať o nakladaní so svojimi údajmi, pričom medzi jeho tri kľúčové znaky možno zaradiť: zdieľanie obsahu s verejnosťou, zverejnením osobných informácií týkajúcich sa dieťaťa a zverejnenie týchto informácií rodičom dieťaťa.

Dôležitým znakom sharentingu je, že ide o zverejňovanie identifikovateľných údajov, typicky fotografií a videí, na ktorých je dieťa jasne rozpoznateľné, často doplnených menom dieťaťa, údajmi o jeho veku, záľubách, zdravotnom stave a pod., a to bez súhlasu samotného dieťaťa, ktoré je spravidla príliš malé na to, aby chápalo a samo schvaľovalo takéto konanie rodiča.¹⁰ Rodič teda zdieľa obsah zo súkromia dieťaťa verejne, hoci dieťa ešte nie je schopné vyjadriť informovaný súhlas či nesúhlas s takýmto nakladaním so svojimi osobnými údajmi.

Sharenting sa v praxi realizuje predovšetkým prostredníctvom sociálnych sietí ako Facebook či Instagram, kde rodičia na svojich profiloch zverejňujú fotografie a statusy o deťoch. Stretnúť sa však môžeme aj s rodičovskými blogmi a vlogmi (video blogmi) venovanými rodinnému životu, či dokonca s fenoménom tzv. family influencerov, ktorí systematicky zdieľajú obsah o deťoch pre široké publikum. Dá sa teda povedať,

⁹ **BROSCH, A.**, 2018. *Sharenting – Why Do Parents Violate Their Children's Privacy?* The New Educational Review, **54**(4), s. 78.

¹⁰ WIELEC, M., 2023. The Right to Privacy—General Considerations. In: M. Wielec (ed.) *The Right to Privacy in the Digital Age. Perspectives on Analysis of Certain Central European Countries' Legislation and Practice*. Miskolc–Budapest: Central European Academic Publishing, pp. 11–46.

že sharenting nadobúda mnoho foriem a využíva rôzne online kanály, od súkromných rodinných skupín až po verejne prístupné profily so stovkami či tisíckami sledovateľov. Samozrejme, nie každé zdieľanie fotografie dieťaťa rodičom predstavuje porušenie práva, ak však rodičia obsah s podobizňou či inými osobnými prejavmi dieťaťa zverejnia verejne na internet, vstupujú do oblasti sharentingu so všetkými jeho dôsledkami. Práve dôsledky nadmerného zdieľania údajov o dieťati sú predmetom rastúcej kritiky a obáv naprieč odbornou a laickou verejnosťou.

Sharenting tak zásadne zasahuje do súkromia dieťaťa a môže narušiť vzťah dôvery medzi dieťaťom a rodičom. Keďže táto prax zahŕňa zdieľanie osobných informácií detí bez ich výslovného súhlasu, vyvoláva obavy týkajúce sa budúcich prianí detí a otázku, či súčasné zdieľanie rešpektuje ich súkromie.¹¹ Steinberg napríklad konštatuje, že rodičia sharentingom vytvárajú deťom digitálnu identitu a formujú ich online prítomnosť dávno predtým, než deti budú schopné o nej rozhodovať samy.¹² Digitálna identita vytvorená rodičmi teda môže mať dopad na sebaobraz dieťaťa (dieťa sa môže cítiť redukované na to, ako ho rodič prezentoval online) aj na to, ako dieťa vníma jeho okolie. Zvlášť citlivé je, ak rodičia zverejňujú o dieťati údaje, ktoré neskôr môžu nechcene definovať jeho identitu navonok. Digitálna identita dieťaťa by preto mala byť budovaná opatrne a s rešpektom, ideálne samotným dieťaťom, keď na to dozreje.¹³ Sharenting však túto možnosť výrazne obmedzuje. Existuje tak reálne riziko, že digitálna identita môže byť zneužitá. Odborníci na digitálnu bezpečnosť odhadujú, že do roku 2030 sa až dve tretiny prípadov krádeží

¹¹ RANZINI, G., NEWLANDS, G. and LUTZ, C., 2020. Sharenting, Peer Influence, and Privacy Concerns: A Study on the Instagram-Sharing Behaviors of Parents in the United Kingdom. *Social Media + Society*, vol. 6, no. 4, s. 3.

¹² STEINBERG, S.B., 2017. *Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media*. *Emory Law Journal*, 66(4), s. 839–884. Dostupné na: <https://scholarship.law.ufl.edu/facultypub/779/> [Citované 9. 5. 2025].

¹³ GARAYOVÁ, L. (2024). Protecting children's rights in the age of digitalisation – Legal implications for the best interests of the child. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 22(2), 7351–7366. <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00555>

identity budú diať práve v dôsledku sharentingu, čo je naozaj alarmujúca predikcia.¹⁴ Digitálna stopa dieťaťa vznikajúca sharentingom je problematická hlavne svojím rozsahom a trvácnosťou a vyznačuje sa tým, že je nezmazateľná. To samo o sebe nepredstavuje riziko. Až manipulácia s ňou môže mať negatívny dopad v reálnom živote. Čím väčšiu digitálnu stopu používateľ zanechá, tým jednoduchšie je pre tretie osoby analyzovať a využiť zanechané údaje vo svoj prospech.¹⁵

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že sharenting nie je len neškodná módna vlna, ale fenomén s potenciálne vážnymi dôsledkami pre práva dieťaťa, ktorý predstavuje zásadnú výzvu pre ochranu osobnostných práv dieťaťa v digitálnej dobe. Dieťa má nárok vyrastať s rešpektom k jeho súkromiu a dôstojnosti, no v ére sociálnych médií toto právo často naráža na nové okolnosti, kedy rodičia majú technickú možnosť zdieľať čokoľvek a často tak aj robia, neraz bez plného uvedomenia si následkov. Digitálna identita a digitálna stopa, ktoré rodičia svojím konaním dieťaťu vytvoria, môžu mať dlhodobé dôsledky. Pred rozborom právnej stránky si preto najprv priblížime konkrétne riziká, ktoré nadmerné zdieľanie o deťoch prináša.

2 Riziká sharentingu pre práva a súkromie dieťaťa

Nadmerné odhaľovanie súkromia dieťaťa na internete rodičmi môže mať viacero negatívnych dopadov. Medzi hlavné riziká sharentingu patria najmä:

- **Narušenie súkromia a osobnostných práv dieťaťa:** rodič verejným zdieľaním detailov zo života dieťaťa berie dieťaťu jeho právo na súkromie.

¹⁴ COUGHLAN, S., 2018. 'Sharenting' puts young at risk of online fraud [online]. bbc.com. Dostupné na: <https://www.bbc.com/news/education-44153754> [Cit. 9. 5. 2025].

¹⁵ Bezpecnenanete.estet.com, 2021. Vaša digitálna stopa: Čo to je a ako sa o ňu starať? [online]. Dostupné na: <https://bezpecnenanete.estet.com/sk/it-bezpecnost/vasa-digitalna-stop-a-co-to-je-a-ako-sa-o-nu-starat/> [Citované 10. 5. 2025].

Dieťa možno ešte nechápe koncept súkromia, no rodičia svojím konaním už v rannom veku dieťaťa zasahujú do jeho intímnej sféry.

- **Ohrozenie bezpečnosti dieťaťa a online predátori:** verejné fotografie detí môžu pritiahnúť neželanú pozornosť pedofilov alebo iných online predátorov. Aj zdanlivo nevinné snímky (napr. dieťa v plavkách na pláži) sa môžu ocitnúť na stránkach s detskou pornografiou alebo v zbierkach sexuálnych predátorov. Europol dokonca upozornil na skutočnosť, že pedofili cielene vyhľadávajú fotografie detí zverejnené rodičmi na sociálnych sieťach.¹⁶

- **Krádež identity a podvody:** osobné údaje dieťaťa (meno, dátum narodenia, adresa, fotografie) môžu poslúžiť podvodníkom na krádež identity. V zahraničí boli zdokumentované prípady, keď boli na meno detí zakladané falošné účty alebo dokonca brané pôžičky, pretože rodičia často zdieľajú aj informácie, ktoré môžu slúžiť ako bezpečnostné otázky (napr. rodné priezvisko matky, mená domácich miláčikov a pod.). Čím viac údajov o dieťati koluje online, tým ľahšie môže útočník presvedčivo vystupovať ako dané dieťa (prípadne ako jeho rodič) a spôsobiť finančnú či inú škodu. Výskumy v UK poukázali, že mnohé deti majú už pred 5. rokom života zverejnených toľko osobných informácií, že by to stačilo na vytvorenie falošnej identity pripravenej na zneužitie v dospelosti.

- **Kyberšikana a sociálne následky:** konkrétne kyberšikana je v súčasnosti veľmi nebezpečný trend rozšírený najmä medzi mladými ľuďmi. Tento druh šikany sa rozmohol hlavne preto, lebo sa vyznačuje nenáročnou realizáciou, prístupnosťou pre väčšie publikum, lepšou anonymitou a rýchlejším šírením, no s vážnymi následkami. Verejné ubližovanie je veľkou psychickou záťažou pre obeť šikany a niekedy to môže skončiť tragicky, o čom sa neraz

¹⁶ Europol, 2020. *Exploiting Isolation: Sexual predators increasingly targeting children during COVID pandemic* [online]. europol.europa.eu. Dostupné na: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/exploiting-isolation-sexual-predators-increasingly-targeting-children-during-covid-pandemic> [Citované 11. 5. 2025].

dozvedáme z médií. Obzvlášť chúlостivé či trápne príspevky o deťoch sa môžu stať zdrojom posmechu, šikany alebo psychickej ujmy pre dieťa v budúcnosti.¹⁷

- **Zneužitie údajov tretími stranami:** údaje o deťoch majú hodnotu aj pre komerčné subjekty. Hoci spracúvanie osobných údajov podlieha právnym obmedzeniam (GDPR a pod.), verejne prístupné údaje na internete sa často vymykajú plnej kontrole a nie je vždy zrejmé, kto všetko sa k nim dostane a na aké účely ich použije. Zdieľaním údajov o dieťati tak rodičia potenciálne oslabujú ochranu osobných údajov dieťaťa, čo môže mať dopad na jeho súkromie i po právnej stránke.

Vzhľadom na uvedené riziká čoraz viac odborných hlasov vyzýva rodičov k zodpovednejšiemu prístupu. Odporúča sa napríklad minimalizovať digitálnu stopu detí, teda zdieľať menej informácií, prípadne využívať súkromné kanály s prísne obmedzeným okruhom príjemcov (uzavreté skupiny, súkromné albumy chránené heslom a pod.). Rodičia by mali vždy zohľadňovať aj budúce emocionálne dôsledky pre dieťa v prípade, že ono samotné, jeho rovesníci alebo tretie osoby budú v budúcnosti schopné zdieľaný obsah vidieť.

3 Právny rámec ochrany detí v digitálnom priestore

Najdôležitejším právom súvisiacim so sharentingom je v prvom rade právo dieťaťa na súkromie. Na druhej strane však ochrana tohto práva môže byť v konflikte s právami rodičov, konkrétne s právom na slobodu prejavu a právom na rešpektovanie rodinného života.

Medzinárodné právo jednoznačne uznáva právo dieťaťa na súkromie a ochranu pred neoprávneným zasahovaním. Dohovor OSN o právach dieťaťa v článku 16 stanovuje, že *„žiadne dieťa nesmie byť vystavené svojvoľnému alebo nezákonnému zasahovaniu do jeho súkromia, rodiny, domova, či*

¹⁷ BESSANT, C., 2018. Sharenting: balancing the conflicting rights between parents and children. *Communications Law*, vol. 23, no. 1, s. 2.

korešpondencie“¹⁸ a zároveň garantuje právo dieťaťa na zákonnú ochranu pred takýmito zásahmi. Znamená, to, že aj rodičia zdieľaním osobných informácií alebo fotografií dieťaťa môžu neúmyselne porušovať tento princíp. Zároveň Dohovor v článku 3 zdôrazňuje, že „*najlepší záujem dieťaťa musí byť primárnym hľadiskom pri všetkých činnostiach súvisiacich s deťmi.*“¹⁹ Z pohľadu sharentingu spadá pod pojem súkromia viacero aspektov, ale na ilustráciu uvedieme len tie najčastejšie.

V prvom rade sa pojem súkromný život vzťahuje na časti osobnej identity, ako je meno či vzhľad.²⁰ ESĽP uviedol, že najmä ochrana vzhľadu osoby je nevyhnutná pre jej osobný rozvoj, keďže: „...*vzhľad človeka predstavuje jeden z hlavných atribútov jeho osobnosti, pretože odhaľuje jeho jedinečné vlastnosti a odlišuje ho od jeho rovesníkov.*“²¹ Zásahom do súkromia môže byť aj zverejnenie neutrálnej fotografie, ak je doplnená príspevkom, ktorý je spôsobilý negatívne ovplyvniť dotknutú osobu.²² Zverejňovanie videí a fotografií detí rodičmi bez ich súhlasu preto možno bezpochyby zaradiť do rozsahu práva na súkromie. Súčasťou práva na súkromie je zároveň aj určitá miera kontroly, ktorú má človek nad informáciami týkajúcimi sa jeho osoby. To znamená, že môže iným umožniť prístup k osobným údajom, alebo ho naopak zakázať, môže rozhodnúť o ich zverejnení a podobne.²³ Deti samozrejme samé súhlas so zdieľaním informácií často fakticky nemôžu vyjadriť, či už pre

¹⁸ čl. 16 Dohovoru o právach dieťaťa, 1989.

¹⁹ čl. 3 Dohovoru o právach dieťaťa, 1989.

²⁰ European Court of Human Rights, 2022. *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life, home and correspondence* [online]. Strasbourg: ECHR. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_8_eng [Cit. 11. 5. 2025]. s. 48.

²¹ Tamtiež, s.49.

²² Tamtiež

²³ FENTON-GLYNN, C., 2020. *Children and the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, s. 46–47.

nedostatok veku, alebo duševnej vyspelosti. Aj z tohto pohľadu môže praktizovanie sharentingu zasahovať do súkromia dieťaťa. Zároveň je dôležité uviesť, že právo na súkromie má v prípade detí svoju osobitnú podobu. Je to z toho dôvodu, že významnú úlohu tu zohrávajú aj osoby zodpovedné za výchovu dieťaťa, ktoré sú oprávnené usmerňovať výkon tohto práva, v rozsahu zodpovedajúcom vývojovému štádiu dieťaťa. Na druhej strane však aj tieto osoby majú povinnosť rešpektovať ochranu práva dieťaťa na súkromie. Zákonná úprava rodičovských práv by preto mala okrem iného zabezpečiť, že tieto práva nebudú vykonávané spôsobom zasahujúcim do súkromia dieťaťa.²⁴ V prelomovom rozsudku *Reklos a Davourlis proti Grécku* ESLP potvrdil, že rodičia majú právo rozhodovať za svoje deti v otázkach ich súkromia pokiaľ samy deti nie sú schopné vlastného rozhodnutia, a ochrana ich súkromia má prednosť aj pred zdanlivo neškodným zásahom.²⁵ V danom prípade rodičia vystupovali ako strážcovia údajov dieťaťa, nie ako ich narušitelia. Tento dôraz na rodičovský súhlas ako podmienku zverejnenia údajov dieťaťa však zároveň nastoľuje otázku, čo ak je to práve rodič, kto citlivé informácie o dieťati zverejňuje?

V tomto prípade je situácia paradoxná, pretože rodič má chrániť osobnostné práva dieťaťa, no zároveň to môže byť on sám, kto do nich zasahuje prostredníctvom sharentingu.²⁶ Z tohto dôvodu niektorí autori upozorňujú, že právna úprava postavená výlučne na rodičovskom súhlase (napr. koncepcia rodičovského súhlasu podľa GDPR pri spracovaní údajov detí) nemusí dostatočne chrániť najlepší záujem dieťaťa, ak samotní rodičia konajú v

²⁴ DUŠKOVÁ, Z., HOFSCHEIDEROVÁ, J. a KOUŘILOVÁ, J., 2021. *Úmluva o právech dítěte: komentář*. Praha: Wolters Kluwer. s. 247

²⁵ *Reklos a Davouris proti Grécku*, rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, 15. 1.2009, č. sťažnosti 1234/05.

²⁶ Garayová, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>

rozpore s týmto záujmom.²⁷ V konečnom dôsledku môže nekontrolované publikovanie informácií o dieťati rodičom narušiť psychickú integritu, autonómiu a dôstojnosť dieťaťa.²⁸ Právna úprava v súčasnosti predpokladá, že rodičia budú súkromie svojich detí chrániť, nie ohrozovať. Niektoré štáty už rozpoznali potrebu riešiť aj situácie, keď rodič sám zasiahne do súkromia dieťaťa. **Slovensko, najmä jeho príslušné inštitúcie, zatiaľ** nevenujú tomuto globálnemu fenoménu primeranú pozornosť.

Dôležitým doplnením je Všeobecný komentár Výboru OSN pre práva dieťaťa č. 25, ktorý prvý raz otvorene uznáva, že digitálne prostredie predstavuje nové riziko pre súkromie detí a vyzýva štáty aj rodičov, aby venovali pozornosť ochrane detskej digitálnej identity. Výbor varuje, že ohrozenie môže prameniť aj od blízkych osôb (napríklad rodičov) a zdôrazňuje potrebu vzdelávania rodičov o ochrane detí online, o nutnosti rešpektovať súkromie, vývoj, samostatnosť a schopnosti detí v súvislosti s ich aktivitou na internete. Výbor OSN odporúča, aby štáty prijali opatrenia na lepšiu ochranu detí pred nadmerným zdieľaním ich osobných údajov. Okrem iného zdôrazňuje, že ak je vyžadovaný súhlas so spracúvaním osobných údajov dieťaťa, mal by byť informovaný a slobodne udelený samotným dieťaťom pokiaľ je toho vzhľadom na vek schopný. Ak súhlas v mene dieťaťa udeľuje rodič, štáty by mali zabezpečiť, že dieťa bude do rozhodovania primerane zapojené.²⁹ Tieto medzinárodné usmernenia signalizujú, že ochrana súkromia detí v online prostredí je čoraz vnímanejšia ako súčasť záväzkov štátov chrániť práva dieťaťa.

²⁷ SORENSEN, S., 2016. Protecting Children's Rights to Privacy in the Digital Age: Parents as Trustees of Children's Rights. *Children's Legal Rights Journal*, vol. 36, no. 3, s. 157.

²⁸ GLIGORIJEVIĆ, J., 2019. Children's Privacy: The Role of Parental Control and Consent. *Human Rights Law Review*, vol. 19, no. 2, s. 227–229.

²⁹ **Committee on the Rights of the Child**, 2021. *General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment (CRC/C/GC/25)* [online]. Geneva: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. [cit. 17. 5. 2025]. Dostupné na: https://mezisoudy.cz/database-judikatury/detail-rozhodnuti/3f6be119-7a2d-11ee-8ac4-cced40779481_obecny-komentar-c-25-2021-o-pravech-deti-v-souvislosti-s-digitalnim-prostredim.

Osobitnú zmienku si zaslúži Rada Európy, ktorá vydala viacero odporúčaní týkajúcich sa práv detí v digitálnom prostredí. Výbor ministrov Rady Európy v Odporúčaní CM/Rec(2018)7 zdôrazňuje, že deti majú aj v digitálnom prostredí právo na ochranu osobných údajov a súkromia, pričom výslovne uvádza, že aktéri ako rodičia si musia uvedomovať a rešpektovať tieto práva dieťaťa. Odporúčanie tiež volá po osvete, rodičia by mali byť informovaní o možných dôsledkoch zdieľania údajov o deťoch a deťom by sa mali rozvíjať zručnosti ochrany vlastného súkromia online.³⁰ Hoci odporúčania nemajú právnu záväznosť, predstavujú medzinárodne uznávaný štandard, ku ktorému sa členské štáty zaviazali.

Z hľadiska záväzného európskeho práva má mimoriadny význam legislatíva EÚ o ochrane osobných údajov, konkrétne Všeobecné nariadenie EÚ o ochrane údajov 2016/679 (GDPR). Recitál 38 GDPR priznáva, že deti si menej uvedomujú riziká spracovania osobných údajov a „vyžadujú si osobitnú ochranu“. Medzi mechanizmy osobitnej ochrany patria článok 8 GDPR (obmedzenie veku pre súhlas – predvolené 16 rokov, nižšie hranice podľa vnútroštátnych úprav, minimálne 13 rokov) alebo článok 17 GDPR (právo na výmaz údajov dieťaťa, s možnosťou odvolať rodičom udelený súhlas). V článku 5 GDPR stanovuje zásadu minimalizácie údajov a článok 25 princíp „privacy by design“, čo by malo vytvárať priaznivé prostredie pre ochranu detí.³¹

Napriek týmto ustanoveniam však GDPR v kontexte sharentingu obshauje zásadnú medzeru. Tá spočíva v tzv. domácej výnimke upravenej v článku 2 ods. 2 písm. c) GDPR (recitál 18). Podľa nej sa nariadenie nepoužije na spracúvanie osobných údajov fyzickou osobou v rámci výlučne osobných

³⁰ Rada Európy, Committee of Ministers, 2018. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to Member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, dostupné online: <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>, (s. 4-7).

³¹ Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation – GDPR), Official Journal of the European Union L 119, dostupné online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.

alebo domácich činností. Na jednej strane, ak rodič zverejňuje fotografie či informácie o dieťati na svojom súkromnom profile len pre okruh rodiny a známych, možno argumentovať, že ide o spracúvanie „v rámci výlučne osobných alebo domácich činností“, na ktoré sa GDPR nevzťahuje (tzv. *household exemption*).³² Na druhej strane, ak rodič uverejňuje obsah verejne (napr. verejný blog, otvorený profil na sociálnej sieti, Youtube kanál a pod.), aplikuje sa GDPR v plnom rozsahu, rodič ako prevádzkovateľ by mal mať právny titul na spracúvanie údajov dieťaťa, mal by dodržiavať zásady minimalizácie údajov, obmedzenia účelu atď. Prakticky to znamená, že keď rodič zdieľa fotografie dieťaťa na svojom súkromnom profile, koná ako jednotlivec v domácej činnosti mimo pôsobnosti GDPR. Rodič nie je „správcom“ v zmysle GDPR, a preto GDPR neposkytuje deťom priame vymáhateľné práva voči konaniu rodiča, ktorý jeho údaje zverejnil. Inými slovami, GDPR posilňuje ochranu detí voči komerčným subjektom či tretím stranám, no neponúka mechanizmus, ako brániť súkromie dieťaťa voči rodičovi – „správcovi“.³³

Súdny dvor Európskej únie v bode 47 svojho rozsudku zo dňa 6.11.2003 vo veci C-101/01 proti Bodil Lindqvist uviedol, že o spracúvanie výlučne osobnej alebo domácej činnosti nepôjde v prípade spracovania osobných údajov spočívajúcim v ich zverejnení na internete takým spôsobom, že sprístupnia neobmedzenému počtu osôb.³⁴ V kontexte uvedeného vyplýva, že na prípady zverejňovania fotografií a videí detí rodičmi na sociálnych sieťach, kedy zverejňovaním týchto osobných údajov na internete umožňujú prístup širokej verejnosti, sa bude vzťahovať aj všeobecné nariadenie GDPR. Zásadný problém však spočíva v tom, že **žiadne ustanovenie GDPR ani vnútroštátneho práva výslovne nerieši situáciu, keď rodič udeľuje súhlas so spracúvaním osobných údajov dieťaťa v rozpore s jeho záujmom**. Právny poriadok teda predpokladá, že súhlas rodiča je dostatočný, no absentuje

³² Článok 2 ods. 2 písm. c) nariadenia GDPR.

³³ **DONOVAN, S.**, 2020. ‘Sharenting’: The Forgotten Children of the GDPR. In: *Peace Human Rights Governance*, 4(1), 35 - 59 [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.14658/PUPJ-PHRG-2020-1-2> [Citované 20. 5. 2025].

³⁴ Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie zo dňa 6. 11. 2003 vo veci C-101/01.

možnosť kontroly jeho primeranosti alebo nápravy, ak je súhlas evidentne škodlivý alebo zneužitý (napr. v prípade opakovaného zdieľania citlivých, ponížujúcich či intímnych informácií o dieťati). Stojíme dnes pred naliehavou potrebou precíznejšej právnej úpravy, ktorá by reflektovala digitálnu realitu a zabezpečila zároveň efektívnejšiu ochranu detí pred nevedomým či vedomým narušaním ich súkromia rodičmi. Ako upozorňuje Donovan vo svojej kritickej analýze, napriek predsavzatiu najlepšieho záujmu dieťaťa právna úprava de facto ponecháva rodičom „voľnú ruku“ pri nakladaní s digitálnou identitou dieťaťa. Toto paternalistické východisko však nezohľadňuje situácie, kedy rodičia nemusia mať dostatočné digitálne zručnosti, či si dostatočne neuvedomujú riziká, prípadne nekonajú s plným rešpektom k záujmom dieťaťa. Navyše nebola stanovená žiadna hranica, kde končí „právo“ rodiča zverejňovať informácie a začína právo dieťaťa na súkromie.³⁵ Domáca výnimka zároveň zanecháva neriešený problém, že maloleté dieťa nemôže samotné udeliť súhlas ani ho odvolať. Kým dieťa nedovŕši vek právnej spôsobilosti, rodič de facto udáva podmienky spracúvania údajov o dieťati, pričom dieťa nemá počas svojho detstva reálny nástroj žalovať za nezákonné zdieľanie svojej podoby.³⁶ Odporúčania GDPR sú tak v domácom prostredí značne oslabené, pričom predpoklad, že rodičia vždy konajú v najlepšom záujme dieťaťa nerefektuje situácie, keď rodičia nedisponujú dostatočnými digitálnymi kompetenciami či rešpektom k záujmom dieťaťa, prípadne ich digitálna aktivita môže byť škodlivá.

Napriek uvedeným medzerám, GDPR formálne priznáva deťom viaceré práva a poskytuje čiastočnú ochranu pred sharentingom, avšak ich vynútenie voči rodičom je značne obmedzené a deti tak zostávajú v kontexte sharentingu „zabudnutými subjektmi“. Napríklad, dieťa má podľa čl. 17 GDPR právo na výmaz, ktoré môže využiť, keď dosiahne dostatočný vek, dieťa

³⁵ DONOVAN, S., 2020. „Sharenting”: The Forgotten Children of the GDPR’. In: *Peace Human Rights Governance*, 4(1), 35–59. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.14658/PUPJ-PHRG-2020-1-2> [Citované 20. 5. 2025].

³⁶ SAVIRIMUTHU, J., 2019. „Sharenting: Parental Adoration or Public Humiliation?“, *International Journal of Law and Information Technology*, 27(2), s. 103–104.

môže od platformy žiadať vymazanie fotografií či príspevkov, ktoré o ňom rodič v minulosti zverejnil. GDPR v Recitáli 65 dokonca výslovne uvádza, že právo na výmaz („právo byť zabudnutý“) je relevantné najmä v prípadoch, keď dotknutá osoba dala osobné údaje v detskom veku a neskôr si želá ich odstránenie.³⁷ Toto právo však neodstráni pôvodnú ujmu, ktorá mohla zverejnením vzniknúť, hoci z dlhodobého hľadiska môže zabrániť ďalšiemu šíreniu škodlivého obsahu činnosť GDPR v kontexte sharentingu teda naráža na praktické limity. V čase, keď rodičia údaje zverejňujú, dieťa nemá možnosť zasiahnuť, pričom keď už tú možnosť neskôr má, škoda môže byť rozšírená. Popri GDPR vstúpil nedávno do platnosti aj Akt o digitálnych službách (Digital Services Act, DSA), nariadenie (EÚ) 2022/2065, účinný od roku 2024, ktorý upravuje povinnosti online platforiem z hľadiska bezpečnosti užívateľov a šírenia obsahu, pričom ukladá veľkým online platformám povinnosť posudzovať riziká vrátane tých týkajúcich sa detí a implementovať opatrenia na ich ochranu (napr. zákaz cielenej reklamy na maloletých). Hoci DSA sharenting priamo nedefinuje, vytvára rámec tlaku na platformy, aby zaviedli funkcie uľahčujúce anonymizáciu alebo rýchle odstraňovanie škodlivého obsahu týkajúceho sa detí.³⁸

Možno skonštatovať, že európsky právny rámec výrazne akcentuje právo detí na ochranu súkromia a poskytuje im osobitnú právnu ochranu. Súčasne však vychádza z predpokladu, že rodičia konajú v najlepšom záujme svojich detí. Pokiaľ rodičia tento záujem skutočne rešpektujú, legislatívny rámec, od medzinárodných princípov cez nariadenie GDPR až po vnútroštátne

³⁷ Regulation EU 2016/679 (General Data Protection Regulation – GDPR), Official Journal of the European Union L 119, dostupné online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>, (čl. 2, ods. 2 písm. c), recitály 17, 18, 38, 65).

³⁸ SAVIRIMUTHU, J., 2019. „Sharenting: Parental Adoration or Public Humiliation?“, *International Journal of Law and Information Technology*, 27(2), s. 103-104.

právo, smeruje k tomu, aby ochranu práv detí efektívne zabezpečil.³⁹ V prípade sharentingu sa však ukazuje určitý rozpor, keď rodič sám prekračuje záujem dieťaťa. V súčasnej právnej úprave absentuje účinný právny nástroj, prostredníctvom ktorého by dieťa mohlo chrániť svoje právo na súkromie voči zásahom zo strany rodiča, napríklad formou súdneho príkazu na stiahnutie príspevku. Slovenská právna úprava pritom doposiaľ nemá špecifické ustanovenia pre sharenting, spolieha sa len na všeobecnú ochranu osobnosti a rodinné právo, čo v praxi často znamená, že efektívna ochrana detí závisí predovšetkým od dobrej vôle a informovanosti rodičov. Slovenský právny poriadok implementoval GDPR vrátane vekovej hranice 16 rokov na udelenie súhlasu, no absentuje špecifické usmernenie k sharentingu, pričom ochrana detí v digitálnom priestore je tak primárne založená na preventívnom pôsobení a zvyšovaní povedomia rodičov.⁴⁰ Zahraničná prax priniesla precedентné prípady, napríklad rozhodnutie talianskeho súdu z roku 2017 zakazujúce matke zverejňovať fotografie syna pod hrozbou pokuty, či rakúsky prípad stiahnutia detských fotografií na žiadosť už plnoletého dieťaťa. Najprogresívnejšiu legislatívnu reakciu však predstavuje Francúzsko, ktoré v roku 2024 prijalo zákon č. 2024-120, upravujúci práva detí na digitálnu identitu, ukládajúci rodičom povinnosti pri spravovaní osobných údajov detí a posilňujúci právomoci úradu CNIL. V Slovenskej republike však naďalej chýba efektívny legislatívny mechanizmus umožňujúci ochrániť dieťa pred nežiaducim zdieľaním zo strany rodiča, čo v porovnaní so zahraničnými trendmi predstavuje výrazne zaostávanie v oblasti ochrany práv dieťaťa v online priestore.

4 Nedostatky súčasnej právnej ochrany a možné legislatívne riešenia

³⁹ KARPAT, A. (2013). Právo rodinných príslušníkov pracovníkov pohybovať sa a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov. In M. Kuril (Ed.), *Legislatívne zmeny v Zákonníku práce v rokoch 2011–2013* (pp. 12–18). Bratislava, Slovakia: Merkury. ISBN 978-80-89458-26-4.

⁴⁰ GARAYOVÁ, L. (2024). The best interests of the child principle. *Central European Academy Law Review*, 2(1), 9–28. <https://doi.org/10.62733/2024.1.9-28>

Z uvedeného prehľadu vyplýva, že existujúci právny rámec obsahuje niekoľko významných nedostatkov. Medzi najzávažnejšie patria absencia legislatívnej úpravy požadujúcej citlivé zaobchádzanie s údajmi o dieťati, domáca výnimka GDPR a nemožnosť dieťaťa samostatne vystupovať proti rodičovi vo veciach osobných údajov a súkromia. Ide o oblasť, v ktorej nie je fakticky možné uplatniť bežné právne prostriedky riešenia sporov.⁴¹ Nielenže malé deti nie sú reálne schopné o takomto spôsobe obrany vôbec uvažovať, ale prekážkou zostáva aj ich procesná nespôsobilosť. Tieto medzery naznačujú potrebu komplexného prístupu skladajúceho sa z legislatívnych aj nelegislatívnych krokov, pričom treba brať ohľad na citlivú povahu problému, nakoľko ide o zásah do rodičovskej slobody, ktorý však sleduje ochranu dieťaťa.

Možno uvažovať o nasledujúcich opatreniach a prístupoch:

- **Explicitná právna úprava:** niektoré krajiny idú cestou špecializovaného zákona. Inšpiráciou je už spomínané Francúzsko. Zákon č. 2024-120 z februára 2024 pripomína, že dieťa má právo na svoju podobu a digitálnu identitu a rodičia sú až do dospelosti spoluzodpovední za jej ochranu. Zákon tam vymedzil fotografie a videá detí ako osobné údaje dieťaťa, pričom dieťa má právo na prístup k týmto údajom, na ich opravu či výmaz a rodičia sú povinní tieto práva rešpektovať.⁴² Ak dieťa požaduje odstránenie nepríjemných fotografií, rodič je zákonne viazaný konať v jeho najlepšom záujme. Francúzsky inšpektor ochrany údajov (CNIL) môže v prípade nutnosti vybaviť súdne konanie na okamžité odstránenie. Slovensko by mohlo uvažovať o podobnej úprave. Napríklad by sa mohlo do zákona o rodine doplniť ustanovenie, že súčasťou riadnej starostlivosti o dieťa je aj rešpektovanie jeho súkromia a

⁴¹ SEHNÁLEK, D., 2023. Sharenting and Children's Privacy Protection in International, EU, and Czech Law: Parents, Stop Sharing! Thank You, Your Children. *Central European Journal of Comparative Law*, 4(1), pp. 111–132.

⁴² DANSAC LE CLERC, M. and LEPERTOIS, J., 2024. France introduces new law to enhance the protection of children's rights in France. *Connect on Tech*. [online] Dostupné na: <https://connectontech.bakermckenzie.com/france-introduces-new-law-to-enhance-the-protection-of-childrens-rights-in-france/> [citované 30.5.2025].

dôstojnosti v online priestore. Pri opakovanom porušovaní tohto princípu možno považovať konanie rodiča za ohrozenie dieťaťa. Cieľom legislatívy by nebolo plošne sankcionovať každého rodiča za zdieľanie fotky dieťaťa, ale skôr vytýčiť medze a dať do rúk nástroj keď dôjde k zjavne neprimeranému konaniu.

- **Posilnenie postavenia dieťaťa:** aj bez novej legislatívy by sa dali využiť súčasné inštitúty, napr. uľahčila by sa činnosť orgánov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktoré by na podnet mohli rodiča upozorniť či vyzvať na nápravu, prípadne iniciovať súdne konanie na obmedzenie práv, ak by nadmerné zdieľanie objektívne škodilo dieťaťu. Rovnako by stálo za úvahu posilniť postavenie samotného dieťaťa v procese. Napríklad umožniť komisárovi pre deti vstupovať do konania v záujme dieťaťa alebo podávať podnety keď sa dozvie o vážnom zásahu do osobnostných práv maloletého. Tieto opatrenia by vytvorili systémovú oporu pre prípady, keď rodičia zlyhajú v sebareflexii a nechránia dieťa pred dôsledkami svojho konania na internete.

- **Revízia prístupu GDPR na európskej úrovni:** zmena európskej legislatívy by bola časovo náročná, ale možno by stálo za úvahu iniciovať diskusiu na pôde EÚ o zúžení domácej výnimky v prípadoch, keď ide o ochranu práv dieťaťa. Napríklad doplniť výslovne, že ak je spracúvanie údajov dieťaťa realizované rodičom, ale s účinkami mimo čisto osobnej sféry (napr. verejne prístupné príspevky), nemalo by spadať pod úplnú výnimku.

- **Vzdelávanie a osvetové aktivity:** prevenčné opatrenia sú kľúčové, lebo najlepším riešením je, aby rodičia porozumeli rizikám a sami sa regulovali. Štát, úrady alebo mimovládne organizácie by mali podporovať kampane a príručky „bezpečného sharentingu“. Zdôraznenie konceptu rodiča ako „správcu digitálnej identity dieťaťa“ môže zmeniť perspektívu, namiesto autoritatívneho vlastníctva informácií by rodič vnímal svoju úlohu ako dočasného opatrovníka práv dieťaťa. Úrad na ochranu osobných údajov alebo komisár pre deti by mohli spolupracovať s médiami a školami, šíriť osvetu, poskytovať usmernenia a práve tým budovať kultúru rešpektu k právam detí online.

- **Úlohy súdov a ombudsmanov:** aj bez nových zákonov môžu súdy aplikovať existujúce princípy na nové situácie. V konaniach vo veciach

starostlivosti súdu o maloletých by sa mohli do rodičovských dohôd ukladať podmienky „online súkromia dieťaťa“, najmä ak jeden z rodičov namieta sharenting druhého. Tiež v civilných sporoch o ochranu osobnosti by mohli vyniesť rozhodnutia, ktoré uznajú neoprávnenosť určitých foriem sharentingu a priznajú deťom nárok na satisfakciu. Takéto precedensy by pôsobili preventívne na ostatných rodičov. Podobne komisár pre deti by mohol riešiť podnety detí, ktoré sa cítia poškodené sharentingom, sprostredkovať mediáciu či priamo iniciovať legislatívne zmeny.

- **Medzinárodná spolupráca a diskusia:** Vzhľadom na to, že fenomén je globálny, je dôležité sledovať zahraničnú prax. V ostatnom období zaznamenali širšiu pozornosť napríklad rozhodnutie talianskeho súdu (2017) či nemeckých orgánov o zákaze určitého sharentingu v rámci rodinného spor.⁴³ Aj v Českej republike sa čoraz viac diskutuje o potrebe právnych zásahov pri extrémnom zverejňovaní. Medzinárodné zdieľanie poznatkov by mohlo urýchliť prijímanie nových opatrení.

Záver

Fenomén sharentingu ukazuje, že digitálny vek prináša nové kolízie medzi právami a slobodami na aké tradičné právo nebolo plne pripravené. Deti ako najzraniteľnejší účastníci digitálneho priestoru často ťahajú za kratší koniec, pokiaľ ide o ochranu ich súkromia a identity. Paradoxne aj vo vzťahu k tým, ktorí by ich mali chrániť najviac – k rodičom. Naša analýza odhalila, že súčasný právny rámec, či už medzinárodný, európsky alebo slovenský, obsahuje viacero nedostatkov. Hoci základné princípy, ako právo na súkromie, či najlepší záujem dieťaťa sú formálne uznané, v praktickej rovine chýbajú efektívne mechanizmy, ako ich situáciách sharentingu presadiť.

⁴³ Tribunale di Roma, 2017. Rozhodnutie č. 39913/2015, dostupné na: <https://www.euronews.com/2018/01/09/mum-faces-10-000-fine-if-she-shares-pictures-of-her-son-online>.

O tom, že sa táto problematika dostáva do centra pozornosti svedčí Všeobecný komentár OSN č. 25 (2021), odporúčania Rady Európy z roku 2018, či priekopnícka francúzska legislatíva v roku 2024. Ide o signál, že ochrana detí v digitálnom prostredí sa stáva medzinárodnou prioritou a že existuje vôľa hľadať nové riešenia. Pre Slovenskú republiku z toho vyplýva potreba nezostať pozadu. Bolo by žiaduce začať odbornú diskusiu o tom, ako upraviť naše zákony tak, aby lepšie reflektovali digitálnu realitu rodinného života. Zároveň je nevyhnutné investovať do osvetu, pretože informovaný a uvedomelý rodič je totiž najlepšou prevenciou.

Záverom možno konštatovať, že digitálna stopa detí vznikajúca vďaka sharentingu predstavuje významnú výzvu pre právnu ochranu detí v 21. storočí. Nie je to neprekonateľná výzva, ako sme uviedli, existuje množstvo možných opatrení od legislatívnych zmien po mäkké nástroje. Základom je uznať, že dieťa má právo rozhodovať o svojej digitálnej podobe a že aj tento aspekt jeho súkromia má mať právnu ochranu porovnateľnú s ochranou fyzickej integrity či vzdelania. Rodičia by mali byť vedení k chápaniu, že v digitálnom svete vystupujú nielen ako zákonní zástupcovia, ale aj ako správcovia digitálnej identity svojich detí. Právny rámec by potom mal ponúknuť deťom reálne záruky a prostriedky ochrany práve v tých prípadoch, keď dôvera rodiča ako opatrovateľa nie je naplnená. Veľký význam pre budúci vývoj danej problematiky preto zohrávajú najmä súdy a ich výklad najlepšieho záujmu dieťaťa v súvislosti so sharentingom.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BESSANT, C., 2018. Sharenting: Balancing the conflicting rights of parents and children. *European Journal of Current Legal Issues*, 24(3), p.7.-24.
2. Bezpecnenanete.estet.com, 2021. Vaša digitálna stopa: Čo to je a ako sa o ňu starať? [online]. Dostupné na: <https://bezpecnenanete.eset.com/sk/it-bezpecnost/vasa-digitalna-stop-a-co-to-je-a-ako-sa-o-nu-starat/>.
3. BROSCHE, A., 2018. Sharenting - Why Do Parents Violate Their Children's Privacy? *The New Educational Review*, 54(4), p. 75-78.

4. Code pénal – Article 226-1, France, as modified by Law No. 2021-646 of 25 May 2021.
5. Committee on the Rights of the Child (2021) General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment (CRC/C/GC/25).
6. COUGHLAN, S., 2018. 'Sharenting' puts young at risk of online fraud [online]. bbc.com. Dostupné na: <https://www.bbc.com/news/education-44153754>.
7. Council of Europe, Committee of Ministers, 2018. *Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to Member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*. [online] Strasbourg: Council of Europe. Dostupné na: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDC_TMContent?documentId=09000016808b79f7.
8. DANSAC LE CLERC, M. and LEPERTOIS, J., 2024. France introduces new law to enhance the protection of children's rights in France. [online] *Connect on Tech*. Dostupné na: <https://connectontech.bakermckenzie.com/france-introduces-new-law-to-enhance-the-protection-of-childrens-rights-in-france/>.
9. Digital Services Act (Regulation (EU) 2022/2065).
10. Dohovor o právach dieťaťa zverejnený pod č. 104/1991 Zb.
11. DONOVAN, S., 2020. 'Sharenting': The Forgotten Children of the GDPR. In: *Peace Human Rights Governance*, No. 03 [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.14658/PUPJ-PHRG-2020-1-2>.
12. DUŠKOVÁ, Z., HOFSCHEIDEROVÁ, J. a KOUŘILOVÁ, J., 2021. *Úmluva o právech dítěte: komentář*. Praha: Wolters Kluwer. 744s. ISBN 978-80-7598-683-2.
13. European Court of Human Rights, 2022. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life, home and correspondence [online]. Strasbourg: ECHR. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_8_eng_p.48.
14. Europol, 2020. Exploiting Isolation: Sexual predators increasingly targeting children during COVID pandemic [online]. *europol.europa.eu*. Dostupné na: <https://www.europol.europa.eu/media->

- [press/newsroom/news/exploiting-isolation-sexual-predators-increasingly-targeting-children-during-covid-pandemic](https://www.theguardian.com/press/newsroom/news/exploiting-isolation-sexual-predators-increasingly-targeting-children-during-covid-pandemic)
15. FENTON-GLYNN, C., 2020. Children and the European Court of Human Rights. *Oxford: Oxford University Press*, p. 42-47.
 16. GARAYOVÁ, L. (2024). The best interests of the child principle. *Central European Academy Law Review*, 2(1), 9–28. <https://doi.org/10.62733/2024.1.9-28>
 17. GARAYOVÁ, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>
 18. General Data Protection Regulation (GDPR), Regulation (EU) 2016/679.
 19. GLIGORIJEVIĆ, J., 2019. Children's Privacy: The Role of Parental Control and Consent. In: *Tzanou, M. (ed.) Personal Data Protection and Legal Developments in the European Union. Hershey, PA: IGI Global*, p. 201-229.
 20. CHAZAN, D., 2016. French parents 'could be jailed' for posting children's photos online [online]. *The Telegraph*. Dostupné na: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/12179584/French-parents-could-be-jailed-for-posting-childrens-photos-online.html>.
 21. Judgment of the Court of Justice of the European Union of 6.11.2003 in case C-101/01.
 22. KARPAT, A. (2013). Právo rodinných príslušníkov pracovníkov pohybovať sa a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov. In M. Kuril (Ed.), *Legislatívne zmeny v Zákonníku práce v rokoch 2011–2013* (pp. 12–18). Bratislava, Slovakia: Merkury. ISBN 978-80-89458-26-4.
 23. KESKIN, A. – KAYTEZ, N. – DAMAR, M. – ELIBOL, F., ARAL N., 2023. Sharenting Syndrome: An Appropriate Use of Social Media? *Healthcare*, 11(10), p. 1359. Dostupné: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10218097/>.
 24. LECKART, S., 2012. The Facebook-Free Baby [online]. *wsj.com*. Dostupné na: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304451104577392041180138910>.
 25. PLUNKETT, L., 2020. To Stop Sharenting & Other Children's Privacy Harms, Start Playing: A Blueprint for a New Protecting the Private Lives

- of Adolescents and Youth (PPLAY) Act. *Seton Hall Journal of Legislation and Public Policy*, 44(3), p. 460.
26. RANZINI, G., NEWLANDS, G. and LUTZ, C., 2020. Sharenting, Peer Influence, and Privacy Concerns: A Study on the Instagram-Sharing Behaviors of Parents in the United Kingdom. *Social Media + Society*, vol. 6, no. 4, p. 3.
27. *Reklos and Davouris v. Greece*, judgment of the European Court of Human Rights, 15 January 2009, Application No. 1234/05.
28. SAVIRIMUTHU, J., 2019. Sharenting: Parental Adoration or Public Humiliation? *International Journal of Law and Information Technology*, 27(2), pp. 103–104.
29. Security.org Report, 2021. The State of Sharenting: Parents' Behavior on Social Media. Dostupné na: <https://www.security.org/digital-safety/parenting-social-media-report/>.
30. SEHNÁLEK, D., 2022. Sharenting from the Perspective of the Right to Privacy (Kids, be careful what your parents do on the internet). In: *The Right to Privacy in the Digital Age* [online]. youtube.com. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=ozrVqhP-vSCo&list=PLp75_Jffd854tDA2fKEucr7L2C5Hnkkku&index=9.
31. SORENSEN, S., 2016. Protecting Children's Rights to Privacy in the Digital Age: Parents as Trustees of Children's Rights. *Children's Legal Rights Journal*, vol. 36, no. 3, p.157.
32. STEINBERG, S.B., 2017. Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media. *Emory Law Journal*, 66(4), pp. 839-884. Dostupné na: <https://scholarship.law.ufl.edu/facultypub/779/>
33. WIELEC, M., 2023. The Right to Privacy-General Considerations. In: M. Wielec (ed.) *The Right to Privacy in the Digital Age. Perspectives on Analysis of Certain Central European Countries' Legislation and Practice*. Miskolc-Budapest: Central European Academic Publishing, pp. 335.

PRÁVO NA ZDRAVOTNÚ STAROSTLIVOSŤ A PRÁVO NA VZDELANIE MIGRUJÚCICH PRACOVNÍKOV BEZ DOKUMENTOV A ICH RODINNÝCH PRÍSLUŠNÍKOV

Dominika Moravcová¹

Abstrakt

Neregulované pohyby migrujúcich pracovníkov a ich rodinných príslušníkov smerujú aj do krajín Európskej únie. Táto obzvlášť zraniteľná skupina osôb by mala byť z nášho pohľadu chránená *lex specialis* právnou úpravou, ktorá akcentuje na ich nepriaznivé postavenie a ťažkú životnú situáciu. Článok sa zaoberá prístupom týchto osôb k zdravotnej starostlivosti a identifikuje kľúčové problémy v analyzovanej oblasti, na ktoré naráža prax v krajinách Európskej únie. V závere článku poskytujeme návrh na riešenie identifikovaných problémov.

Kľúčové slová

migrujúci pracovník bez dokumentov, deti bez dokumentov, zdravotná starostlivosť.

¹ Assiastant professor, Faculty of Law, University of Trnava.

Úvod

Trend globalizácie spôsobil pohyb pracovných síl v podstate po celom svete. Je prirodzené, že právne vzťahy vznikajúce z dôvodu migrácie bolo potrebné začať regulovať tak na národnej, ako aj na nadnárodnej úrovni. Pracovná migrácia nepozostáva len zo zdokumentovaných a regulovaných tokov, ale súčasťou sú prirodzene aj neregulované pohyby pracovných síl. Organizácia spojených národov vnímala potrebu regulácie všetkých týchto vzťahov, čo vyvrcholilo do prijatia Medzinárodného dohovoru o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín (ďalej len dohovor alebo ICRMW) v roku 1990. Táto medzinárodná zmluva je dohovorom prioritne určeným na ochranu všetkých migrujúcich pracovníkov a ich rodín. Táto skupina osôb je samozrejme chránená aj prostredníctvom základných medzinárodných ľudskoprávných dokumentov. Dohovor ICRMW je preto nutné vnímať ako *lex specialis* zmluvu, ktorá zdôrazňuje ochranu migrujúcich pracovníkov s ohľadom na ich prirodzene slabšie postavenie v spoločnosti. Doposiaľ bol dohovor ratifikovaný prevažne krajinami, z ktorých prúdia toky pracovnej migrácie a nie do ktorých smerujú, čo značne naruša efektivitu a účel dohovoru v praxi. Práv, ktoré vyplývajú z dohovoru ICRMW je viacero, pre účely predkladaného článku sa budeme zaoberať prístupom migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov k zdravotnej starostlivosti. Ide o právo, ktoré je garantované na medzinárodnej úrovni, úniovým *acquis* aj vnútroštátnou legislatívou členských štátov. V tejto oblasti, aj keď to niektoré štáty možno nepripúšťajú, ICRMW neprináša neštandardne rozsiahle práva navyše, ktoré by už nemali byť *de lege lata* garantované na základe legislatív členských štátov a všeobecných ľudskoprávných dokumentov.

Predkladaný článok sa zaoberá prístupom k právu na zdravotnú starostlivosť len tých migrujúcich pracovníkov, ktorí sa nachádzajú v neregulovanej pozícii. Práve táto skupina migrujúcich pracovníkov je z nášho pohľadu najviac zraniteľnou. Tieto osoby bývajú často obeťou vykorisťovania, nevýhodných pracovných podmienok a práce za odmenu v naturáliách (ako napríklad za bývanie, stravu a pod.). Výskumy preukazujú, že takmer všetci opýtaní migrujúci pracovníci bez dokumentov pracujú za minimálne, resp. aj

žiadne finančné ohodnotenie. Sú obeťami vykorisťovania svojich zamestnávateľov, pracujú v nevyhovujúcich pracovných podmienkach nereflektujúcich na bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci (ďalej len BOZP), samotný výkon práce môže byť ilegálneho charakteru, žijú v nevyhovujúcich podmienkach, často vzniká hlboká závislosť spôsobená ubytovaním a stravovaním priamo u zamestnávateľa.² Z ich nevýhodnej situácie sa nedokážu dostať, nakoľko si uvedomujú svoj zamestnanecký status a nelegálny pobyt v krajine. Strach z vyhostenia a sankcionovania spôsobuje, že svoju ťažkú situáciu nie sú schopní vyriešiť. Sme toho názoru, že práve táto skupina osôb by mala byť najviac chránená na medzinárodnej úrovni spomedzi všetkých migrujúcich pracovníkov. Zatiaľ čo zraniteľné skupiny ako sú deti, osoby so zdravotným postihnutím, osoby staršieho veku a pod. prirodzene vnímame ako slabšie a prechováваме k nim protektívny prístup, migrantov bez dokumentov v spoločnosti vnímame skôr ako neželaný jav nelegálneho charakteru. ICRMW je vôbec prvý dokument na medzinárodnej úrovni, ktorý zdôraznil potrebu ochrany práv aj migrujúcich pracovníkov bez dokumentov, čo je v podstate aj jedným z dôvodov, prečo nemal ratifikačný úspech v niektorých krajinách EÚ. Napriek odporúčaniam zo strany OSN a počiatočným pozitívnym prístupom zo strany EÚ, dodnes nedošlo k ratifikácii dohovoru ani na unijnej úrovni a ani medzi členskými štátmi EÚ. Dôvodov, pre ktoré nedošlo k ratifikácii je viacero.

Článok sa venuje hodnoteniu vybranej témy v kontexte právneho rámca na nadnárodnej úrovni, v úniovom *acquis* aj ICRMW a poskytuje aj priezer základných problémov z oblasti práva na zdravotnú starostlivosť pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov v Európskej únii. Túto oblasť sme si vybrali práve preto, že si myslíme, že pri migrujúcich pracovníkoch bez dokumentov dochádza k najväčšiemu zanedbávaniu zdravotnej starostlivosti. Strach z odhalenia nelegálneho statusu môže byť natoľko silný, že sú ochotní zanedbať častokrát vážny zdravotný stav s cieľom

² European union agency for fundamental rights, 2019. *Protecting migrant workers from exploitation in the EU: workers's perspective*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. ISBN 978-92-9474-597-2. [online] Available on the Internet: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-severe-labour-exploitation-workers-perspectives_en.pdf [cit. 01.05.2022].

neodhaliť ich ilegálny pracovný pomer v krajine. Článok sa zaoberá aj viacerými praktickými prípadmi z rôznych členských krajín EÚ.

Hlavným cieľom predkladaného článku je analýza práva na zdravotnú starostlivosť migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov v rámci EÚ. Zameriavame sa na poskytnutie právneho rámca ochrany a následnú komparáciu s prístupom k týmto právam v praxi. Na pozitívnych aj negatívnych prípadoch z praxe krajín EÚ budeme identifikovať prístupy, ktoré sa z nášho pohľadu javia ako efektívne a účinné a spôsobilé zvládnuť riešenie aj na celounijnej úrovni. Parciálnym cieľom je aj vyjadrenie podpory ratifikácii ICRMW a to, samozrejme, nie len v súvislosti s analyzovanými právami. V závere článku navrhujeme riešenie, ktoré by z nášho pohľadu v tejto, eventuálne v modifikovanej forme, bolo efektívne pre zabezpečenie prístupu migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov k právu na zdravotnú starostlivosť.

1. Migrujúci pracovníci bez dokumentov a ich postavenie

Migrujúci pracovník bez dokumentov, v kontexte EÚ, je pracovník z tretej krajiny a jeho rodinní príslušníci, ktorí buď vstúpili do krajiny bez povolenia, alebo ich právo na pobyt zaniklo. Ďalej sú to osoby, ktoré nesplnili podmienky povolenia, pracovní migranti, ktorí stratili zamestnanie, na ktoré sa viazalo povolenie, rodinní príslušníci migrantov po skončení manželského zväzku a podobne. Ako môžeme vidieť, spôsobov, ktorými sa dostanú tieto osoby do pozície bez dokumentov je v praxi viacero.³ Poukazujeme na to, že ide teda nie len o tých pracovníkov, ktorí sa nachádzajú od počiatku pobytu v krajine v neregulovanej pozícii ale aj o tých, ktorí sa nachádzajú a pracujú v krajine dlhšiu dobu s dokumentmi a majú tu vytvorené väzby, avšak z rôznych dôvodov

³ DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. Migrants with Irregular Status in Europe: Guidance for Municipalities. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

dochádza k strate legálneho statusu a prepadnú sa do skupiny migrujúcich pracovníkov bez dokumentov.⁴

Viacero štátov, autorov a rôznych zdrojov operuje s pojmom nelegálny, resp. ilegálny migrujúci pracovník. Organizácia PICUM upozorňuje na elimináciu pojmu ilegálny migrant. Poukazuje na fakt, že pojem ilegálny by mal byť používaný v spojitosti s činmi a nie ako prívlastok pre človeka. V nadväznosti na uvedené vyzvajú aj médiá a verejné a štátne subjekty, aby eliminovali používanie tohto pejoratívneho výrazu.⁵ Rovnako ECRI upozorňuje, že žiadna ľudská bytosť nie je nelegálna a vyzýva k prijatiu komplexnej stratégie a k zabezpečeniu ľudských práv pre všetkých migrujúcich pracovníkov, rovnako aj tých, ktorí sú bez dokumentov.⁶

1.1 Právny rámec garancie práva na zdravotnú starostlivosť

Právo na zdravotnú starostlivosť pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov vyplýva implicitne z viacerých ľudskoprávných dokumentov. V tejto kapitole predkladáme stručný prierez všeobecnej úpravy v rôznych dokumentoch a porovnávame to následne s rozsahom ochrany, ktorú poskytuje neratifikovaný dohovor ICRMW.

⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2011. *Rights of migrant workers in Europe* [online] Dostupné na internete: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

⁵ BALUCHOVA MARKOVIC, B. *Viac ako potrebný seminár o nelegálnej migrácii v Bratislave*, In: Prohuman. 2015. [online] Dostupné na internete: <https://www.prohuman.sk/rozvojova-pomoc/viac-ako-potrebný-seminar-o-nelegálnej-migrácii-v-bratislave> [cit. 01.05.2022].

⁶ Európska komisia proti rasizmu a intolerancii. *Ochrana migrantov bez povolenia na pobyt pred diskrimináciou*. [online] Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/vseobecne-politicke-odporucanie-ecri-c-16-klucove-temy-ochrana-migrant/16808b7683> [cit. 01.05.2022].

Z medzinárodného práva je nevyhnutné spomenúť Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ďalej len ICESCR), čl. 12, z ktorého vyplýva právo na zdravotnú starostlivosť pre všetkých. Spomínaný článok kladie štátom viazaným paktom povinnosť vytvoriť také podmienky, „ktoré by každému zabezpečili lekársku pomoc a starostlivosť v prípade choroby“.⁷ Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva (ďalej len CESCR) uvádza, že štáty sú v zmysle tohto článku povinné dodržiavať právo na zdravotnú starostlivosť, okrem iného aj tým, že sa zdržia odopierania alebo obmedzenia rovnakého prístupu k tomuto právu pre všetky osoby, vrátane nelegálnych prisťahovalcov k preventívnym, liečebným a paliatívnym zdravotným službám.⁸

Ďalšími ľudskoprávnymi dokumentmi potvrdzujúcimi právo na zdravotnú starostlivosť pre všetkých sú Všeobecná deklarácia ľudských práv, ktorá uvádza, že každý má právo na lekársku starostlivosť⁹ a Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, ktorý v čl. 5(e-iv) priznáva právo na ochranu zdravia a liečebnú starostlivosť bez diskriminácie.¹⁰ Európska sociálna charta je ďalším kľúčovým dokumentom, ktorý v oblasti zdravotnej starostlivosti pomenúva povinnosť zabezpečiť bez diskriminácie primeranú

⁷ Čl. 12, ods. 2 písm. d) Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

⁸ Committee on economic, social and cultural rights (CESCR), General Comment No. 14, The right to the highest attainable standard of health, 11 August 2000, , UN doc. E/C.12/2000/4 (2000), para. 34 in: TOUZENIS, K., SIRONI, A. 2013. Current challenges in the implementation of the

UN International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Belgium: Directorate-General for External Policies of the Union. ISBN: 978-92-823-4685-3. [online] Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/433715/EXPO-DROI_ET%282013%29433715_EN.pdf . [cit. 01.05.2022].

⁹ Čl. 25 Všeobecná deklarácia ľudských práv

¹⁰ Čl. 5 (e-iv) Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie

pomoc a v prípade choroby nevyhnutnú starostlivosť, ktorú si stav vyžaduje a tiež prijatie opatrení k vylúčeniu príčin, ktoré by zhoršovali zdravotný stav, prirodzene, len pokiaľ je to možné.¹¹ Výklad Charty je potrebné doplniť aj s ohľadom na matériu, ktorú poskytuje Európsky výbor sociálnych práv, ako výbor nezávislých expertov. Prostredníctvom kontrolných mechanizmov rozšíril pôsobnosť tohto práva aj na migrantov všeobecne, tj. aj na migrujúcich pracovníkov bez dokumentov.¹² Zároveň podal v tejto oblasti viacero rozhodnutí. Zaujímavým je rozhodnutie vo veci Defence for Children International (DCI) proti Belgicku, kde Výbor deklaroval, že zmluvné štáty môžu zaobchádzať s jednotlivcami rozdielne, v závislosti od toho, či sa nachádzajú na ich území oprávnene alebo nie. V nadväznosti na spomínaný článok 13, uviedol že "legislatíva alebo prax, ktorá odopiera nárok na lekársku pomoc cudzím štátnym príslušníkom na území zmluvného štátu, aj keď sa tam nachádzajú nelegálne, je v rozpore s Chartou". Navyše pre ich deti potvrdil „právo maloletých migrantov, ktorí sa v krajine zdržiavajú nezákonne, na zdravotnú starostlivosť presahujúcu rámec neodkladnej zdravotnej starostlivosti a zahŕňajúcu primárnu a sekundárnu starostlivosť, ako aj psychologickú pomoc.“¹³

Samostatnú poroznosť si zaslúžia aj deti migrujúcich pracovníkov bez dokumentov.¹⁴ Dohovor o právach dieťaťa v čl. 24(1) stanovuje, že: „Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo dieťaťa na dosiahnutie

¹¹ Čl. 13 ods. 1 a čl. 11 ods. 1 Európska sociálna charta

¹² DALLI, M. 2017. *Universal Health Coverage for Undocumented Migrants. The Spanish Case*. Leiden: Brill | Nijhoff. 2017. ISSN: 1385-4879. [online] Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/26557895?seq=15v> [cit. 03.05.2022].

¹³ Prípád Defence for Children International (DCI) proti Belgicku. [online] Dostupné na internete: [https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{"sort":\["ESCPublicationDate%20Descending"\],"ESCDcIdentifier":\["cc-69-2011-dmerits-en"\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{) [cit. 03.05.2022].

¹⁴ GARAYOVÁ, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>

najvyššie dosiahnuteľnej úrovne zdravotného stavu a na využívanie liečebných a rehabilitačných zariadení. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, sa usilujú o zabezpečenie toho, aby žiadne dieťa nebolo pozbavené svojho práva na prístup k takým zdravotníckym službám.“¹⁵ Tu už vidíme, že neodkladná, resp. nevyhnutná či urgentná zdravotná starostlivosť v prípade detí je rozšírená na vyššiu úroveň.¹⁶ Toto právo prináleží rovnako aj deťom migrujúcich pracovníkov bez dokumentov. Európsky súd pre ľudské práva (ESLP) zastáva názor, že v súvislosti s právami, ktoré prináležia deťom, rozdielne zaobchádzanie na základe imigračného štatútu je spôsobilé vyvolať diskrimináciu.¹⁷

Kontext EÚ

Právo na zdravotnú starostlivosť je zakotvené aj v úniovom *acquis*. Právo na zdravotnú starostlivosť je garantované čl. 35 Charty základných práv EÚ, ktorý ale odkazuje na stanovenie podmienok v rámci legislatívy členských štátov. Charta EÚ v zmysle tohto článku garantuje právo na lekársku starostlivosť, aj preventívnu¹⁸, čo ide v podstate nad rámec spomínaných prameňov medzinárodného práva, ktoré skloňujú skôr spojenia ako je nevyhnutná, urgentná, akútna starostlivosť. Upozorňujeme, že naliehavá a neodkladná zdravotná starostlivosť sú vo svojej podstate vážne termíny

¹⁵ Čl. 14 Dohovor o právach dieťaťa

¹⁶ GARAYOVÁ, L. (2024). The best interests of the child principle. *Central European Academy Law Review*, 2(1), 9–28. <https://doi.org/10.62733/2024.1.9-28>

¹⁷ European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2022. *Handbook on European law relating to the rights of the child*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. ISBN 978-92-871-9750-4. [online] Dostupné na internete: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-2022-handbook-child-rights_en.pdf [cit. 01.05.2022]

¹⁸ čl. 35 Charta základných práv EÚ

spôsobilé viesť k nerovnosti uplatňovania právnych predpisov a narastaniu neistoty migrantov bez dokumentov v tejto oblasti.¹⁹

V rámci sekundárneho práva EÚ, zakotvuje určité práva migrantov bez dokumentov tzv. návratová smernica. Z oblasti zdravotnej starostlivosti sa v podstate dotýka len periódy pred návratom do domovského štátu a to tak, že priznáva v tomto období migrujúcemu pracovníkovi, aj bez dokumentov, urgentnú zdravotnú starostlivosť, a základnú liečbu (v závislosti od dĺžky ich pobytu).²⁰ Ďalším prameňom je napríklad Smernica o práve na zlúčenie rodiny, ktorá sa ale v zmysle čl. 1 opäť orientuje len na osoby, ktoré sa zdržiavajú na území členských štátov oprávnene, to znamená, že kategória migrujúcich pracovníkov bez dokumentov nemôže benefitovať z práv priznaných touto smernicou.²¹ Rovnako napríklad Smernica o dlhodobom pobyte²², ako uvádza aj R. Cholewinski, nielenže umožňuje členským štátom obmedziť zásadu rovnakého zaobchádzania na určité vágne „základné výhody“, ale tiež výrazne znamená, že tieto práva udeľuje tým, ktorí si uplatnili svoje právo požiadať o trvalý pobyt. Migranti, ktorí nie sú k tomuto kroku oprávnení, nemajú nárok na tieto práva, minimálne nie v takom rozsahu.²³

¹⁹ Platform for international cooperation in undocumented migrants, 2012. Undocumented Children: Barriers to Accessing Social Rights in Europe. UN Committee on the Rights of the Child. [online] Available on the Internet: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2012/Submissions/PICUM.pdf> [cit. 04.05.2022].

²⁰ Čl. 14 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/115/ES zo 16. decembra 2008 o spoločných normách a postupoch členských štátov na účely návratu štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na ich území

²¹ Čl. 1 Smernica Rady 2003/86/ES o práve na zlúčenie rodiny

²² Smernica Rady 2003/109/ES z 25. novembra 2003 o právnom postavení štátnych príslušníkov tretích krajín, ktoré sú osobami s dlhodobým pobytom

²³ MACDONALD, E, CHOLEWINSKI, R., 2007. *The Migrant Workers Convention in*

V úniiovom *acquis* žiaľ nenachádzame prameň, ktorý by explicitne garatoval aspoň minimálny štandard práv pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodín formou *lex specialis* úpravy. Badáme skôr snahy o potlačenie prílevu neregulovaných tokov migrácie a *lex specialis* úpravy venujeme skôr tým migrujúcim pracovníkom, ktorých máme záujem pritiahnuť (napr. vysokokvalifikovaná pracovná sila z tretích krajín prostredníctvom Smernice o modrej karte²⁴). Je nevyhnutné si uvedomiť, že ide o nesmiernu zraniteľnú skupinu osôb nachádzajúcich sa na našom území a preto sme názoru, že na celounijnej úrovni by sme sa mali tejto otázke hlbšie venovať, aj napriek tomu, že im je poskytnutá ochrana prostredníctvom spomínaných nástrojov medzinárodného práva.²⁵

Obzvlášť zraniteľnou skupinou sú deti migrujúcich pracovníkov bez dokumentov. Úniové *acquis* sprístupňuje vzdelanie financované z verejných zdrojov všetkým deťom z tretích krajín za rovnakých podmienok, ako štátnym príslušníkom. Naopak, zo súvisiacich výhod (napr. štipendiá) sú paradoxne väčšinou vylúčené, hoci z nášho pohľadu práve oni potrebujú benefitovať z doplnkových výhod vzdelania.²⁶ Podľa Usmernení EÚ pre presadzovanie a

Europe. France: UNESCO, 2007. Available online: https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/624%20migrant_workers_1007.pdf [cit. 01.05.2022].

²⁴ Smernica 2009/50/ES – podmienky vstupu a pobytu štátnych príslušníkov krajín mimo EÚ na účely vysokokvalifikovaného zamestnania

²⁵ Hassanová, R. L. (2019). Vplyv Brexitu na voľný pohyb osôb. In M. Siman & L. Garayová (Eds.), *Voľný pohyb osôb a vnútorný trh Európskej únie* 2 (pp. 85–96). Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola; Euroiuris – Európske právne centrum. ISBN 978-80-89406-26-5.

²⁶ Agentúra Európskej únie pre základné práva a Rada Európy, 2015. *Príručka o európskom práve týkajúcom sa práv dieťaťa*. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2016. ISBN 978-92-871-9898-3. [online] Available on the Internet: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_SLK.pdf [cit. 03.05.2022].

ochranu práv dieťaťa, napriek komplexnej legislatíve, „pre milióny detí je každodenná realita v ostrom rozpore s uvedenými záväzkami a cieľmi: deti stále čelia vážnym hrozbám, ktoré ohrozujú ich prežitie, chýbajú im možnosti na kvalitné vzdelanie, riadnu zdravotnú a sociálnu starostlivosť ...“²⁷ Ako uvádza aj PICUM, deti majú garantovanú špeciálnu úpravu práva na zdravotnú starostlivosť. Napriek tomu sa prístupy členských štátov v praxi mierne odlišujú a opäť nie všade je prístup k výkonu tohto práva efektívne zabezpečený.²⁸

Keď sa zameriame na Slovenskú republiku, aj Výbor pre práva dieťaťa vo svojich Záverečných odporúčaniach ku Konsolidovanej tretej, štvrtej a piatej periodickej správe Slovenska apeluje na SR aby zabezpečila, okrem iného, práva na zdravotnú starostlivosť detí žiadajúcich o azyl a detí utečencov. Konkrétne ale na deti migrujúcich pracovníkov neupriamuje pozornosť, napriek tomu, že sú v značne znevýhodnenej pozícii. V nadväznosti na tieto otázky len odporúča ratifikáciu ICRMW.²⁹

Právo na zdravotnú starostlivosť pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov sme nútení implicitne extrahovať zo všeobecných ľudských právnych dokumentov. Napriek uvedenej legislatívnej opore v medzinárodných

²⁷ Usmernenia EÚ pre presadzovanie a ochranu práv dieťaťa. [online] Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/poradne-organy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost-sr/vybor-deti-mladez/usmernenia-europskej-unie-pre-presadzovanie-a-ochranu-prav-dietata.pdf> [cit. 11.05.2022].

²⁸ Platform for international cooperation in undocumented migrants, 2012. Undocumented Children: Barriers to Accessing Social Rights in Europe. UN Committee on the Rights of the Child. [online] Available on the Internet: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2012/Submissions/PICUM.pdf> [cit. 04.05.2022].

²⁹ Výbor pre práva dieťaťa, 2016. Záverečné odporúčania ku Konsolidovanej tretej, štvrtej a piatej periodickej správe Slovenska. [online] Dostupné na internete: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/konzultacne-organy/rada-vlady-sr-ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost/vybor-deti-mladez/dokumenty/crc_c_svk_co_3-5_24197_e_sk_preklad.pdf [cit. 01.05.2022].

inštrumentoch, úniomom *acquis* aj vnútroštátnej legislatíve, *lex specialis* úprava pre migrujúcich pracovníkov a špeciálne pre tých, ktorí sa nachádzajú v neregulárnej pozícii je vyslovene žiadúca. Sme názoru, že všeobecné dokumenty nedokážu napríklad dostatočne reflektovať na potrebnú ochranu práv týchto osôb, ich rodinných príslušníkov a najmä detí migrujúcich pracovníkov bez dokumentov. Zároveň absentuje reflexia environmentálneho aspektu migrácie, hoci zmeny klímy a zhoršujúce sa životné podmienky v pôvodných krajinách často výrazne vplyvajú na rozhodnutie migrovať.³⁰ Rovnako nám chýba v tejto oblasti jednotný postup na úniovej úrovni.

Prístup týchto ľudí k analyzovanému právu v praxi sprevádza množstvo bariér. Viacerí autori upozorňujú, že v praxi môže byť výkon týchto práv skutočne neuspokojivý.³¹ Myslíme si, že existuje priestor pre prijatie dokumentu zameraného práve na túto skupinu osôb a že by napriek aktuálnej úprave nebol nadbytočný. Napriek uvedenému však EÚ a ani jeden z jej členských štátov doposiaľ nepristúpil k Dohovoru ICRMW, ktorý je kľúčovým dokumentom zameraným na migrujúcich pracovníkov, ako zraniteľnú skupinu osôb a reflektuje na potreby regulácie práv týchto ľudí.

ICRMW

ICRMW je dohovor, ktorý upravuje práva migrujúcich pracovníkov a ich rodinných príslušníkov. Ako sme spomínali, ICRMW je vôbec prvou medzinárodnou zmluvou, ktorá priznáva značnú škálu práv pre pracovníkov bez

³⁰ Kopčová, R. (2024). Environmentálne klamlivé vyhlásenia v kontexte práva proti nekalej súťaži = Environmental claims ("greenwashing") in the context of the unfair competition law. In J. Husár, R. Hučková, G. Dobrovičová, D. Treščáková, & A. Bobenič Hintošová (Eds.), *Právo – obchod – ekonomika* (13, pp. 230–247). Košice, Slovakia: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ.

³¹ United Nations, 2020. *Rights of migrant workers in Europe*. Office of the High Commissioner. [online] Available on the Internet: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

dokumentov a ich rodinných príslušníkov. Paradoxne, s ohľadom na to, že je to najzraniteľnejšia skupina pracovných migrantov, práve toto vnímajú viaceré krajiny EÚ ako prekážku ratifikácie dohovoru. Tento argument vznieslo v rôznej podobe Rakúsko, Bulharsko, Rumunsko, Dánsko, Nemecko, Maďarsko ale aj iné členské štáty.³² V rámci tohto argumentu riešia štáty viacero parciálnych problémov. Slovenská republika sa napríklad odvolala na nedostatočné rozlíšenie medzi legálnym a nelegálnym zotrúvaním osôb na našom území.³³

Dohovor priznáva širokú škálu práv migrujúcim pracovníkom a ich rodinným príslušníkom v časti 3 (čl. 8-35). Tieto práva majú garantované všetci pracovníci, bez ohľadu na to, či sa nachádzajú v regulárnej pozícii alebo nie. Tieto práva následne dopĺňa štvrtá časť dohovoru, ktorá priznáva ďalšie práva len pre tých migrujúcich pracovníkov, ktorí majú zdokumentovaný status. Po dôkladnom preštudovaní práv vyplývajúcich z dohovoru zistujeme, že migrantom bez dokumentov garantuje väčšinou len tie práva, ktoré sú už garantované prostredníctvom iných ľudskoprávných dokumentov, ktoré priznávajú práva pre všetky ľudské bytosti bez ohľadu na to, či majú status

³² PLAETEVOET, R., SIDOTI, M. 2010. Ratification of the UN Migrant Workers

Convention in the European Union: Survey on the Positions of Governments and Civil Society Actors. Available online: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/ratification-un-migrant-workers-convention-european-union-survey-positions_en . [cit. 01.05.2022].

³³ Priebežný stav plnenia odporúčaní adresovaných Slovenskej republike v rámci 2. kola univerzálneho periodického hodnotenia predkladaný v polovici hodnotiaceho cyklu, Máj 2016. Available online:

https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://www.slovlex.sk/legislativne-procesy%3Fp_p_id%3DprocessDetail_WAR_portlet%26p_p_lifecycle%3D2%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_cacheability%3DcacheLevelPage%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1%26processDetail_WAR_portlet%26fileCooaddr%3DCOO_2145.1000.3.1365637%26processDetail_WAR_portlet%26file%3Dspr%25C3%25A1va.doc%26processDetail_WAR_portlet%26action%3DgetFile&ved=2ahUKEwi119f-3d_2AhVPs4sKHTDdC_EQFnoEAgQAg&usq=AOvVaw3ppgj4GhZH86bAkOl5tezL [cit. 01.05.2022].

migrujúceho pracovníka bez dokumentov alebo nie. Toto sa týka aj vybraného práva na vzdelanie a zdravotnú starostlivosť. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights vyhotovil tabuľku, ktorá porovnáva garancie rozličných práv dohovoru s inými ratifikovanými ľudskoprávnymi dokumentmi univerzálnej povahy. Tabuľka dokazuje, že prevažná časť práv, ktoré garantuje dohovor, je už pokrytá inými medzinárodnými právnymi inštrumentmi.³⁴ Sme preto názoru, že ustanovenia dohovoru by si mali štáty podrobne naštudovať a analyzovať a následne presne definovať ustanovenie, v ktorom vidia problém, pretože ako môžeme vidieť, väčšinu práv už sú povinné garantovať a ICRMW neprináša neakceptovateľne širokú škálu práv pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov. Analýza vznesených výhrad s ohľadom na konkrétne ustanovenia dohovoru by mohla posunúť rokovací dialóg. Prekážky prístupu k dohovoru, ktoré sa odvolávajú na neprimerane vysoké práva pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov nemajú na základe uvedeného základ v ustanoveniach dohovoru. Otázkou zostáva samozrejme aplikácia v praxi.

V tejto súvislosti by sme ešte chceli upozorniť na fakt, že v prípade, že niektoré z ustanovení dohovoru štáty považujú za neakceptovateľné, majú možnosť vložiť výhradu pri ratifikácii, čím dotknuté ustanovenie nebude mať v tomto štáte danú pôsobnosť. Nevidíme ale prekážku v tom, aby sme sa v rámci EÚ ako krajiny posunuli v tejto otázke vpred a privítali pozitívne všetky ustanovenia, ktoré zabezpečia náležitú ochranu práv zraniteľných migrujúcich pracovníkov v neregulárnej pozícii. Netreba zabúdať, že ratifikáciou dohovoru by boli chránení rovnako aj naši občania, keby vycestovali za prácou do inej krajiny dohovoru a kde by sa mohli proti svojej vôli tiež ocitnúť v pozícii pracovníka bez dokumentov.

³⁴ .Ako nové práva sa ukazujú len práva na konzulárnu ochranu, zasielanie remitencií a právo na to, aby neboli ich dokumenty zničené – In: Annex V United Nations, 2020. *Rights of migrant workers in Europe*. Office of the High Commissioner. [online] Available on the Internet: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

Pre účely článku nás zaujíma oblasť zdravotnej starostlivosti migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov. Ratifikácia ICRMW a následný koordinovaný jednotný postup v tejto oblasti monitorovaný Výborom pre migrujúcich pracovníkov (CMW) by z nášho pohľadu pomohli zotrieť rozdiely v prístupoch jednotlivých štátov k tejto problematike. Právny základ tejto oblasti nachádzame v spomínanej tretej časti dohovoru. Čl. 28 garantuje všetkým migrujúcim pracovníkom a ich rodinným príslušníkom právo na akúkoľvek lekársku starostlivosť, ktorá je nevyhnutná pre ich život, alebo určená k zabráneniu nenapraviteľného poškodenia ich zdravia na základe rovnakého zaobchádzania s občanmi dotknutého štátu. Takáto pohotovostná lekárska starostlivosť nemôže byť odmietnutá z dôvodu akejkoľvek nezrovnalosti v súvislosti s pobytom alebo zamestnaním. ICRMW, ako môžeme vidieť, je v tejto otázke reštriktívnejší ako Charta EÚ a hovorí len o neodkladnej starostlivosti, takže môžeme povedať, že na únievej úrovni by v tejto otázke neprináležali migrujúcim pracovníkom bez dokumentov širšie práva, ako už sú garantované napríklad Chartou.

Niektorým krajinám sa podarilo bližšie špecifikovať problémové otázky ratifikácie ICRMW s ohľadom na analyzované práva. Litovská vláda napríklad v minulosti uviedla, že ICRMW je reštriktívnejší ako iné medzinárodné právne nástroje, pretože neumožňuje krajinám zvoliť si opatrenia na implementáciu ustanovení dohovoru (najmä v oblasti vzdelávania, sociálnych vecí a zdravotníctva). Toto si dovoľíme poprieť, pretože ICRMW je ľudskoprávny dokument, ktorý stanovuje škálu práv, ktoré by mali krajiny garantovať pre všetkých na svojom území a myslíme si, že štátom je ponechaná úvaha, akým spôsobom zabezpečiť práva z neho vyplývajúce. Porozumenie ustanovení dohovoru by oslabilo tento argument na sile. Kolíziu vykazovalo napríklad aj Írsko, ktoré síce malo zabezpečené právo na vzdelanie aj pre migrantov bez dokumentov, avšak právo na urgentnú zdravotnú starostlivosť sa viazalo na poplatky.³⁵ Dánsko, ale rovnako aj iné krajiny, vyjadrili obavu z

³⁵ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2011. *Rights of migrant workers in Europe* [online] Dostupné na internete: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

priznania práv migrujúcim pracovníkom bez dokumentov, že by tento fakt mal vplyv na pritiahnutie nelegálnych migračných tokov a bolo by to kontraproduktívne vo vzťahu k boju proti nelegálnym pohybom smerom do EÚ.³⁶ Tento argument by bolo jednoduchšie vyvrátiť ak by sme mali dostupné dáta o vplyve ratifikácie na prílev neregulovaných migračných tokov. Nakoľko ICRMW doposiaľ ratifikovali najmä krajiny, z ktorých pracovná migrácia prúdi a nie do ktorých smeruje, nevieme týmto spôsobom preukázať, že by k tomu v praxi nedošlo. Čím však môžeme argumentovať v prospech dohovoru je fakt, že lex specialis úprava aj pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov by nemusela byť spôsobilá pritiahnuť nelegálne migračné toky, pretože väčšina upravených práv v ICRMW už je garantovaná spomínanými prameňmi práva.

Mohlo by sa zdať nadbytočné prijímať lex specialis úpravu, nakoľko teda väčšina práv už je garantovaná inými nástrojmi. Týmto argumentujú proti ratifikácii aj niektoré štáty. Je ale nevyhnutné si uvedomiť, že pristúpením k ICRMW na únievej úrovni sa explicitne vymedzia aj práva migrujúcich pracovníkov bez dokumentov, jasne sa v otázke vzdelania a zdravotnej starostlivosti deklaruje, že sa vzťahujú aj na tento okruh osôb a následne za pomoci CMW dôjde podľa nášho názoru k nevyhnutnému zosúladieniu postupov na unijnej úrovni za účelom zabezpečenia efektívneho prístupu migrujúcich pracovníkom k týmto právam. Rovnako by následná kampaň na zvýšenie informovanosti o týchto otázkach mohla prispieť k jednoduchšiemu prístupu k vybraným právam v praxi.

V článku sme sa zatiaľ pokúsili jednoznačne preukázať, že napriek neratifikácii ICRMW, migrujúci pracovníci a ich rodiny majú garantované právo na zdravotnú starostlivosť. Efektívny prístup k tomuto právu v praxi sa

³⁶ PLAETEVOET, R., SIDOTI, M. 2010. Ratification of the UN Migrant Workers

Convention in the European Union: Survey on the Positions of Governments and Civil Society Actors. Available online: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/ratification-un-migrant-workers-convention-european-union-survey-positions_en . [cit. 01.05.2022].

javí v niektorých krajinách ako problematický. V nasledujúcich častiach sa budeme venovať aj konkrétnym bariéram, ktoré v praxi sťažujú osobám bez dokumentov prístup k vybraným právam. Článok sa bude zaoberať hlbšou analýzou rôznych situácií, ktoré sa spájajú s výkonom práva na vzdelanie a zdravotnú starostlivosť migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov v krajinách EÚ.

1.2 Zdravotná starostlivosť migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov v praxi

1.2.1 FIREWALL

Prvým krokom na ceste k zabezpečeniu práv migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodín je zabezpečiť, aby si mohli uplatniť svoje práva alebo sa sťažovať bez rizika vyhodenia. Je nevyhnutné separovať od seba zložky poskytujúce týmto osobám garantované práva a imigračné kontrolné zložky.³⁷ Inými slovami, subjekt, ktorý má zabezpečiť v kontexte našej témy zdravotnú starostlivosť, nemôže byť zároveň zodpovedný za odhalovanie imigračného statusu osoby uplatňujúcej si svoje práva. Hovoríme tu o povinnosti, ktorú majú jednak súkromní, jednak verejní poskytovatelia.³⁸ Je nemysliteľné, aby lekár a iné osoby „v prvej línii“ boli zodpovedné za osudy osôb, ktoré prostredníctvom nich pristupujú k svojim garantovaným právam.

Fundamentálnym problémom prístupu migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov k vybraným právam je nezariadenie zásady firewall do vnútroštátnej legislatívy. Títo ľudia teda častokrát nevyhľadajú lekársku starostlivosť zo strachu odhalenia ich statusu a následného

³⁷ STAVROS, S., 2020. A personal-data firewall between enforcement and services: a pan-European approach. Oxford: Head of the Office of the SG's SRSG on Migration and Refugees

of the Council of Europe, 2020. [online] Available on the Internet: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/AA17-Stavros.pdf> [cit. 10.05.2022].

³⁸ Európska komisia proti rasizmu a intolerancii. *Ochrana migrantov bez povolenia na pobyt pred diskrimináciou*. [online] Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/vseobecne-politicke-odporucanie-ecri-c-16-klucove-temy-ochrana-migrant/16808b7683> [cit. 01.05.2022].

nahlásenia príslušným imigračným úradom alebo polícii.³⁹ Členské štáty a z nášho pohľadu aj celá EÚ, by mali v tomto smere prijať záväzné akty, ktoré by zastrešovali ciele firewall. Pre efektivitu v praxi by sa následne mali zosúladiť v tejto veci administratívne postupy. Vo väčšine členských štátov už lekári majú zákaz reportovať prítomnosť migranta bez dokumentov pri poskytnutí zdravotnej starostlivosti. Ako sme ale zistili, niekde sú tieto opatrenia zavedené len na regionálnej úrovni. Niektorí autori apelujú na to, že firewall priamo vyplýva zo zásady, ktorá sa v európskom kontexte viaže na ľudské práva, že ľudské práva majú byť praktické a efektívne, nie len teoretické a iluzórne.⁴⁰

1.2.2 Prax a bariéry

Právo na zdravotnú starostlivosť, hoci len urgentnú, je garantované viacerými spomínanými prameňmi práva. Prístup a garantovanie v praxi sa ukazuje pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov miestami problematické. Problémy môže prinášať jazyková, kultúrna bariéra aj segregácia a diskriminácia. Z nášho pohľadu fundamentálnym problémom je identifikácia pacienta v zariadení v neregulárnej pozícii a prípadné následné oznámenie príslušným štátnym autoritám. Strach migrujúceho pracovníka z odhalenia jeho nelegálneho statusu môže spôsobovať zanedbanie zdravotnej starostlivosti. Z oblasti zdravotníctva ďalej narážame na problematiku zdravotného poistenia.

³⁹ European Court of Human Rights [ECtHR], 1979 in: DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. Migrants with Irregular Status in Europe:

Guidance for Municipalities. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

⁴⁰ HERMANSSON, L. – LUNDBERG, A. – GRUBER, S. – JOLLY, A. – LIND, J. – RIGHARD, E. – SCOTT, H., 2020. *Firewalls: A necessary tool to enable social rights for undocumented migrants in social work*. Linköping, Sweden: Department of Culture and Society, Linköping University, 2020. [online] Available on the Internet: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020872820924454> [cit. 11.05.2022].

Ďalšie problémy spôsobuje nedostatok finančných prostriedkov vo viacerých ohľadoch, ktoré budeme spomínať. V nasledujúcej časti článku sa budeme venovať analýze problémového prístupu v praxi a identifikujeme aj konkrétne príklady z vybraných krajín EÚ.

1.2.2.1 Zdravotná starostlivosť

Problémom v oblasti prístupu k zdravotnej starostlivosti migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodín nie je legislatíva, ale prax. Autori uvádzajú, že dokonca sa v niektorých prípadoch nelíši prístup k starostlivosti pre deti bez dokumentov od dospelých migrantov bez dokumentov. Realita variuje nie len medzi štátmi a regiónmi, ale dokonca sa objavujú aj rôzne prístupy medzi lekármi jednotlivcami. Správny a efektívny prístup často závisí skôr od konkrétneho lekára, ako od správnej interpretácie legislatívneho rámca.⁴¹ Toto nie je z nášho pohľadu správne, úlohou lekára je liečiť. Zabezpečenie efektívneho prístupu k právam a riešenie administratívnych a iných bariér by malo byť v kompetencii príslušných štátnych autorít. Nosným problémom celej oblasti je nezavedenie zásady firewall. Parciálnym problémom je, že v legislatívnych kontextoch, kde existuje len nárok na pohotovostnú starostlivosť, sa migrujúci pracovník bez dokumentov s rodinou nemôžu zaregistrovať u všeobecného lekára. Lekára preto navštívia až keď je ich stav akútny, čo nekorešponduje s cieľmi prevencie.⁴² Problematická sa ukazuje aj oblasť poistenia. Niektorí odborníci upozorňujú na ďalší problém v oblasti zdravotnej starostlivosti, ktorým je ignorácia mentálneho zdravia týchto osôb a

⁴¹ BIOCCHI, L. – LEVOY, M., 2008. *Undocumented Children in Europe: Invisible Victims of Immigration Restrictions*. Brussels, Belgium: Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants. ISBN 9789080781399. [online] Available on the Internet: <https://resource-centre-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/3784.pdf> [cit. 01.05.2022].

⁴² DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. *Migrants with Irregular Status in Europe: Guidance for Municipalities*. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

najmä detí. Deti migrujúcich pracovníkov bez dokumentov majú často množstvo zodpovednosti na svojich pleciach a riešia otázky, ktoré neprináležia ich veku. Tieto deti bývajú často traumatizované a prístup k psychologickej pomoci rozhodne nie je pre nich jednoduchý.⁴³ Bariéry, ktorým čelí prístup migrujúcich pracovníkov bez dokumentov k zdravotnej starostlivosti si rozoberieme detailnejšie.

Bariéry prístupu k zdravotnej starostlivosti v praxi

Efektívny prístup migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov k právu na zdravotnú starostlivosť tak, ako je vymedzené v spomínaných prameňoch práva, oslabuje v praxi viacero faktorov. V tejto kapitole sa budeme venovať týmto bariéram aj s ohľadom na výskyt v praxi. Poukážeme na rôzne prípady z reálneho života, ktoré preukazujú sťažený prístup, ale aj tie, ktoré sú z nášho pohľadu dobrými príkladmi ako by to mohlo fungovať naprieč celou Európskou úniou.

Zdravotné poistenie a jeho nevyhnutnosť je prvým faktorom, ktorý ovplyvňuje prístup týchto osôb k zdravotnej starostlivosti. Zamerajme sa napríklad na Českú republiku. Dovoľme si tvrdiť, že legislatíva je v značnej miere neefektívna v otázke ochrany práv migrujúcich pracovníkov bez dokumentov. V zmysle Listiny základných práv a slobôd čl. 31⁴⁴: „Každý má

⁴³ BIOCCHI, L. – LEVOY, M., 2008. *Undocumented Children in Europe: Invisible Victims of Immigration Restrictions*. Brussels, Belgium: Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants. ISBN 9789080781399. [online] Available on the Internet: <https://resource-centre-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/3784.pdf> [cit. 01.05.2022].

⁴⁴ Usnesení č. 2/1993 Sb. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>.

právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.“ Osoby, ktoré nemajú verejné poistenie by sa mali poistiť súkromne, čo je samozrejme nákladné a migrujúci pracovníci bez dokumentov si to často nemôžu dovoliť. Lekár je povinný poskytnúť nevyhnutnú zdravotnú starostlivosť každému.⁴⁵ Pokiaľ však migrujúci pracovník bez dokumentov nie je ani verejne ani súkromne poistenou osobou, je povinný si financovať náklady na zdravotnú starostlivosť.⁴⁶ Rovnako v Slovenskej republike, osoby bez zdravotného poistenia majú povinnosť uhradiť poskytovateľovi v plnej výške náklady na poskytnutie zdravotnej starostlivosti.⁴⁷ Tento problém sa netýka len ČR a SR, rovnako sa týka napríklad aj Portugalska⁴⁸ a ďalších krajín. Na základe uvedeného teda môžeme povedať, že právo na zdravotnú starostlivosť týchto ľudí je garantované. Otázkou je, či, za týchto podmienok, využije migrujúci pracovník bez dokumentov, ktorý je v zraniteľnej pozícii a možno vykorisťovaný svojim zamestnávateľom a bez peňažných prostriedkov, svoje právo na zdravotnú starostlivosť, keď si ju v konečnom dôsledku bude musieť sám uhradiť. Sociálno-ekonomická situácia migrujúcich pracovníkov bez dokumentov značne obmedzuje za týchto okolností prístup k zdravotnej

⁴⁵ § 55, ods 2 písm c) zákon č. 20/1966 Zb. Zákon o péči o zdraví lidu

⁴⁶ CUADRA, C.B. 2010. Policies on Health Care for Undocumented Migrants in EU27 Country Report Czech Republic. Sweden: Malmö University, 2010. [online] Dostupné na internete:

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1410197/FULLTEXT01.pdf> [cit. 02.05.2022].

⁴⁷ Ministerstvo zdravotníctva SR, 2020. *Lekárske ošetrovanie cudzinca v Slovenskej republike*. Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou, 2020. [online] Dostupné na internete: https://www.slovensko.sk/sk/zivotne-situacie/zivotna-situacia/_lekarske-osetrovanie-cudzinca-v/ [cit. 02.05.2022].

⁴⁸ United Nations, 2020. *Rights of migrant workers in Europe*. Office of the High Commissioner. [online] Available on the Internet: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

starostlivosti.⁴⁹ Stotožňujeme sa s názormi niektorých autorov, ktorí uvádzajú, že zdravotné poistenie nemôže byť považované za všeobecné a univerzálne, pokiaľ nepokrýva aj zraniteľnú skupinu migrujúcich pracovníkov bez dokumentov.⁵⁰ Migrujúci pracovníci bez dokumentov čelia najväčším právnym a administratívnym prekážkam pri získavaní poistenia. MIPLEX dokonca upozorňuje, že v Európe (mimo Švajčarska) nie je nikde zabezpečená táto otázka na vyhovujúcej úrovni pre migrantov bez dokumentov a v každej krajine narážame na administratívne prekážky.⁵¹

Ďalším problémom je strach z odhalenia a eventuálneho vyhostenia, ktorému sme sa už venovali na hlbšej úrovni v kontexte firewall. Nemocnica totiž je povinná pacienta ošetriť, avšak nakoľko sa stáva dlžníkom voči verejnej zdravotnej poisťovni implicitne môžeme tvrdiť, že je nevyhnutné, aby došlo k identifikácii tejto osoby za účelom pričítateľnosti vzniknutých nákladov. Z uvedeného vyplýva, že v podstate nemocnica je povinná pátrať po tom, kto je táto osoba a kontaktovať za tým účelom príslušné authority. Na základe toho si dovoľíme tvrdiť, že právo migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov na zdravotnú starostlivosť nemôže byť v praxi efektívne vykonávané. Strach z odhalenia ich statusu a vzniku podľžností môže spôsobiť

⁴⁹ SUESS, A. a kol. 2014. The right of access to health care for undocumented migrants: a revision of comparative analysis in the European context. *European Journal of Public Health*, Volume 24, 2014. [online] Dostupné na internete: <https://academic.oup.com/eurpub/article/24/5/712/2837320?login=false> [cit. 01.05.2022].

⁵⁰ BMJ, 2019. *Healthcare is not universal if undocumented migrants are excluded*. London, United Kingdom: BMJ Publishing Group, 2019;366:l4160. [online] Dostupné na internete: <https://www.bmj.com/content/366/bmj.l4160.full> [cit. 07.05.2022].

⁵¹ Migrant integration policy index, 2020. *Major differences emerge in immigrants' healthcare coverage and ability to access services between countries*. Migrant Integration Policy Index 2020 Solano, Giacomo and Huddleston, Thomas, 2020. ISBN 978-84-92511-83-9. [online] Available on the Internet: <https://www.mipex.eu/health> [cit. 05.05.2022].

zanedbanie zdravotnej starostlivosti, dokonca aj tej, ktorá je akútna resp. nevyhnutná.

Problém v otázke poistenia migrujúcich pracovníkov bez dokumentov riešili aj v ďalších krajinách. Napríklad v Španielsku bola na jednej strane bola prítomná viazanosť na príspevok do systému sociálneho zabezpečenia. Mimo toho bol garantovaný len prístup k minimálnej nevyhnutnej starostlivosti (s výnimkou detí a tehotných žien). Z toho vychádza, že dospelí migranti bez dokumentov boli vyňatí z veľkej časti zdravotnej starostlivosti. Poistenie si samozrejme môžu dojednať, pokiaľ si ho môžu dovoliť platiť, kde opäť narážame aj na nevyhnutnosť identifikácie za účelom prípravy kontraktu. Európska komisia pre sociálne práva na margo uvedeného deklarovala, že španielsky zákon (Spanish Royal Decree 16/2012) je v rozpore s čl. 11 Európskej sociálnej charty.⁵²

Dobrý príklad nachádzame v Nemecku. Väčšina nemeckých miest má v tejto súvislosti zriadené tzv. „Clearingstellen“, špeciálne kancelárie zamerané na pomoc ľuďom bez zdravotného poistenia. Poskytujú anonymné bezplatné poradenstvo a v prípadoch, v ktorých to okolnosti umožňujú napomáhajú s vybavením zdravotného poistenia.⁵³

Pokiaľ by sme aj pristúpili k bezplatnému poskytovaniu zdravotnej starostlivosti pre týchto ľudí, naskytuje sa tu otázka finančnej záťaže pre sociálny systém štátov, najmä tých, ktoré majú vysokú mieru interestu migračných tokov. Európska komisia ale uviedla v rámci odpovede na jednu z parlamentných otázok: „Členské štáty sa zase obávajú možných nákladov na bezplatnú zdravotnú starostlivosť poskytovanú nezákonným migrantom. Všetky

⁵² DALLI, M. 2017. *Universal Health Coverage for Undocumented Migrants. The Spanish Case*. Leiden: Brill | Nijhoff. 2017. ISSN: 1385-4879. [online] Available on the Internet: <https://www.jstor.org/stable/26557895?seq=15v> [cit. 07.05.2022].

⁵³ MACGREGOR, M., 2019. *Germany: Sick without papers*. Info Migrants, 2019. [online] Available on the Internet: <https://www.infomigrants.net/en/post/20743/germany-sick-without-papers> [cit. 07.05.2022].

relevantné štúdie však ukazujú, že čím viac sa investuje do bezplatnej základnej zdravotnej starostlivosti pre všetkých, tým sú nižšie náklady na drahú pohotovostnú starostlivosť a na zdravotnú starostlivosť, ako aj riziká pre verejné zdravie. Právo na základnú zdravotnú starostlivosť je základným právom bez ohľadu na postavenie danej osoby⁵⁴. Prirodzene, bolo by to nákladné, možno zneužívané niektorými dobrovoľne nepoistenými subjektmi a podobne, avšak považujeme to za nevyhnutné pre zjednodušenie prístupu k zdravotnej starostlivosti migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodín. Niektoré regióny v rámci členských krajín nám preukazujú, že je táto situácia je reálne riešiteľná, avšak zatiaľ skôr na regionálnej úrovni v rámci vybraných štátov.

Ďalšou bariérou, ktorá je do veľkej miery rozhodujúca v otázke vyhľadania zdravotnej starostlivosti je strach z ohlasovania na príslušné orgány a odhalenia nelegálneho statusu. Zavedenie firewall by tento problém mohlo vyriešiť. Tento faktor sa prelína aj s otázkou zdravotného poistenia, pretože, ako sme spomínali, aj keby nešlo explicitne o povinnosť ohlasovať prítomnosť migranta bez dokumentov, vstupuje sem nevyhnutnosť vyriešiť refundáciu zdravotnej starostlivosti osôb, ktoré pracujú ilegálne a nemajú dojednané ani verejné ani súkromné poistenie.

Mesto Düsseldorf je pre nás vzorom v tejto veci. Zriadilo mimovládnu organizáciu STAY!Medinetz, ktorá funguje ako všeobecný, resp. prvý kontaktný lekár pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov. Mesto vytvorilo rozpočtovú rezervu, ktorá sa používa na refundáciu zdravotnej starostlivosti týchto osôb. Organizácia vyšetří migranta bez dokumentov anonymne a v prípade potreby ďalších ošetrení a návštevy špecialistov vystaví osobe formulár, ktorý migrant odovzdáva v nemocniciach a iných zariadeniach, ktoré už následne nedochádzajú do kontaktu s údajmi tejto

⁵⁴ Prístup nelegálnych migrantov k zdravotnej starostlivosti. Otázka na ústne zodpovedanie O-000313/2011; článok 115 rokovacieho poriadku; 30. november 2011. Európsky parlament. [online] Dostupné na Internet: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/O-7-2011-000313_SK.html [cit. 07.05.2022].

osoby a ktorý garantuje zariadeniu preplatenie nákladov na poskytnutú zdravotnú starostlivosť. Podotýkame, že ošetrojúci lekári sú vopred dohodnutí s organizáciou, že výkony budú fakturovať s minimálnymi nákladmi. Obdobný systém funguje napríklad vo Frankfurte.⁵⁵

Sme toho názoru, že takýto postup by eliminoval množstvo partiálnych problémov s poskytovaním zdravotnej starostlivosti. Jednak by tieto osoby nemali strach z odhalenia ich nelegálneho statusu, jednak by zariadenia a nemocnice nemuseli vyvíjať investigatívnu činnosť na pričítanie výdavkov na zdravotnú starostlivosť týmto osobám. Migrujúci pracovník bez dokumentov a jeho rodinní príslušníci tak získavajú nezávislú starostlivosť, ktorú si ich zdravotný stav vyžaduje a zároveň nemusia mať strach z odhalenia.

Migrujúci pracovník, ale aj všeobecne osoba bez dokumentov, ktorá si je vedomá svojho ilegálneho statusu sa prirodzene môže obávať, že príchodom do nemocnice sa odhalí jej status a bude oznámená príslušným úradom, resp. polícii. Otázkou zostáva, čo všetko môže poskytovateľ zdravotnej starostlivosti požadovať od pacienta bez dokumentov. V predchádzajúcej stati sme preukázali, že aj pokiaľ by nevyžadovali žiadne dokumenty, pre účely náhrady zdravotného poistenia môže byť pacient konfrontovaný s osobnými údajmi. Prax štátov preukazuje, že v niektorých krajinách si k poskytnutiu zdravotnej starostlivosti automaticky požadujú predloženie dokumentov. Pre účely zabezpečenia efektívneho prístupu k zdravotnej starostlivosti bez strachu z odhalenia je preto nevyhnutné zabezpečiť mechanizmus zásady firewall, ktorý by predchádzal identifikácii a ohlasovaniu týchto pacientov. Ako sme už spomínali, rozdielne prístupy v tejto oblasti bádame nie len medzi členskými štátmi ale aj medzi jednotlivými regiónmi v rámci jedného štátu.

⁵⁵ DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. Migrants with Irregular Status in Europe:

Guidance for Municipalities. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

Portugalsko je napríklad považované za jednu z krajín s najlepšimi politikami v oblasti práv migrantov a bez ohľadu na legálnosť ich statusu im zaručujú základné práva v oblasti zdravotníctva aj školstva.⁵⁶ Portugalsko zaviedlo práva na vzdelanie a zdravotnú starostlivosť detí (aj rodičov bez dokumentov) na rovnakej úrovni, ako je garantované pre portugalských občanov, po splnení určitých podmienok.⁵⁷ Môže to byť napríklad preukazovanie totožnosti alebo pobytu, čo môže ale opäť v praxi znamenať pre týchto migrantov prekážku.⁵⁸

Autori E.Macdonald a R. Cholewinski ešte upozornili v minulosti na situáciu vo Francúzsku. Francúzska legislatíva totiž garantovala, že všetci migranti majú prístup k nevyhnutnej zdravotnej starostlivosti bez ohľadu na zákonnosť ich statusu. Zároveň ale kládli podmienku, že títo musia predložiť stanovenú dokumentáciu, pričom v praxi ju nemusia mať všetci migrujúci pracovníci, najmä nie tí s nelegálnym statusom k dispozícii a tí, ktorí ju majú môžu mať eventuálne strach z odhalenia a preto reálne nedochádza k využitiu tohto práva.⁵⁹ Dnes už sa Francúzsko v tejto otázke posunulo. Radi by sme

⁵⁶ PLAETEVOET, R., SIDOTI, M. 2010. Ratification of the UN Migrant Workers

Convention in the European Union: Survey on the Positions of Governments and Civil Society Actors. Available online: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/ratification-un-migrant-workers-convention-european-union-survey-positions_en . [cit. 01.05.2022].

⁵⁷ United Nations, 2020. *Rights of migrant workers in Europe*. Office of the High Commissioner. [online] Available on the Internet: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

⁵⁸ BRANNEN, J. – O'CONNELL, R., 2022. *Experiences of food poverty among undocumented parents with children in three European countries: a multi-level research strategy*. Science Publishing Group, 2022. ISSN Online: 2330-8184. [online] Available on the Internet: <https://www.nature.com/articles/s41599-022-01053-3.pdf> [cit. 11.05.2022].

⁵⁹ MACDONALD, E, CHOLEWINSKI, R., 2007. The Migrant Workers Convention in

v tejto súvislosti vyzdvihli napríklad pôsobenie Medecins du monde z Paríža. Dnes toto hnutie aktivistov pôsobí už v 64 krajinách sveta. Prostredníctvom 355 zdravotných programov a iniciatív zjednodušujú rôznym komunitám prístup k zdravotnej starostlivosti. Zaujímavosťou z oblasti nelegálnej pracovnej migrácie sú lekárske konzultácie poskytované v Paríži a Nantes pre nelegálnych pracovníkov v oblasti prostitúcie. Zároveň sú pre tieto osoby zabezpečované skriningy na rôzne prenosné choroby.⁶⁰

Problémový prístup k zdravotnej starostlivosti priznali aj v Poľsku. Prof. Irena Rzeplinska z Varšavy uviedla, že prístup k zdravotnej starostlivosti bez dokumentov je v praxi náročný. V Poľsku je možné získať bezplatnú starostlivosť len za určitých okolností v prípade ohrozenia života. Rozšírený prístup je poskytnutý deťom do 18 rokov, ktoré navštevujú školu.⁶¹

Taliansko a Španielsko sú nepochybne skúsenými prijímateľmi migrujúcej pracovnej sily, čo sa odzrkadľuje aj na vnútroštátnej legislatíve, ktorá viac, či menej sleduje ustanovenia ICRMW aj s ohľadom na zdravotnú starostlivosť a právo na vzdelanie migrujúcich pracovníkov bez dokumentov. Problémom je, že v rôznych regiónoch, z dôvodu decentralizovaného charakteru týchto oblastí, vzniká rôzna prax v zdravotníctve aj školstve. Španielska legislatíva od roku 1986 priznávala všetkým osobám žijúcim v Španielsku právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť. V roku 2012, v dôsledku finančnej krízy, sa toto právo na národnej úrovni obmedzilo. Migrujúci pracovníci a ich rodiny bez dokumentov zostali odkázaní len na pohotovostnú starostlivosť (s výnimkou

Europe. France: UNESCO, 2007. [online] Dostupné na internete: https://documentation.lastradainternational.org/lisdocs/624%20migrant_workers_1007.pdf. [cit. 01.05.2022].

⁶⁰ Médecins du Monde. *Our Programs in France*. Cedex, France: Médecins du Monde est membre de l'Alliance Urgences. [online] Available on the Internet: <https://www.medecinsdumonde.org/en/countries/europe/france> [cit. 11.05.2022].

⁶¹ PICUM, 2008. Undocumented Children in Europe:

Invisible Victims of Immigration Restrictions. [online] Dostupné na internete: <https://resource-centre-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/3784.pdf> [cit. 08.05.2022].

detí a tehotných žien). Byrokracia a strach z odhalenia nelegálneho statusu spôsobili, že migranti zanedbávali zdravotnú starostlivosť, čo sa v priebehu sledovaných 3 rokov odrazilo na približne 15% náraste úmrtnosti medzi migrantmi všeobecne. Zaujímavosťou z nášho pohľadu je, že niektoré regióny sa preto rozhodli nesledovať národnú legislatívu a ísť nad rámec tým, že zaviedli v medziach svojej autonómie poskytovanie bezplatnej starostlivosti aj naďalej pre všetkých. V niektorých regiónoch dokonca reagovali samotní lekári ako jednotlivci, odvolávajúci sa na etickú povinnosť. V roku 2018 situácia vyústila do opätovného zavedenia zdravotnej starostlivosti na rovnakej úrovni ako majú španielsky príslušníci pre všetkých. Prirodzene, v praxi je ešte potrebné detailne zabezpečiť efektívnosť tohto ustanovenia.⁶² Niektoré španielske regióny vzorne kooperujú medzi sebou prostredníctvom rôznych programov určených na uľahčenie prístupu k zdravotnej starostlivosti pre migrantov bez dokumentov, pomoc matkám, pomoc pre tehotné a podobne. Toto je zatiaľ prevažne funkčné na regionálnej úrovni. V minulosti fungovali na zápise do špeciálnych miestnych registrov, dnes prostredníctvom regionálnych programov odľahčujú administratívnu náročnosť prístupu k celému systému.⁶³

Aj Taliansko je z dôvodu svojej geografickej polohy skúseným prijímateľom migrujúcich pracovníkov. Sila migračných tokov, ako uvádzajú autori E. Macdonald a R. Cholewinski, spôsobuje, že regulácia týchto vzťahov administratívno technické zaťaženie celého riadenia je pochopiteľne náročnejšie ako v krajinách, kde sa tieto otázky riešia skôr sporadicky.⁶⁴ Zrejme toto je aj

⁶² BMJ, 2019. *Healthcare is not universal if undocumented migrants are excluded*. London, United Kingdom: BMJ Publishing Group, 2019;366:l4160. [online] Dostupné na internete: <https://www.bmj.com/content/366/bmj.l4160.full> [cit. 08.05.2022].

⁶³ United Nations, 2019. *Promising Local Practices for the Enjoyment of the Right to Health by Migrants*. United Nations Human Rights Regional Office for Europe, 2019. [online] Available on the Internet: <https://europe.ohchr.org/EN/Stories/Documents/RightToHealthForMigrants.pdf> [cit. 09.05.2022].

⁶⁴ MACDONALD, E., CHOLEWINSKI, R., 2007. The Migrant Workers Convention in

dôvodom pre priaznivú vnútroštátnu legislatívu zohľadňujúcu práva migrujúcich pracovníkov bez dokumentov, ktorá proklamuje aj právo na zdravotnú starostlivosť pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov. Bezplatná lekárska starostlivosť zahŕňa jednak tú neodkladnú zdravotnú starostlivosť, ale tiež preventívnu starostlivosť, ako je prenatálna a materská starostlivosť, starostlivosť o deti, očkovanie a diagnostiku a liečbu infekčných chorôb. Ako problém sa tu však ukazuje rozdielna prax v rôznych regiónoch Talianska.⁶⁵ V Taliansku vyzdvihujeme prístup k zdravotnej starostlivosti migrujúcich pracovníkov bez dokumentov prostredníctvom tzv. anonymných kódov, ktoré im pridelujú príslušné štátne authority. Deti sú zahrnuté pod kód svojich rodičov.⁶⁶ Tento postup je z nášho pohľadu efektívny, nakoľko vďaka pridelenému kódu už nedochádza pri strete so zdravotnou starostlivosťou k identifikácii pacienta.

Ďalším, z nášho pohľadu do istej miery aj ukážkovým príkladom v prístupe je Nemecko. Problémy a rôzne bariéry v praxi boli prítomné v minulosti aj tu. Napriek tomu, že v minulosti tu právo na vzdelanie a nevyhnutnú zdravotnú starostlivosť nezáviselo od právneho postavenia migranta, vláda zakročila voči tým bez dokumentov, keď na nich upozornila škola, nemocnica alebo príslušné úrady. Lekári, resp. nemocnice a učitelia resp. školy ako ľudia v prvej línii mali upozorňovať na neregulárny status migranta a

Europe. France: UNESCO, 2007. [online] Dostupné na internete: https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/624%20migrant_workers_1007.pdf. [cit. 01.05.2022].

⁶⁵ United Nations, 2020. *Rights of migrant workers in Europe*. Office of the High Commissioner. [online] Available on the Internet: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

⁶⁶ United Nations, 2019. *Promising Local Practices for the Enjoyment of the Right to Health by Migrants*. United Nations Human Rights Regional Office for Europe, 2019. [online] Available on the Internet: <https://europe.ohchr.org/EN/Stories/Documents/RightToHealthForMigrants.pdf>

jeho rodiny.⁶⁷ Táto situácia bola nešťastná, pretože lekár a pedagóg boli zodpovední za to, aby udali tieto osoby, čo považujeme za nevhodné. Je to absolútne mimo kompetencie učiteľa a lekára venovať sa týmto otázkam a z nášho pohľadu nie je férové ich vystavovať tejto pozícii. Aktuálne už strana poskytujúca a zabezpečujúca tieto práva nemá túto povinnosť v zmysle zásad firewall. Nemecko vo všeobecnosti dostatočne chráni migrujúcich pracovníkov, ale rovnako má problém s ochranou tých, ktorí nie sú v regulovanej pozícii. Prístup k zdravotnej starostlivosti majú značne obmedzený. Ďalším problémom, ktorý sa objavoval bolo odmietnutie starostlivosti, alebo poskytnutie minimálnej nedostatočnej liečby, čo bolo spôsobené tým, že nemocnica za ošetroenie nepoisteného pacienta nemala priznanú refundáciu vynaložených nákladov, čo je podobná situácia ako v prípade problémov s poistením. Aj tu vidíme značné disparity na regionálnej úrovni. Existujú časti Nemecka, kde migrujúci pracovník bez dokumentov môže požiadať o lekárske potvrdenie, ktoré vyhotovuje Sozialamt (úrad sociálnej starostlivosti). Autori ale upozorňujú, že nejde o anonymný proces, čo znásobuje strach z ohľadenia nelegálneho statusu. Naopak, niektoré nemecké mestá majú zriadené vydávanie špeciálnych anonymných osvedčení „anonymer Krankenschein“, na základe ktorých sa migrujúci pracovník bez dokumentov a jeho rodina dokáže dostať v zariadení zdravotnej starostlivosti k potrebným službám bez dodatočnej identifikácie. Tieto osvedčenia vydávajú nezávislé organizácie na pomoc utečencom.⁶⁸ V Nemecku pôsobí okrem toho aj sieť mimovládnych organizácií Medinetz. Pôsobia už od roku 1994 (Hamburg) a dnes sa nachádzajú v rôznych mestách naprieč Nemeckom. Je škoda, že primárne fungujú len na dobrovoľníckom

⁶⁷ MACDONALD, E, CHOLEWINSKI, R., 2007. The Migrant Workers Convention in Europe. France: UNESCO, 2007. [online] Dostupné na internete: https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/624%20migrant_workers_1007.pdf. [cit. 01.05.2022].

⁶⁸ MACGREGOR, M., 2019. *Germany: Sick without papers*. Info Migrants, 2019. [online] Available on the Internet: <https://www.infomigrants.net/en/post/20743/germany-sick-without-papers> [cit. 07.05.2022].

prístupe zamestnancov. Tieto organizácie zabezpečujú zdravotnú starostlivosť bez ohľadu na imigračný status, povolenia na pobyt a zdravotné poistenie. Poradenstvo, ktoré poskytujú je bezplatné, anonymné a dôverné. Usilujú sa o to, aby aj celá lekárska starostlivosť, ktorú zabezpečia bola bezplatná.⁶⁹ Okrem uvedeného, v Nemecku fungujú napríklad aj kliniky bez hraníc v severnom Nemecku a v Solingene. V Berlíne, Hamburgu, Mníchove a Stuttgarte zase pôsobí Open.med, ktorá poskytuje lekárske ošetrenia aj pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov s čo možno najjednoduchším anonymným prístupom.⁷⁰ Ako môžeme vidieť, Nemecko je vzorom toho, ako sa to dá zabezpečiť v praxi, avšak kontraproduktívne pôsobí diverzitný prístup na regionálnej úrovni. Celonemecký zosúladený postup vo všetkých spomínaných aktivitách by mohol Nemecko v tejto otázke posunúť a bolo by vzorom pre ostatné krajiny v otázke zabezpečenia zdravotnej starostlivosti pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov.

Vo Fínsku je napríklad v niektorých oblastiach rozšírená urgentná starostlivosť migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodín. Mesto Helsinki napríklad zabezpečuje pre tieto osoby aj prístup k liekom, monitorovaniu zdravotného stavu, očkovaniam, zubárom aj liečbe chronických ochorení.⁷¹

Rakúsko, konkrétne región Viedeň, je zaujímavým príkladom možnosti riešenia situácie ohľadne zdravotnej starostlivosti tejto skupiny osôb.

⁶⁹ Viac dostupné priamo na webovej stránke, napríklad pre mesto Hamburg: <http://www.medibuero-hamburg.org/english>.

⁷⁰ MACGREGOR, M., 2019. *Germany: Sick without papers*. Info Migrants, 2019. [online] Available on the Internet: <https://www.infomigrants.net/en/post/20743/germany-sick-without-papers> [cit. 07.05.2022].

⁷¹ DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. *Migrants with Irregular Status in Europe: Guidance for Municipalities*. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

Viedenský sociálny fond podporuje mimovládne organizácie so zámermi na uľahčenie prístupu k zdravotnej starostlivosti pre všetkých migrantov s nelegálnym statusom.⁷² Vo Viedni funguje zdravotná linka pre nepoistené osoby, kde okrem iných spadajú aj migrujúci pracovníci bez dokumentov a ich rodiny. Obdobne ako v Nemecku, je tu inštitút kontaktného lekára, ktorý následne odporúča ďalšiu liečbu, alebo zabezpečí liečbu priamo na klinike. Napríklad AmberMed sa zaoberá poskytovaním tejto pomoci nepoisteným osobám.⁷³ Približne 80 lekárov po dohode súhlasilo s bezplatným ošetrovaním pacientov, ktorých im posielala AmberMed. V spolupráci s organizáciou Neunerhaus, ktorá lieči ľudí bez domova a pritom nerozlišuje ich imigračný status, spolupracujú na vytvorení komplexnej siete liečby tejto zraniteľnej skupiny osôb, do ktorej patria aj migrujúci pracovníci bez dokumentov a ich rodiny.⁷⁴ Vo Viedni ďalej funguje LuiseBus, mobilná jednotka, ktorá poskytuje základnú starostlivosť ľuďom bez domova a radí aj migrantom bez poistenia, ako sa dostať k lekárskej pomoci.⁷⁵

⁷² United Nations, 2019. *Promising Local Practices for the Enjoyment of the Right to Health by Migrants*. United Nations Human Rights Regional Office for Europe, 2019. [online] Available on the Internet: <https://europe.ohchr.org/EN/Stories/Documents/RightToHealthForMigrants.pdf> [cit. 09.05.2022].

⁷³ AmberMed, 2022. [online] Available on the Internet: <https://amber-med.at/> [cit. 19.05.2022].

⁷⁴ DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. *Migrants with Irregular Status in Europe: Guidance for Municipalities*. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

⁷⁵ United Nations, 2019. *Promising Local Practices for the Enjoyment of the Right to Health by Migrants*. United Nations Human Rights Regional Office for Europe, 2019. [online] Available on the Internet: <https://europe.ohchr.org/EN/Stories/Documents/RightToHealthForMigrants.pdf> [cit. 09.05.2022].

Čo sa týka ďalších krajín, v Belgicku je rovnako na regionálnej úrovni v niektorých oblastiach zabezpečený jednoduchší prístup k zdravotnej starostlivosti bez identifikácie. Mesto Ghent napríklad vydáva špeciálne zdravotné preukazy pre tieto osoby ako alternatívu k identifikácii.⁷⁶

Ďalším problémom, na ktorý narážajú migrujúci pracovníci bez dokumentov je nedostatok informovanosti o ich právach a možnostiach, ktoré majú a jazykové bariéry.⁷⁷ Prirodzene, ako sme preukázali, z nášho pohľadu tie najviac efektívne nástroje pôsobia prevažne na regionálnej úrovni, celonárodná kampaň za účelom informovanosti postráda. Sme toho názoru, že možno práve ratifikáciou ICRMW by sa zosúlادili postupy na unijnej úrovni a bolo by následne možné prostredníctvom spoločne zriadenej a prepojenej infraštruktúry zabezpečovať jednak zvýšenie informovanosti a jednak inšpekčné kontroly naprieč EÚ. Čo sa týka jazykovej bariéry, množstvo uvedených organizácií, centier, hnutí a podobne má zriadené kontaktné miesto s možnosťou využiť viacero jazykov pri komunikácii. Rozumieme, že zabezpečiť každému centru kontaktnú osobu hovoriacu všetkými potrebnými jazykmi nie je reálne. Túto situáciu by ale mohli na celonárodnej úrovni riešiť napríklad ad hoc tlmočníci, ktorí by v záujme efektívnosti mohli operovať aj prostredníctvom telefónu.

V súvislosti so zdravotným poistením narážame aj na problém nedostatku finančných prostriedkov na lieky a zdravotné pomôcky, ktorú väčšina krajín EÚ úplne opomína. Stotožňujeme sa s prístupom, že členské štáty EÚ by mali sledovať ciele firewall a úplne oddeliť zdravotnú starostlivosť od

⁷⁶ DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. Migrants with Irregular Status in Europe:

Guidance for Municipalities. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

⁷⁷ European union agency for fundamental rights, 2019. *Protecting migrant workers from exploitation in the EU: workers's perspective*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. ISBN 978-92-9474-597-2. [online] Available on the Internet: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-severe-labour-exploitation-workers-perspectives_en.pdf [cit. 01.05.2022]

politiky kontroly príst'ahovalectva a zabezpečiť, aby poskytovatelia zdravotnej starostlivosti nemali oznamovacie povinnosti, dokonca aby im bolo oznamovanie odopreté. Strach z prístupu k zdravotnej starostlivosti z dôvodu odhalenia je zastrešujúcou témou vo všetkých uskutočnených rozhovoroch a predstavuje významnú prekážku v prístupe a podávaní zdravotnej starostlivosti mirujúcim pracovníkom v bez dokumentov.⁷⁸

Zamestnávateľia

Pri nelegálnom zamestnanectve vzťahu vzniká množstvo parciálnych problémov v súvislosti so zdravím zamestnanca. Prvým je strach zamestnávateľa z odhalenia nelegálneho zamestnávania pri návšteve zdravotného zariadenia a následná snaha zamedziť návštevu nemocnice pri týchto pracovníkoch. Ďalej ide o to, že tým, že nemajú žiadny oficiálny právny vzťah, chorého migranta bez dokumentov z minúty na minútu prepustia z dôvodu práceneschopnosti a ten sa vedomý svojho statusu prirodzene obáva domáhať akýchkoľvek práv. Pri zamestnávaní „na čierno“ nedodržiavajú BOZP a často dávajú zamestnancom nebezpečné práce alebo zdraviu škodlivé pracovné podmienky. Prirodzene, cieľom EÚ je boj s nelegálnym zamestnávaním.⁷⁹ To, že chceme zamedziť nelegálnej práci migrantov ale nevyklučuje to, aby sme sa usilovali o zabezpečenie základných práv týchto zraniteľných osôb.

⁷⁸ European union agency for fundamental rights, 2011. *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. ISBN 978-92-9192-709-8. [online] Available on the Internet: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1771-FRA-2011-fundamental-rights-for-irregular-migrants-healthcare_EN.pdf [cit. 10.05.2022]

⁷⁹ Napr. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES z 18. júna 2009, ktorou sa stanovujú minimálne normy pre sankcie a opatrenia voči zamestnávateľom štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na území členských štátov

Tu by sme radi poukázali na zopár prípadov z praxe, ktoré v rámci rozhovorov s migrujúcimi pracovníkmi bez dokumentov zachytila European Union Agency for Fundamental Rights. Maročanka pracujúca v domácnosti francúzskej štátnej príslušníčky sa sťažovala, že jej neumožnila vyhľadať lekársku pomoc kvôli zranenej nohe vôbec. Ďalšia pracovníčka uviedla, že jej zamestnávateľ jej neumožnil návštevu lekára v bolestiach. Keď sa následne preukázala chorobopisom potvrdzujúcim cystu na obličkách, bolo jej oznámené, že do práce sa viac nemusí dostaviť. Ďalšou obeťou bol muž, ktorý utrpel úraz na pracovisku. Zamestnávateľ mu nezabezpečil lekársku starostlivosť. Keď sa zranenie zhoršilo, vyriešili to jeho vystaňovaním do inej krajiny. Pracovný úraz utrpel aj ďalší respondent, ktorý mal ale aspoň to šťastie, že ho dopravili do nemocnice. Podotýkame, že taxíkom, aby stihli po ceste vyhotoviť pracovnú zmluvu a antdatovať ju. V Holandsku sa napríklad sťažoval respondent na pracovné podmienky - spaľoval odpad bez ochranného odevu a pri páde utrpel popáleniny na 65% tela.⁸⁰ Tých prípadov v praxi je nespočetné množstvo a môžu sa týkať nie len migrujúcich pracovníkov z tretích krajín, ale aj ilegálneho zamestnávania občanov EÚ. Na otázku nelegálneho zamestnávania nadväzujú aj rôzne sociálne otázky, dovolenka, pracovný čas, práceneschopnosť a podobne. Problematike nelegálneho zamestnávania by sme sa mohli venovať na omnoho hlbšej úrovni, avšak rozsah článku to neumožňuje a nevyžaduje s ohľadom na stanovené ciele.

Záver

V predkladanom článku sme sa zaoberali prístupom migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov k zdravotnej starostlivosti. Jedným z cieľov bolo priniesť návrhy na zlepšenie v praxi a posúdiť situáciu s ohľadom na prístupenie k ICRMW. Ako sme preukázali,

⁸⁰ European union agency for fundamental rights, 2019. *Protecting migrant workers from exploitation in the EU: workers's perspective*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. ISBN 978-92-9474-597-2. [online] Available on the Internet: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-severe-labour-exploitation-workers-perspectives_en.pdf [cit. 01.05.2022]

právo minimálne na nevyhnutnú zdravotnú starostlivosť aj pre migrujúcich pracovníkov bez dokumentov je v krajinách EÚ garantované viacerými všeobecnými ľudskoprávnymi dokumentmi, úniovým *acquis* ale aj vnútroštátnou legislatívou, či už implicitne alebo explicitne. Ako sme preukázali v predložennom článku, naprieč EÚ sa v praktickom prístupe tejto skupiny ľudí k analyzovanému právu vyskytujú značné disparity. Kým niektoré členské štáty poskytujú ochranu aj aktívnou činnosťou, v iných skôr vnímame pasívnu toleranciu, ktorá neľahčuje prístup týchto osôb k vybranému právu. Zvláštnosťou je najmä decentralizácia tejto oblasti, čo spôsobuje rozdielny prístup nie len medzi štátmi EÚ, ale aj v rámci jedného štátu na regionálnej úrovni.⁸¹ V práci sme spomínali niekoľko príkladov z praxe. Hlavným cieľom bolo navrhnúť riešenia pomenovaných problémov v článku. Analýzou prístupov a prípadov z praxe sme sa snažili nájsť čo možno najefektívnejšie riešenie danej problematiky *de lege ferenda*. Na to, aby mohli migrujúpci pracovníci bez dokumentov realizovať bez obáv svoje práva v oblasti zdravotnej starostlivosti, je z nášho pohľadu kľúčové zavedenie firewall v rámci všetkých krajín EÚ. Následne považujeme za nevyhnutné zriadenie infraštruktúry na celoúnijnej úrovni. Mieste špecializované úrady naprieč všetkými členskými štátmi by formou jednotného koordinovaného postupu mohli slúžiť ako miesta tzv. „prvého kontaktu“. Migrujúci pracovník bez dokumentov by na tomto mieste dostával špeciálne certifikáty, ktoré by boli anonymizované. V oblasti zdravotnej starostlivosti by obsahovali presnú inštrukciú o postupe prístupu k potrebnej starostlivosti. Pracovníci tohto centra by následne zabezpečili anonymnú zdravotnú starostlivosť u spolupracujúcich poskytovateľov. Náklady by boli hradené z vyhradených prostriedkov štátneho rozpočtu, čím by sa vyriešila problematika nezazmluvneného poistenia. Prirodzene, je nevyhnutné vynaložiť na tento účel nemalé finančné prostriedky jednak na personálne zabezpečenie chodu týchto centier a jednak na pokrytie výdavkov súvisiacich so zdravotnou starostlivosťou týchto osôb. Tieto centrá by z nášho pohľadu mohli

⁸¹ Karpat, A. (2013). Právo rodinných príslušníkov pracovníkov pohybovať sa a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov. In M. Kuril (Ed.), *Legislatívne zmeny v Zákoníku práce v rokoch 2011–2013* (pp. 12–18). Bratislava, Slovakia: Merkury. ISBN 978-80-89458-26-4.

slúžiť na pomoc migrujúcim pracovníkom bez dokumentov s postupnou legalizáciou ich statusu, napríklad porstredníctvom vyhľadávania legálneho pracovného miesta alebo s vyplnením potrebnej dokumentácie. Myslíme si, že tým, že by sa postupne pracovalo na odstránení nelegálneho statusu týchto osôb by sa postupne mohli vykryť výdavky vynaložené na zavedenie systému do praxe. Je nesmierne dôležité rozumieť tomu, že migrujúci pracovníci bez dokumentov sú významní pre naše ekonomiky a častokrát vykonávajú práce, o ktoré nie je u nás záujem. Kľúčovým prvkom v tom, aby to mohlo fungovať, je podľa nášho názoru cieľená koordinovaná kampaň na celoúinijnej úrovni, zameraná jednak na informovanie tejto skupiny osôb o ich právach a možnostiach a na druhej strane informovanie spoločnosti. Zvyšovanie povedomia v spoločnosti o problematike a živote migrujúcich pracovníkov bez dokumentov by zvýšilo toleranciu voči týmto ľuďom a porozumenie ich zraniteľnej ťažkej životnej situácie. Pokiaľ by štáty EÚ, prípadne EÚ ako celok, otvorili možnosť pristúpenia k ICRMW, myslíme si, že by to celému postupu mohlo pomôcť. Či už s ratifikáciou ICRMW alebo bez nej, v každom prípade je nevyhnutné zjednotiť v tejto otázke prístup, ideálne na úrovni EÚ. Článkom by sme chceli upozorniť na to, že ide o nesmierne zraniteľnú skupinu osôb, častokrát v ťažkej životnej situácii a preto sú nevyhnutné zo strany štátu aj aktívne kroky k zabezpečeniu prístupu migrujúcich pracovníkov bez dokumentov a ich rodinných príslušníkov k zdravotnej starostlivosti ale aj ďalším základným právam. Myslíme si, že sme ako spoločnosť pripravení tolerovať posun v tejto otázke a reflektovať na potreby tejto skupiny osôb, aby sa dostala k týmto základným právam bez akýchkoľvek nepríjemných konsekvencií tak, ako je to v modernej spoločnosti 21. storočia žiadúce.

Bibliografické zdroje

Agentúra Európskej únie pre základné práva a Rada Európy, 2015. *Príručka o*

európskom práve týkajúcom sa práv dieťaťa. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2016. ISBN 978-92-871-9898-3. [online] Available on the Internet: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_SLK.pdf [cit. 03.05.2022].

AmberMed, 2022. [online] Available on the Internet: [https://amber-med.at/\[cit. 19.05.2022\]](https://amber-med.at/[cit. 19.05.2022])].

BALUCHOVA MARKOVIC, B. *Viac ako potrebný seminár o nelegálnej migrácii v Bratislave*, In: Prohuman. 2015. [online] Dostupné na internete: <https://www.prohuman.sk/rozvojova-pomoc/viac-ako-potrebný-seminar-o-nelegalnej-migrácii-v-bratislave> [cit. 01.05.2022].

BICOCCHI, L. – LEVOY, M., 2008. Undocumented Children in Europe: Invisible

Victims of Immigration Restrictions. Brussels, Belgium: Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants. ISBN 9789080781399. [online] Available on the Internet: <https://resource-centre-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/3784.pdf> [cit. 01.05.2022].

BMJ, 2019. *Healthcare is not universal if undocumented migrants are excluded*.

London, United Kingdom: BMJ Publishing Group, 2019;366:l4160. [online] Dostupné na internete: <https://www.bmj.com/content/366/bmj.l4160.full> [cit. 07.05.2022].

BRANNEN, J. – O'CONNELL, R., 2022. *Experiences of food poverty among undocumented parents with children in three European countries: a multi-level research strategy*. Science Publishing Group, 2022. ISSN Online: 2330-8184. [online] Available on the Internet: <https://www.nature.com/articles/s41599-022-01053-3.pdf> [cit. 11.05.2022].

CUADRA, C.B. 2010. Policies on Health Care for Undocumented Migrants in EU27

Country Report Czech Republic. Sweden: Malmö University, 2010. [online] Dostupné na internete:

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1410197/FULLTEXT01.pdf> [cit. 02.05.2022].

DALLI, M. 2017. *Universal Health Coverage for Undocumented Migrants. The Spanish Case*. Leiden: Brill | Nijhoff. 2017. ISSN: 1385-4879. [online] Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/26557895?seq=15v> [cit. 03.05.2022].

DELVINO, N., SPENCER, S. 2019. Migrants with Irregular Status in Europe: Guidance for Municipalities. University of Oxford, 2019. [online] Dostupné na internete: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/CMISE-Guidance-for-Municipalities-Migrants-with-Irregular-Status-in-Europe.pdf> [cit. 01.05.2022].

Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie

Dohovor o právach dieťaťa

GARAYOVÁ, L. (2024). The best interests of the child principle. *Central European Academy Law Review*, 2(1), 9–28. <https://doi.org/10.62733/2024.1.9-28>

GÁLVEZ-INIESTA, I – GROIZARD, J. L., 2021. *Undocumented Migration and Electoral Support: Evidence From Spain*. Politics and Governance. Balearic Islands, Spain: Department of Applied Economics, University of the Balearic Islands, 2021. ISSN: 2183–2463. [online] Available on the Internet: <https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/4379/4379> [cit. 09.05.2022].

GREENER, CH., 2021. A People's Vaccine for Refugees; Ensuring access to COVID-19 vaccines for refugees and other displaced people. Oxfam GB for Oxfam International, 2021. ISBN 978-1-78748-837-3. [online] Available on the

Internet: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/bp-peoples-vaccine-refugees-301121-en.pdf> [cit. 08.05.2022]

GARAYOVÁ, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>

HASSANOVÁ, R. L. (2019). Vplyv Brexitu na voľný pohyb osôb. In M. Siman & L. Garayová (Eds.), *Voľný pohyb osôb a vnútorný trh Európskej únie 2* (pp. 85–96). Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola; Euroiuris – Európske právne centrum. ISBN 978-80-89406-26-5.

HERMANSSON, L. – LUNDBERG, A. – GRUBER, S. – JOLLY, A. – LIND, J. – RIGHARD, E. – SCOTT, H., 2020. *Firewalls: A necessary tool to enable social rights for undocumented migrants in social work*. Linköping, Sweden: Department of Culture and Society, Linköping University, 2020. [online] Available on the Internet: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020872820924454> [cit. 11.05.2022].

Charta základných práv EÚ

Children's legal centre, 2017. Access to compulsory education for migrant children.

[online] Available on the Internet: <https://www.childrenslegalcentre.com/resources/school-education-migrant-children/> [cit. 01.05.2022].

European Commission against Racism and Intolerance, 2016. ECRI general policy Recommendation no. 16 On safeguarding irregularly present migrants from discrimination. Strassbourg: Council of Europe, 2016. [online] Available on the Internet:

<https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-16-on-safeguarding-irregularly-p/16808b5b0b> [cit. 10.05.2022]

Európska komisia proti rasizmu a intolerancii. *Ochrana migrantov bez povolenia na pobyt pred diskrimináciou*. [online] Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/vseobecne-politicke-odporucanie-ecri-c-16-klucove-temy-ochrana-migrant/16808b7683> [cit. 01.05.2022].

European union agency for fundamental rights, 2011. *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. ISBN 978-92-9192-709-8. [online] Available on the Internet: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1771-FRA-2011-fundamental-rights-for-irregular-migrants-healthcare_EN.pdf [cit. 10.05.2022]

European Union Agency for Fundamental Rights, 2018. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey; Being Black in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. ISBN 978-92-9474-203-2. [online] Available on the Internet: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-being-black-in-the-eu_en.pdf [cit. 07.05.2022].

European union agency for fundamental rights, 2019. *Protecting migrant workers*

from exploitation in the EU: workers's perspective. Luxembourg: Publications Office of the European

Union, 2019. ISBN 978-92-9474-597-2. [online] Available on the Internet:

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-severe-labour-exploitation-workers-perspectives_en.pdf [cit. 01.05.2022]

European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2022.

Handbook on European law relating to the rights of the child. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. ISBN 978-92-871-9750-4. [online] Dostupné na internete: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coc-2022-handbook-child-rights_en.pdf [cit. 01.05.2022]

Európska sociálna charta

Európsky dohovor o ľudských právach

Európsky dohovor o právnom postavení migrujúcich pracovníkov

Il Centro Interculturale della Città di Torino, [online] Available on the Internet:

<http://www.interculturatorino.it/chi-siamo-2/> [cit. 08.05.2022].

KARPAT, A. (2013). Právo rodinných príslušníkov pracovníkov pohybovať sa a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov. In M. Kuril (Ed.), *Legislatívne zmeny v Zákonníku práce v rokoch 2011–2013* (pp. 12–18). Bratislava, Slovakia: Merkury. ISBN 978-80-89458-26-4.

KOPČOVÁ, R. (2024). Environmentálne klamlivé vyhlásenia v kontexte práva proti nekalej súťaži = Environmental claims ("greenwashing") in the context of the unfair competition law. In J. Husár, R. Hučková, G. Dobrovičová, D. Treščáková, & A. Bobenič Hintošová (Eds.), *Právo – obchod – ekonomika* (13, pp. 230–247). Košice, Slovakia: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ.

MACDONALD, E, CHOLEWINSKI, R., 2007. *The Migrant Workers Convention in Europe*. France: UNESCO, 2007. [online] Dostupné na internete: https://documentation.lastradainternational.org/lisdocs/624%20migrant_workers_1007.pdf. [cit. 01.05.2022].

MACGREGOR, M., 2019. *Germany: Sick without papers*. Info Migrants, 2019.

[online] Available on the Internet: <https://www.infomigrants.net/en/post/20743/germany-sick-without-papers> [cit. 07.05.2022].

Médecins du Monde. Our Programs in France. Cedex, France: Médecins du Monde est membre de l'Alliance Urgences. [online] Available on the Internet: <https://www.medecinsdumonde.org/en/countries/europe/france> [cit. 11.05.2022].

Medzinárodný dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a ich rodinných príslušníkov (ICRMW)

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

Migrant integration policy index, 2020. *Major differences emerge in immigrants' healthcare coverage and ability to access services between countries*. Migrant Integration Policy Index 2020 Solano, Giacomo and Huddleston, Thomas, 2020. ISBN 978-84-92511-83-9. [online] Available on the Internet: <https://www.mipex.eu/health> [cit. 05.05.2022].

Ministerstvo zdravotníctva SR, 2020. *Lekárske ošetrovanie cudzinca v Slovenskej republike*. Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou, 2020. [online] Dostupné na internete: https://www.slovensko.sk/sk/zivotne-situacie/zivotna-situacia/_lekarske-osetrenie-cudzinca-v/ [cit. 02.05.2022].

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2011. *Rights of migrant workers in Europe* [online] Dostupné na internete: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

Organizácia Spojených národov, 2005. *Dohovor o právach dieťaťa. Zaobchádzanie s deťmi bez sprievodu a s deťmi odlúčenými od rodičov mimo krajiny ich pôvodu*. [online] dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/konzultacne-organy/rada-vlady-sr-ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu->

rovnost/vybor-deti-mladez/dokumenty/vseobecny-komentar-c-6-prava-deti-bez-sprievodu.pdf [cit. 03.05.2022].

PICUM, 2008. Undocumented Children in Europe:

Invisible Victims of Immigration Restrictions. [online] Dostupné na internete: <https://resource-centre-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/3784.pdf> [cit. 08.05.2022].

PLAETEVOET, R., SIDOTI, M. 2010. Ratification of the UN Migrant Workers Convention in the European Union: Survey on the Positions of Governments and Civil Society Actors. Available online: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/ratification-un-migrant-workers-convention-european-union-survey-positions_en . [cit. 01.05.2022].

Platform for international cooperation in undocumented migrants, 2012.

Undocumented Children: Barriers to Accessing Social Rights in Europe. UN Committee on the Rights of the Child. [online] Available on the Internet: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2012/Submissions/PICUM.pdf> [cit. 08.05.2022].

Priebežný stav plnenia odporúčaní adresovaných Slovenskej republike v rámci 2. kola univerzálneho periodického hodnotenia predkladaný v polovici hodnotiaceho cyklu, Máj 2016. Available online: https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://www.slovlex.sk/legislativne-procesy%3Fp_p_id%3DprocessDetail_WAR_portlet%26p_p_lifecycle%3D2%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_cacheability%3DcacheLevelPage%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1%26_processDetail_WAR_portlet%26fileCooaddr%3DCOO.2145.1000.3.1365637%26_processDetail_WAR_portlet%26file%3Dspr%25C3%25A1va.doc%26_processDetail_WAR_portlet%26action%3DgetFile&ved=2ahUKEwi1I9f-

[3d_2AhVPs4sKHTDdC_EQFnoECAgQAg&usg=AOvVaw3ppgj4GhZH86bAkOl5tezL](#) [cit. 01.05.2022].

Prípád Defence for Children International (DCI) proti Belgicku. [online] Dostupné na internete: [DeIdentifier":\["cc-69-2011-dmerits-en"\]](#) [cit. 03.05.2022].

Prípád *Médecins du Monde – International v. France* (67/2011). [online] Dostupné na internete: [https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],\[%22ESCDcIdentifier%22:\[%22cc-67-2011-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],[%22ESCDcIdentifier%22:[%22cc-67-2011-dmerits-en%22]}) bod 128 [cit. 03.05.2022].

Prístup nelegálnych migrantov k zdravotnej starostlivosti. Otázka na ústne zodpovedanie O-000313/2011; článok 115 rokovacieho poriadku; 30. november 2011. Európsky parlament. [online] Dostupné na Internet: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/O-7-2011-000313_SK.html [cit. 07.05.2022].

Smernica 2009/50/ES – podmienky vstupu a pobytu štátnych príslušníkov krajín mimo EÚ na účely vysokokvalifikovaného zamestnania

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/115/ES zo 16. decembra 2008 o

spoločných normách a postupoch členských štátov na účely návratu štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na ich území

Smernica Rady 2003/86/ES o práve na zlúčenie rodiny

Smernica Rady 2003/109/ES z 25. novembra 2003 o právnom postavení štátnych príslušníkov tretích krajín, ktoré sú osobami s dlhodobým pobytom

SMITH, A., 2021. Access to the COVID-19 vaccines for undocumented people in the EU: Trends and emerging promising practices. Platform for international cooperation in undocumented migrants, 2021. [online] Available on the Internet:

<https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/4.%20Presentation%20by%20Platform%20for%20International%20Cooperation%20on%20Undocumented%20Migrants%20%28PICUM%29.pdf> [cit. 08.05.2022]

Spanish Constitution of 1978 and Law 2/2009 Law 2/2009. Ley Orgánica 2/2009, de

11 de diciembre, de reforma de la Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social. [en línea] Disponible en internet: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2009-19949> [cit. 01.05.2022].

STAVROS, S., 2020. A personal-data firewall between enforcement and services: a

pan-European approach. Oxford: Head of the Office of the SG's SRSG on Migration and Refugees

of the Council of Europe, 2020. [online] Available on the Internet: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/AA17-Stavros.pdf> [cit. 10.05.2022].

SUESS, A. a kol. 2014. The right of access to health care for undocumented migrants:

a revision of comparative analysis in the European context. European Journal of Public Health, Volume 24, 2014. [online] Dostupné na internete: <https://academic.oup.com/eurpub/article/24/5/712/2837320?login=false> [cit. 01.05.2022].

TOUZENIS, K., SIRONI, A. 2013. Current challenges in the implementation of the UN International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Belgium: Directorate-General for External Policies of the Union. ISBN: 978-92-823-4685-3. [online]

Dostupné na internete:

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/433715/EXP_O-DROI_ET%282013%29433715_EN.pdf. [cit. 01.05.2022].

Usnesení č. 2/1993 Sb. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

UNESCO, 2018. The status of the right to education of migrants: International legal framework, remaining barriers at national level and good examples of states' implementation [online] Available on the Internet: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000265927&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_7f4b4676-9c26-4659-9c66-6bf9862037cd%3F_%3D265927eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000265927/PDF/265927eng.pdf#%5B%7B%22num%22%3A74%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C54%2C410%2C0%5D [cit. 08.05.2022].

United Nations, 2018. *Background paper prepared for the 2019 Global Education Monitoring Report; Migration, displacement and education: Building bridges, not walls; The status of the right to education of migrants: International legal framework, remaining barriers at national level and good examples of states' implementation*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; Global Education Monitoring Report, 2018. [online] Available on the Internet: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000265927&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_7f4b4676-9c26-4659-9c66-6bf9862037cd%3F_%3D265927eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000265927/PDF/265927eng.pdf#%5B%7B%22num%22%3A74%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C54%2C410%2C0%5D [cit. 08.05.2022].

United Nations, 2019. *Promising Local Practices for the Enjoyment of the Right to Health by Migrants*. United Nations Human Rights Regional Office for

Europe, 2019. [online] Available on the Internet: <https://europe.ohchr.org/EN/Stories/Documents/RightToHealthForMigrants.pdf> [cit. 09.05.2022].

United Nations, 2020. *Rights of migrant workers in Europe*. Office of the High Commissioner. [online] Available on the Internet: https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/Migrant_Workers.pdf [cit. 01.05.2022].

United Nations. Principles and Guidelines, supported by practical guidance, on the human rights protection of migrants in vulnerable situations. Geneva, Switzerland: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. [online] Available on the Internet: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Migration/PrinciplesAndGuidelines.pdf> [cit. 11.05.2022].

UNHCR - UNICEF - IOM, 2019. *Access to Education for Refugee and Migrant Children in Europe*. [online] Available on the Internet: <https://www.unhcr.org/neu/wp-content/uploads/sites/15/2019/09/Access-to-education-europe-19.pdf> [cit. 08.05.2022].

Usmernenia EÚ pre presadzovanie a ochranu práv dieťaťa. [online] Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/poradne-organy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost-sr/vybor-deti-mladez/usmernenia-europskej-unie-pre-presadzovanie-a-ochranu-prav-dietata.pdf> [cit. 11.05.2022].

Uznesenie Európskeho parlamentu z 19. mája 2021 o ochrane ľudských práv a

vonkajšej migračnej politike EÚ (2020/2116(INI)). [online] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021IP0242&from=EN> alebo

https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_action_plan_on_human_rights_and_democracy_2020-2024.pdf [cit. 11.05.2022].

Uznesenie Európskeho parlamentu z 18. apríla 2018 o pokroku dosiahnutom v plnení globálnych paktov OSN o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii a o utečencoch (2018/2642(RSP)). [online] Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0118_SK.html [cit. 11.05.2022].

Všeobecná deklarácia ľudských práv

Výbor pre práva dieťaťa, 2016. Záverečné odporúčania ku Konsolidovanej tretej, štvrtej a piatej periodickej správe Slovenska. [online] Dostupné na internet

https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/konzultacne-organy/rada-vlady-sr-ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodov-rovnost/vybor-deti-mladez/dokumenty/crc_c_svk_co_3-5_24197_e_sk_preklad.pdf [cit. 01.05.2022].

Zákon č. 20/1966 Zb. Zákon o péči o zdraví ľudu ČR

BUDÚCNOSŤ PRÁVA V OBLASTI UMELEJ REPRODUKCIE – SMEROVANIE V ÉRE BIOTECHNOLOGICKÉHO POKROKU

THE FUTURE OF LAW IN THE FIELD OF ASSISTED REPRODUCTION – DIRECTION IN THE ERA OF BIOTECHNOLOGICAL ADVANCEMENT

Lilla Garayová¹

Abstrakt

Článok sa zaoberá prelomovými výzvami, ktorým čelí rodinné právo v dôsledku rýchleho rozvoja reprodukčných technológií. Tradičné právne koncepty materstva a otcovstva, postavené na biologických princípoch, sú čoraz častejšie konfrontované s realitou technológií ako oplodnenie in vitro, darcovstvo gamét, náhradné materstvo, mitochondriálna terapia či in vitro gametogenéza. Autorka analyzuje, ako tieto inovácie narúšajú ustálené právne pravidlá, spochybňujú zaužívané kategórie rodičovstva a vyvolávajú nové právne, etické a spoločenské otázky – predovšetkým v oblasti určovania právneho rodičovstva, ochrany práv detí a právnej istoty v cezhraničných situáciách.

Text sa venuje nedostatkom súčasných legislatívnych rámcov, ktoré často reagujú pomaly, nekoordinovane a nedostatočne, čo vedie k právnym

¹ Lilla Garayová, prodekanka, docentka, Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, lilla.garayova@paneurouni.com, ORCID: 0000-0002-7999-4823.

vákuám, reprodukčnému turizmu a tzv. „krívajúcemu rodičovstvu“. Zvlášť dôraz sa kladie na potrebu reflektovať právo dieťaťa poznať svoj pôvod a byť vychovávané v stabilnom právnom vzťahu. Článok podáva systematickú analýzu aktuálneho stavu legislatív, technologického pokroku a etických implikácií, pričom predstavuje možné scenáre budúceho vývoja a návrhy de lege ferenda. Tie smerujú k transformácii právneho poriadku tak, aby zodpovedal novej realite reprodukcie 21. storočia a zároveň chránil ľudskú dôstojnosť, rovnosť a najlepší záujem dieťaťa ako ústrednú hodnotu.

Kľúčové slová:

rodinné právo, asistovaná reprodukcia, náhradné materstvo, in vitro gametogenéza, rodičovstvo, práva dieťaťa, reprodukčné technológie, právo poznať svoj pôvod, právna istota, bioetika, reprodukčný turizmus, de lege ferenda, identita rodiča

1. Úvod

Technologický pokrok v oblasti reprodukčnej medicíny zásadne mení spôsob, akým prichádzajú na svet deti, a s tým aj naše chápanie rodičovstva a rodiny. Tradičné predstavy, formované po stáročia stabilnými normami a princípmi, sa dostávajú do kolízie s novými možnosťami, ktoré ponúka súčasná veda. Rodinné právo tak stojí na rázcestí – čelí jednému z najvýznamnejších období transformácie vo svojej histórii.

Väčšina právnych poriadkov doposiaľ zotrvávala pri klasickej rímskoprávnej zásade mater semper certa est, pater incertus est – matka je vždy istá (ako žena, ktorá dieťa porodila), zatiaľ čo otcovstvo bolo tradične odvodené z právnych domnienok, napríklad z manželstva matky. Tento koncept predpokladal, že materstvo je nepochybné, keďže súvisí s biologickým pôrodom, kým otcovstvo si vyžadovalo právne ukotvenie v sociálnych alebo právnych vzťahoch.

Dnes však vstupujeme do éry prelomových vedeckých inovácií, ktoré menia samotnú podstatu rodinných väzieb. Technológie ako mimotelové oplodnenie (IVF), transplantácia maternice či vývoj pohlavných buniek z kmeňových buniek posúvajú hranice ľudskej reprodukcie a zároveň otvárajú zložité právne, etické a filozofické otázky. Kľúčovou z nich je identita právneho rodiča: koho právo považuje za matku a otca dieťaťa v situáciách, keď biologická, genetická, sociálna a právna realita nestoja v súlade?

Súčasný legislatívny rámec často nedokáže ponúknuť jednoznačné a konzistentné odpovede. Práve rodinné právo zažíva jednu z najprudších dynamík zmien v rámci celého právneho systému. Nové formy rodičovstva, vznikajúce za asistencie biotechnológií, súčasne narážajú na prirodzenú tendenciu zákonodarcu zachovať stabilitu, predvídateľnosť a právnu istotu. Výsledkom je rastúce napätie medzi dynamikou spoločenských a vedeckých zmien a zotrvačnosťou právnych systémov – napätie, ktorému musí moderné právo čeliť s väčšou flexibilitou, otvorenosťou a ochotou prehodnotiť niektoré zo svojich základných dogiem. Tento článok sa venuje prepojeniu práva, etiky a dynamicky sa rozvíjajúcich biotechnológií v oblasti reprodukcie. Jeho ambíciou je analyzovať, akým spôsobom nové reprodukčné technológie narúšajú tradičné právne koncepcie rodičovstva a rodiny, identifikovať kľúčové právne výzvy, ktoré z týchto zmien vyplývajú, a zhodnotiť etické a spoločenské implikácie, ktoré ich sprevádzajú. Súčasne sa článok pokúsi načrtnúť možné smerovanie budúceho vývoja a formulovať odporúčania, ako by sa mal právny poriadok transformovať, aby adekvátne reagoval na novú realitu, pričom dôraz bude kladený na ochranu práv všetkých dotknutých subjektov – osobitne detí ako najzraniteľnejších účastníkov reprodukčného procesu.

V súlade s tým štúdia systematicky rozpracúva štyri tematické okruhy:

(1) existujúce legislatívne rámce upravujúce oblasť asistovanej reprodukcie, ich limity a potrebu ich revízie;

(2) aktuálny stav a perspektívy technologického pokroku v reprodukcii – vrátane inovátnych metód ako in vitro gametogenéza či transplantácia maternice;

(3) etické otázky a spoločenské dopady týchto technológií, od problematiky autonómie jednotlivca, cez práva dieťaťa až po rodové a rovnostárske aspekty;

a napokon

(4) úvahy o možných scenároch vývoja, vrátane alternatívnych modelov určovania právneho rodičovstva v kontexte 21. storočia.

Záver štúdie bude venovaný návrhom de lege ferenda – odporúčaniam na reformu právnej úpravy reprodukčných technológií tak, aby reflektovala aktuálny vedecko-technologický vývoj, zároveň však bola pevne zakotvená v hodnotách ochrany ľudskej dôstojnosti a najlepšieho záujmu dieťaťa.

2. Kľúčové právne otázky v oblasti umelej reprodukcie

Jednou z prvých výziev, na ktorú narážame pri analýze rodinného práva v kontexte moderných reprodukčných technológií, je absencia jasnej a jednotnej definície pojmu „rodina“ v právnych predpisoch. Hoci medzinárodné aj vnútroštátne právne nástroje často deklarujú záväzok chrániť rodinu a rodinný život, zriedkavo – ak vôbec – presne vymedzujú, čo pod týmto pojmom rozumejú. Táto nejednoznačnosť nie je výsledkom nedbalosti, ale skôr dôsledkom pluralizmu rodinných foriem, ktoré sa vyvíjali v rôznych kultúrnych, historických a spoločenských kontextoch. Všeobecná deklarácia ľudských práv z roku 1948² či neskoršie Medzinárodné pakt o občianskych a politických

² Organizácia Spojených národov. (1948). Všeobecná deklarácia ľudských práv [Universal Declaration of Human Rights]. OSN. Dostupné na: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [cit. 2025-03-17].

právach³ a o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach⁴ síce zdôrazňujú právo založiť rodinu a potrebu jej ochrany, no pojem rodiny ponechávajú otvorený výkladu podľa odlišných kultúrnych, sociálnych a právnych noriem. Podobne Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (EDLP)⁵ garantuje v článku 8 právo na rešpektovanie rodinného a súkromného života, avšak bez toho, aby definoval, kto presne tvorí „rodinu“. V praxi tak pojem rodiny zahŕňa nielen tradičný model manželského páru s deťmi, ale aj jednorodičovské domácnosti, nezosobášené páry, pestúnske či adoptívne rodiny, ako aj „netradičné“ formy rodiny, ktoré prinášajú práve asistované reprodukčné technológie (napríklad rodiny s deťmi narodenými náhradnou matkou, rodiny s rodičmi rovnakého pohlavia, atď.).

Absencia jednotnej definície rodiny má právne dôsledky. Znamená to, že ochrana rodinného života garantovaná napríklad medzinárodnými dokumentmi musí byť pružná a uplatniteľná na rôzne formy spolužitia. No pre národné zákonodarstvá tiež znamená, že majú pomerne široký priestor určovať, aké rodinné väzby uznajú a ochrania. V krajine s konzervatívnejšou legislatívou tak niektoré moderné formy rodiny nemusia mať plné právne uznanie – napríklad dvojica rovnakého pohlavia s dieťaťom počatým umelým oplodnením nemusí byť uznaná ako rodičia tohto dieťaťa v jurisdikcii, ktorá neumožňuje registrované partnerstvá alebo rodičovstvo párov rovnakého pohlavia. Inými

³ Organizácia Spojených národov. (1966). Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach [International Covenant on Civil and Political Rights]. OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> [cit. 2025-03-17].

⁴ Organizácia Spojených národov. (1966). Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> [cit. 2025-03-17].

⁵ Rada Európy. (1950). Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd [European Convention on Human Rights]. Rada Európy. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf [cit. 2025-03-17].

slovami, kým medzinárodné právo stanovuje minimálne štandardy ochrany (ako napr. že nikomu sa nesmie svojvoľne zasahovať do rodinného života podľa čl. 8 EDLP), konkrétne pravidlá určovania rodičovstva a rodinného statusu sú v kompetencii jednotlivých štátov.

2.1 Tradičné právne princípy vs. nové reality reprodukcie

Národné rodinné právo väčšiny krajín je historicky založené na biologických východiskách reprodukcie. Ako sme už spomenuli, dlhodobo platilo, že matkou dieťaťa je žena, ktorá ho porodila a otcom spravidla muž, ktorý splodil dieťa (resp. manžel matky). Napríklad slovenský Zákon o rodine (č. 36/2005 Z.z.) v §82 ods. 1 výslovne stanovuje, že „*matkou dieťaťa je žena, ktorá dieťa porodila.*“⁶ Dohody, ktoré by ustanovovali materstvo inak (napríklad v prospech inej ženy), sú podľa zákona neplatné. Obdobné ustanovenia nájdeme v právnych poriadkoch mnohých krajín, čo odráža spomínanú rímskoprávnú zásadu *mater semper certa est*. V praxi tento princíp znemožňuje legálne uznať inú ženu za matku namiesto tej, ktorá dieťa vynosila – čo je priamy konflikt s inštitútom náhradného materstva (surogácie). Rovnako tradičné rámce obsahujú domnienky otcovstva viazané na biologické spojenie muža s dieťaťom (napr. manžel matky sa považuje za otca, pokiaľ nie je dokázaný opak, prípadne určenie otcovstva na základe genetických testov).

Tieto tradičné zásady poskytovali po dlhý čas právnu istotu, no vychádzajú z predpokladu, že každé dieťa sa narodí prirodzenou cestou (počatím pohlavným stykom muža a ženy a narodením z tela matky). Asistovaná reprodukcia však priniesla nové situácie, ktoré tento jednoduchý model narušajú. Už oplodnenie in vitro (IVF) s darcovskými spermiami či vajíčkom znamená, že genetický rodič dieťaťa môže byť iná osoba než tá, ktorá dieťa porodila alebo ktorá ho bude vychovávať. Napríklad pri darovaní spermií zákon v mnohých krajinách stanovuje, že darca nie je a nebude považovaný za otca

⁶ Slovenská republika. (2005). Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov [Act No. 36/2005 Coll. on Family and on Amendments and Supplements to Certain Acts]. Národná rada Slovenskej republiky. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/36/> [cit. 2025-03-17].

dieťaťa; otcom je manžel matky alebo jej partner, ktorý s umelým oplodnením súhlasil. Podobne pri darovaní vajíčka a náhradnom vynosení genetického dieťaťa inou ženou narážame na situáciu, že biologická (genetická) matka a gestačná matka (rodička) nie sú tá istá osoba. Tradičné pravidlo však pripúšťa iba jednu matku – tú, ktorá porodila.

Tieto konflikty už reálne nastávajú a právne systémy na ne reagujú rôzne. Niektoré jurisdikcie uznávajú výnimky z princípu *mater semper certa est*, najmä v prípade náhradného materstva na základe súhlasu. Iné, ako napríklad Slovensko, trvajú na uvedenej zásade striktne, čím náhradné materstvo nepripúšťajú – u nás je právne nemožné, aby súd priamo určil za matku inú ženu než rodičku, a akékoľvek zmluvy o náhradnom materstve sú neplatné. Dôsledkom je, že bezdetné páry zo Slovenska odchádzajú za náhradnými matkami do zahraničia, čo však prináša komplikácie pri uznávaní rodičovstva späť doma (dieťa narodené v cudzine náhradnou matkou nemusí mať v SR automaticky uznaných objednávateľov ako rodičov). Tak vzniká stav, ktorý sa v literatúre označuje ako *“limping legal parenthood”* – “krívajúce” (neúplné) rodičovstvo: dieťa má právnych rodičov v jednej krajine, ale nie v druhej. Podobný problém nastáva aj u párov rovnakého pohlavia, ktoré si dajú v cudzine počať dieťa (či už prostredníctvom darcov alebo náhradných matiek) – po návrate do vlasti im právny poriadok nemusí oboch uznať za rodičov (často uznan len biologického otca, kým druhého partnera ignoruje). To očividne poškodzuje práva dieťaťa, ktoré môže zostať právne “napoly” sirotou, hoci fakticky vyrastá v milujúcej rodine. Európsky súd pre ľudské práva na tento problém opakovane poukázal a vyžaduje, aby štáty zabezpečili spôsob uznania právneho rodičovstva pre deti narodené pomocou náhradného materstva, aspoň vo vzťahu k biologickému rodičovi.⁷ Inými slovami, záujem a identita dieťaťa majú mať

⁷ Abolition des Mères Porteuses. (2024). Niekoľko argumentov proti regulácii a harmonizácii náhradného materstva Haagskou konferenciou pre medzinárodné právo súkromné [Some points against regulation & harmonisation of surrogacy by the Hague Conference on Private International Law]. Dostupné na: <https://abolition-ms.org/en/news/some-points-against-regulation-harmonisation-of-surrogacy-by-the-hague-conference-on-private-international-law> [cit. 2025-03-17].

prednosť pred abstraktnými princípmi – dieťa nemôže niesť následky právneho vakua len preto, že sa narodilo netradičným spôsobom.

Okrem náhradného materstva nastoľujú otázniky aj ďalšie bežne využívané metódy asistovanej reprodukcie. Darcovstvo pohlavných buniek (spermii či vajíčok) je dnes pomerne bežné a legislatívy museli riešiť, či a ako sa v rodnom liste dieťaťa objaví genetický prispievateľ. Vo väčšine štátov platí, že darcovia gamét nemajú právne postavenie rodiča, ak bol splnený právny postup darovania (dobrovoľný súhlas s darcovstvom v zdravotníckom zariadení). Tým sa predíde nárokom darcu na dieťa, ale aj nárokom dieťaťa voči darcovi. Na druhej strane, práva dieťaťa v tomto kontexte viedli k diskusii o anonymite darcovstva – či má dieťa právo poznať svoj biologický pôvod. Medzinárodné právo, konkrétne Dohovor o právach dieťaťa (1989)⁸ v článku 7 uznáva, že dieťa má právo, pokiaľ je to možné, poznať svojich rodičov a byť nimi vychovávané. Otázkou zostáva, či pojem „rodičia“ zahŕňa aj biologických (genetických) rodičov, ak títo v právnom zmysle rodičmi nie sú. Viaceré krajiny (napr. Spojené kráľovstvo, Švédsko, Nórsko, Holandsko) zrušili anonymitu darcov – dieťa po dosiahnutí určitého veku (typicky 18 rokov) má zákonné právo získať informáciu o identite biologického darcu spermii či vajíčka. Cieľom je naplniť právo poznať svoj pôvod a predísť psychologickým problémom spojeným s nevedomosťou. Iné štáty, naopak, naďalej chránia anonymitu darcov s argumentom, že inak by nebol dostatok darcov a že sociálne (vychovávajúce) rodičovstvo má mať prednosť. Tento rozpor dokazuje, že právne systémy sa ešte nezhodli, ako najlepšie vyvážiť právo dieťaťa na identitu a právo rodičov (či darcov) na súkromie v kontexte asistovanej reprodukcie.

2.2 Nedostatky súčasných legislatív a potreba reformy

Z uvedeného vyplýva, že súčasné legislatívne rámce v oblasti rodinného práva často nestíhajú reagovať na výzvy, ktoré prináša moderná reprodukčná medicína. Pravidlá bývajú fragmentované, nejednotné a niekedy

⁸ Organizácia Spojených národov. (1989). Dohovor o právach dieťaťa [Convention on the Rights of the Child]. OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> [cit. 2025-03-17].

poskytujú nekonzistentné či dokonca neférové riešenia. Mnohé právne úpravy boli prijaté reaktívne – teda ako odpoveď na už existujúce problémy či tlaky (napríklad povolenie IVF, úprava darcovstva, či čiastkové riešenia náhradného materstva), namiesto toho, aby boli proaktívne a s predstihom nastavili princípy pre budúce situácie. Táto oneskorená adaptácia spôsobuje, že medicínske inovácie neraz predbiehajú zákon. Výsledkom sú právne vákuá alebo obchádzanie zákona (napr. spomínaná prax vycestovania za náhradnou matkou do krajiny, kde je to legálne).

Nedostatky legislatívy sa prejavujú aj v tom, že zákony rôznych krajín sa od seba výrazne líšia – od veľmi liberálnych prístupov (umožňujúcich takmer všetky formy asistovanej reprodukcie vrátane komerčného náhradného materstva či uchovania embryí dlhé roky) až po veľmi reštriktívne (zakazujúcich aj darcovstvo vajíčok, obmedzujúcich IVF len na manželské heterosexuálne páry atď.). Táto nejednotnosť umožňuje tzv. reprodukčný turizmus – ľudia z krajín so striktnými zákonmi cestujú do zahraničia za dostupnejšou liečbou neplodnosti či službami, ktoré doma nemôžu dostať. Okrem etických otázok to vyvoláva zložité právne otázky kolízneho práva: Ktoré právo sa uplatní na určovanie rodičovstva, ak dieťa počaté v zahraničí priniesť späť domov? Budú doma uznané zmluvy a súhlasy podpísané v cudzine? Tieto otázky momentálne nemajú jednotné odpovede. Na medzinárodnej úrovni prebieha snaha o riešenie – Haagska konferencia medzinárodného práva súkromného už niekoľko rokov pracuje na návrhu dohovoru o uznávaní rodičovstva vrátane rodičovstva dosiahnutého náhradným materstvom. Cieľom je predísť situáciám, že deti zostanú bez štátneho občianstva či bez právne uznaných rodičov kvôli rozdielom v národných právnych úpravách. Niektoré štáty a organizácie však majú voči takémuto dohovoru výhrady – poukazujú na riziko, že by legitimizoval komerčné náhradné materstvo a nedostatočne chránil práva žien a detí. Ide teda o citlivú tému, kde medzinárodná zhoda zatiaľ neexistuje.

V rámci Európskej únie vidieť iniciatívy zamerané na vzájomné uznávanie rodičovstva medzi členskými štátmi. Európska komisia koncom roka 2022 predložila návrh nariadenia, ktoré by zaručilo, že rodičovstvo ustanovené

v jednom členskom štáte bude uznané aj v ostatných.⁹ Táto iniciatíva sleduje predovšetkým ochranu detí v situáciách, keď sa rodina presťahuje v rámci EÚ – aby si dieťa zachovalo právne väzby na svojich rodičov bez ohľadu na štát, v ktorom sa nachádza.¹⁰ Návrh výslovne počíta aj s uznávaním rodičovstva pre deti s dvomi rodičmi rovnakého pohlavia alebo pre deti adoptované jedným z rodičov partnera. Hoci ide o kroku vpred pre tzv. „dúhové rodiny“, niektoré členské štáty sú voči nemu skeptické – najmä tie, ktoré samy neumožňujú manželstvá či partnerstvá osôb rovnakého pohlavia alebo náhradné materstvo. Diskusia preto naďalej prebieha a nie je isté, v akej podobe (ak vôbec) bude toto nariadenie prijaté. Jasné však je, že potreba právnej reformy v oblasti umelej reprodukcie je nevyhnutná a naliehavá. Už dnes stoja zákonodarcovia pred otázkou: Aké princípy by mali v 21. storočí tvoriť základ určovania rodičovstva? Ako definovať, kto je rodič, v svete kde genetické, gestačné a sociálne rodičovské úlohy môžu byť oddelené? Odpovede na tieto otázky budú naznačené v poslednej časti kapitoly venovanej budúcim scenárom a reformám. Ešte predtým sa však pozrime bližšie na samotné technológie umelej reprodukcie a na to, aké nové možnosti a problémy prinášajú.

3. Technologický pokrok v oblasti reprodukcie

Moderné reprodukčné technológie sa vyvíjajú mimoriadne rýchlo. Od priekopníckej éry prvého dieťaťa zo skúmavky v roku 1978 sme pokročili

⁹ Európska komisia. (2022). Návrh nariadenia o uznávaní rodičovstva [Proposal for a Regulation on the Recognition of Parenthood]. COM(2022) 695 final. Predložené 7. decembra 2022. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/746632/IPOL_STU\(2023\)746632\(SUM01\)_SK.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/746632/IPOL_STU(2023)746632(SUM01)_SK.pdf) (citované 15. marca 2025).

¹⁰ Autorka tejto kapitoly, Lilla Garayová, v roku 2022 bola národnou spravodajkyňou za Slovensko pre Európsku komisiu pre prípravu posúdenia vplyvu možnej legislatívnej iniciatívy Únie o uznávaní rodičovstva medzi členskými štátmi, ktorej výsledkom bol návrh nariadenia Rady o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní rozhodnutí a prijímaní verejných listín vo veciach rodičovstva a o vytvorení európskeho osvedčenia o rodičovstve.

k metódam, o ktorých sa donedávna uvažovalo len v rovine sci-fi. Tieto technológie možno rozdeliť na dve skupiny: dnes už pomerne etablované metódy asistovanej reprodukcie, ktoré sa bežne využívajú (ako *oplodnenie in vitro*, *darcovstvo gamét*, či *náhradné materstvo*), a novšie, experimentálne alebo perspektívne metódy, ktoré sa zatiaľ nachádzajú vo fáze výskumu či prvých klinických úspechov (ako *in vitro* *gametogenéza*, *transplantácia maternice*, *ektogenéza* a ďalšie). V tejto časti priblížime hlavné technologické novinky a vysvetlíme, v čom spočívajú a aké právne dôsledky so sebou prinášajú.

3.1 Zavedené metódy asistovanej reprodukcie

Oplodnenie *in vitro* (IVF) – oplodnenie ľudského vajíčka spermiou mimo tela (v laboratóriu) a následný prenos vzniknutého embrya do maternice – je už desaťročia bežnou súčasťou liečby neplodnosti. Za vyše 40 rokov existencie tejto metódy sa narodili milióny detí počatých „v skúmavke“. ¹¹ IVF ako také spochybnilo predstavu, že k počatiu je nevyhnutný pohlavný styk; odsunulo akt oplodnenia z intímnej sféry do lekárskeho prostredia. Právo muselo reagovať na otázky ako: Kto sú rodičia dieťaťa narodeného z IVF? – najmä ak sa využili darované gaméty. Tiež bolo potrebné upraviť nakladanie s embryami *in vitro* – koľko embryí možno vytvoriť, ako dlho ich možno uchovávať zmrazené, čo s nadpočetnými embryami, ktoré sa nevyužijú na prenos do maternice? Tieto otázky riešia špecifické zákony o asistovanej reprodukcii alebo o biomedicíne v mnohých krajinách. Napríklad vo Veľkej Británii už v 1990 prijali zákon (HFE Act), ktorý zaviedol licencovanie IVF kliník a zákaz tvorby embryí na iné než povolené účely. ¹² Mnohé štáty stanovili maximálnu lehotu uchovania embryí (napr. 5 či 10 rokov) a po jej uplynutí sa

¹¹ Parlamentné zhromaždenie Rady Európy. (2019, 12. apríl). Rozprava zo dňa 12. apríla 2019 (18. zasadnutie) [Assembly debate on 12 April 2019 (18th Sitting)]. In Dok. 14835, Správa Výboru pre sociálne veci, zdravie a udržateľný rozvoj, spravodajkyňa: Petra De Sutter; Dok. 14854, Stanovisko Výboru pre právne záležitosti a ľudské práva, spravodajca: Pierre-Alain Fridez. Rada Európy.

¹² Spojené kráľovstvo. (1990). Zákon o ľudskej fertilizácii a embryológii z roku 1990 [Human Fertilisation and Embryology Act 1990], kapitola 37. Dostupné na: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/contents> (citované 15. marca 2025).

embryá musia zničiť alebo darovať na výskum, ak si ich rodičia neprajú použiť. Právny status embrya *in vitro* je citlivá otázka – spravidla mu nie je priznaná subjektivita (právna), hoci napr. v Poľsku alebo v USA niektoré hlasy žiadajú považovať embryo za nenarodené dieťa s nárokmi na ochranu. Väčšina európskych krajín však volí strednú cestu, kde embryo má špecifický status hodný úcty, ale nie plnú právnu subjektivitu.

Darcovstvo spermií a vajíčok je ďalšou rutinnou súčasťou asistovanej reprodukcie. Umožňuje prekonať neplodnosť jedného z partnerov (alebo oboch, ak sa daruje embryo), ale zároveň komplikuje určenie rodičovstva. Právo obvykle stojí na zásade, že súhlas partnera s umelým oplodnením jeho polovičky vylučuje možnosť, aby bol za otca považovaný niekto iný (t.j. darca). Rovnako žena, ktorá porodí dieťa z darovaného vajíčka, je právne matkou, nie dárkyňa. Tieto pravidlá zavádzajú rozdiel medzi genetickým a právnym rodičovstvom – čo je pomerne nový jav. Ako sme zmienili, nastoľuje to otázku práva dieťaťa na poznanie svojho pôvodu, ktorú krajiny riešia odlišne (anonymné vs. neanonymné darcovstvo).

Zaujímavým špecifikom je darovanie embryí – ak pár, ktorý podstúpil IVF, už nevyužije všetky svoje vytvorené embryá, môže ich darovať inému neplodnému páru. Vtedy žiadny z budúcich vychovávajúcich rodičov nie je geneticky príbuzný s dieťaťom (genetickí rodičia sú anonymní darcovia embrya). Právne sa však adoptívne embryo zrovnoprávňuje s vlastným – prijímatelia sa po narodení dieťaťa stanú jeho plnohodnotnými rodičmi. Tieto situácie pripomínajú osvojenie (adopciu), avšak prebiehajú *pred* narodením dieťaťa, čo kladie dôraz na úmysel stať sa rodičom zo strany prijímateľov embrya.

Náhradné materstvo (surogácia) predstavuje snád' najviac kontroverznú zo zavedených metód. Ide o dohodu, kde žena (náhradná matka) vynosí dieťa pre inú osobu/pár. Rozlišujeme *tradičné* náhradné materstvo (surrogátka je aj genetickou matkou dieťaťa, lebo sa oplodní jej vlastné vajíčko, typicky insemináciou) a *gestačné* náhradné materstvo (surrogátka nemá genetický príspevok, iba vynosí embryo vytvorené z gamét objednávateľov či darcov). Gestačné je dnes častejšie, keďže IVF to umožňuje. Náhradné materstvo otvára Pandorinu skrinku právnych otázok: je zmluva o vynosení

dieťaťa právne vynúiteľná? Môže si náhradná matka rozmyslieť odovzdanie dieťaťa? Kto je zapísaný ako rodič pri narodení – surogátka (podľa tradičného pravidla) alebo objednávateľa? Mnoho štátov sveta zaujalo voči surogácii odmietavý postoj (úplný zákaz, často pod hrozbou sankcií). Iné ju povoľujú v nejakej forme – spravidla *altruistickú* (bezplatenú) náhradnú matku, napr. vo Veľkej Británii, Kanade, Austrálii. Ďalej sú krajiny, kde je aj komerčné náhradné materstvo legálne (niektoré štáty USA, Gruzínsko, Thajsko – hoci tam už obmedzili len na domácich občanov atď.).

Z pohľadu práva dieťaťa a ženy-nosičky je surogácia citlivá – kritici hovoria o komodifikácii (spredmetnení) ženského tela a dieťaťa, o potenciálnom vykorisťovaní chudobných žien. Zástancovia zas argumentujú autonómiou: žena má právo rozhodnúť sa, že pomôže iným mať dieťa, a neplodní majú právo založiť rodinu aj takouto cestou. Bez ohľadu na postoj, surogácia existuje (aj ilegálne) a deti sa takto rodia. Právo tak stojí pred dilemou, či a ako tento fenomén regulovať. V krajinách ako Spojené kráľovstvo právne matkou ostáva náhradná až do súdneho rozhodnutia po pôrode, ktorým sa dieťa prizná objednávateľom (tzv. *parental order*). Inde (napr. niektoré štáty USA, Grécko) je možná dohoda ešte pred narodením, na základe ktorej priamo objednávateľ(ia) budú zapísaní ako rodičia.

Vo viacerých štátoch Európy (vrátane Slovenska, Česka, Maďarska) však chýba akákoľvek právna úprava – náhradné materstvo nie je výslovne povolené, ale prax existuje v šedom priestore a status takto narodených detí sa rieši *ad hoc*. Budúcnosť právnej úpravy surogácie bude pravdepodobne smerovať k väčšej koordinácii: či už k vytvoreniu mechanizmu na uznávanie zahraničných rozhodnutí o rodičovstve, alebo eventuálne k nejakým medzinárodným štandardom ochrany všetkých zúčastnených. Vzhľadom na kontroverzie však cesta k dohode nebude ľahká.

3.2 Nové a experimentálne reprodukčné technológie

Popri uvedených zaužívaných metódach sa na obzore črtajú nové technológie, ktoré majú potenciál ešte zásadnejšie zmeniť koncept rodičovstva.

Niektoré už preukázali úspech aspoň v základných krokoch, iné sú zatiaľ vo fáze teoretických úvah.

In vitro gametogenéza (IVG): Ide o prelomový koncept, ktorý označuje proces vytvárania pohlavných buniek (spermii alebo vajíčok) *in vitro* – teda v laboratóriu – z iných buniek, najčastejšie z pluripotentných kmeňových buniek. Laicky povedané, cieľom je odobrať bunku (napr. kožnú) dospelého jedinca, preprogramovať ju na kmeňovú bunku schopnú ďalšieho vývoja, a potom ju stimulovať, aby sa z nej stala zrelá spermia alebo vajíčko. Táto predstava bola dlho hypotetická, no prvé úspechy na zvieratách naznačujú, že to možné je. V roku 2012 tím japonského vedca Hayashiho dokázal v myšom modeli vytvoriť životaschopné vajíčka z embryonálnych kmeňových buniek myši.¹³ Následne v roku 2016 sa podarilo inému tímu (Hikabe a kol.) preprogramovať dospelé kožné bunky myši na kmeňové bunky a tie potom diferencovať na vajíčka, ktoré boli oplodnené a vnesené do maternice – výsledkom bolo narodenie zdravých myších mláďat. Inými slovami, vedci vytvorili živé potomstvo z bunky kože.¹⁴ Nedávno, v roku 2023, tento výskum pokročil ešte ďalej: podarilo sa vytvoriť vajíčka z bunky samčej myši (s XY chromozómami), čiže doslova umožniť narodenie mláďat dvom otcom – bez genetickej matky.¹⁵ Sedem zdravých myší sa narodilo z embryí, kde vajíčko vzniklo z kožnej bunky samca a spermia od iného samca. Vedci tento prelom označili za revolučný, hoci zatiaľ s nízkou

¹³ Hayashi, K., & Saitou, M. (2013). Generovanie vajíčok z embryonálnych kmeňových buniek myši a indukovaných pluripotentných kmeňových buniek [Generation of eggs from mouse embryonic stem cells and induced pluripotent stem cells]. *Nature Protocols*, 8(8), 1513–1524. <https://doi.org/10.1038/nprot.2013.090>

¹⁴ Hikabe, O., Hamazaki, N., Nagamatsu, G., Obata, Y., Hirao, Y., Hamada, N., Shimamoto, S., Imamura, T., Nakashima, K., Saitou, M., & Hayashi, K. (2016). Rekonštitúcia celého cyklu ženskej zárodočnej línie myši in vitro [Reconstitution in vitro of the entire cycle of the mouse female germ line]. *Nature*, 539(7628), 299–303. <https://doi.org/10.1038/nature20104>

¹⁵ Murakami, K., Hamazaki, N., Hamada, N., Nagamatsu, G., Okamoto, I., Ohta, H., Nosaka, Y., Ishikura, Y., Kitajima, T. S., Semba, Y., Kunisaki, Y., Arai, F., Akashi, K., Saitou, M., Kato, K., & Hayashi, K. (2023). Generovanie funkčných oocytov z myších samcov in vitro [Generation of functional oocytes from male mice in vitro]. *Nature*, 615(7954), 900–906. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-05834-x>

úspešnosťou a len v zvieracom modeli.¹⁶ Potenciálne to však otvára nové možnosti, napríklad aby dvojica mužov (alebo teoreticky i jeden muž sám) mohli mať geneticky vlastné dieťa bez ženského vajíčka. Rovnako tak dvojica žien by mohla mať biologicky spoločné dieťa – jedna by poskytla bunku, z ktorej sa in vitro vytvorí spermia, ktorá oplodní vajíčko druhej partnerky. IVG tak ruší jednu z posledných bariér biologického rodičovstva pre neplodné páry či LGBT páry.

Právne a etické otázky IVG sú obrovské, hoci zatiaľ ide o technológiu v počiatočných (u ľudí nebol plne dokončený ani základný výskum). Kto by bol právnym rodičom dieťaťa, ak by pohlavné bunky vznikli z buniek inej osoby? Už dnes sa vedú debaty v súvislosti s príbuznými konceptmi: ak zomrie dievča a jej rodičia nechajú z jej tkaniva vytvoriť vajíčka, budú to vajíčka zosnulej dcéry – kto by mal právo ich použiť a kto by bol rodič dieťaťa, ktoré by sa z nich narodilo? Podobne, IVG teoreticky umožňuje vytvoriť gaméty z buniek viacerých osôb – napr. skombinovať genetický materiál troch či štyroch jedincov do jedného potomka, alebo naopak z jedného jedinca získať obe gaméty a vytvoriť embryá (*solo reprogenetika*).

Tieto scenáre narúšajú našu predstavu, že dieťa má vždy dvoch biologických rodičov. Dieťa by mohlo mať troch či viacerých genetických prispievateľov (napr. polovica chromozómov od osoby A, polovica od osoby B, plus mitochondriálna DNA od darcu C – čo mimochodom už nastalo pri tzv. mitochondriálnej náhrade, kde dieťa má “troch rodičov”, viď nižšie). Alebo by mohlo mať len jedného genetického rodiča (ak by napr. žena použila vlastnú bunku na vytvorenie spermií a oplodnila svoje vajíčko – čo je extrémna forma samoplozenia, geneticky blízka klonovaniu). Takéto možnosti stavajú súčasné právo pred nepoznané situácie: má mať dieťa narodené s jedným genetickým rodičom v rodnom liste len jedného rodiča? Alebo ak má troch genetických

¹⁶ Callaway, E. (2023). Myšiaci otcovia: Vedecký tím vytvoril vajíčka zo samčích buniek [Mouse dads: Scientists create eggs from male cells]. Nature. Dostupné na: <https://www.nature.com/articles/d41586-023-03922-6> [cit. 2025-03-17].

“rodičov”, majú byť všetci traja uznaní zákonom? Alebo len dvaja podľa výberu?

Aktuálne zákony nevedia na IVG reagovať, pretože ešte pred pár rokmi to znelo ako fikcia. Je teda zrejmé, že s rozvojom IVG bude potrebné prehodnotiť legálne definície rodičovstva a zrejme vytvoriť úplne nové pravidlá pre situácie, ktoré dnes nemajú precedens. Už teraz však možno povedať, že kľúčové bude zabezpečiť práva detí narodených týmito technikami – najmä právo poznať svoj pôvod (čo pri viacerých genetických prispievateľoch bude komplikované) a právo na stabilnú rodičovskú starostlivosť.

Mitochondriálna substitučná terapia (troj-rodičovské IVF): Kým úplná IVG je ešte budúcnosť, už dnes existuje špeciálna technika, ktorá kombinuje DNA od troch ľudí. Ide o postup vyvinutý na liečbu mitochondriálnych ochorení. Mitochondrie (energetické organely buniek) majú vlastnú malú DNA, ktorá sa dedí od matky. Ak má žena chybnú mitochondriálnu DNA, môže ju preniesť na deti a spôsobiť im vážne choroby. Riešením je vložiť jadro vajíčka tejto matky do darcovského vajíčka od inej ženy, ktoré má zdravé mitochondrie (a z ktorého bolo vyňaté vlastné jadro). Tak vznikne rekonštruované vajíčko obsahujúce genetický materiál matky (jadrová DNA), mitochondrie darkyne a to vajíčko sa oplodní spermiou otca. Dieťa, ktoré sa narodí, má tak genetický vklad troch osôb: *otca*, *matky* a malý zlomok od *druhej ženy* (darkyne mitochondrie). V médiách sa preto hovorí o „dieťaťati troch rodičov“. V praxi však právne systémy nepovažujú darkyňu mitochondrií za rodiča – je vnímaná skôr ako “darcovia tkaniva”. Napríklad Spojené kráľovstvo, ktoré ako prvé legalizovalo túto metódu (2015), výslovne upravuje, že darkyňa mitochondrií nenadobúda žiadne materské práva.¹⁷ Prvý takto počatý novorodenec vo Veľkej Británii sa narodil v roku 2023.¹⁸ Táto technológia nastavuje zaujímavý

¹⁷ Spojené kráľovstvo. (2015). Nariadenie o ľudskej fertilizácii a embryológii (Darcovstvo mitochondrií) 2015, SI 2015/572 [The Human Fertilisation and Embryology (Mitochondrial Donation) Regulations 2015, SI 2015/572]. Dostupné na: <https://www.legislation.gov.uk/ukdsi/2015/9780111125816> [cit. 2025-03-17].

¹⁸ Mole, B. (2023). Prvé deti v Spojenom kráľovstve sa narodili s DNA od troch rodičov [First U.K. children are born using DNA from three parents]. Scientific American.

precedens: zákon vedome redukuje počet legálnych rodičov na dvoch, aj keď geneticky sú traja. To naznačuje, že aj v budúcnosti, ak dôjde k možnostiam viac-genetického rodičovstva, môže byť tendencia obmedziť legálne rodičovstvo na maximálne dvoch a ostatných genetických prispievateľov kategorizovať ako darcov. Či je to v súlade s právom dieťaťa poznať svoj pôvod (najmä ak tretí prispievateľ nie je anonymný), ostane predmetom diskusie.

Transplantácia maternice: Táto technológia spája oblasť transplantáčnej chirurgie a reprodukcie. Prvý úspešný prípad, keď žena s transplantovanou maternicou porodila zdravé dieťa, sa odohral vo Švédsku v roku 2014.¹⁹ Odvtedy bolo vo svete vykonaných niekoľko desiatok transplantácií maternice, ktoré viedli k narodeniu dieťaťa – okolo roku 2021 už vyše 50 takýchto detí.²⁰ Transplantát môže pochádzať od žijúcej darkyne (často príbuznej) alebo z mŕtvej darkyne (prvý pôrod z maternice od mŕtvej darkyne nastal v Brazílii v 2017).²¹ Ide o mimoriadne náročný lekársky zákrok, kde

Dostupné na: <https://www.scientificamerican.com/article/first-u-k-children-are-born-using-dna-from-three-parents/> [cit. 2025-03-17].

¹⁹ University of Gothenburg. (2023). Desaťročné výročie priekopníckej transplantácie maternice [Ten-year-old uterus transplantation pioneer]. University of Gothenburg News. Dostupné na: <https://www.gu.se/en/news/ten-year-old-uterus-transplantation-pioneer> [cit. 2025-03-17].

²⁰ Johannesson, L., Richards, E., Reddy, V., et al. (2022). Prvých 5 rokov transplantácie maternice v USA: Správa z Konzorcia pre transplantáciu maternice v Spojených štátoch [The first 5 years of uterus transplant in the US: A report from the United States Uterus Transplant Consortium]. *JAMA Surgery*, 157(9), 790–797. <https://doi.org/10.1001/jamasurg.2022.2612>

²¹ Ejzenberg, D., Andraus, W., Mendes, L. R. B. C., Ducatti, L., Song, L., Tanigawa, R., Rocha-Santos, V., Macedo, M., Arantes, R., Soares, J. M., Salles, M. J. C., D'Albuquerque, L. A. C., & Serafini, P. C. (2018). Prvý pôrod po transplantácii maternice od mŕtvej darkyne: prípadová správa [Livebirth after uterus transplantation from a deceased donor: A case report]. *The Lancet*, 392(10165), 2697–2704. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31766-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31766-5)

príjemkyňa musí brať imunosupresíva, a spravidla sa po jednom či dvoch pôrodoch transplantovaná maternica opäť odstraňuje.

Právne implikácie tu na prvý pohľad nie sú také zložité ako pri IVG – žena s transplantovanou maternicou je biologickou matkou (geneticky aj gestačne) svojho dieťaťa, takže nie je pochybnosť o rodičovstve. Napriek tomu transplantácia maternice vyvoláva zaujímavé otázky v rovine rodových rolí a prístupu k liečbe. Umožňuje totiž rodenie deťom ženám, ktoré inak nemohli (napr. pre vrodenú absenciu maternice – syndróm MRKH).²² Zároveň však otvára hypotetickú možnosť, že v budúcnosti by mohla maternicu dostať aj transrodová žena (osoba narodená ako muž, ktorá prešla tranzíciou na ženu) alebo dokonca biologický muž. Z medicínskeho hľadiska zatiaľ nebol zdokumentovaný úspešný prípad transplantácie maternice u trans ženy, no vedecké tímy uvažujú, čo by to obnášalo. Ak by sa to podarilo, nastala by bezprecedentná situácia: osoba s XY chromozómami donosi dieťa. Právo by muselo reagovať na otázku, ako označiť rodiča, ktorý dieťa porodil, ale nie je geneticky ženského pohlavia. Ak je táto osoba právne uznaná ako žena (čo trans žena zvyčajne je, ak prešla právnou tranzíciou), potom zrejme bude vedená ako matka – hoci neposkytla vajíčko. Ak by však išlo o muža, ktorý by sa rozhodol vynosiť dieťa (čisto hypoteticky, napr. ak by lekárska veda umožnila implantovať maternicu mužovi bez tranzície), potom by to úplne rozrušilo tradičné kategórie “matka = žena, otec = muž”. Zrejme by bolo potrebné zaviesť neutrálne označenie „rodič – pôrodca“ či podobne.

Ešte pred takýmito extrémami však už dnes transplantácia maternice vyvoláva etické debaty: Je eticky prijateľné vystaviť darkyňu aj príjemkyňu rizikám veľkej operácie, ktorá nie je nevyhnutná pre záchranu života, ale len pre splnenie túžby po biologickom dieťati? Niektorí tvrdia, že áno, pretože neplodnosť výrazne znižuje kvalitu života a možnosť mať geneticky vlastné dieťa a zažiť tehotenstvo je významná súčasť identity mnohých žien. Iní poukazujú, že alternatíva v podobe náhradného materstva existuje (hoci pre niekoho neprijateľná) a tiež, že ide opäť o hra s prírodou. Právne je však zaujímavé, že transplantovaná maternica sa berie ako liečebný výkon, nie

²² Ibid.

odlišný spôsob reprodukcie – čiže dieťa sa rodí prirodzene (hoci maternica je darovaná). Zákony preto neriešia nič špeciálne v určovaní rodičovstva v týchto prípadoch. Napriek tomu možno očakávať, že právna terminológia do budúcnosti bude musieť reflektovať, ak by sa pôrody u transrodových žien stali realitou, aby nedošlo k popretiu ich rodičovského statusu.

Ektogenéza (umelá maternica): Najviac futuristickou, no reálne diskutovanou technológiou je kompletný vývoj embrya a plodu mimo ženského tela, v umelých podmienkach. V podstate by šlo o nahradenie maternice prístrojom, ktorý poskytne embryu všetko potrebné od oplodnenia až po pôrod – tzv. *umelý inkubátor* alebo *bio-vak*. Vedci už dosiahli *čiasťočnú* ektogenézu: v roku 2017 tím v USA úspešne udržal extrémne predčasne narodené jahniatka vo vyvinutom bio-vaku s umelým amniovým roztokom, kde jahniatka pokračovali vo vývoji takmer ako v maternici po dobu niekoľkých týždňov.²³

Tento experiment naznačil, že pre ľudské deti narodené veľmi predčasne (napr. v 5.-6. mesiaci tehotenstva) by mohla existovať v budúcnosti možnosť ich “donosiť” v laboratóriu, čím by sa zvýšila ich šanca na prežitie a zdravý vývoj.²⁴ K plnej ektogenéze (od prvého bunkového štádia) je však ešte ďaleko; ide o mimoriadne komplexný proces. Avšak ak by sa to podarilo, úplne by sa oddelila reprodukcia od ženského tela. Teoreticky by potom na počatie a narodenie dieťaťa nebolo potrebné, aby ktorákoľvek žena prešla tehotenstvom – stačilo by mať gaméty (či už prirodzené alebo vytvorené IVG) a použiť umelý inkubátor.

Dôsledky pre právo by boli prevratné. V prvom rade, odpadla by kategória “matka” v biologickom zmysle – žiadna žena by dieťa neporodila. To opäť naskočí otázku, kto je matka? Podľa tradičnej definície by dieťa nemalo

²³ Partridge, E., Davey, M., Hornick, M., et al. (2017). Extrauterinný systém na fyziologickú podporu extrémne predčasne narodených jahniat [An extra-uterine system to physiologically support the extreme premature lamb]. *Nature Communications*, 8, 15112. <https://doi.org/10.1038/ncomms15112>

²⁴ Ibid.

matku vôbec, ak sa nenarodí z tela ženy. Samozrejme, právne by bolo nevyhnutné stanoviť, kto sa zapíše ako rodič. Zrejme by to boli tí, čo iniciovali vznik dieťaťa (poskytli genetický materiál a súhlasili s ektogenezou) – čiže zamýšľaní rodičia. Ektogéza by tak mohla podporiť model pripisovania rodičovstva na základe úmyslu a dohody skôr než biologickej udalosti pôrodu. Súčasne by však nastali nevídané etické a právne spory: Napríklad, mohli by štáty namietat', že žena už nemá právo na potrat, lebo neželané tehotenstvo by sa dalo "presunúť" do umelého prostredia a plod donosiť mimo ňu (to by narážalo na práva ženy rozhodovať o svojom tele, ak by napr. musela proti svojej vôli plod odovzdať do inkubátora namiesto potratu). Ďalej, nastolili by sa otázky ohľadom dohľadu nad vývojom embrya – ak by napr. bolo zistené postihnutie, kto rozhodne o pokračovaní či ukončení vývoja? Tiež je tu otázka citovej väzby – tehotenstvo často vytvára puto medzi matkou a dieťaťom, v umelom prostredí by to prebiehalo inak. Niektorí autori dokonca uvažujú, že ektogéza by mohla viesť k emancipácii reprodukcie, keď už by rodenie nebola "ženská záležitosť" a pohlavia by si boli v tejto oblasti plne rovné. Iní naopak varujú pred komercializáciou – fabriky na deti, kde si rodičia "objednajú" dieťa a mimo telo matky sa im "vyrobí", čo pôsobí dystopicky. Hoci to znie ako vzdialená budúcnosť, právo by malo už teraz aspoň konceptuálne myslieť na to, ako by v takom svete určovalo rodičovstvo a chránilo ľudské práva. Niektoré krajiny možno takú technológiu úplne zakážu, iné nie – čiže by opäť vznikol medzinárodný nesúlad.

Genetická úprava embryí: Na záver spomeňme technológiu, ktorá hoci priamo nevytvára nové rodinné väzby, môže ovplyvniť budúcnosť reprodukcie – a to je genetické editovanie embryí (napríklad technikou CRISPR-Cas9). V roku 2018 šokoval svet čínsky vedec Che Ťien-khuej, ktorý oznámil narodenie dvoch dievčatiek s geneticky upraveným genómom (zásah do génu CCR5 s cieľom získať odolnosť voči HIV).²⁵ Tento čin, vykonaný tajne a bez dostatočného podkladu, bol medzinárodne odsúdený a viedol k sprísneniu

²⁵ Greely, H. T. (2019). CRISPR deti: úprava ľudského zárodočného genómu v „afére He Jiankui“ [CRISPR'd babies: Human germline genome editing in the 'He Jiankui affair']. *Journal of Law and the Biosciences*, 6(1), 111–183. <https://doi.org/10.1093/jlb/lisz010>

pravidiel v Číne; vedec bol potrestaný na trest odnatie slobody.²⁶ Ukázalo sa však, že technicky je možné meniť DNA budúcich detí, a tým potenciálne “vylepšovať” či naopak neeticky manipulovať ľudský genóm. Väčšina štátov (a aj medzinárodný Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, čl. 13) takéto zásahy do zárodočnej línie zakazuje, okrem výskumu in vitro.²⁷ Avšak tlak rodičov, ktorí by chceli zdravé deti bez dedičných chorôb, môže v budúcnosti viesť k opatrnému uvoľneniu (napr. povoleniu opraviť závažnú genetickú mutáciu, aby sa narodilo zdravé dieťa). S ohľadom na tému rodičovstva sa tu natíska otázka: ak by bolo dieťa geneticky “navrhnuté” – nesú rodičia, ktorí o to požiadali, nejakú zodpovednosť za genetické vlastnosti dieťaťa? Napríklad, ak by úprava spôsobila nečakaný zdravotný problém, je to obdobné, ako keď lekár urobí chybu (čiže medicínsky problém), alebo by mohol mať dieťa v budúcnosti pocit, že rodičia “objednali” jeho vlastnosti a niesť si z toho psychickú záťaž? Tieto úvahy ukazujú, že každá nová technológia prináša nielen čisto právne otázky statusové (kto je rodič), ale aj otázky zodpovednosti a etiky, ktoré však detailne presahujú rámec tejto kapitoly.

Zhrnutím možno povedať, že technologický pokrok významne rozširuje spektrum možných spôsobov, akými môže prísť na svet dieťa. Každá taká novinka testuje pružnosť nášho právneho systému. Kým biologická rovnica rozmnožovania bola kedysi jednoduchá (spermia + vajíčko + maternica = dieťa), dnes už ani jeden z týchto elementov nie je absolútne nutný v tradičnej podobe – spermium možno nahradiť bunkou, vajíčko tiež, maternicu transplantovať alebo obísť. Nasledujúca časť sa preto zameria na etické a spoločenské dopady týchto

²⁶ Cyranoski, D. (2019). Čínsky vedec, ktorý vytvoril geneticky modifikované deti, odsúdený na 3 roky väzenia [Chinese scientist who produced genetically altered babies sentenced to 3 years in jail]. Science. Dostupné na: <https://www.science.org/content/article/chinese-scientist-who-produced-genetically-altered-babies-sentenced-3-years-jail> [cit. 2025-03-17].

²⁷ Rada Európy. (1997). Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, čl. 13 [Convention on Human Rights and Biomedicine, Article 13]. Rada Európy.

zmien, čo je nevyhnutné premyslieť skôr, než pristúpime k návrhom právnych riešení.

4. Etické a spoločenské dôsledky

Diskusia o umelej reprodukcii sa neodohráva iba v rovine medicíny a práva, ale intenzívne aj v rovine etickej a spoločenskej.²⁸ Nové možnosti vyvolávajú základné otázky: Čo je pre dobro dieťaťa? Kde sú hranice autonómie jednotlivca pri „výrobe“ potomka? Aký vplyv majú tieto technológie na naše vnímanie materstva, otcovstva, rodu a rodiny? V tejto časti rozoberieme tri hlavné okruhy: práva dieťaťa v kontexte asistovanej reprodukcie, autonómia jednotlivca a reprodukčná sloboda vs. spoločenský záujem, a rodové a rovnostné aspekty – vrátane dopadu na rovnosť pohlaví a postavenie žien.

4. 1 Práva dieťaťa počatého umelou cestou

Najzraniteľnejším účastníkom procesu umelej reprodukcie je samotné dieťa, ktoré sa má narodiť. Hoci ešte neexistuje v čase rozhodnutí (napr. uzatvárania zmluvy o náhradnom materstve, darovania gamét atď.), právny a etický poriadok myslí aj na jeho budúce záujmy. Základným princípom modernej rodinnej etiky je princíp najlepšieho záujmu dieťaťa – každé rozhodovanie týkajúce sa detí by malo brať primárne ohľad na to, čo je pre dieťa najlepšie. Pri umelej reprodukcii sa však vynára otázka: Je v najlepšom záujme dieťaťa, aby vôbec bolo počaté a narodené za neštandardných okolností? Niektorí kritici hovoria, že napríklad priviesť na svet dieťa, ktoré bude mať geneticky troch rodičov, alebo dieťa narodené náhradnou matkou do komplikovanej právnej situácie, nie je férové voči tomuto dieťaťu. Na druhej strane stojí argument, že byť narodený za neideálnych podmienok je pre dieťa

²⁸ Erdősová, A. (2020). Náhradné materstvo ako bioetický problém z pohľadu ochrany základných práv a slobôd. *Justičná revue: Časopis pre právnu teóriu a prax*, 72(4), 471–480. Bratislava, Slovakia: Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. ISSN 1335-6461; ISSN (online) 2730-0471

stále lepšie, než nebyť narodený vôbec – takže pokiaľ dieťaťu vieme zabezpečiť milujúcu rodinu, spôsob počatia je druhoradý.

Napriek tomu existujú konkrétne práva dieťaťa, ktoré treba chrániť. Patrí sem už spomínané právo poznať svojich rodičov (pokiaľ je to možné). V praxi to znamená snahu uchovať informácie o biologickom pôvode dieťaťa počatého z darovaných gamét či náhradnou matkou, aby sa k nim v budúcnosti mohlo dostať. Ďalej je tu právo na starostlivosť oboch rodičov – Dohovor o právach dieťaťa hovorí “byť vychovávané svojimi rodičmi, pokiaľ to je možné”.²⁹ Toto právo môže byť ohrozené, ak právny systém neuzná oboch sociálnych rodičov za právnych, ako sme rozoberali (napr. ak dieťa má fakticky dvoch otcov, ale právo uzná len jedného). Preto reforma právnych predpisov v mnohých krajinách smeruje k tomu, aby dieťa neprišlo o starostlivosť osoby, ktorú pozná ako rodiča, len pre legislatívne technikálie. S tým súvisí aj právo dieťaťa na občianstvo – každé dieťa má mať od narodenia štátnu príslušnosť, no pri neuznaných zahraničných surrogáčnych deťoch hrozilo bezdomovectvo (*apatritida*), kým sa nevybavili doklady. Aj tu sa medzinárodné právo snaží nájsť riešenia, aby žiadne dieťa nezostalo *de iure* bez štátu kvôli okolnostiam narodenia.

Ďalším aspektom je právo na zdravie a na genetickú identitu. Pri nových technikách ako IVG alebo genetická editácia existuje neistota ohľadom dlhodobých dopadov na zdravie dieťaťa. Dieťa nemôže dať súhlas na to, že bolo experimentom. Preto mnohí etici zdôrazňujú princíp opatrnosti: kým nie je technológia overená ako bezpečná pre potomstvo, nemala by sa využívať na ľuďoch. Príkladom bol spomínaný čínsky experiment s CRISPR – argumentovalo sa, že vystavil deti neznámym rizikám bez ich súhlasu, čím porušil ich práva. Naopak, pri technológiách ako mitochondriálna náhrada sa argumentuje, že tie chránia právo dieťaťa na zdravie (dieťa sa narodí bez ťažkej choroby, ktorú by inak zdedilo). Náležite vyvážiť právo dieťaťa na zdravie vs.

²⁹ Organizácia Spojených národov. (1989). Dohovor o právach dieťaťa [Convention on the Rights of the Child]. OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> [cit. 2025-03-17].

právo rodičov mať dieťa akýmkoľvek spôsobom je výzva pre regulačné orgány. V niektorých prípadoch, napr. ak by hrozilo vážne postihnutie, môžu nariadenia zakázať použitie určitej metódy alebo vyžadovať pretestovanie embryí (PGD – preimplantačná genetická diagnostika) a nevložiť embryá s genetickou vadou, v záujme budúceho dieťaťa.

Špecifickou otázkou je právo dieťaťa na “otca a matku”. Klasické konvencie (napr. Európsky dohovor o adopcii z roku 1967) hovorili, že pre harmonický vývoj dieťaťa je optimálne mať mužský a ženský vzor – otca a matku.³⁰ Dnes vieme, že aj jednorodičovské či rovnopohlavné rodiny môžu poskytnúť vynikajúce prostredie. Napriek tomu niektoré zákony obmedzujú prístup k asistovanej reprodukcii len pre heterosexuálne páry, s odôvodnením ochrany dieťaťa. Je to sporné, lebo výskumy nepreukázali, že by deťom v dúhových rodinách niečo podstatné chýbalo; skôr ide o hodnotové súdy spoločnosti. Z pohľadu dieťaťa je najdôležitejšie, aby bolo milované a chcené. Väčšina detí počatých asistovane je veľmi plánovaná a chcená, takže v tomto majú výhodu oproti niektorým deťom počatým prirodzene náhodou.

4.2 Autonómia jednotlivca vs. spoločenské limity

Reprodukčná autonómia je podmnožinou všeobecného konceptu autonómie a slobody jednotlivca. Zahŕňa právo rozhodnúť sa či a kedy mať deti a do určitej miery aj ako ich mať. Moderné chápanie ľudských práv (najmä v zmysle práva na súkromie a rodinný život podľa čl. 8 EDLP,³¹ či práva na rodinu podľa čl. 16 Všeobecnej deklarácie LP)³² uznáva, že štát nemá svojvoľne

³⁰ Rada Európy. (1967). Európsky dohovor o adopcii [European Convention on the Adoption of Children]. Rada Európy. Dostupné na: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/058> [cit. 2025-03-17].

³¹ Rada Európy. (1950). Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd [European Convention on Human Rights]. Rada Európy. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf [cit. 2025-03-17].

³² Organizácia Spojených národov. (1948). Všeobecná deklarácia ľudských práv [Universal Declaration of Human Rights]. OSN. Dostupné na:

zasahovať do rozhodnutia páru založiť si rodinu, a to ani ak využívajú medicínsku pomoc. Teda právo na prístup k liečbe neplodnosti možno odvodiť z práva na zdravotnú starostlivosť a rodinný život. Navyše, dokumenty ako Akčný program Medzinárodnej konferencie o populácii a rozvoji (Káhira 1994) hovoria o reprodukčných právach, kde patrí aj právo podstúpiť dostupné technológie na dosiahnutie tehotenstva.

Na druhej strane, autonómia nie je neobmedzená. Štát môže stanoviť regulácie z oprávnených dôvodov – napríklad ochrana zdravia (zakázanie postupov, ktoré sú nebezpečné), prevencia zneužívania, ochrana morálky a verejného poriadku. Preto mnohé krajiny majú zákony stanovujúce, kto smie podstúpiť asistovanú reprodukciu: často sa vyžaduje určitý rodinný stav (napr. manželský pár, prípadne stabilný heterosexuálny pár), určitý zdravotný dôvod (diagnóza neplodnosti, aby to nebolo z rozmaru), vekové limity (napr. do 50 rokov ženy). Tieto obmedzenia balansujú medzi autonómiou a záujmom dieťaťa či spoločnosti.³³ Napr. vekový limit sa dá odôvodniť tým, že dieťa by nemalo mať veľmi starých rodičov, ktorí sa ho nedožijú plnoletosti; kritici ale tvrdia, že rozhodnutie matky pokúsiť sa o dieťa vo vyššom veku je jej osobná vec. Podobne obmedzenie na heterosexuálne páry vychádza skôr z tradičných predstáv než jasných dôkazov, preto sa postupne vo viacerých krajinách ruší ako diskriminačné voči slobodným ženám a lesbickým párom (napr. Francúzsko v 2021 umožnilo IVF aj pre single ženy a páry žien, čo predtým nemohli).³⁴

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [cit. 2025-03-17].

³³ Gašpariéc, A. (2020). The right of parents to influence the education of children in accordance with their own beliefs. *Obnovljeni život*, 75(3), [Article No. 7]. <https://doi.org/10.31337/oz.75.3.7>

³⁴ Francúzsko. (2021). Zákon č. 2021-1017 z 2. augusta 2021 o bioetike [Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique]. *Journal officiel de la République française*, č. 0178, 3. august 2021. Dostupné na: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043884563> (citované 15. marca 2025).

Náhradné materstvo kladie veľký dôraz na autonómiu zmluvných strán: autonómiu náhradnej matky disponovať svojím telom a autonómiu neplodného páru využiť všetky možnosti na získanie dieťaťa. Zákazy surrogácie sú tak kritizované ako paternalistické – štát akoby hovoril ženám „vy neviete, čo je pre vás dobré, my vás ochránime pred možným vykorisťovaním, radšej to zakážeme úplne“. Priaznivci voľby poukazujú, že mnohé náhradné matky robia svoje rozhodnutie slobodne a z altruizmu, a nemali by byť kriminalizované. Rovnako tak LGBT komunita a nezadaní jednotlivci argumentujú, že majú právo založiť si rodinu, a ak k tomu potrebujú pomoc náhradnej matky, nemalo by im to byť upreté len pre mravné výhrady časti spoločnosti. Je to podobná logika ako pri iných kontroverzných praktikách (potrat, eutanázia): či spoločnosť toleruje, že jednotlivec urobí rozhodnutie, s ktorým možno väčšina nesúhlasí, ale rešpektuje jeho slobodu.

Komericializácia vs. altruizmus je tiež otázkou autonómie a etiky. Ak dovoľíme úplnú trhovú slobodu, hrozí neetické zaobchádzanie (chudobné ženy budú tlačené nosiť deti pre bohatých, finančná motivácia môže spochybniť dobrovoľnosť). Preto niektoré štáty prijali kompromis – altruistická surrogácia: náklady sa preplatia, ale zisk nie je dovolený. To však vedie k šedým zónam (ako odlíšiť odmenu od preplatenia nákladov?). V slobodnom trhu USA vznikol napr. fenomén náhradné materstvo na objednávku, kde kliniky ponúkajú katalógy náhradných matiek, poistenia, právny servis – dieťa sa stáva predmetom kontraktu. Európske krajiny sú v tomto opatrnejšie, no realita je, že bohatí Európania cestujú do USA či na Ukrajinu a dieťa objednávajú tam. To vyvoláva globálnu nerovnosť a otázku, či medzinárodný zákaz by nebol spravodlivejší (ale zákaz by možno viedol len k tajným dohodám).

Pri nových technológiách ako IVG alebo klonovanie by autonómia jednotlivca znamenala napr. právo jedinca mať dieťa sám so sebou (klonovať sa), či právo dvojice rovnakého pohlavia mať geneticky spoločné dieťa. Sú tieto práva už dnes súčasťou práva na rodinu? Ťažko povedať, pretože aktuálne technicky nie sú možné. Ale do budúcnosti sa istotne objavja požiadavky: napr. transrodový muž (ktorý bol narodený ako žena) by mohol chcieť, aby mu z jeho vaječníkov (ktoré má, aj keď je právne muž) odobrali vajíčka a oplodnili spermou jeho mužského partnera – čiže by dvaja muži mali geneticky spoločné deti (jeden prispel spermou, druhý vajíčkom, hoci je trans muž). Ak by to

niekde zakázali s odôvodnením, že muž nemôže mať vajíčka, išlo by vlastne o popretie identity toho trans muža. Vidno, že hranice medzi osobnou identitou, rodinným životom a biológiou sa budú stierať a právny systém bude musieť veľmi citlivo zvažovať, kde je zásah do práv jednotlivca a kde ochrana iných záujmov.

Z pohľadu spoločnosti, štát má istý verejný záujem na regulácii reprodukčných technológií. Jednak je tu demografický záujem – podpora rodín, pôrodnosti, zamedzenie starnutia populácie. V niektorých krajinách s nízkou pôrodnosťou by mohol byť záujem sprístupniť čo najviac technik, aby sa rodilo viac detí. Paradoxne, inde s obavami z preľudnenia to môže byť naopak. Štát má tiež záujem na ochrane tradičných hodnôt – čo je však neurčitý a diskutabilný cieľ, často vyhlasovaný konzervatívnymi vládami. Napr. zákaz surrogácie sa niekedy prezentuje ako ochrana rodiny, hoci môže mať opačný efekt (neplodný pár rodinu nemôže založiť).

Veľmi citlivou je otázka výberu vlastností detí (tzv. *designer babies*). Ak technológia umožní rodičom vybrať si z embryí to s preferovaným pohlavím, alebo v budúcnosti rovno geneticky vylepšiť dieťa (vyššia inteligencia, želaná farba vlasov atď.), mala by im to ich autonómia dovoliť? Väčšina bioetikov hovorí, že nie – preto aj krajiny podpisujúce dohovor o biomedicíne zakázali výber pohlavia iba z nemedicínskych dôvodov. Spoločenský konsenzus zatiaľ je, že deti nie sú výrobky na zákazku a rodičia by ich mali prijímať do značnej miery také, aké prirodzene sú. Avšak s nástupom nových generácií a komercionalizáciou môžu tieto názory mäknúť.

4.3 Rodové a spoločenské aspekty

Technológie umelej reprodukcie majú významné dôsledky pre rodové role a postavenie žien a mužov v spoločnosti. Tradične bola reprodukcia vnímaná ako ženská doména – žena otehotnie, vynosí a porodí dieťa; materská úloha bola zvyčajne vnímaná ako esenciálna súčasť ženstva. Mužská úloha bola “len” splodiť – otec mohol byť aj neznámy. Nie náhodou právo nepotrebovalo s istotou určiť otca (*pater incertus*), ale matka bola vždy jasná. Moderné technológie tieto biologické danosti spochybňujú.

Na jednej strane, niektoré inovácie uvoľňujú bremeno žien: napr. antikoncepcia a umelé oplodnenie umožnili ženám lepšie plánovať materstvo a kariéru, náhradné materstvo či ektogenéza by mohli umožniť mať dieťa bez nutnosti prejsť tehotenskou záťažou. Pre ženu, ktorá zdravotne nemôže otehotnieť, je transplantácia maternice či náhradné materstvo šanca, ako naplniť rolu matky inak. Tieto možnosti môžu viesť aj k tomu, že ženy nebudú spoločensky tlačené do materstva tak silno – ak by napr. ektogenéza bola bežná, predstava, že žena musí podstúpiť tehotenstvo, aby mala dieťa, by pominula. Niektorí autori dokonca hovoria o oslobodení žien od biologických reťazí reprodukcie.³⁵

Na druhej strane však hrozí, že nové technológie môžu ženu zneviditeľniť alebo naopak využívať. Ak by sa spoločnosť príliš spoľahla na ektogenézu, mohla by sa teoreticky znížiť hodnota tehotenstva a pôrodu, ktoré ženy podstupujú – hoci to je vzdialený scenár. Aktuálnejšie, náhradné materstvo niektorí označujú za novú formu využívania ženského tela – maternica sa stáva “prenajímateľným inkubátorom”. Z rodového hľadiska tu často ide o ženy v horšej ekonomickej situácii slúžiace bohatším (neraz zo Západu). Feministické hnutia sú v tejto otázke rozdelené: liberálne feministky podporujú právo ženy rozhodnúť o takomto kontrakte (ženská voľba), kým radikálnejšie hovoria o kúpe a predaji ženského tela, čo je v rozpore s rovnosťou (žena sa stáva nástrojom reprodukcie pre cudzie potreby).

Postavenie mužov v reprodukcii tiež prechádza zmenami. Kým doteraz muž nemohol porodiť, s výnimkou trans mužov (ktorí si ponechali maternicu), v budúcnosti by mohol aj biologický muž donosiť dieťa (s transplantovanou maternicou alebo v umelej maternici úplne bez ženy). Tým by sa otcovstvo a materstvo ako biologické kategórie priblížili. Muži v súčasnosti využívajú napr. náhradné materstvo, aby ako osamelí muži či gay páry mohli mať dieťa – takých prípadov pribúda (mediálne známe prípady celebrit, atď.). To kladie otázky rovnosti: je v poriadku, že single muž môže zaplatiť surogátku a single žena v rovnakej krajine možno nemá prístup k darcovskej reprodukcii? Prečo by mala

³⁵ Firestone, S. (1970). Dialektika pohlavia: Prípad feministickej revolúcie [The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution]. Morrow.

byť slobodná žena považovaná za menej spôsobilú byť rodičom ako slobodný muž s peniazmi? Tieto otázky nútia spoločnosť prehodnocovať aj rodové stereotypy v rodičovstve – napr. predstavu, že dieťa nutne potrebuje matku (ženu) a otca (muža). Dnes vidíme, že vie mať dvoch otcov alebo dve matky a prosperovať.

Terminológia je ďalšou oblasťou: niektoré právne poriadky už prechádzajú k neutrálnejším pojmom. Napríklad v Kanade v niektorých provinciách rodné listy používajú “Parent 1” a “Parent 2” namiesto otec/matka, aby zahrnuli všetky kombinácie.³⁶ Na Slovensku zatiaľ zákon stále hovorí o matke a otcovi, čo nepočíta s inými konfiguráciami. Do budúcnosti možno aj na Slovensku bude treba riešiť situáciu, keď trans muž porodí dieťa – zapísať ho ako otca (podľa právneho pohlavia) alebo ako matku (podľa pôrodu)? V Nemecku už taký prípad nastal: trans muž porodil a chcel byť v rodnom liste otec; matrika ho odmietla tak zapísať.³⁷ Súd nakoniec rozhodol, že musí byť zapísaný ako matka, lebo porodil – čo trans komunita kritizovala ako popretie rodovej identity tej osoby. Tieto problémy ukazujú, že rodové kategórie v práve môžu byť prekonané technologickou realitou a bude možno nutné ich upraviť (napríklad kategória “rodič, ktorý porodila” a “rodič, ktorý splodil” namiesto matka/otec).

Spoločenské vnímanie rodiny sa každopádne mení. Dúhové rodiny (LGBTQ+ rodičia) sa postupne akceptujú, no v mnohých krajinách (vrátane SR) stále narážajú na právne prekážky. Využívanie reprodukčných technológií týmito rodinami (darovanie spermií pre lesbické páry, surrogát pre gay páry) ukazuje nerovnosti – napr. gay páry to majú ťažšie, lebo surrogácia je zložitejšia

³⁶ Ontario. (2016). Zákon o rovnosti všetkých rodín (Zákon o zmene a doplnení právnych predpisov o rodičovstve a súvisiacich registráciách) [All Families Are Equal Act (Parentage and Related Registrations Statute Law Amendment), 2016].

³⁷ Európsky súd pre ľudské práva. (2023). Rozhodnutie vo veci A.H. a ďalší proti Nemecku zo 4. apríla 2023, sťažnosť č. 7246/20 [Judgment in the case of A.H. and Others v. Germany, 4 April 2023, Application No. 7246/20]. EŠLP. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int> [cit. 2025-03-17].

a drahšia, kým lesbické pár môže často v zahraničí podstúpiť IVF s darcom. Tým pádom sa možno bude stupňovať tlak na sprístupnenie služieb pre všetkých bez diskriminácie. To je aj otázka rovnosti pohlaví: prečo by slobodná 35-ročná žena mala mať právo využiť IVF s darcom, keď slobodný 35-ročný muž reálne dieťa mať nemôže (ak mu zákon neumožní surogáciu)? Niektoré krajiny, napr. Izrael, sa snažia vyhovieť všetkým – tam najnovšie môžu náhradné materstvo využiť aj slobodní muži a gay páry (predtým to bolo len pre heterosexuálne páry a single ženy).³⁸

Kultúrne a náboženské aspekty tiež tvoria časť spoločenskej diskusie. V katolíckej morálnej teológii je väčšina foriem umelej reprodukcie (okrem prirodzenej inseminácie manželov) neprijateľná, čo ovplyvňuje krajiny s katolíckou tradíciou. Napr. Poľsko a Maďarsko majú dosť reštriktívne a málo rozvinuté zákony v tejto oblasti. Naopak sekulárnejšie štáty či protestantské majú liberálnejší prístup. Takisto krajiny ako India či Thajsko v minulosti prilákali reprodukčnú turistiku, lebo ich kultúrne nastavenie nebolo spočiatku proti, ale po mediálnych kauzách (opustenej dieťa s Downovým syndrómom v Thajsku) zaviedli regulácie.³⁹ Čiže spoločnosť sa učí aj z prípadov: keď nastane škandál, mení zákony.

Celkovo, spoločenský dôsledok technologickej reprodukcie je pluralizácia rodinných foriem. Už teraz existuje koncept sociálneho rodičovstva – rodič je ten, kto dieťa vychováva a miluje, bez ohľadu na gény či pôrod. Spoločnosť možno postupne viac prijme, že rodina je skôr o záväzku a vzťahoch

³⁸ Izrael. (1996). Zákon o dohodách o prenášaní embrya (Schválenie dohody a status novorodenca) 5756-1996, v znení neskorších predpisov, vrátane novely účinnej od 11. januára 2022 rozširujúcej prístup k náhradnému materstvu pre páry rovnakého pohlavia, slobodných mužov a transgender osoby [Embryo Carrying Agreements Law (Approval of Agreement and Status of the Newborn) 5756-1996, as amended, including the amendment effective January 11, 2022, expanding access to surrogacy for same-sex couples, single men, and transgender individuals].

³⁹ Thajsko. (2015). Zákon o ochrane detí narodených prostredníctvom asistovaných reprodukčných techník B.E. 2558 (2015) (พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558).

než o krvi. Právo by to malo reflektovať, aby žiadne dieťa ani rodič nebol diskriminovaný pre okolnosti počatia či rodinnú konšteláciu.

5. Budúce scenáre a potreba právnej adaptácie

Vzhľadom na dynamiku vývoja reprodukčných technológií je zrejmé, že právny poriadok 21. storočia čakajú rozsiahle zmeny. Ak dnes pociťujeme, že právo zaostáva, v blízkej budúcnosti by tento odstup mohol narásť natoľko, že by ohrozoval základné princípy spravodlivosti a právnej istoty. Preto je nevyhnutné premýšľať proaktívne – predstaviť si možné budúce scenáre a už vopred pripravovať právnu adaptáciu na ne. V tejto záverečnej časti načrtujeme niekoľko kľúčových princípov a možných modelov, ktoré by mohli tvoriť základ reformovaného prístupu k určovaniu rodičovstva a k ochrane práv v kontexte umelej reprodukcie.

5.1 Nové princípy určovania rodičovstva

Základnou otázkou je: Čo by malo určovať, kto je zákonným rodičom dieťaťa? V tradičnom systéme to bola biologická väzba (porodenie dieťaťa u matky, splodenie u otca) a spoločenská inštitúcia manželstva (domnienka otcovstva manžela). Tieto kritériá však prestávajú pokrývať všetky situácie. Rysujú sa tri možné kritériá rodičovstva, ktoré nie vždy splývajú v jednej dvojici osôb: genetické rodičovstvo (poskytnutie spermií/vajíčka), gestačné rodičovstvo (vynosenie a pôrod) a sociálne/zamýšľané rodičovstvo (výchova dieťaťa a vôľa byť rodičom). V budúcnosti možno bude potrebné rozhodnúť, ktorému z týchto kritérií prizná zákon prioritu, alebo ako ich kombinovať.

Jeden navrhovaný prístup je model tzv. úmyselného rodičovstva (*intentional parenthood*). Ten vychádza z praxe náhradného materstva v liberálnejších jurisdikciách a hovorí, že primárne by mal byť za rodiča považovaný ten, kto inicioval počatie dieťaťa s úmyslom ho vychovávať. Genetická či pôrodná väzba by bola druhoradá. Tento model by pokrýval situácie, keď napr. rodičmi dieťaťa narodeného surrogátkou sú objednávatelia,

pretože to boli oni, kto chceli a plánovali dieťa, aj keby neboli geneticky príbuzní. V kontexte IVG by to znamenalo, že ak by niekto poskytol bunky len ako službu (bez úmyslu byť rodič), nemal by právny nárok na rodičovstvo – podobne ako dnes darca spermie. Úmyselný model už de facto funguje v USA v niektorých štátoch: súdy v rozhodnutiach o surrogáčnych dohodách zvažujú, kto bol “*the intending parent*” (zamýšľaný rodič). Výhodou je, že zabezpečuje, aby dieťa malo takých rodičov, ktorí ho skutočne chceli a pripravili si preň podmienky.

Alternatívny prístup kladie dôraz na biologickú pravdu – teda aby aspoň genetický rodičia boli uznaní. Tento princíp sa odráža v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva, kde hoci neuznal právo na surrogáciu, zdôraznil význam biologickej väzby otca a dieťaťa a nutnosť umožniť jej uznanie. Do budúca by to znamenalo, že aj keď budú nové technológie, mal by byť vždy identifikovaný biologický otec a matka (pokiaľ existujú) a tí by mali mať aspoň možnosť byť právnymi rodičmi, prípadne dať súhlas na odstúpenie rodičovstva. Tento prístup by mohol kolidovať s prípadmi, kde genetický prispievateľ nemá vôbec ambíciu byť rodič. Zákon by teda musel upraviť, že genetickí donori nemajú automaticky rodičovské postavenie, pokiaľ to nebolo ich úmyslom. Toto už dnes existuje v rámci darcovstva spermií/vajíčok – zákony výslovne vylučujú vznik otcovstva/materstva darcu. Analogicky by to muselo platiť pri bunkách pre IVG.

Objavujú sa aj úvahy o viacpočetnom rodičovstve. Ak technológia umožní mať dieťa s tromi genetickými rodičmi, je zákonná dvojica rodičov posvätný limit? Niektoré právne systémy už aj bez tejto technológie experimentujú s priznaním viac ako dvoch rodičov. V Kalifornii od roku 2013 môže súd výnimočne uznať troch rodičov, ak by inak dieťa prišlo o vzťah s niekým, koho vníma ako rodiča.⁴⁰ V Kanade (Britská Kolumbia) zákon

⁴⁰ Kalifornia. (2013). Senátny návrh zákona č. 274, Kapitola 564: Zákon na zmenu a doplnenie § 3040, 4057, 7601, 7612 a 8617 Rodinného kódexu a doplnenie § 4052.5, týkajúci sa rodinného práva [Senate Bill No. 274, Chapter 564: An act to amend Sections 3040, 4057, 7601, 7612, and 8617 of, and to add Section 4052.5 to, the Family Code, relating to family law].

umožňuje zapísať troch rodičov do rodného listu, ak napr. lesbický pár a muž-darca vopred uzavruť dohodu, že všetci traja budú mať rodičovské práva.⁴¹ V Holandsku bola navrhnutá legislatíva pre *duo-matky* a donora ako trojicu, hoci zatiaľ neprešla.⁴²

Výhody uznania viac rodičov môžu spočívať v lepšom zabezpečení dieťaťa (viac ľudí s právami a povinnosťami sa môže starať) a v uznaní reálnej sociálnej situácie (dieťa žije s viacerými rodičovskými postavami). Nevýhody či skôr výzvy sú komplikácie v právach a povinnostiach – napr. komu prípadne dieťa v prípade sporu, koľko ľudí platí výživné, atď. Pre budúcnosť, najmä ak by vznikali deti s novými biologickými väzbami, by však právna možnosť flexibilného počtu rodičov mohla byť potrebná. Možno sa stanoví aj strop (napr. max. 4 rodičia), ale to ukáže prax.

Je možné, že do popredia sa dostane kombinovaný prístup: odlišenie pojmov “rodič” a “právny zástupca”. Napríklad, dieťa by mohlo mať viacero “rodičov” zapísaných v akomsi registri pôvodu (genetických, pôrodnú, sociálnych), ale len dvoch (príp. troch) z nich by malo v danom čase rodičovskú zodpovednosť (práva a povinnosti voči dieťaťu). Tým by sa uznal biologický fakt (pre identitu dieťaťa), ale zároveň by sa zachovala jednoduchosť v bežnom živote (dieťa nemá nekonečno zákonných zástupcov, čo by bolo neprehľadné). Niečo podobné je dnes v adopciách s otvoreným kontaktom: biologickí rodičia nie sú právni rodičia, ale dieťa vie, kto sú a môže s nimi mať vzťah. Do budúca by mohli existovať právne konštrukty typu “registrovaný biologický rodič” (s právom byť informovaný o dieťati, možno s právom styku, ale nie každodennou zodpovednosťou).

⁴¹ Britská Kolumbia. (2011). Zákon o rodinnom práve [SBC 2011] Kapitola 25 [Family Law Act [SBC 2011] Chapter 25]. Viktória, Britská Kolumbia, Kanada.

⁴² Utrecht University. (2023). Moderné rodičovstvo a právo o rodičovstve: Ako vytvoriť lepší súlad [Modern parenthood and parentage law: How to create a better match]. Utrecht University News. Dostupné na: <https://www.uu.nl/en/news/modern-parenthood-and-parentage-law-how-to-create-a-better-match> [cit. 2025-03-17].

5.2 Návrhy na reformu právnej úpravy

Na základe vyššie uvedeného vývoja možno formulovať viaceré odporúčania, ako by sa mohla reforma právnej úpravy umelej reprodukcie uberať tak, aby sme boli pripravení na budúcnosť a zároveň chránili práva všetkých zúčastnených:

- **Zakotvenie jasných definícií a pravidiel:** Právny poriadok by mal vymedziť pojmy ako *rodič*, *matka*, *otec* moderným spôsobom. Možným riešením je definovať *matku* nielen ako ženu, ktorá porodila, ale napr. ako *ženu, ktorá porodila alebo ktorá je určená za matku rozhodnutím súdu/úradným aktom na základe súhlasu so zrodením dieťaťa*. Tým by sa otvorila cesta pre prípady náhradného materstva (kde rozhodnutie alebo dohoda určí matku inak než pôrodom). Alebo zaviesť rodovo neutrálne pojmy *rodič – pôvodca (genetický)* a *rodič – nositeľ (gestačný)* a *rodič – vychovávateľ (sociálny)*, pričom zákon stanoví, ktorý z nich a za akých okolností bude právne uznaný. Tieto definície by mali byť flexibilné, aby pokryli aj budúce techniky (napr. spomenúť možnosť, že jedna osoba môže poskytnúť genetický materiál aj vynosiť – to je bežné teraz, alebo že môže poskytnúť genetický materiál viac osôb). Zákon by mohol obsahovať kolízne normy pre prípad, že by biologický a zamýšľaný rodič boli rozdielni – napríklad: “ak žena porodí dieťa pre inú ženu na základe vopred povolenej dohody, zamýšľaná matka sa považuje za matku namiesto rodičky.”
- **Úprava pre náhradné materstvo:** Aj keď je táto téma citlivá, tendencia vo svete je ju nejako legislatívne riešiť, aby sa eliminovali riziká. Návrhom je zaviesť v zákone možnosť *súdného povolenia náhradného materstva* za prísnych podmienok (napr. len altruisticky, len ak objednávateľia nemôžu inak mať dieťa, povinné poradenstvo, atď.). Tým by sa proces presunul z ilegality do regulovaného rámca, kde by boli chránené práva náhradnej matky (právo na zdravotnú starostlivosť, možnosť odstúpiť do určitej doby) aj objednávateľov a dieťaťa (istota, kto bude rodič, kontrola, že surrogátka robí to dobrovoľne). S tým súvisí aj zjednodušenie uznania zahraničného rodičovstva – ak sa pár uchýli k surrogácii v zahraničí, malo by

existovať administratívne konanie na uznanie rodičovstva, aby dieťa neostalo právne v neistote.

- **Zabezpečenie práva dieťaťa poznať svoj pôvod:** Do zákonov by bolo vhodné doplniť, že v prípade darcovstva gamét, náhradného materstva a iných foriem, sa o pôvode dieťaťa vedie záznam v dôvernom registri, ku ktorému môže dieťa po dosiahnutí určitého veku získať prístup. To harmonizuje s článkom 7 Dohovoru o právach dieťaťa.⁴³ Zároveň však treba chrániť súkromie darcov – čiže systém by mohol byť podobný ako v niektorých štátoch: anonymita navonok, ale možnosť budúceho kontaktu cez oficiálnu inštitúciu.⁴⁴ Pri nových technológiách (ako IVG) by to znamenalo uchovať informácie o tom, z akých buniek a od koho gaméty vznikli.
- **Rovný prístup k technológiám:** Odporúča sa, aby legislatíva garantovala **nediskriminačný prístup** k asistovanej reprodukcii na základe rodinného stavu či orientácie. Ak sú obavy o dieťa, riešiť to inak než plošným zákazom (napr. posúdenie pomerov ako pri adopcii). Tým sa predíde obchádzaniu zákona zahraničím a zabezpečí sa deťom narodeným napr. slobodnej matke cez IVF plné uznanie (dnes nie je problém, ale ak by bola single žena v SR vylúčená, šla by do ČR a potom dieťa na matrike SR aj tak uznajú, len proces bol náročnejší).
- **Medzinárodná spolupráca a uznávanie:** Treba podporovať dokončenie medzinárodných dohôd (ako ten pripravovaný v Haagu) alebo aspoň regionálnych dohôd, ktoré zabezpečia, že dieťaťu ostane status aj pri prekročení hraníc. To sa týka situácií dvoch otcov, dvoch matiek, surrogácie atď. EÚ by mohla prijať spomínané

⁴³ Organizácia Spojených národov. (1989). Dohovor o právach dieťaťa [Convention on the Rights of the Child]. OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> [cit. 2025-03-17].

⁴⁴ Hassanová, R. L. (2020). Právo na alternatívy „offline“ a ochrana osobných údajov = Right to "offline" alternatives and personal data protection. Paneurópske právnické listy, 3(1), 1–7. Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola. ISSN (online) 2644-450X.

nariadenie,⁴⁵ ktoré vynúti automatické uznanie zahraničného rodného listu. Zamedzí sa tým právnemu chaosu a ušetrí sa aj súdne konanie v každom jednotlivom prípade.

- **Limity a dohľad nad novými technológiami:** Zákon by mal byť pripravený aj v oblasti biomedicínskeho práva reagovať na IVG, klonovanie a génové zásahy. To znamená aktualizovať definície v zákazoch (napr. zákaz reprodukčného klonovania – ten už mnohé štáty majú). Pre IVG možno stanoviť, že použitie ľudských buniek na vytvorenie umelých gamét na účely reprodukcie je zatiaľ zakázané, kým nebude preukázaná bezpečnosť, alebo to viazať na osobitné povolenia. V opačnom prípade by nám mohla technológia prerásť cez hlavu bez akejkolvek kontroly.
- **Vzdelávanie a etické komisie:** Vzhľadom na zložitosť etických otázok je dobré posilniť úlohu etických komisií pri centrách asistovanej reprodukcie. Tie by posudzovali nové a neštandardné žiadosti (napr. muž chce byť single otec cez surogáciu, dvojica chce využiť mitochondriálnu náhradu atď.) a vydávali odporúčania, či to je v poriadku. To by pomohlo nastaviť prax v súlade s etickými normami, kým sa pretavia do legislatívy.
- **Ochrana pred komercializáciou:** Napriek otvoreniu možností by zákon mal zachovať zákaz čistej obchodnej stránky ľudskej reprodukcie. Napr. zakotviť trestný postih za obchodovanie s gamétami, embryami, za nútenie ženy do surogácie atď. Aj v liberálnom rámci musia existovať červené čiary, ktoré chránia ľudskú dôstojnosť. Sem patrí aj zákaz genetického dizajnovania detí na nemedicínske účely, zákaz výberu pohlavia z nevážnych dôvodov a pod.

⁴⁵ Európska komisia. (2022). Návrh nariadenia o uznávaní rodičovstva [Proposal for a Regulation on the Recognition of Parenthood]. COM(2022) 695 final. Predložené 7. decembra 2022. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/746632/IPOL_STU\(2023\)746632\(SUM01\)_SK.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/746632/IPOL_STU(2023)746632(SUM01)_SK.pdf) (citované 15. marca 2025).

6. Záver

Budúci vývoj asistovanej reprodukcie prináša nielen zaujímavé možnosti, ale aj zložité právne a etické výzvy. Právny systém, ktorý sa po stáročia opieral o nemenné biologické východiská, dnes čelí situácii, v ktorej tieto základy strácajú svoju istotu. V kontexte dynamického biotechnologického rozvoja bude nevyhnutné, aby sa rodinné právo prispôbovalo novým podmienkam spôsobom, ktorý bude nielen inovatívny a prepojený s inými vednými odbormi, ale aj schopný anticipovať budúce spoločenské potreby. Ako sa ukazuje, do centra právnej úpravy musí byť postavené dieťa a jeho práva. Zároveň je však nevyhnutné rešpektovať reprodukčnú autonómiu dospelých a zachovať spoločenské väzby, ktoré sú základom stability a identity rodiny. Riešenie bude pravdepodobne spočívať v kombinácii rozumu a empatie – rozumu vo forme jasne formulovaných pravidiel, ktoré budú pokrývať nové technológie (vrátane limitov napríklad na počet právnych rodičov či kritérií určovania rodičovstva), a empatie voči čoraz pestrším formám rodinného života.

Ak právo nezareaguje včas, rizikom je vznik „neviditeľných“ alebo znevýhodnených osôb – najmä detí, ktorých právne postavenie zostane v neistote. Povzbudzujúcim trendom je úsilie o harmonizáciu uznávania rodičovstva na medzinárodnej úrovni. Prijatie multilaterálneho dohovoru alebo jednotného európskeho rámca by mohlo zásadne zmierniť súčasné právne vákuum, v ktorom sa ocitajú napríklad deti narodené prostredníctvom náhradného materstva. No aj v absencii takejto zmluvy má každý štát možnosť a povinnosť reagovať reformou vlastného právneho poriadku.

Táto štúdia ukazuje, že budúcnosť nie je vzdialená – mnohé technológie, ktoré pred dekadou zneli ako fikcia, sa už stali realitou. Je preto nevyhnutné viesť otvorenú spoločenskú i odbornú diskusiu o tom, ako bude vyzeráť rodičovstvo a rodina v 21. storočí. Otvárajú sa otázky, ktoré siahajú k základom nášho chápania identity, vzťahov a hodnôt: Čo znamená byť rodičom? Aké práva má mať dieťa, ktoré vzniklo kombináciou genetického materiálu

viacerých osôb a bolo donosené napríklad v transplantovanej alebo umelo vytvorenej maternici?

Hoci odpovede nebudú jednoduché, ak si právo zachová svoju základnú hodnotovú orientáciu – ochranu najlepšieho záujmu dieťaťa, úctu k ľudskej dôstojnosti a rovnosť – môže tieto výzvy premeniť na príležitosť. Budúcnosť umelej reprodukcie tak nemusí predstavovať dystopický scenár, ale naopak, možnosť vytvárať nové formy rodinného šťastia. Úlohou práva je toto šťastie umožniť a chrániť, nie brzdiť. Preto by smerovanie právnej reformy malo byť zamerané na vytvorenie pružného, spravodlivého a inkluzívneho rodinného práva – takého, ktoré zabezpečí, že každé dieťa, bez ohľadu na okolnosti svojho počatia, bude mať právo vyrastať v právne uznanom a láskyplnom rodinnom prostredí.

Bibliografia

Astrue v. Capato (Astrue proti Capato), 566 U.S. 541 (2012).

Abolition des Mères Porteuses. (2024). Niekoľko argumentov proti regulácii a harmonizácii náhradného materstva Haagskou konferenciou pre medzinárodné právo súkromné [Some points against regulation & harmonisation of surrogacy by the Hague Conference on Private International Law]. Dostupné na: <https://abolition-ms.org/en/news/some-points-against-regulation-harmonisation-of-surrogacy-by-the-hague-conference-on-private-international-law> [cit. 2025-03-17].

Britská Kolumbia. (2011). Zákon o rodinnom práve [SBC 2011] Kapitola 25 [Family Law Act [SBC 2011] Chapter 25]. Viktória, Britská Kolumbia, Kanada.

Callaway, E. (2023). Myšiaci otcovia: Vedecký tím vytvoril vajíčka zo samčích buniek [Mouse dads: Scientists create eggs from male cells]. Nature. Dostupné na: <https://www.nature.com/articles/d41586-023-03922-6> [cit. 2025-03-17].

Cyranoski, D. (2019). Čínsky vedec, ktorý vytvoril geneticky modifikované deti, odsúdený na 3 roky väzenia [Chinese scientist who produced genetically altered babies sentenced to 3 years in jail]. *Science*. Dostupné na: <https://www.science.org/content/article/chinese-scientist-who-produced-genetically-altered-babies-sentenced-3-years-jail> [cit. 2025-03-17].

Ejzenberg, D., Andraus, W., Mendes, L. R. B. C., Ducatti, L., Song, L., Tanigawa, R., Rocha-Santos, V., Macedo, M., Arantes, R., Soares, J. M., Salles, M. J. C., D'Albuquerque, L. A. C., & Serafini, P. C. (2018). Prvý pôrod po transplantácii maternice od mŕtvej darkyne: prípadová správa [Livebirth after uterus transplantation from a deceased donor: A case report]. *The Lancet*, 392(10165), 2697–2704. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31766-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31766-5)

Erdösová, A. (2020). Náhradné materstvo ako bioetický problém z pohľadu ochrany základných práv a slobôd. *Justičná revue: Časopis pre právnu teóriu a prax*, 72(4), 471–480. Bratislava, Slovakia: Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. ISSN 1335-6461; ISSN (online) 2730-0471.

Európska komisia. (2022). Návrh nariadenia o uznávaní rodičovstva [Proposal for a Regulation on the Recognition of Parenthood]. COM(2022) 695 final. Predložené 7. decembra 2022. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/746632/IPOL_STU\(2023\)746632\(SUM01\)_SK.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/746632/IPOL_STU(2023)746632(SUM01)_SK.pdf) (citované 15. marca 2025).

Firestone, S. (1970). *Dialektika pohlavia: Prípad feministickej revolúcie* [The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution]. Morrow.

Francúzsko. (2021). Zákon č. 2021-1017 z 2. augusta 2021 o bioetike [Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique]. *Journal officiel de la République française*, č. 0178, 3. august 2021. Dostupné na: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043884563> (citované 15. marca 2025).

Gašparić, A. (2020). The right of parents to influence the education of children in accordance with their own beliefs. *Obnovljeni život*, 75(3), [Article No. 7]. <https://doi.org/10.31337/oz.75.3.7>

Greely, H. T. (2019). CRISPR deti: úprava ľudského zárodočného genómu v „afére He Jiankui“ [CRISPR'd babies: Human germline genome editing in the 'He Jiankui affair']. *Journal of Law and the Biosciences*, 6(1), 111–183. <https://doi.org/10.1093/jlb/lz010>

Hassanová, R. L. (2020). Právo na alternatívy „offline“ a ochrana osobných údajov = Right to "offline" alternatives and personal data protection. *Paneurópske právnické listy*, 3(1), 1–7. Bratislava, Slovakia: Paneurópska vysoká škola. ISSN (online) 2644-450X.

Hayashi, K., & Saitou, M. (2013). Generovanie vajíčok z embryonálnych kmeňových buniek myší a indukovaných pluripotentných kmeňových buniek [Generation of eggs from mouse embryonic stem cells and induced pluripotent stem cells]. *Nature Protocols*, 8(8), 1513–1524. <https://doi.org/10.1038/nprot.2013.090>

Hikabe, O., Hamazaki, N., Nagamatsu, G., Obata, Y., Hirao, Y., Hamada, N., Shimamoto, S., Imamura, T., Nakashima, K., Saitou, M., & Hayashi, K. (2016). Rekonštitúcia celého cyklu ženskej zárodočnej línie myší in vitro [Reconstitution in vitro of the entire cycle of the mouse female germ line]. *Nature*, 539(7628), 299–303. <https://doi.org/10.1038/nature20104>

Kalifornia. (2013). Senátny návrh zákona č. 274, Kapitola 564: Zákon na zmenu a doplnenie § 3040, 4057, 7601, 7612 a 8617 Rodinného kódexu a doplnenie § 4052.5, týkajúci sa rodinného práva [Senate Bill No. 274, Chapter 564: An act to amend Sections 3040, 4057, 7601, 7612, and 8617 of, and to add Section 4052.5 to, the Family Code, relating to family law].

Izrael. (1996). Zákon o dohodách o prenášaní embrya (Schválenie dohody a status novorodenca) 5756-1996, v znení neskorších predpisov, vrátane novely účinnej od 11. januára 2022 rozširujúcej prístup k náhradnému materstvu pre páry rovnakého pohlavia, slobodných mužov a transgender osoby [Embryo

Carrying Agreements Law (Approval of Agreement and Status of the Newborn) 5756-1996, as amended, including the amendment effective January 11, 2022, expanding access to surrogacy for same-sex couples, single men, and transgender individuals].

Johannesson, L., Richards, E., Reddy, V., et al. (2022). Prvých 5 rokov transplantácie maternice v USA: Správa z Konzorcia pre transplantáciu maternice v Spojených štátoch [The first 5 years of uterus transplant in the US: A report from the United States Uterus Transplant Consortium]. *JAMA Surgery*, 157(9), 790–797. <https://doi.org/10.1001/jamasurg.2022.2612>

Murakami, K., Hamazaki, N., Hamada, N., Nagamatsu, G., Okamoto, I., Ohta, H., Nosaka, Y., Ishikura, Y., Kitajima, T. S., Semba, Y., Kunisaki, Y., Arai, F., Akashi, K., Saitou, M., Kato, K., & Hayashi, K. (2023). Generovanie funkčných oocytov z myších samcov in vitro [Generation of functional oocytes from male mice in vitro]. *Nature*, 615(7954), 900–906. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-05834-x>

Mole, B. (2023). Prvé deti v Spojenom kráľovstve sa narodili s DNA od troch rodičov [First U.K. children are born using DNA from three parents]. *Scientific American*. Dostupné na: <https://www.scientificamerican.com/article/first-u-k-children-are-born-using-dna-from-three-parents/> [cit. 2025-03-17].

Ontario. (2016). Zákon o rovnosti všetkých rodín (Zákon o zmene a doplnení právnych predpisov o rodičovstve a súvisiacich registráciách) [All Families Are Equal Act (Parentage and Related Registrations Statute Law Amendment), 2016].

Organizácia Spojených národov. (1948). Všeobecná deklarácia ľudských práv [Universal Declaration of Human Rights]. OSN. Dostupné na: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [cit. 2025-03-17].

Organizácia Spojených národov. (1966). Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach [International Covenant on Civil and Political Rights].

OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> [cit. 2025-03-17].

Organizácia Spojených národov. (1966). Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> [cit. 2025-03-17].

Organizácia Spojených národov. (1989). Dohovor o právach dieťaťa [Convention on the Rights of the Child]. OSN. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> [cit. 2025-03-17].

Parlamentné zhromaždenie Rady Európy. (2019, 12. apríl). Rozprava zo dňa 12. apríla 2019 (18. zasadnutie) [Assembly debate on 12 April 2019 (18th Sitting)]. In Dok. 14835, Správa Výboru pre sociálne veci, zdravie a udržateľný rozvoj, spravodajkyňa: Petra De Sutter; Dok. 14854, Stanovisko Výboru pre právne záležitosti a ľudské práva, spravodajca: Pierre-Alain Fridez. Rada Európy.

Partridge, E., Davey, M., Hornick, M., et al. (2017). Extrauterinný systém na fyziologickú podporu extrémne predčasne narodených jahniat [An extra-uterine system to physiologically support the extreme premature lamb]. *Nature Communications*, 8, 15112. <https://doi.org/10.1038/ncomms15112>

Rada Európy. (1950). Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd [European Convention on Human Rights]. Rada Európy. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf [cit. 2025-03-17].

Rada Európy. (1997). Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, čl. 13 [Convention on Human Rights and Biomedicine, Article 13]. Rada Európy.

Slovenská republika. (2005). Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov [Act No. 36/2005 Coll. on Family and on Amendments and Supplements to Certain Acts]. Národná rada Slovenskej

republiky. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/36/> [cit. 2025-03-17].

Spojené kráľovstvo. (1990). Zákon o ľudskej fertilizácii a embryológii z roku 1990 [Human Fertilisation and Embryology Act 1990], kapitola 37. Dostupné na: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/contents> (citované 15. marca 2025).

Spojené kráľovstvo. (2015). Nariadenie o ľudskej fertilizácii a embryológii (Darcovstvo mitochondrii) 2015, SI 2015/572 [The Human Fertilisation and Embryology (Mitochondrial Donation) Regulations 2015, SI 2015/572]. Dostupné na: <https://www.legislation.gov.uk/ukdsi/2015/9780111125816> [cit. 2025-03-17].

Thajsko. (2015). Zákon o ochrane detí narodených prostredníctvom asistovaných reprodukčných techník B.E. 2558 (2015) (พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558).

University of Gothenburg. (2023). Desaťročné výročie priekopníckej transplantácie maternice [Ten-year-old uterus transplantation pioneer]. University of Gothenburg News. Dostupné na: <https://www.gu.se/en/news/ten-year-old-uterus-transplantation-pioneer> [cit. 2025-03-17].

Utrecht University. (2023). Moderné rodičovstvo a právo o rodičovstve: Ako vytvoriť lepší súlad [Modern parenthood and parentage law: How to create a better match]. Utrecht University News. Dostupné na: <https://www.uu.nl/en/news/modern-parenthood-and-parentage-law-how-to-create-a-better-match> [cit. 2025-03-17].

PRINCÍPY MEDZINÁRODNÉHO HUMANITÁRNEHO PRÁVA V JUDIKATÚRE MEDZINÁRODNÝCH SÚDNYCH ORGÁNOV

PRINCIPLES OF HUMANITARIAN LAW IN THE JURISPRUDENCE OF INTERNATIONAL JUDICIAL BODIES

Rebecca Lilla Hassanová¹

Abstrakt

Článok sa zaoberá problematikou vývoja princípov medzinárodného humanitárneho práva prostredníctvom judikatúry medzinárodných súdov. Cieľom článku je poukázať na vývoj od obdobia po druhej svetovej vojny na pôde medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu a neskoršieho súdneho orgánu ako je Medzinárodný trestný súd založený v roku 2002, a to prostredníctvom zmien v interpretácii princípu vojenskej nutnosti a princípu humanity.

¹ absolventka doktorandského štúdia Paneurópskej vysokej školy v Bratislave v odbore medzinárodné právo. V súčasnosti je stážistkou na výskumnom inštitúte Central European Academy a ďalej sa naďalej vzdeláva v rámci doktorandského programu v odbore porovnávacieho práva na Univerzite v Miškolci. Jej oblasťou výskumu je medzinárodné trestné právo a právo ľudských práv. E-mail: rebecca.hassanova@gmail.com.

Kľúčové slová

Medzinárodné humanitárne právo; Medzinárodné trestné právo; Medzinárodný trestný súd; princípy humanitárneho práva.

Abstract

The article deals with the development of the principles of international humanitarian law through the jurisprudence of international courts. The aim of the article is to point out the development since the Second World War on the grounds of the international military tribunal in Nuremberg and later judicial body such as the International Criminal Court established in 2002, through the means of changes in the interpretations of the principle of military necessity and the principle of humanity.

Keywords

International Humanitarian Law; International criminal law; International Criminal Court; principles of humanitarian law.

Úvod

Medzinárodné humanitárne právo sa mení a vyvíja, aby odrážalo charakter konfliktu a hodnoty jeho účastníkov. Od začiatkov vývoja v 19. storočí, zmeny smerovali k humanizácii konfliktu. Samotný vznik medzinárodných trestných súdov úzko súvisí s vývojom medzinárodného trestného práva. Založenie individuálnej trestnej zodpovednosti na základe medzinárodného práva však narážalo na dva hlavné problémy. Po prvé, v tradičnom medzinárodnom práve mali štáty a nie jednotlivci subjektivitu pre súdmi. Z tohto dôvodu, zavedenie ustanovení spojených s trestaním porušovania medzinárodných humanitárnych zmlúv, muselo najprv ustanoviť akceptovanie individuálnej subjektivity v medzinárodnom práve. Následne sa naskytl problém ako obmedziť záujem štátov, zakorenený v tradičnom koncepte

suverenity, brániť sa voči vonkajším zásahom, ktoré predstavuje trestanie jeho občanov.²

Versaillská mierová zmluva z roku 1919 stanovila prvé pokusy zakotvenia zodpovednosti podľa medzinárodného práva, ako aj vytvorenia základu pre ďalšie medzinárodné trestné súdy a tribunály.³ Avšak až neskôr po skončení druhej svetovej vojny v Norimbergu nastali skutočné trestné stíhania, ktoré však v medzinárodnej trestnej justícii vystriedali štyri desaťročia mlčania. Dané sa zmenilo až v roku 1993, keď Bezpečnostná rada Organizácie Spojených národov vytvorila Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu uplatňujúci humanitárne právo. V nasledujúcich rokoch boli zriadené ad hoc tribunály na riešenie medzinárodných konfliktov, ako aj ozbrojených konfliktov s nemedzinárodnou povahou. Neskôr, v roku 2002, bol zriadený dokonca stály súd, Medzinárodný trestný súd, ktorý sa zaoberá aplikáciou humanitárneho práva na bojisku.⁴

Rozhodnutia súdov nie sú priamymi prameňmi práva, ale výklad vykonávaný judikatúrou sa považuje za cenný prínos pre obsah platného medzinárodného práva. Okrem toho ich rozhodnutia predstavujú súčasť vývoja pri vypĺňaní medzier v medzinárodnom humanitárnom práve. Judikatúra medzinárodných súdov má preto obrovský význam aj pri určovaní právneho rámca princípov humanitárneho práva. Nasledujúci článok predstaví vývoj a rozdiely v judikatúre medzinárodných súdov v otázkach súvisiacich s princípmi humanitárneho práva. Analýza začína základmi stanovenými Norimberským tribunálom po druhej svetovej vojne, po ktorých bude nasledovať výklad

² Werle. G. Bung, J. Summary (Historical Evolution) International Criminal Justice. Sommersemester. 2010. Humboldt Universität. 2010.s. 1.

³ Versailleská mierová zmluva z 28. júna 1919. čl. 227-230.

⁴ Schmitt. M.N. Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance. In: Virginia Journal of International Law, Vol. 50. Issue 4. 2010. s. 817.

judikatúry v súčasnosti pôsobiaceho Medzinárodného trestného súdu poukazujúc na relevantné princípy v danej oblasti medzinárodného práva.⁵

1. Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu

Míľníkom trestného súdnictva sa stal Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu so svojou chartou, ktorá poskytla základ pre sankcionovanie hlavných vojnových zločincov. V roku 1945 devätnásť štátov ratifikovalo spomínanú Chartu, ktorá upravovala jurisdikciu nad vojnovými zločinmi proti civilnému obyvateľstvu a zločinmi proti ľudskosti. Tribunál prijal premisu, že Haagske nariadenia deklarovali zákony a obyčaje vojny. Okrem toho Charta kodifikovala aj pojem zločiny proti ľudskosti, ktorý začal platiť bez ohľadu na normatívnu úpravu štátov.⁶

Formálne námietky, ktoré mohli byť vznesené k otázke zákonnosti tribunálu na základe toho, že išlo o medzinárodný vojenský tribunál namiesto národného tribunálu, alebo podobné námietky vznesené proti kompetencii civilných sudcov rozhodovať o vojenských otázkach, boli dostatočne zodpovedané teoretickou analýzou vykonanou majorom Cowlesom, ktorý bol pôsobil na oddelení generálneho advokáta armády Spojených štátov amerických. V jeho analýze sa uvádzalo, že vojenský tribunál so zmiešaným personálom môže zriadiť veliaci generál spojeneckých síl a tento personál vojenských komisií zvyčajne tvoria dôstojníci. Preto Cowles stanovuje, že

⁵ Karpat, A. (2023). Vzťah medzinárodného a únievého práva z pohľadu čl. 351 ZFEÚ. In K. Šmigová (Ed.), *Liber Amicorum Dalibor Jílek: Pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Dalibora Jílka, CSc.* (pp. 77–90). Beroun, Czech Republic: Eva Rozkotová. ISBN 978-80-87488-52-2.

⁶ Charta Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu. 8.8. 1945, United Nations Treaty Series. 82. Stat. 1546.

neexistujú žiadne odôvodnené právne námietky proti používaniu kvalifikovaných civilistov.⁷

V prípade nemeckých sabotérov na Najvyššom súde Spojených štátov v roku 1942 bolo už skôr uvedené, že zmluvné aj obyčajové medzinárodné právo akceptuje, že víťazná strana má právomoc súdiť a potrestať jednotlivcov za zločiny, ktoré predstavujú porušenie zákonov a obyčají humanitárneho práva, ak takéto osoby spadajú do jeho moci.⁸ Nemecko nemohlo počas vojny chrániť sabotérov v Spojených štátoch tým, že by ich činy prijalo za svoje. Ešte menej by mohlo Nemecko alebo akýkoľvek iný štát zaštitiť obyčajného vraha v Spojených štátoch vyhlásením jeho činu za štátny akt. Konanie štátu má jednoznačne hranice. Ak sa zverstvávajúci v druhej svetovej vojne považovali za činy *ultra vires*, nedokázal štát jednotlivcom poskytnúť žiadnu imunitu.

Norimberský tribunál mal právomoc súdiť jednotlivých obžalovaných, a mohol ich považovať aj za zodpovedných, pokiaľ dokázal určiť, že údajné konanie páchatel'a bolo *ultra vires*, a teda v skutočnosti nespádalo pod konanie štátu. Tribunál však zistil, že vzdanie sa vojny ako metódy národnej politiky nevyhnutne posilnilo predpoklad, že takáto vojna je v medzinárodnom práve nezákonná a jej páchatelia páchajú zločin.⁹ Myšlienka sa však neskôr rozvinula, keď vojenská a námorná dôstojníci boli v Norimbergu na základe dôkazov osobne zodpovední za podpísanie alebo vydanie rozkazov, ktoré porušovali humanitárne právo.¹⁰

⁷ Trial of War Criminals by Military Tribunals. In: American Bar Association Journal. Vol. 30. No. 6. 1944. s. 330.

⁸ Prípady Vojenských sabotérov, Ex parte Quirin, Rozsudok Najvyššieho súdu Spojených štátov. 9142. para. 317.

⁹ Rozsudok Medzinárodného vojenského tribunálu, Október 1. 1946, In: The American Journal of International Law. Vol. 41. 1947. s. 218.

¹⁰ Varga, R. Challenges of domestic prosecution of war crimes with special attention to criminal justice guarantees. Budapest. Pázmány Press. 2014. s. 26.

1.1. Prípád rukojemníkov

Prípád dostal svoj názov podľa problematiky, ktorou sa zaoberal, je však známy aj ako súdny proces s Wilhelmom Listom a ďalšími alebo ako Juhovýchodný prípad.¹¹ Bol to siedmy z dvanástich procesov trestania vojnových zločinov, ktoré Spojené štáty po druhej svetovej vojne súdili v okupovanej zóne v Norimbergu. Prípád sa zaoberal súdením páchatel'ov za vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti. Trestnými činmi desiatich obvinených dôstojníkov boli najmä vraždy, ktoré sa mali uskutočniť v snahe zachovať poriadok v okupačných zónach Grécka, Juhoslávie, Nórska a Albánska. Údajné konanie predstavovalo predovšetkým účasť na zabíjaní stoviek tisícok civilistov nemeckými milíciami. Zapojenie do drancovania verejného a súkromného majetku a devastácie mnohých miest a dedín v Nórsku, Juhoslávii, Albánsku a Grécku. Taktiež účasť na plánovaní a realizácii rozkazov, ktoré zamedzili výkon práv vojnových zajatcov nepriateľským bojovým skupinám, ako aj účasť na popravách nepriateľských jednotiek. Okrem toho boli páchatelia súdení za účasť na zabíjaní, mučení, väznení v koncentračných táboroch, využívaní nútených prác, ako aj deportáciách civilistov.¹²

Väčšina sudcov Vojenského tribunálu Spojených štátov v Norimbergu (jeden z Norimberských tribunálov) mala skôr konzervatívnejšie názory ako ich predchodcovia, ktorí predsedali súdnym procesom v Norimbergu. Títo sudcovia boli obzvlášť naklonení pozeráť sa na proces so značným podozrením. Ich úloha bola pritom koncentrovaná na analýzu dvoch otázok. Jedna, ktorá bola venovaná problému partizánov ako zákonných bojovníkov vrátane podrobností o tom, ako ich vzhľad dokáže dostatočne odlíšiť od civilistov. Následne sa táto otázka venovala taktiež postaveniu partizánov ako vojnových zajatcov. Druhá otázka

¹¹ Poznámka autora: Názov Juhovýchodný prípad bol odvodený zo skutočnosti, že všetci obžalovaní boli nemeckí velitelia vedúci jednotky počas balkánskej kampane nacistického Nemecka.

¹² Prípád Rukojemníkov. Spojené štáty americké v List, Súdne procesy vojenských zločincov pred Norimberským tribunálom. Č. 10. Prípád. 47. 19.02.1948.

sa výslovne týkala zabíjania civilných rukojemníkov a represálií voči civilistom ako efektívnej obrany proti partizánskym útokom.

Prvú otázku postavenia partizánskych bojovníkov súd uzavrel na základe čl. 1 prílohy k Haagskemu nariadeniu z roku 1907,¹³ tým že bojovníci, ktorí sú súčasťou milície alebo dobrovoľníckeho zoskupenia, hoci sa vyhýbajú tradičnej armáde, sú legitímnymi bojovníkmi, ak sú podriadení veliteľovi a prijímajú rozkazy. Je však potrebné aby mali určité osobitné insígnie, ktoré je možné rozpoznať na diaľku, ako aj mať viditeľne zbrane a ak dodržiavajú zákony a vojnové obyčaje.¹⁴ Tribunál dodáva, že partizáni môžu svojej krajine poskytnúť veľkú pomoc a môžu sa tak stať hrdinami, avšak každá situácia musí byť analyzovaná individuálne hodnotením dôkazov pred Súdom.

Druhá otázka, týkajúca sa brania rukojemníkov a zabíjania civilistov ako odvetu za partizánske akcie je z dôvodu interpretácie princípov zaujímavejšia. Údajní páchatelia odôvodňovali vyvražďovanie nevinného obyvateľstva a celkové poškodenie obcí princípom vojenskej nevyhnutnosti. Argument spočíval na nesprávnom výklade princípu ako povolenia použiť akúkoľvek metódu a intenzitu sily na zabezpečenie úspechu vojenskej operácie s minimálnymi dosiahnuteľnými nákladmi na čas, život a peniaze. Okrem toho obžalovaní uviedli, že zásada umožňuje zničenie života akýchkoľvek ozbrojených nepriateľov a iných osôb, ktorých zničenie je nevyhnutné počas ozbrojených konfliktov.¹⁵

Tribunál v rozsudku rozpracoval otázku princípu vojenskej nevyhnutnosti a jej nesprávnej interpretácie ako *Kriegsräson*, dovoľujúcu akéhokoľvek konanie počas ozbrojeného konfliktu. Analýza tribunálu bola založená na faktoch, z ktorých vyplynulo, že po kapitulácii Juhoslávie a Grécka

¹³ Dodatok k Dohovoru (IV) o rešpektovaní Zákonov a obyčají pozemnej vojny. Sekcia I: o nepriateľoch, Kapitola I: Kvalifikácia nepriateľov- čl. 1.

¹⁴ Prípád Rukojemníkov. Spojené štáty americké v List, Súdne procesy vojenských zločincov pred Norimberským tribunálom. Č. 10. Prípád. 47. 19.02.1948. časť III. S. 59.

¹⁵ Ibid. Časť IV. s. 66.

List ako jedna z hlavných osôb medzi obžalovanými zostal na území ako veliteľ. Hnutia odporu sa však rýchlo posilnili a preto okupačné sily pravidelne čelili neprijemným situáciám založeným na partizánskych akciách. Najvyššie velenie preto zorganizovalo operáciu obsahujúcu zastrasovanie a terorizmus ako náhradu za nedostatok potrebného počtu vojakov. Tieto akcie boli založené na nesprávnom výklade princípu vojenskej nevyhnutnosti ako povolenia urobiť čokoľvek s cieľom vyhrať vojnu. Úlohou veliteľa bolo maximálne oslabiť územie vojenskou silou, ako aj potrestať tých bojovníkov, ktorí zaútočili na jeho jednotky alebo sabotovali dopravné či komunikačné spojenie. Veliteľ tiež mohol prijať opatrenia proti osobám podozrivým z účasti na odbojových partizánskych hnutiach. Takéto boli preventívne opatrenia ako registrácia, obmedzenie pohybu alebo zákaz vychádzania. Ak jednotky neboli k dispozícii pre zabezpečenie dodržania týchto opatrení, veliteľ okupačnej jednotky mal možnosť obmedziť svoju misiu alebo opustiť krajinu. Neexistovala však žiadna okolnosť alebo pravidlo, ktoré by umožňovalo porušenie medzinárodného práva. Ustanovenia medzinárodného práva sa musia dodržiavať, aj keď to má za následok prehru určitého boja alebo prehru ozbrojeného konfliktu ako celku. Tribunál okrem toho uviedol, že pokiaľ nie je potvrdená nevyhnutnosť naliehavého konania, vražda rukojemníkov alebo väzňov bez spravodlivého procesu je absolútne nezákonná.¹⁶

Môžeme konštatovať, že sudcovia tribunálu stanovili definíciu princípu vojenskej nevyhnutnosti v prípade rukojemníkov relatívne progresívne, a to aj napriek skutočnosti, že najprv tvrdili, že nemajú právo stanoviť základné prvky o úrovni nebezpečenstva, a preto dané rozhodovanie ponechali v právomoci štátov a veliteľov. V tomto zmysle však prijaté pravidlá o rukojemníkoch skutočne nie sú prehodnotením princípu vojenskej nevyhnutnosti, keďže ide o doktrínu rešpektovania vojenského rozhodovania o tom, čo možno v skutočnosti považovať za vojensky nevyhnutné.

Vojenský tribunál Spojených štátov amerických v Norimbergu stíhal nemeckých vysokopostavených vojenských veliteľov obvinených zo spáchania

¹⁶ Ibid, časť IV. s. 64.

činov, ktoré porušovali medzinárodné humanitárne právo. Tieto porušenia spočívali na nezákonných a úmyselných činoch, ktoré spadajú pod pojem zločiny proti ľudskosti. Rozsudok tribunálu v prípade rukojemníkov však poskytol dôležité odkazy aj na budúci vývoj koncepcie jednotlivých princípov medzinárodného humanitárneho práva, aj keď sa venoval najmä princípu vojenskej nevyhnutnosti.¹⁷

2. Medzinárodný trestný súd

Do rámca medzinárodného práva bola zavedená zásada zodpovednosti jednotlivcov a nielen štátov, za cieľom umožnenia stíhať závažné porušenia medzinárodného humanitárneho práva pred medzinárodnými tribunálmi založenými na tento účel. Medzinárodné trestné právo možno považovať aj za procesnú realizáciu medzinárodného humanitárneho práva, zahŕňajúc hľadanie právneho rámca na zastavenie alebo aspoň kontrolu rozsiahleho porušovania ľudských práv a masových zverstiev.¹⁸ Vývoj humanitárneho práva sprevádzalo vytváranie princípov a ratifikácie medzinárodných zmlúv, ktoré mali byť univerzálne a aplikovateľné pre prípady jeho porušenia. Články nachádzajúce sa v ustanovujúcich dokumentoch medzinárodných trestných súdov a následná aplikácia práva, ktoré tieto súdy vykonávajú, odzrkadľujú spomínaný pokrok a podobne zdôrazňujú priamy vzťah medzi predmetom a cieľom humanitárneho práva a zriadením týchto súdov. Judikatúra týchto súdov je mimoriadne šikovnou doplnkovou metódou rozvoja existencie právneho štátu, jeho výkladu a limitov.

Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu a Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu vo svojich zakladajúcich dokumentoch a svojej judikatúre interpretujú obrovské množstvo princípov medzinárodného

¹⁷ Ečer. B. Norimberský soud. Praha: Orbis. 1946. s. 19.

¹⁸ Gašpari, A. (2024). Liability and protection of child soldiers under international criminal law. *Child and Family in Contemporary Society*, 1–17. <https://doi.org/10.25234/dosd/31538>

humanitárneho práva s prihliadnutím na pokrok v oblasti pozitívneho práva. Tieto princípy následne vplývali na vytváranie práva na konferencii v roku 1998 v Ríme pod záštitou OSN, na ktorej bol ratifikovaný Štatút Medzinárodného trestného súdu. Vytvorenie ICC je všeobecne považované za pozoruhodný pokrok v oblasti medzinárodného trestného práva a spravodlivosti. ICC, zriadený Rímskym štatútom, je jedinečným právnym aparátom, pokiaľ ide o jeho širokú jurisdikciu v oblasti vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti, genocídy a zločinu agresie.¹⁹ K dnešnému dňu bolo pred ICC riešených 31 prípadov.

Vzhľadom na to, že vojnové zločiny sú závažným porušením humanitárneho práva, vo všeobecnosti sa pri analýze medzinárodného trestného práva v tejto oblasti vyžaduje uplatnenie vhodných princípov humanitárneho práva. To je dôvod, prečo čl. 8 Štatútu ICC spomína ustanovenia platného ženevského práva a odkazuje taktiež na už prijatý právny rámec medzinárodného práva. Týmto spôsobom čl. 8 Rímskeho štatútu posilňuje silu už dobre známych ustanovení základného rámca humanitárneho práva. Okrem textového odporúčania na princípy medzinárodného humanitárneho práva sa pojem jednotlivých princípov pravidelne spomína v aspektoch viacerých trestných činov spáchaných v rámci medzinárodných aj vnútorných ozbrojených konfliktov. Princíp vojenskej nevyhnutnosti je napríklad výslovne posilnený v ustanoveniach podmienok vykonávania vojnového zločinu deportácie civilného obyvateľstva na základe toho, že aspekty vyžadujú, aby príkaz veliteľov nemohol byť odôvodnený bezpečnosťou týchto civilistov alebo vojenskou nevyhnutnosťou.²⁰ Ako je uvedené v čl. 8 ods. 2 prvou klasifikáciou zločinov, definovaných v súvislosti so situáciami medzinárodného ozbrojeného konfliktu, je závažné porušenie Ženevských dohovorov z roku 1949. Iná klasifikácia trestných činov sa však taktiež zaoberá ďalšími významnými porušeniami práva

¹⁹ The Commonwealth: International Humanitarian Law and International Criminal Justice: An introductory Handbook. 2014. s. 3.

²⁰ Newton. M. A. Charging War Crimes: Policy and Prognosis from a Military Perspective. In: Stahn. C. The Law and Practice of International Criminal Court. Oxford University Press. Oxford. 2015. s. 742.

ozbrojených konfliktov.²¹ V danom ohľade preto autor dochádza k výkladu, že jednotlivec sa stretáva so zodpovednosťou vo všetkých prípadoch, kedy porušuje princípy humanitárneho práva, ako je princíp rozlišovania medzi bojovníkmi a civilistami, princíp proporcionality, princíp vojenskej nevyhnutnosti alebo princíp humanity.²²

Napríklad všeobecne sa chápe, že vo veci pozitívneho medzinárodného humanitárneho práva nemá vojenská nevyhnutnosť žiadne postavenie mimo explicitných mimoriadnych ustanovení. Princíp ospravedlňuje odklonenie sa od pravidla správania avšak len vtedy, ak samotné pravidlo predpokladá výnimky založené na vojenskej nevyhnutnosti. V tejto súvislosti Rímsky štatút vyvoláva množstvo zložitých otázok týkajúcich sa možného uplatnenia vojenskej nevyhnutnosti pred konaním ICC nielen ako odôvodnenie, ale aj ako základ pre vylúčenie trestnej zodpovednosti.²³ Vo vzťahu k určitému výkladu princípov práva, judikatúra ICC v niektorých prípadoch spomína problematiku všeobecných zásad práva alebo zásad medzinárodného humanitárneho práva, najmä v súvislosti s čl. 21 ods. 1 štatútu.²⁴ Autorka v tomto zmysle stručne uvádza tri príklady prípadov, ktoré sa zaoberali danou problematikou princípov.

2.1. Prípád Bosco Ntaganda

V prípade Bosca Ntagandu, ktorý bol pôvodne obžalovaný spolu s Lubangom, sa pojednávania pred Súdom konali v roku 2014, pričom sa posudzovalo viac ako 69 000 strán dôkazov. Páchateľ bol odsúdený za vojnové

²¹ Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu z roku 1998. United Nations Treaty Series, vol. 2187. č. 38544. A / CONF.183 / 9. Júl 17, 1998. čl. 8. para 2.

²² Schabas, W. A. The UN International Criminal Tribunals (The Former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone). Cambridge University Press. 2006. s. 326.

²³ Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu z roku 1998.. United Nations Treaty Series, vol. 2187. č. 38544. A / CONF.183 / 9. Júl 17, 1998. čl. 31.

²⁴ Ibid. čl. 21. para 1, b): „Súd bude uplatňovať: (b) na druhom mieste tam, kde je to vhodné, platné zmluvy a zásady a pravidlá medzinárodného práva vrátane ustanovených zásad medzinárodného práva ozbrojených konfliktov;“(preklad.ang.)

zločiny a zločiny proti ľudskosti, ktoré spáchali jednotky Vlasteneckého frontu za oslobodenie Konga v rokoch 2002 až 2003. Obvinenia zahŕňali vraždu, ničenie majetku, znásilnenie a sexuálne otroctvo civilistov. V zmysle čl. 25 súd uznal zodpovednosť Ntagandu za nariadenie príslušných trestných činov a podľa čl. 28 je zodpovedný ako vojenský veliteľ za zločiny spáchané svojimi podriadenými.²⁵

Súd v tomto rozsudku dával priestor na analýzu princípu vojenskej nevyhnutnosti vo vzťahu k činom spáchaným bojovníkmi Ntagandy. Súd vo svojom rozhodnutí vyjadril, že útoky bojovníkov nemožno odôvodniť vojenskou nevyhnutnosťou, keďže neexistujú dôkazy o tom, že by pred vykonaním opatrení vysídlenia boli zabezpečené nejaké preventívne opatrenia, ani neboli preukázané žiadne iné dôvody súvisiace so správaním vojenských misií. Navyše metóda použitá pri dvoch spáchaných útokoch a modus operandi preukazujú, že bojovníci neboli v situácii premiestňovania civilistov.²⁶ Neskôr Súd pokračoval v interpretácii faktov, že skutočné zničenie infraštruktúry si nevyžiadala vojenská nevyhnutnosť, vychádzajúc zo skutočnosti, že vojaci používali zápalné granáty a pálili domy, kým boli ľudia vo vnútri. Okrem toho Súd stanovil, že odôvodnenie vojenskej nevyhnutnosti nemožno použiť v prípadoch, keď pri určitých trestných činoch páchatel'ovi chýba *mens rea*. Dôkazy taktiež nenasvedčujú tomu, že by bojovníci pri ostreľovaní husto osídlených dedín vrátane civilistov rozlišovali medzi vojenskými a civilnými objektmi. Za zmienku stojí aj mentálny prvok veliteľa pri spúšťaní útoku. Na základe dokumentu Súdu Prvky trestného činu (preklad „Elements of Crime“) môžu získané a dostupné informácie priblížiť dôvody konkrétneho rozhodnutia

²⁵ Van Oijen, F. Dorsey, J. Year in Review 2014. In: Gill. T. D. Et al. Yearbook of International Humanitarian Law. Asser Press. Hague. 2014. s. 248.

²⁶ Prípád Prokurátor v. Bosco Ntaganda, Rozsudok odvolacieho súdu Súdnej Komory II z 9 júna 2014. ICC-01/04-02/06. Para 68.

veliteľa, následne na základe toho rozhodnúť či išlo o konanie v súlade so zásadami humanitárneho práva, ako aj s praxou štátov.²⁷

Ntaganda čelil však aj ďalším obvineniam v súvislosti s útokom na cirkevnú budovu, a to na základe jeho pokynov, aby ju v prípade potreby zničili. Súd uviedol, že Ntaganda musel poznať povahu a účel napadnutej budovy ako budovy venovanej náboženstvu, keďže bol na mieste útoku osobne. Okrem toho si bol v súvislosti s útokmi vedomý aj toho, že ničený majetok patrí primárne civilným osobám, ako aj o skutkových okolnostiach zakladajúcich postavenie majetku ako chráneného podľa práva ozbrojeného konfliktu. Zničenie spomenutého daného majetku si pritom ani nevyžiadala vojenská nevyhnutnosť.²⁸

2.2. Prípád Bemba Gombo

Predmetný prípad sa týkal bývalého vojenského veliteľa Jeana-Pierra Bembu za zločiny proti ľudskosti na základe údajného vydania rozkazu na akcie obsahujúce znásilňovanie, zabitie a drancovanie, ktoré páchali vojaci v Stredoafrickej republike v období od októbra 2002 do marca 2003. V ohľade rozsudku však možno konštatovať, že napriek niektorým dôkazom z roku 2018 väčšia časť odvolacieho senátu ICC jeho odsúdenie zamietla.²⁹

Prípad začal otázkami týkajúcimi sa rozsahu princípu komplementarity, keďže súd Stredoafrickej republiky úmyselne odmietol pokračovať v procese s cieľom začať konanie pred ICC.³⁰ Následne sa súd

²⁷ Medzinárodný trestný súd. Elements of Crime. 2013. s. 13.

²⁸ Ibid. Para 130.

²⁹ Prípad Prokurátor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, rozsudok proti odvolaniu proti rozsudku komory III Medzinárodného trestného súdu z 8 júna 2018. ICC-01/05-01/08.

³⁰ Béres, N. A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái. Budapest. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law. 2021. s. 106.

zaoberal najmä zodpovednosťou veliteľa, ktorá je odvodená od princípu zodpovedného velenia. Daný princíp od vojenských veliteľov vyžaduje, aby zabezpečili súlad konania svojich podriadených s požiadavkami vojnových zákonov a obyčají. Súd uviedol, že zásada zodpovedného velenia sa najskôr formovala v rámci nariadení venovaných rešpektovaniu zákonov a obyčají vojny na zemi, ktoré boli pripojené k štvrtému Haagskemu dohovoru z roku 1907,³¹ a následne sa objavovala v niekoľkých medzinárodných dohovoroch z obdobia po prvej svetovej vojne spolu s tzv. Dohovorom o zlepšení stavu ranených a chorých na poli a Dohovorom o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami.³²

V rozhodnutí sa často spomínajú aj iné princípy medzinárodného humanitárneho práva, ktoré boli zohľadnené, ako aj medzinárodne uznávané štandardy ľudských práv. Rozsudok spomína zásadu rozlišovania, aj keď nie explicitne, keď stanovuje, že civilné obyvateľstvo zahŕňa všetky osoby, ktoré sú civilné, na rozdiel od príslušníkov ozbrojených síl. Súd sa neskôr odvoláva na zásady a pravidlá medzinárodného práva vrátane zavedených zásad medzinárodného práva ozbrojených konfliktov. Analyzovali sa aj aplikovateľné zmluvy, ako Ženevský dohovor z roku 1949 alebo Viedenský dohovor o zmluvnom práve, okrem platnej judikatúry iných trestných súdov, ktoré potvrdzujú princípy humanitárneho práva. Vo vzťahu k výkladu niektorých pojmov nevyhnutných pre správnu analýzu prípadu Súd siahla po predošlých výkladoch, ako je výklad pojmu ozbrojený konflikt v prípade Tadic, alebo

³¹ Haagský Dohovor ohľadom rešpektovaniu zákonov a obyčají vojny na zemi 1907 (IV) 18. Október 1907. čl. 1. „*Vojnové zákony, práva a povinnosti sa vzťahujú nielen na armádu, ale aj na milície a dobrovoľnícke zbory, ktoré spĺňajú tieto podmienky: - 1. veliteľ osobe zodpovednej za svojich podriadených;*“

³² Williamson, J.A. Some Considerations on Command Responsibility and Criminal Liability. In: International Review of the Red Cross. Vol. 90. N. 870. 2008. s. 304.

pojmu organizovaná ozbrojená skupina, ako je interpretovaný v prípade Lubanga.³³

Napokon súd však dospel k záveru, že berúc do úvahy princípy a pravidlá humanitárneho práva, ktoré sa odzrkadľujú aj v medzinárodných dokumentoch, ako sú vyššie uvedené zmluvy, organizované ozbrojené skupiny musia byť pod zodpovedným velením. Rešpektovanie zodpovedného velenia si do určitej miery vyžaduje usporiadanie jednotiek, vrátane schopnosti dovoľávať sa disciplíny a potenciálu organizovať a vykonávať vojenské operácie.³⁴

2.3. Prípád Gbagbo

Keď bývalý vodca Pobrežia Slonoviny Laurent Gbagbo vystúpil 19. februára 2013 pred súd, stal sa prvou hlavou štátu, ktorá bola stíhaná pred ICC. Prokurátor vzniesol proti nemu určité obvinenia za zločiny proti ľudskosti (vraždy a pokusy o vraždu, znásilnenie, iné neľudské činy a prenasledovanie) v súvislosti s konaním v roku 2011, ktoré je považované za obdobie násilia, spôsobujúce straty na životoch a majetku, ako aj vnútorné vysídlenia, migráciu a rôzne telesné zranenia viacerých osôb. Gbagbo bol v danom čase prezidentom, pričom bol údajne zodpovedný za činy súvisiace s povolebným násilím na Pobreží Slonoviny v období od 16. decembra 2010 do 12. apríla 2011. Tieto zločiny boli údajne spáchané počas tzv. Pochodu Ouattara, predstavujúci demonštráciu žien v Abobo venovanú problematike útokov na intenzívne obývané oblasti v Abobo a Yopougon. V roku 2019 však väčšina senátu ICC

³³ Prípád prokurátor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, rozsudok proti odvolaniu proti rozsudku komory III Medzinárodného trestného súdu z 8 júna 2018.. ICC-01/05-01/08. para. 218.

³⁴ Ibid. Para 234; Pozri tiež Cullen, A. The Characterization of Armed Conflict in the Jurisprudence of the ICC. In: Stahn. C. The Law and Practice of the International Criminal Court. Oxford University Press. Oxford. 2015. s. 766

oslobodila Gbagba a jeho politického kolegu Blé Goudého spod obžaloby, pričom neskôr v roku 2021 rozhodnutie potvrdil aj odvolací senát.³⁵

Pokiaľ ide o samotné rozhodnutie, spomenutý oslobodzujúci rozsudok spôsobil diskusiu v akadémií. V súvislosti s témou vývoju princípov treba spomenúť najmä nesúhlasné stanovisko sudcu Herrera Carbuccia, ktorý uviedol, že v zmysle ust. 2. Štatútu, všeobecné právne zásady odvodené Súdnym dvorom z vnútroštátnej legislatívy, možno implikovať len vtedy, ak pri analýze určitej otázky existujú medzery v základných prameňoch práva. Uvedená implementácia musí byť tiež v súlade s platným medzinárodným právom, ako je opísané v čl. 21 a medzinárodne uznávanými zákonmi ľudských práv. V dôsledku je uplatňovanie takýchto externých prameňov práva obmedzené a výlučne doplnkové k základným prameňom a ľudským právam uznávaným medzinárodne. Vnútroštátna judikatúra alebo legislatíva jednotlivých štátov, ak nie je v súlade so štatútom ICC alebo predstavuje prekážku ľudských práv uznávaných medzinárodne sa preto na základe daného výkladu nemôže uplatňovať, aj keby predkladala na prvý pohľad vhodné všeobecné právne princípy.³⁶ V tomto zmysle môžeme konštatovať, že sudca Carbuccia reflektoval nadradenosť medzinárodného práva, a to aj s ohľadom na tie vnútorné ustanovenia, ktoré odzrkadľujú všeobecné princípy práva.

Záver

Medzinárodné humanitárne právo a medzinárodné trestné právo majú príbuzný účel, ale výrazne odlišný rozsah a výsledky. Humanitárne právo sa vzťahuje najmä na štáty, príp. na menej tradičné strany ozbrojeného konfliktu, ako sú paramilitárne skupiny. Daný právny rámec preto stanovuje predpokladané základné prvky ozbrojeného konfliktu, čo však nevyklučuje aby určité porušenia viedli k refundácii alebo náprave kompenzáciou. Medzinárodné

³⁵ Prípád prokurátor v. Laurent Gbagbo and Charles Blé Goudé, rozsudok súdnej komoy Medzinárodného trestného súdu z 15. Januára 2019. ICC-02/11-01/15.

³⁶ Moravcová, D. (2025). EU Lex Challenge. Universitas Tyrnaviensis, 14(2), 23. Trnava, Slovakia: Trnavská univerzita v Trnave. ISSN 1338-9025.

trestné právo sa vzťahuje na jednotlivcov, stanovuje podmienky porušení ktoré považujeme za najzávažnejšie zločiny znepokojujúce medzinárodné spoločenstvo ako celok, pričom aplikácia práva môže viesť k zadržaniu páchateľa.³⁷ Osobitnú pozornosť si zasluhujú prípady zapájania detí do ozbrojených konfliktov, keďže ide o závažné porušenie medzinárodného humanitárneho a ľudskoprávneho rámca,³⁸ ktoré je predmetom osobitného dohovoru – Opčného protokolu k Dohovoru o právach dieťaťa o zapojení detí do ozbrojených konfliktov.³⁹

Najvýznamnejšie pravidlá medzinárodného humanitárneho práva sú zakorenené v multilaterálnych zmluvách, ako nezávislých prameňoch práva. Spomenutá skutočnosť však nevylučuje pôvod viacerých ustanovení založený na princípoch humanitárneho práva. Princípy sú preto aplikované priamo ale aj nepriamo. Na základe dejín takejto aplikácie princípov možno posúdiť že došlo k procesu, kedy sa najprv zakladalo na humanitných ideáloch, ktoré sa preniesli z etiky do právneho poriadku, pričom sa vytvorila právna škola založená na prirodzenom práve. Neskôr sa tieto princípy vyjadrili prostredníctvom špecifickejších pravidiel.⁴⁰ Z daného dôvodu charakter mnohých všeobecných zásad pramení v prirodzenom práve. Tento pôvod tak pridáva zásadám nielen širší, ale aj ohybnejší charakter. Zásada predstavuje flexibilný prameň práva. Niektoré zásady sú, pravda, špecifického charakteru, ale väčšinu z nich je možné aplikovať na právo platné počas mieru, ale aj na právo platné počas trvania

³⁷ Cryer. R. Et al. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge University. Cambridge. 2006. s.227.

³⁸ Garayová, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>

³⁹ Garayová, L. (2024). Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict. In M. Benyusz & A. Raisz (Eds.), *International children's rights* (pp. 209–239). Miskolc–Budapest, Hungary: Central European Academic Publishing. https://doi.org/10.71009/2024/mbar.icr_9

⁴⁰ Greig, D.W. The Underlying Principles of International Humanitarian Law. In: *Australian Year Book of International Law*. s. 84.

ozbrojeného konfliktu. Charakter ich schopnosti adaptovať sa je preto odpoveď na aktuálne sa meniace trendy v ozbrojených konfliktoch. Je pravda, že aj mnohé ustanovenia medzinárodných zmlúv sú schopné, v prípade správneho výkladu, reagovať na nové technológie, no najrýchlejšie aplikovateľné sú za všetkých okolností všeobecné zásady.

Technologický vývoj je nesmierne rýchly pričom právna regulácia v danom ohľade veľakrát zaostáva. Flexibilita princípov založená v prirodzenom práve pritom pravdepodobne dokáže zaplniť medzery ktoré sa počas vývoja nových zbraní vytvárajú. Medzinárodné očakávanie, že osoby zodpovedné za porušenie zákona budú brané na trestnú zodpovednosť a nebude im umožnené zažiť beztrestnosť za ich zločiny je pritom v súčasnosti už samozrejmosťou. Humanitárne princípy a ich aplikácia je preto prvá pomoc nielen na bojovnom poli ale aj na pôde medzinárodných súdov. Táto štúdia predstavuje len stručný úvod do problematiky aplikácie spomenutých princípov humanitárneho práva na poli medzinárodných súdov, preukázaním na určité aspekty ktoré bral do úvahy Medzinárodný vojenský tribunál v období po 2. sv. vojne a ktoré analyzoval neskôr Medzinárodný trestný súd.

Viaceré princípy medzinárodného humanitárneho práva sú výslovne stanovené v judikatúre medzinárodných trestných súdov. V medzinárodnom práve sa tieto súdne rozsudky považujú skôr za dodatočné prostriedky a pomôcky na určenie a výklad právnych pravidiel. Rozhodnutia medzinárodných súdov sa používajú ako presvedčivé dôkazy, preukazujúce existenciu a prípadný vývoj už dlho stanovených právnych princípov. Aj keď medzinárodné súdy nevyhnutne nemusia dodržiavať formálnu doktrínu precedensu, na základe skúmania problematiky možno usúdiť že súdy tak vo všeobecnosti robia, aby vytvorili koherentný súbor judikatúry.⁴¹ Spomenutú snahu o udržaní určitej úrovne koherentnosti preukazuje aj aplikácia princípov medzinárodného humanitárneho práva, ktorých základ nachádzať v prirodzenom práve. Koherentnosť medzinárodnej judikatúry však nespôsobuje aplikačnú rigidnosť. Interpretácia spomenutých princípov práve naopak poukazuje, že rovnaké

⁴¹ Štatút Medzinárodného súdneho dvora. čl. 59.

právne základy treba vykladať od prípadu k prípadu a vývojom spoločnosti sa aj interpretácia princípov dokáže vyvíjať.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. Béres, N. A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái. Budapest. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law. 2021.
2. Cryer, R. Et al. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. Cambridge University. Cambridge. 2006
3. Cullen, A. The Characterization of Armed Conflict in the Jurisprudence of the ICC. In: Stahn, C. The Law and Practice of the International Criminal Court. Oxford University Press. Oxford. 2015.
4. Dodatok k Dohovoru (IV) o rešpektovaní Zákonov a obyčaji pozemnej vojny. Sekcia I: o nepriateľoch, Kapitola I: Kvalifikácia nepriateľov.
5. Ečer, B. Norimberský soud. Praha: Orbis. 1946.
6. Garayová, L. (2024). Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict. In M. Benyusz & A. Raisz (Eds.), International children's rights (pp. 209–239). Miskolc–Budapest, Hungary: Central European Academic Publishing. https://doi.org/10.71009/2024/mbar.icr_9
7. Garayová, L. (2025). Legal protections for children in refugee and migrant crises in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Political Science*, 7, Article 1585607, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1585607>
8. Gašparić, A. (2024). Liability and protection of child soldiers under international criminal law. *Child and Family in Contemporary Society*, 1–17. <https://doi.org/10.25234/dosd/31538>
9. Greig, D.W. The Underlying Principles of International Humanitarian Law. In: Australian Year Book of International Law.
10. Haagský Dohovor ohľadom rešpektovaniu zákonov a obyčaji vojny na zemi 1907 (IV) 18. Október 1907.
11. Charta Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu. 8.8. 1945, United Nations Treaty Series. 82. Stat. 1546.
12. Karpat, A. (2023). Vzťah medzinárodného a únievého práva z pohľadu čl. 351 ZFEÚ. In K. Šmigová (Ed.), *Liber Amicorum Dalibor Jílek*: Pri

- príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Dalibora Jílka, CSc. (pp. 77–90). Beroun, Czech Republic: Eva Rozkotová. ISBN 978-80-87488-52-2.
13. Medzinárodný trestný súd. *Elements of Crime*. 2013.
 14. Moravcová, D. (2025). *EU Lex Challenge*. Universitas Tyrnaviensis, 14(2), 23. Trnava, Slovakia: Trnavská univerzita v Trnave. ISSN 1338-9025.
 15. Newton. M. A. *Charging War Crimes: Policy and Prognosis from a Military Perspective*. In: Stahn. C. *The Law and Practice of International Criminal Court*. Oxford University Press. Oxford. 2015.
 16. Prípád Vojenských sabotérov, Ex parte Quirin, Rozsudok Najvyššieho súdu Spojených štátov. 9142. Rozsudok Medzinárodného vojenského tribunálu, Október 1. 1946, In: *The American Journal of International Law*. Vol. 41. 1947.
 17. Prípád Rukojemníkov. Spojené štáty americké v List, Súdne procesy vojenských zločincov pred Norimberským tribunálom. Č. 10. Prípád. 47. 19.02.1948.
 18. Prípád Rukojemníkov. Spojené štáty americké v List, Súdne procesy vojenských zločincov pred Norimberským tribunálom. Č. 10. Prípád. 47. 19.02.1948.
 19. Prípád Prokurátor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, rozsudok proti odvolaniu proti rozsudku komory III Medzinárodného trestného súdu z 8 Júna 2018. ICC-01/05-01/08.
 20. Prípád prokurátor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, rozsudok proti odvolaniu proti rozsudku komory III Medzinárodného trestného súdu z 8 Júna 2018.. ICC-01/05-01/08.
 21. Prípád prokurátor v. Laurent Gbagbo and Charles Blé Goudé, rozsudok súdnej komoy Medzinárodného trestného súdu z 15 Januára 2019. ICC-02/11-01/15.
 22. Prípád Prokurátor v. Bosco Ntaganda, Rozsudok odvolacieho súdu Súdnej Komory II z 9 Júna 2014. ICC-01/04-02/06.
 23. Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu z roku 1998. United Nations Treaty Series, vol. 2187. č. 38544. A / CONF.183 / 9. Júl 17, 1998.
 24. Schabas, W. A. *The UN International Criminal Tribunals (The Former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone)*. Cambridge University Press. 2006.

25. Schmitt. M.N. Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Presercing the Delicate Balance. In: Virginia Journal of International Law, Vol. 50. Issue 4. 2010.
26. Sommersemester. 2010. Humboldt Universität. 2010.
27. Štatút Medzinárodného súdneho dvora.
28. Trial of War Criminals by Military Tribunals. In: American Bar Associaton Journal. Vol. 30. No. 6. 1944.
29. The Commonwealth: International Humanitarian Law and International Criminal Justice: An introductory Handbook. 2014.
30. Van Oijen, F. Dorsey, J. Year in Review 2014. In: Gill. T. D. Et al. Yearbook of International Humanitarian Law. Asser Press. Hague. 2014.
31. Varga, R. Challenges of domestic prosecution of war crimes with special attention to criminal justice guarantees. Budapest. Pázmány Press. 2014.
32. Versailleská mierová zmluva z 28 Júna 1919.
33. Werle. G. Bung, J. Summary (Historical Evolution) International Criminal Justice.
34. Williamson, J.A. Some Cosiderations on Command Responsibility and Criminal Liability. In: International Review of the Red Cross. Vol. 90. N. 870. 2008.

POSUDZOVANIE PRIMERANOSTI TECHNICKÝCH A ORGANIZAČNÝCH OPATRENÍ

Zuzana Krajčovičová

Abstract

The subject of this article is the assessment of the criteria for the adequacy of technical and organizational measures within the meaning of Article 32 of Regulation (EU) 2016/679 (GDPR). The aim is to define the content of the concept of "adequate measures" in the context of legislation, methodological guidelines and decision-making activities of supervisory authorities, by analysing the possibilities of determining the boundary between sufficient and insufficient measures. The conclusion emphasizes the need for a dynamic and individual approach when assessing the security of data processing.

Keywords

Data protection, appropriate technical and organisational measures, rights of data subjects, pseudonymisation, controller, personal data breach, supervisory authority. .

Úvod

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (ďalej len „**Nariadenie**“) nadobudlo účinnosť dňa 25.05.2018, čo je do dnešného dňa možné považovať za rozhodujúci míľnik v rámci ochrany osobných údajov, a to

napriek tomu, že právo na ochranu osobných údajov bolo garantované už aj v skôr prijatých právnych predpisoch.

V právnom prostredí Slovenskej republiky sme boli zvyknutí na právne predpisy poskytujúce akýsi jasný návod ako postupovať a presne stanovené sankcie za prípadné porušenie. Nariadenie s množstvom úvodných recitálov dotvárajúcich celkový právny rámec, poskytuje pomerne široký priestor na nastavenie ochrany osobných údajov, avšak bez jednoznačného postupu. Nariadenie pôsobilo najmä na začiatku príliš všeobecne a bez usmernení ťažko aplikovateľne. Ustanovenia článku 25 a článku 32 Nariadenia sú podľa názoru autorky jednými z prakticky najťažšie uchopiteľných zo všetkých ustanovení Nariadenia. Nedávajú totiž jasnú odpoveď na otázku aké technické a organizačné opatrenia má prevádzkovateľ, resp. sprostredkovateľ prijať, aby bol súladný s pravidlami ochrany osobných údajov, ale poskytujú len rámec, v ktorom sa musí sám zorientovať. Napriek tomu, že na ochranu dát je ich prijatie kľúčové, odpoveď na otázku „koľko je dost“ sa hľadá komplikovanejšie. Túto technickú neutrálnosť Nariadenia v oblasti bezpečnosti osobných údajov je potrebné vnímať v širšom kontexte, a to v prierezovom charaktere Nariadenia, ktoré sa aplikuje na širokú škálu rôznych adresátov od najmenších podnikateľov, orgány verejnej moci až po globálne vysoko-regulované skupiny spoločností¹.

Všeobecnosť a v mnohých ohľadoch aj nejednoznačnosť pojmu „primeranosť“ spôsobuje viaceré aplikačné problémy a otázky. V takýchto situáciách je výklad dozorných orgánov a ich rozhodovacia činnosť v rámci Európskej únie neoddeliteľnou súčasťou prístupu k ochrane osobných údajov prevádzkovateľov.

Čím väčšie množstvo spracovateľských operácií spoločnosť (prevádzkovateľ) s osobnými údajmi vykonáva, tým dôležitejšie je riadne zodpovedanie otázky potreby prijatia primeraných technických a organizačných opatrení, ako aj otázky identifikácie hranice primeranosti. Žijeme v digitálnej dobe, kedy sa

¹ BERTHOTY a kol.2018. Všeobecné nariadenie o ochrane osobných údajov. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2018. 683 s. ISBN 978-80-7400-714-9, str. 299.

ochrana osobných údajov stáva dôležitejšou ako kedykoľvek predtým. Ambíciou autorky preto bolo nasledujúcimi riadkami priblížiť ako postupovať pri stanovovaní primeranosti technických a organizačných opatrení pri spracovaní osobných údajov.

1. Základné kritériá posudzovania vzniku rizika

Podľa článku 25 ods. 1 Nariadenia „so zreteľom na najnovšie poznatky, náklady na vykonanie opatrení a na povahu, rozsah, kontext a účely spracúvania, ako aj na riziká s rôznou pravdepodobnosťou a závažnosťou, ktoré spracúvanie predstavuje pre práva a slobody fyzických osôb, prevádzkovateľ v čase určenia prostriedkov spracúvania aj v čase samotného spracúvania prijme primerané technické a organizačné opatrenia, ako je napríklad pseudonymizácia, ktoré sú určené na účinné zavedenie zásad ochrany údajov, ako je minimalizácia údajov, a začlení do spracúvania nevyhnutné záruky s cieľom splniť požiadavky tohto nariadenia a chrániť práva dotknutých osôb“.

Podľa článku 25 ods. 2 Nariadenia „prevádzkovateľ vykoná primerané technické a organizačné opatrenia, aby zabezpečil, že štandardne sa spracúvajú len osobné údaje, ktoré sú nevyhnutné pre každý konkrétny účel spracúvania. Uvedená povinnosť sa vzťahuje na množstvo získaných osobných údajov, rozsah ich spracúvania, dobu ich uchovávania a ich dostupnosť. Konkrétne sa takýmito opatreniami zabezpečí, aby osobné údaje neboli bez zásahu fyzickej osoby štandardne prístupné neobmedzenému počtu fyzických osôb“.

Podľa článku 32 ods. 1 Nariadenia „prevádzkovateľ a sprostredkovateľ prijímú so zreteľom na najnovšie poznatky, náklady na vykonanie opatrení a na povahu, rozsah, kontext a účely spracúvania, ako aj na riziká s rôznou pravdepodobnosťou a závažnosťou pre práva a slobody fyzických osôb, primerané technické a organizačné opatrenia s cieľom zaistiť úroveň bezpečnosti primeranú tomuto riziku, pričom uvedené opatrenia prípadne zahŕňajú aj:

a) Pseudonymizáciu a šifrovanie osobných údajov,

- b) *Schopnosť zabezpečiť trvalú dôverynosť, integritu, dostupnosť a odolnosť systémov spracúvania a služieb,*
- c) *Schopnosť včas obnoviť dostupnosť osobných údajov a prístup k nim v prípade fyzického a technického incidentu,*
- d) *Proces pravidelného testovania, posudzovania a hodnotenia účinnosti technických a organizačných opatrení na zaistenie bezpečnosti spracúvania“.*

Podľa článku 32 ods. 2 Nariadenia „*pri posudzovaní primeranej úrovne bezpečnosti sa prihliada predovšetkým na riziká, ktoré predstavuje spracúvanie, a to najmä v dôsledku náhodného alebo nezákonného zničenia, straty, zmeny, neoprávneného poskytnutia osobných údajov, ktoré sa prenášajú, uchovávajú alebo inak spracúvajú, alebo neoprávneného prístupu k takýmto údajom*“.

Podľa článku 32 ods. 4 Nariadenia „*prevádzkovateľ a sprostredkovateľ podniknú kroky na zabezpečenie toho, aby každá fyzická osoba konajúca na základe poverenia prevádzkovateľa alebo sprostredkovateľa, ktorá má prístup k osobným údajom, spracúvala tieto údaje len na základe pokynov prevádzkovateľa s výnimkou prípadov, keď sa to od nej vyžaduje podľa práva Únie alebo práva členského štátu*“.

Z citovaných ustanovení je zrejmé, že prevádzkovateľ je s ohľadom na všetky aspekty povinný prijať dostatočné opatrenia na ochranu osobných údajov, pričom Nariadenie ako hlavné technické opatrenia uvádza len pseudonymizáciu a šifrovanie. V danom kontexte však ide len o príklady, nie o indikatívny výpočet opatrení. Kým však prejdeme k jednotlivým opatreniam, je potrebné sa zamerať na to, ako by mal prevádzkovateľ postupovať v rámci vyhodnocovania potreby technických a organizačných opatrení, a posudzovania ich vhodnosti a najmä primeranosti.

V zmysle článkov 25 a 32 Nariadenia vyplýva, že prevádzkovateľ je povinný prijať vhodné technické a organizačné opatrenia s ohľadom na povahu, rozsah, kontext a účely spracúvania, ako aj na riziká s rôznou pravdepodobnosťou a závažnosťou pre práva a slobody fyzických osôb. Na základe uvedeného je potrebné, aby prevádzkovateľ, resp. sprostredkovateľ pri posudzovaní zohľadňoval najmä:

- i. povahu spracúvania, tzn. aké kategórie osobných údajov sú spracúvané, vrátane osobitnej kategórie osobných údajov;
- ii. rozsah spracúvania, a to najmä s ohľadom na množstvo spracúvaných osobných údajov, počet dotknutých osôb a pod.;
- iii. kontext spracúvania, a to v súvislosti s ;
- iv. účely spracúvania a
- v. riziká s rôznou pravdepodobnosťou a závažnosťou pre práva a slobody fyzických osôb.²

V rámci vyhodnocovania jednotlivých kritérií je vhodné si zadať definovať aj základné používané pojmy.

Výraz „*bezpečnosť*“ pochádza z latinského slova *securitas* (*sina cura + tutus*), čo je vo všeobecnosti možné preložiť ako istotu, pokoj, ochranu, zabezpečenie, nespornosť. V každom význame týchto slov ide o stav, v ktorom sú chránené aktíva a objekty vo vlastníctve nejakého subjektu. Pojem môže byť vykladaný dynamicky alebo staticky, t.j. buď ako momentálny stav alebo ako prebiehajúci proces. Ide teda o značne široký pojem, ktorému je možné v rôznych oblastiach ľudskej činnosti pripisovať rôzny význam.³ Bezpečnosť osobných údajov je širší pojem a sleduje širší katalóg rizík ako sledujú napríklad procesy riadenia informačnej bezpečnosti⁴.

Ďalším pojmom je „*riziko*“, ktorý podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka 4 z roku 2003 predstavuje možnosť, nebezpečenstvo straty, neúspechu a škody⁵. „*Riadenie rizika*“ možno následne vymedziť ako vopred nastavené pravidlá

² HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2020. Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 2. zväzok. Žilina: Eurokodex, 2020. 664 s. ISBN 978-80-8155-095-9 - str. 3.

³ Ibidem, str. 3.

⁴ BERTHOTY a kol. 2018. Všeobecné nariadenie o ochrane osobných údajov. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2018. 683 s. ISBN 978-80-7400-714-9, str. 301.

⁵ <https://slovník.juls.savba.sk/?w=riziko&s=exact&c=Fc30&cs=&d=kssj4#> 3.5.2025

alebo opatrenia, ktorých cieľom je manažovať mieru rizika pôsobiaceho na daného prevádzkovateľa. Z uvedeného je zrejmé, že riadenie rizík má niekoľko fáz, pričom na úvod je nevyhnutné analyzovať riziká, ktoré zo spracovania osobných údajov vyplývajú a hrozia prevádzkovateľovi s ohľadom na všetky jeho okolnosti.

„Dopad rizík“ znamená závažnosť resp. rozsah škody a ujmy, ktoré môžu byť spôsobené zneužitím konkrétnej zraniteľnosti konkrétnou hrozbou. Miera potenciálneho dopadu zároveň predurčuje relatívnu hodnotu informačného aktíva a všetkých dotknutých zdrojov. Hodnota potenciálneho dopadu sa samozrejme odvíja od hodnoty príslušných informácií. Nik však nemá právo a ani reálnu schopnosť objektívne posúdiť hodnotu cudzích informácií, resp. , preto hodnotu akejkoľvek informácie môže stanoviť iba jej vlastník. Napriek tomu, že často zaznieva názor, že vlastníkom osobných údajov je prevádzkovateľ, ich jedinečným vlastníkom je zásadne iba dotknutá osoba, hodnota osobných údajov je daná z pohľadu dotknutého subjektu. To je žiaľ moment, ktorý do procesu hodnotenia rizík z pohľadu práv dotknutých osôb vnáša značnú mieru subjektivity a nepredvídateľnosti⁶.

Ďalším logickým krokom je vyhodnotenie pravdepodobnosti vzniku rizika, odhadnutie potenciálu, t.j. šance, že zraniteľnosť môže byť zneužitá v rámci daného hodnoteného prostredia alebo z pohľadu dotknutej osoby v tej ktorej situácii. Na účely posúdenia pravdepodobnosti sa vo všeobecnosti odporúča zvážiť nasledovné faktory:

- Motivácia a zdatnosť hrozby
- Podstata zraniteľnosti
- Existencia a efektivita aktuálne uplatnených preventívnych opatrení.⁷

⁶ HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2020. Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 2. zväzok. Žilina: Eurokodex, 2020. 664 s. ISBN 978-80-8155-095-9, str. 57.

⁷ Ibidem.

2. Prijímanie technických a organizačných opatrení

Na základe vyššie špecifikovaných základných kritérií, resp. rozhodujúcich pojmov, je možné prejsť k prijímaniu bezpečnostných opatrení.

Cieľom článku 24 Nariadenia je stanovenie objektívnej zodpovednosti prevádzkovateľa, pričom prevádzkovateľovi stanovuje nasledovné povinnosti:

- prijať vhodné technické a organizačné opatrenia (ochranné procedúry a mechanizmy);
- zaistiť spracúvanie v súlade s nariadením;
- prijaté opatrenia preskúmať a aktualizovať;
- zavedenie politiky ochrany údajov;
- dodržiavať kódexy spracúvania;
- dodržiavať vydané certifikáty;

Plnenie uvedených povinností vyplýva zo zásady integrity a dôverylosti, ktorá je jednou zo základných zásad spracovania osobných údajov podľa Nariadenia.⁸

Pseudonymizácia je jedným z bezpečnostných opatrení, ktoré zákonodarca uvádza v súvislosti so zlučiteľnosťou účelov spracúvania⁹, špecificky

⁸ Ibidem, str. 2.

⁹ Podľa čl. 6 ods. 4 Nariadenia „prevádzkovateľ na zistenie toho, či je spracúvanie na iný účel zlučiteľné s účelom, na ktorý boli osobné údaje pôvodne získané, okrem iného zohľadní: a) akékoľvek prepojenie medzi účelmi, na ktoré sa osobné údaje získali, a účelmi zamýšľaného ďalšieho spracúvania; b) okolnosti, za akých sa osobné údaje získali, najmä týkajúce sa vzťahu medzi dotknutými osobami a prevádzkovateľom; c) povahu osobných údajov, najmä či sa spracúvajú osobitné kategórie osobných údajov podľa článku 9 alebo osobné údaje týkajúce sa uznania viny za trestné činy a priestupky podľa článku 10; d) možné následky zamýšľaného ďalšieho spracúvania pre dotknuté

navrhnutou a štandardnou ochranou údajov, ako aj bezpečnosťou spracúvania. V tejto súvislosti je potrebné vysvetliť rozdiel medzi pojmami anonymizácia a pseudonymizácia.

Kým anonymizácia je proces, pri ktorom sa osobné údaje menia nezvratne takým spôsobom, že dotknutá osoba už nemôže byť identifikovaná ani identifikovateľná, pri procese pseudonymizácie dochádza k spracúvaniu osobných údajov, ktoré je možné spätne odvodiť, avšak len za predpokladu, že k nim existuje komplementárna dodatočná informácia. V zmysle základnej definície sa pod pseudonymizáciou rozumie spracúvanie osobných údajov takým spôsobom, aby osobné údaje už nebolo možné priradiť konkrétnej dotknutej osobe bez použitia dodatočných informácií. Podmienkou pseudonymizácie podľa Nariadenia je, že tieto dodatočné informácie sa uchovávajú oddelene a vzťahujú sa na ne technické a organizačné opatrenia s cieľom zabezpečiť, aby osobné údaje neboli priradené identifikovanej alebo identifikovateľnej fyzickej osobe.¹⁰

Tak, ako zo základnej definície vyplýva, že pseudonymizované údaje sa naďalej považujú za osobné údaje, keďže ich s použitím dodatočných informácií možno priradiť fyzickej osobe. Keďže ide o osobné údaje, vzťahujú sa na ne pravidlá ochrany osobných údajov uvedené v Nariadení..¹¹

Ďalším druhom technického opatrenia je pseudonym, tiež známy ako kryptonym. Ide o informáciu spojenú s identifikátorom dotknutej osoby alebo akýmkoľvek iným druhom osobných údajov. Pseudonymy môžu mať rôzne stupne prepojitelnosti s pôvodnými identifikátormi. Stupeň prepojitelnosti

osoby; e) existenciu primeraných záruk, ktoré môžu zahŕňať šifrovanie alebo pseudonymizáciu“.

¹⁰ https://www.edpb.europa.eu/sme-data-protection-guide/secure-personal-data_en zo dňa 30.05.2025.

¹¹ HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2020. Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 2. zväzok. Žilina: Eurokodex, 2020. 664 s. ISBN 978-80-8155-095-9, str. 48.

rôznych typov pseudonymov je dôležité brať do úvahy pri hodnotení odolnosti pseudonymizačných algoritmov, ale aj pri návrhu systémov, v ktorých môže byť explicitne požadovaný určitý stupeň prepojitelnosti.¹²

Šifrovanie údajov je technický a bezpečnostný proces, ktorý spočíva v prevode informácií na kód, aby sa zabránilo neoprávnenému prístupu. Tieto informácie je možné prečítať iba pomocou správneho kľúča, pričom šifrovanie sa používa na zaručenie dôvernosti údajov. Šifrované údaje sú stále osobné údaje. Okrem toho možno na zabezpečenie integrity údajov použiť hašovacie funkcie. Digitálne podpisy nielen zabezpečujú integritu, ale umožňujú aj overiť pôvod informácií a ich pravosť¹³.

Keď sa vrátíme na začiatok k anonymizácii, tak tento proces znamená, že osobné údaje už nebude možné priradiť k jednotlivcom a tento už nie je identifikovateľný. Dotknutá osoba už následne nie je identifikovateľná žiadnymi primerane dostupnými prostriedkami, o ktorých sa môžeme domnievať, že by mohli byť použité.

Správne implementovaná anonymizácia umožňuje používať údaje spôsobom, ktorý rešpektuje práva a slobody jednotlivcov. Vzhľadom na to, že táto technika neumožňuje opätovné navrátenie osobných údajov, t.j. opätovné priradenie ku konkrétnymi osobám, poskytuje organizáciám možnosť spracúvať údaje na ďalšie účely bez zásahu do práva na súkromie jednotlivcov. Uvedeným spôsobom anonymizácia tiež umožňuje uchovávať údaje aj po uplynutí doby uchovávania., nakoľko pri jej správnej implementácii sa Nariadenie na údaje, ktoré prešli procesom anonymizácie už nevzťahuje. V tejto súvislosti je dôležité upozorniť, že anonymizácia osobných údajov v praxi nie je vždy možná alebo ľahko dosiahnuteľná. Základom je posúdenie, či je možné anonymizáciu na

¹² HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2020. Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 2. zväzok. Žilina: Eurokodex, 2020. 664 s. ISBN 978-80-8155-095-9, str. 48.

¹³ https://www.edpb.europa.eu/sme-data-protection-guide/secure-personal-data_en zo dňa 30.05.2025.

predmetné údaje aplikovať a úspešne udržiavať, berúc do úvahy konkrétne okolnosti spracovania osobných údajov.

Účinnosť anonymizácie je vhodné overiť, pričom Európske orgány na ochranu údajov definujú tri kritériá na zabezpečenie skutočnej anonymity súboru údajov:

- vyčlenenie: nemalo by byť možné izolovať informácie o jednotlivcovi v súbore údajov;
Prepojitelnosť: nemalo by byť možné prepojiť samostatné údaje týkajúce sa tej istej osoby;
- Inferencia: nemalo by byť možné s takmer istotou odvodiť informácie o jednotlivcovi.¹⁴

Nariadenie ďalej uvádza, že prijímané bezpečnostné opatrenia môžu zahŕňať aj schopnosť zabezpečiť trvalú dôvernosť, integritu, dostupnosť a odolnosť systémov spracúvania a služieb.

V tejto súvislosti je potom „*dôvernosť*“ možné definovať ako mieru obmedzenia prístupu k osobným údajom spracúvaným v systéme len pre procesy, osoby alebo skupiny osôb, ktoré sú oprávnené na prístup k osobným údajom, a to v rozsahu potrebnom na plnenie ich úloh.

„*Integrita*“ predstavuje mieru úplnosti a správnosti osobných údajov spracúvaných v informačnom systéme. Osobné údaje musia byť chránené pred náhodným alebo nezákonným zničením, stratou alebo zmenou.

„*Dostupnosť*“ označuje mieru dostupnosti osobných údajov pre oprávnenú osobu a systém vo chvíli, keď je osobný údaj potrebný a požadovaný. Dostupnosť systému sa vyjadruje väčšinou v percentách času v určitom období, napr. za rok. Cieľom je zabezpečiť, aby boli v prípade výpadku určitého systému

¹⁴ https://www.edpb.europa.eu/sme-data-protection-guide/secure-personal-data_en zo dňa 30.05.2025.

alebo jeho časti k dispozícii záložné zdroje informácií pre pokračovanie procesu ako aj zálohy slúžiace na obnovu údajov.

„*Odolnosť systému*“ je schopnosť systému odolávať rušivým udalostiam, ako sú napr. útoky alebo odmietnutie služby, zachovať ich funkcionality a zabezpečiť rýchle zotavenie. Kľúčovým pojmom v schopnosti zabezpečiť dôvernosť, integritu, dostupnosť a odolnosť systémov spracúvania a služieb je slovo „trvalá“, čo znamená, že tieto schopnosti musia byť zabezpečené stále.¹⁵

Nariadenie následne stanovuje, že bezpečnostné opatrenia by mali zahŕňať aj proces pravidelného testovania, posudzovania a hodnotenia účinnosti zavedených technických a organizačných opatrení na zaistenie bezpečnosti spracúvania. Takýto proces by mal byť komplexný, t.j. mal by sa vzťahovať na spracúvanie osobných údajov od ich získania až po ich likvidáciu, a mal by zahŕňať aj pravidelné posudzovanie rizika ako aj prijatých bezpečnostných opatrení.

Testovania si vyžadujú nové aj aktualizované systémy. Overenie úrovne bezpečnostných opatrení je s ohľadom na zásadu špecificky navrhnutej ochrany údajov potrebné aj počas procesu softvérového vývoja. V tomto prípade je do testovania potrebné zahrnúť aj testy vstupov a očakávaných výstupov v rozsahu podľa pôvodnej špecifikácie. Následne je potrebné vykonať nezávislé akceptačné testovanie, aby sa zabezpečilo, že vyvinutý alebo dodávaný systém poskytuje bezpečnostné parametre podľa očakávaní. Rozsah testovania by mal byť proporcionálny s ohľadom na povahu systému tak, aby nedošlo k narušeniu štandardnej prevádzky. 16

¹⁵ HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2020. Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 2. zväzok. Žilina: Eurokodex, 2020. 664 s. ISBN 978-80-8155-095-9, str. 49.

¹⁶ HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol. 2020. Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 2. zväzok. Žilina: Eurokodex, 2020. 664 s. ISBN 978-80-8155-095-9, str. 49.

Vyššie uvedené naznačuje rôzne spôsoby technických opatrení, ako aj spôsoby ich preverovania, hodnotenia a testovania.

3. Rozhodovacia činnosť dozorných orgánov k posudzovaniu primeranosti

Najvhodnejším návodom ako aplikovať, resp. aj neaplikovať vyššie citované ustanovenia Nariadenia, ako aj jednotlivé prijaté opatrenia, je analýza vybraných rozhodnutí dozorných orgánov jednotlivých členských štátov Európskej únie, ktoré ich vykladajú v rámci svojej činnosti.

Belgický dozorný orgán Autorité de protection des données / Gegevensbeschermingsautoriteit, Belgicko v rozhodnutí č. 69/2024 uviedol, že opatrenia, ktoré v posudzovanom prípade banka ako prevádzkovateľ prijala po nahlásení dotknutou osobou, boli v danej situácii dostatočné. Banka zaviedla opatrenia, ktoré primerane riešili porušenie dôvernosti, v dôsledku čoho úrad nezistil žiadne dôkazy o tom, že by opatrenia boli neúčinné, najmä nezabránili zamestnancovi v ďalšom protiprávnom konaní. Banka zároveň konala aktívne, čím zabránila tomu, aby k podobným porušeniam došlo v budúcnosti, čím sa stal predmet konania neaktuálnym.

V úradom preverovanom prípade sa dotknutá osoba obrátila na banku (prevádzkovateľa) s tvrdením, že zamestnankyňa banky (jeho bývalá priateľka) neoprávnene nahliadala do jej osobných údajov počas jeden a pol roka, s cieľom prenasledovať dotknutú osobu (stalking). Dotknutá osoba zároveň požiadala prevádzkovateľa o informácie o opatreniach, ktoré banka prijala proti zamestnankyni. Banka vo svojej odpovedi dotknutej osobe vysvetlila, že zamestnankyňa spracovávala údaje dotknutej osoby mimo svojho pracovného zaradenia a bez pokynu banky. Banka zároveň prijala potrebné a primerané

opatrenia a porušenie oznámila belgickému úradu na ochranu osobných údajov.¹⁷

Z uvedeného je zrejmé, že napriek tomu, že cieľom prijatých technických a organizačných opatrení je eliminovať riziko na minimum, exces niektorého zo zamestnancov prevádzkovateľa automaticky neznamená zodpovednosť prevádzkovateľa za správanie zamestnanca nad rámec nastavených pravidiel prevádzkovateľa. Prístup belgického úradu na ochranu osobných údajov naznačuje, že v každom prípade je podstatné ako sa prevádzkovateľ v konkrétnej kritickej situácii zachová a aké kroky uskutoční, a to tak s ohľadom na ochranu dát, ako aj na ochranu práv a oprávnených záujmov dotknutých osôb.

Taliansky úrad na ochranu osobných údajov (Garante per la protezione dei dati personali) v prípade zaevidovanom pod číslom 10058595¹⁸ udelil prevádzkovateľovi - zdravotníckemu orgánu spravujúcemu niekoľko nemocníc a iné zdravotnícke zariadenia, pokutu vo výške 22 000 EUR potom ako zaznamenal kybernetický útok, ktorý viedol k neoprávnenému prístupu k súborom uloženým na serveroch prevádzkovateľa obsahujúcim osobné údaje zamestnancov a pacientov, vrátane zdravotnej dokumentácie. Prevádzkovateľ postupoval v súlade s článkom 33 a 34 Nariadenia a bezpečnostný incident oznámil nielen príslušnému úradu na ochranu osobných údajov, ale aj dotknutým osobám. Zároveň niekoľko dotknutých osôb podalo sťažnosť na úrad.

Na základe vykonanej kontroly, úrad konštatoval, že prevádzkovateľ neprijal dostatočné opatrenia na zabezpečenie toho, aby bolo možné sa včas dozvedieť o neoprávnených prístupoch do informačného systému. Uvedené bolo dozorným orgánom posúdené ako porušenie článku 5 ods. 1 písm. f)

¹⁷ [https://gdprhub.eu/index.php?title=APD/GBA_\(Belgium\)_-69/2024&mtc=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=APD/GBA_(Belgium)_-69/2024&mtc=today) zo dňa 4.5.2025

¹⁸ [https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_\(Italy\)_-10058595&mtc=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_(Italy)_-10058595&mtc=today) zo dňa 8.5.2025

Nariadenia¹⁹ v spojení s článkom 32 ods. 1 Nariadenia. Okrem toho technické a organizačné opatrenia zavedené prevádzkovateľom na zabránenie kybernetickým útokom, neboli primerané (napr. nebola zavedená dvojfaktorová autentifikácia²⁰), čo bolo rovnako posúdené ako porušenie vyššie uvedených ustanovení Nariadenia.

V súvislosti s kybernetickým útokom posudzoval primeranosť prijatých technických opatrení aj Poľský úrad na ochranu osobných údajov (Urząd Ochrony Danych Osobowych) v prípade zaevidovanom pod číslom DKN.5131.1.2021²¹. Prevádzkovateľ (podnikateľ) sa stal obeťou ransomvérového útoku²², v rámci ktorého útočníci zašifrovali osobné údaje jeho zákazníkov a zamestnancov, spolu približne 200 dotknutých osôb. Zašifrované údaje pozostávali najmä z národného identifikačného čísla, mena a priezviska, adresy, čísla bežného účtu, e-mailu a telefónneho čísla. Krátko po útoku sa

¹⁹ Podľa článku 5 ods. 1 písm. f) Nariadenia *musia byť osobné údaje spracúvané spôsobom, ktorý zaručuje primeranú bezpečnosť osobných údajov, vrátane ochrany pred neoprávneným alebo nezákonným spracúvaním a náhodnou stratou, zničením alebo poškodením, a to prostredníctvom primeraných technických alebo organizačných opatrení („integrita a dôvernosť“).*

²⁰ Dvojfaktorové overovanie (2FA) je metóda zabezpečenia správy identít a prístupu, ktorá na prístup k zdrojom a údajom vyžaduje dve formy identifikácie. Dvojfaktorové overovanie umožňuje podnikom monitorovať a chrániť najzraniteľnejšie informácie a siete. (<https://www.microsoft.com/sk-sk/security/business/security-101/what-is-two-factor-authentication-2fa> zo dňa 30.05.2025)

²¹ [https://gdprhub.eu/index.php?title=UODO_\(Poland\)_-_DKN.5131.1.2021&mte=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=UODO_(Poland)_-_DKN.5131.1.2021&mte=today) zo dňa 8.5.2025

²² Ransomvér je druh malvéru, ktorý zablokuje obsah infikovaného zariadenia obeť. Dokáže infikovať váš počítač, notebook, tablet, ale aj mobil. Používateľovi zabráni vo využívaní zariadenia a za odomknutie pýta „ransom“, alebo po slovensky výkupné. Existuje viacero druhov ransomvéru. Všetky však fungujú na princípe zablokovania a žiadania výkupného. (bližšie <https://bezpecnenanete.eset.com/sk/it-bezpecnost/skodlivy-ko/d/ransomver-co-sa-skrывa-za-tymto-zlovestne-znejucim-nazvom/>)

prevádzkovateľovi podarilo obnoviť prístup k údajom, pričom však totožnosť útočníkov zostala neznáma.

V rámci konania pred dozorným orgánom prevádzkovateľ uviedol, že k narušeniu došlo v dôsledku zlyhania ľudského faktora, keď jeden z jeho zamestnancov deaktivoval antivírusový softvér. Zároveň útočníci využili zraniteľnosť servera, keďže externý subjekt zodpovedný za údržbu servera a IT služby (sprostredkovateľ), určitý čas neaktualizoval softvér servera.

Prevádzkovateľ síce o bezpečnostnom incidente informoval poľský úrad na ochranu osobných údajov, vzhľadom na okamžité obnovenie prístupu k údajom však dospel k záveru, že porušenie nemalo za následok vysoké riziko pre práva a slobody dotknutých osôb. Údajným jediným cieľom útočníkov bolo získať od prevádzkovateľa výkupné výmenou za prístup k údajom, nie prístup k údajom a ich zdieľanie. Z uvedeného dôvodu prevádzkovateľ pôvodne dotknutým osobám porušenie ochrany údajov podľa čl. 34 Nariadenia²³ neoznámil. V

²³ Podľa článku 34 ods. 1 Nariadenia *v prípade porušenia ochrany osobných údajov, ktoré pravdepodobne povedie k vysokému riziku pre práva a slobody fyzických osôb, prevádzkovateľ bez zbytočného odkladu oznámi porušenie ochrany osobných údajov dotknutej osobe.*

Podľa článku 34 ods. 2 Nariadenia *oznámenie dotknutej osobe uvedené v odseku 1 tohto článku obsahuje jasne a jednoducho formulovaný opis povahy porušenia ochrany osobných údajov a aspoň informácie a opatrenia uvedené v článku 33 ods. 3 písm. b), c) a d).*

Podľa článku 34 ods. 3 Nariadenia *oznámenie dotknutej osobe uvedené v odseku 1 sa nevyžaduje, ak je splnená ktorákoľvek z týchto podmienok:*

- a) prevádzkovateľ prijal primerané technické a organizačné ochranné opatrenia a tieto opatrenia uplatnil na osobné údaje, ktorých sa porušenie ochrany osobných údajov týka, a to najmä tie opatrenia, na základe ktorých sú osobné údaje nečitateľné pre všetky osoby, ktoré nie sú oprávnené mať k nim prístup, ako je napríklad šifrovanie;*
- b) prevádzkovateľ prijal následné opatrenia, ktorými sa zabezpečí, že vysoké riziko pre práva a slobody dotknutých osôb uvedené v odseku 1 pravdepodobne už nebude mať dôsledky;*

reakcii na porušenie ochrany údajov tiež okamžite zaviedol technické a organizačné opatrenia.

Na základe prešetrenia okolností prípadu a kybernetického útoku úrad dospel k nasledovným záverom:

- i. Prevádzkovateľ spracúval také kategórie osobných údajov, ktoré si vyžadovali zvýšenú bezpečnosť a ochranu. Konkrétne, prevádzkovateľ nezaviedol opatrenia, ktoré by zabránili infikovaniu jeho IT prostriedkov ransomvérom, pričom jedným z takýchto opatrení je aj udržiavanie aktualizovaného softvéru;
- ii. Prevádzkovateľ softvér servera neaktualizoval približne dva roky, a zároveň ani pravidelne netestoval a nezmenšoval riziko, ktoré predstavujú vykonávané spracovateľské činnosti. V tejto súvislosti dozorný orgán zdôraznil najmä to, že prevádzkovateľ nepreukázal posúdenie rizika zahŕňajúce potenciálny útok ransomvérom;
- iii. Úrad spochybnil bezpečnostné opatrenia, ktoré prevádzkovateľ zaviedol po bezpečnostnom incidente, nakoľko neexistoval žiadny dôkaz o tom, že by po incidente vykonal akýkoľvek bezpečnostný audit IT aktív. Úrad okrem iného tiež konštatoval absenciu postupu riadenia zálohovania, v dôsledku čoho prevádzkovateľ nemohol obnoviť prístup k údajom bez zbytočného odkladu;
- iv. Prevádzkovateľ nevykonal posúdenie rizík podľa čl. 32 Nariadenia ani pred bezpečnostným incidentom a ani po ňom. Nedostatočné zavedenie

c)by to vyžadovalo neprimerané úsilie. V takom prípade dôjde namiesto toho k informovaniu verejnosti alebo sa prijme podobné opatrenie, čím sa zaručí, že dotknuté osoby budú informované rovnako efektívnym spôsobom.

Podľa článku 34 ods. 4 Nariadenia ak prevádzkovateľ ešte porušenie ochrany osobných údajov neoznámil dotknutej osobe, dozorný orgán môže po zvážení pravdepodobnosti porušenia ochrany osobných údajov vedúceho k vysokému riziku požadovať, aby tak urobil, alebo môže rozhodnúť, že je splnená niektorá z podmienok uvedených v odseku 3.

- bezpečnostné opatrenia viedli k porušeniu ochrany osobných údajov a následnému porušeniu zásad ich dôvernosti a integrity;
- v. Prevádzkovateľ neoveril ani neauditoval ako si sprostredkovateľ plní svoje povinnosti v oblasti bezpečnosti osobných údajov a ďalšie povinnosti vyplývajúce z Nariadenia. Takéto opomenutie bolo posúdené ako porušenie článku 28 ods. 1 Nariadenia. Prevádzkovateľ tiež nepreukázal, ako mu sprostredkovateľ pomáhal pri udržiavaní bezpečnosti osobných údajov podľa článkov 32 až 36 Nariadenia, čím sprostredkovateľ porušil článok 28 ods. 3 písm. f) a čl. 32 ods. 2 Nariadenia;
 - vi. Neposkytnutím adekvátnych informácií dotknutým osobám, a to najmä o dôsledkoch porušenia a dostupných opravných prostriedkoch, prevádzkovateľ porušil aj článok 34 ods. 2 Nariadenia.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti úrad zistil porušenie povinností pri ochrane osobných údajov tak u prevádzkovateľa, ako aj sprostredkovateľa, za čo uložil prevádzkovateľovi pokutu vo výške 353 589 PLN (približne 82 000 EUR) a sprostredkovateľovi pokutu vo výške 9 822 PLN (približne 2 200 EUR).

Dostatočnosť prijatých technických a organizačných opatrení v súvislosti s kybernetickým útokom posudzoval aj taliansky úrad na ochranu osobných údajov (Garante per la protezione dei dati personali) v konaní vedenom pod číslom 10063782²⁴.

V auguste 2023 neoprávnená osoba prostredníctvom kybernetického útoku ransomvéru získala prístup k serverom prevádzkovateľa, ktorý je zároveň dcérskou spoločnosťou hlavného poskytovateľa poštových služieb v Taliansku. Na serveroch boli uložené údaje zamestnancov prevádzkovateľa a uchádzačov o zamestnanie, spolu približne 25 tisíc dotknutých osôb.

24

[https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_\(Italy\)_-_10063782&mtc=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_(Italy)_-_10063782&mtc=today) 8.5.2025

Súbory, ktoré obsahovali, nielen meno, priezvisko, dátum narodenia, ale aj osobné údaje týkajúce sa členstva v odboroch a zdravotného stavu dotknutých osôb (tzn.. osobitnú kategóriu osobných údajov podľa článku 9 Nariadenia), a osobné údaje týkajúce sa spáchania a odsúdenia za trestné činy a priestupky (podľa článku 10 Nariadenia) boli následne zverejnené na dark webe. Prevádzkovateľ tento bezpečnostný incident oznámil talianskemu úradu na ochranu osobných údajov.

Na základe prešetrenia okolností prípadu dospel dozorný orgán k nasledovným záverom:

- i. Dozorný orgán uviedol, že účelom oznámenia podľa článku 33 ods. 3 Nariadenia je umožniť úradu využiť svoje právomoci a obnoviť vysokú úroveň ochrany osobných údajov. V predmetnom prípade však v oznámení chýbali informácie o tom, ktoré servery boli zasiahnuté a aké zraniteľnosti boli použité na prístup do systému. Okrem toho prevádzkovateľ neuviedol žiadne opatrenia prijaté na zmiernenie nepriaznivých účinkov bezpečnostného incidentu, čo malo za následok porušenie článku 33 Nariadenia;
- ii. Úrad taktiež konštatoval, že k bezpečnostnému incidentu mohlo dôjsť v dôsledku dvoch zraniteľností prítomných v platforme Microsoft Exchange, ktoré umožnili neoprávnenej tretej strane získať prístup k serveru a nastaviť sa ako používateľ s právami správcu. Úrad tiež poukázal na to, že spoločnosť Microsoft oznámila tieto zraniteľnosti niekoľko mesiacov pred porušením. To isté urobila aj talianska agentúra pre kybernetickú bezpečnosť. Prevádzkovateľ však napriek uvedeným varovaniam neprijal žiadne opatrenia na riešenie tohto problému;
- iii. Úrad v odôvodnení rozhodnutia poukázal na rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci [C-340/21](https://gdprhub.eu/index.php?title=CJEU - C%E2%80%9191340/21 - Natsionalna_agentsia_za_prihodite), Natsionalna agentsia za prihodite²⁵, ktorý rozhodol, že jednoduchý neoprávnený prístup tretej strany nestačí na to, aby sa konštatovalo, že technické a organizačné opatrenia neboli primerané

25

https://gdprhub.eu/index.php?title=CJEU - C%E2%80%9191340/21 - Natsionalna_agentsia_za_prihodite zo dňa 31.05.2025

(bod 39; pozri aj C-687/21, MediaMarktSaturn,²⁶ bod 40). Úrad však súčasne poznamenal, že v tom istom rozsudku Súdny dvor EÚ rozhodol, že keďže úroveň ochrany stanovená v Nariadení závisí od bezpečnostných opatrení prijatých prevádzkovateľmi, títo musia byť podporovaní v tom, aby urobili všetko, čo je v ich silách, aby zabránili výskytu bezpečnostných incidentov. Podľa dozorného orgánu je zrejmé, že prevádzkovateľ neurobil všetko, čo bolo v jeho silách, keďže zraniteľnosti boli oznámené takmer 12 mesiacov pred bezpečnostným incidentom. Úrad preto konštatoval porušenie článku 5 ods. 1 písm. f) Nariadenia, článku 25 Nariadenia a článku 32 Nariadenia.

Na základe týchto dôvodov úrad udelil prevádzkovateľovi pokutu vo výške 900.000 EUR a nariadil zavedenie interných postupov so zameraním na včasné odhalenie a vyriešenie zraniteľnosti v jeho IT systéme.

Záver

Na základe vyššie uvedeného, ako aj na základe citovaných rozhodnutí je zrejmé, že posúdenie primeranosti prijatých technických a organizačných opatrení zo strany prevádzkovateľa nie je jednoduché, ani čiernobiele, a vždy je potrebné ho vykonávať s ohľadom na viaceré faktory. Jednak kategórie a množstvo spracúvaných osobných údajov, ako aj druh vykonávaných spracovateľských operácií., a to všetko s ohľadom na práva a oprávnené záujmy dotknutých osôb.

Citované rozhodnutia zároveň ukazujú, že Nariadenie a následne aj dozorné orgány pri jeho aplikovaní nesledujú len prijatie bezpečnostných opatrení na papieri, ale reálne zavedenie do praxe, ktoré nastaví skutočné opatrenia na zabezpečenie ochrany osobných údajov dotknutých osôb. Súlad s článkom 25 a 32 Nariadenia tak prevádzkovateľ nedosiahne len jednorazovým nastavením

²⁶ <https://gdprhub.eu/index.php?title=CJEU - C-687/21 - MediaMarktSaturn> zo dňa 31.05.2025

interných pravidiel, ale pravidelným sledovaním vznikajúcich hrozieb, preverovaním prijatých opatrení, ale aj ich prehodnocovaním s ohľadom na vývoj a zmeny v spracovateľských činnostiach. Tieto zmeny nemusia súvisieť výlučne so zmenami v online priestore a pribúdaním nových hrozieb, ale aj s narastajúcim množstvom spracúvaných osobných údajov, prípadne s rozšírením spracovania o osobitné kategórie osobných údajov, alebo so zavedením nových spracovateľských činností.

Otázka posúdenia primeranosti tak vždy záleží na kontexte a posúdení všetkých okolností toho ktorého prevádzkovateľa a nie je možná bez poznania skutočného stavu. Z rozhodnutí je zároveň zrejmé, že správnosť prijatých opatrení nie je definovaná len tým, že zabránia akémukoľvek bezpečnostnému incidentu, a že bezpečnostný incident nemusí mať príčinu v porušení Nariadenia a v nedostatočnosti prijatých opatrení, keď napríklad zlyhanie ľudského faktora môže zapríčiniť incident, ktorému prevádzkovateľ aj pri najväčšej snahe nedokáže zabrániť, pričom je všeobecne známe, že za väčšinou bezpečnostných incidentov sú práve zlyhania ľudského faktora.

Zoznam použitej literatúry

BERTHOTY a kol.2018. *Všeobecné nariadenie o ochrane osobných údajov*. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2018. 683 s. ISBN 978-80-7400-714-9.

HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol.2020. *Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 1.zväzok*. Žilina: Eurokodex. 2020. 576 s. ISBN 978-80-8155-094-2.

HUDECOVÁ, I., CYMPRICHOVÁ, A., MAKATURA, I. a kol.2020. *Nariadenie o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov / GDPR, Veľký komentár 2.zväzok*. Žilina: Eurokodex,2020. 664 s. ISBN 978-80-8155-095-9.

MESARČÍK, M. 2020. *Ochrana osobných údajov*. Bratislava: Nakladatelství C.H.Beck. 2020. 298 s. ISBN 978-80-89603-92-3.

VALENTOVÁ, T., BIRNSTEIN, M., GOLAI, J. 2018. *GDPR / Všeobecné nariadenie o ochrane osobných údajov, Zákon o ochrane osobných údajov*. Wolters Kluwer. 2018. 551 s. ISBN 978-80-8168-852-2

Internetové zdroje (webové zdroje rozhodnutí dozorných orgánov alebo súdov:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=riziko&s=exact&c=Fc30&cs=&d=kssj4#> zo dňa 3.5.2025

[https://gdprhub.eu/index.php?title=APD/GBA_\(Belgium\)_-_69/2024&mtc=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=APD/GBA_(Belgium)_-_69/2024&mtc=today) zo dňa 4.5.2025

[https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_\(Italy\)_-_10058595&mtc=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_(Italy)_-_10058595&mtc=today) zo dňa 8.5.2025

[https://gdprhub.eu/index.php?title=UODO_\(Poland\)_-_DKN.5131.1.2021&mtc=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=UODO_(Poland)_-_DKN.5131.1.2021&mtc=today) zo dňa 8.5.2025

https://gdprhub.eu/index.php?title=CJEU_-_C%E2%80%9991340/21_-_Natsionalna_agentsia_za_prihodite zo dňa 31.05.2025

https://gdprhub.eu/index.php?title=CJEU_-_C-687/21_-_MediaMarktSaturn zo dňa 31.05.2025

[https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_\(Italy\)_-_10063782&mtc=today](https://gdprhub.eu/index.php?title=Garante_per_la_protezione_dei_dati_personali_(Italy)_-_10063782&mtc=today) 8.5.2025

<https://www.microsoft.com/sk-sk/security/business/security-101/what-is-two-factor-authentication-2fa>

<https://bezpecnenanete.eset.com/sk/it-bezpecnost/skodlivy-kod/ransomver-co-sa-skryva-za-tymto-zlovestne-znejucim-nazvom/> zo dňa 31.05.2025

https://www.edpb.europa.eu/sme-data-protection-guide/secure-personal-data_en

Legislatívne dokumenty:

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)

Názov: Law of the Future – the Future of Law

Vydavateľ

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Tomášikova 20, 821 02 Bratislava

www.paneuroid.com elektronické vydanie, Bratislava 2025

Počet strán: 360

Formát: A5

© Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

ISBN: 978-80-8275-022-8

EAN: 9788082750228